

દામોદર માસ્તર ગાયન સંગ્રહ.

(પ્રાચીન અર્વાચીન ગાયકો, કવિઓ, ભકતજનો, શાયરોનો પ્રેમ અને નવરસયુકત સંગ્રહ.)

પ્રથમ ભાગ.

પ્રકાશક,

દામોદર જગજીવન માસ્તર.

મુંબઈ,

આવૃત્તિ પેહેલી,

સંવત. ૧૯૬૯. | ઈ૦ સ૦ ૧૯૧૩

મૂલ્ય બે રૂપીઆ—પોષ્ટેજ જુદું

આ ગાયન સંગ્રહ નાં. ૯૩ ચીંચપોકલી પરેલ રોડપર લેડી નૉથ-
કોટ હિંદુ ઓર્ફનેજ કે. એન. સેલર પ્રેસમાં ભાણજી દેવચંદ
મેહેતાએ છાપ્યું છે, અને મુંબઇ—ઠાકોરદ્વાર
નવરોજજી શેઠ સ્ટ્રીટ ઘર નાં. ૭–૮ માં
માસ્તર દામોદર જગજીવને
પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

The Late Jagajivan Dayaram Master, Bombay.

સ્વર્ગ૦ જગજીવન દયારામ માસ્તર,

જન્મ સં ૧૮૯૯ — મરણ સં. ૧૯૪૯.

સુરત. — મુંબઈ.

The 'Lakshmi Art … Bombay

અર્પણ પત્રિકા.

પરમપુજ્ય પિતાશ્રી,

સ્વર્ગવાસી જગજીવન દયારામ માસ્તર.

પુત્રની તન, મનની
કેળવણી પાછળ આપે
લીધેલો શ્રમ, કોલેજ
સુધીની ઉંચી કેળવણી
પાછળ કરેલો ખર્ચ, ગાયન
વિદ્યા શિખવતી વખતની આપની
ખાસ દેખરેખ અને કાળજી, મારી
વહાલી માતુશ્રીના મરણ બાદ પંદર વર્ષ
સુધીમાં વ્યહવારીક જ્ઞાનના આપના
અનુભવિક, પ્રસંગોપાત સચોટ દ્રષ્ટાંતો,
પાર્માર્થિક જ્ઞાનના ઉંચા અને ગંભીર ધર્મ
સંબંધી સારરૂપ ખુલાસાઓ, આપે શોળ વર્ષ
સુધી પુત્રના, ત્યારબાદ મિત્રના હક્કો આપ્યા તે
ઉદારતા, આપ સદા અક્રોધી, શાંત, આનંદી, હાસ્યરસના
નાયક, અને જીવનમુક્ત દશાના લક્ષણોની મારા
મન ઉપર પૂર્ણ છાપ પાડી ગયા છો, અને
આજે આ ક્ષણ ભંગુર સંસારમાં જે સુખી
સ્થિતી ભોગવું છું, તે સર્વ આપના
ઉપકારોને લીધેજ છે, તેથી પૂર્ણ
પ્રેમથી આકર્ષાઇને આ જન
સમૂહને ઉપ્યોગી મારા પ્રથમ
પ્રયાસનું "ગાયન સંગ્રહ"
રૂપી પુસ્તકના પ્રથમ
ભાગની પ્રસાદી, અને
પુષ્પાંજલી આપના
આત્માને અપર્ણ
કરી સંતોષ
પામું છું.

આભારી પુત્ર,

દામોદર જગજીવન માસ્તર.

આર્યગાયનનો અભ્યાસી.

Mr. Damodar Jagajivan Master,

Amateur Singer, Bombay.

મા. દામોદર જગજીવન માસ્તર. એમેચ્યુર ગાયક.
મુંબઈ.

પ્રકાશકનો ખુલાસો.

આ મારા સંગીતના અભ્યાસના "ગાયન સંગ્રહનો" પ્રથમ ભાગ જનસમૂહ આગળ રજુ કરવાનો મારો પ્રથમ પ્રયાસ છે, એટલે એ સંબંધી કંઇક ટુંક ખુલાસો આ પ્રસંગે કરવો ઉચ્ચિત ધારૂછું. પ્રથમમાં સંગીત શાસ્ત્રમાં મને પ્રેરનાર અને પ્રવેશ કરાવનાર મારા પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રી સ્વ. રા. રા. જગજીવનદાસ દયારામ માસ્તરનો મુખ્ય હાથ હતો, અને આજે જે કંઇ એ શાસ્ત્ર સંબંધી અલ્પ નિપૂણતા સંપાદાન કરવા હું શક્તિવાન થયો છું, તે તેમના મારા ઉપર થયેલા અનહદ અનુગ્રહ અને કૃપાનું ફળ છે, તેથીજ આ "ગાયન સંગ્રહ" સ્વ. પૂજ્ય પિતાશ્રીનેજ મેં અપર્ણ કરવા મારી અલ્પ ફરજ સમજયો છું.

મારા આ સંગીતનો પ્રસાર કરાવવામાં મારા ઘણા ઘણા સ્નેહીઓ, મિત્રોએ, અને વર્ત્તમાન પત્રકારોએ મને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા આજ કેટલાક વર્ષો થયા લખાણોથી, સમાગમોથી ઘણું ઘણું વિનવી પ્રેરતા હતા, તેને અનુમોદન આપી, આ "ગાયન સગ્રહ" જનસમૂહના ઉપયોગ માટે બહાર મૂકવાની મને ખાસ ઉત્કંઠા થઇ છે. સદરહુ પુસ્તકની વ્યવસ્થા માટે મારા પરમસ્નેહી રા૦ રા૦ મનમોહનદાશ દયાળદાસ સરાફ મને ઘણી ઘણી રીતીએ આજ લાંબો સમય થયા મદદગાર થતા આવ્યા છે, એટલાજ માટેજ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખવા મેં તેમને સોંપ્યું હતું, જે તેમણે ખુશી સાથે તૈયાર કરી આપ્યું, તેમનો આ સ્થળે ઉપકાર માનુંછું.

ગાયનવિદ્યા એક ઇસ્વરી બક્ષિસ છે, અને તે ગુરૂ પાસે યોગ્ય રીતીએ સંપાદાન કર્યા વગર પ્રાપ્ત થવી કઠણ છે. આર્ય ગાયન, સ્વર, તાલ, અને લયથી ભરેલા હોય છે, તે પાકા અભ્યાસ વગર ગાવા કે વગાડવા મુશકેલ છે. ગાયનો નોટેશનના આકારમાં અંગ્રેજી ઢપે સાદી રીતે ઉતારવાથી જેવો જોઇએ તેવો લાભ, અને અનુભવ થવો કઠણ છે. તાલ વગરની સાદી સ્વરની નોટેશન અભ્યાસીને ઘણીજ હાનીકારક છે. આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમા પાના ૩૫ થી ૪૮, સુધી, રાગ રાગણીના થાટો, સ્વરોની પકડ, રાગોમાં આવતા વાદી, સંવાદી વિગેરે સ્વરો તાલ, માત્રા, ઠેકા અને રસ વિગેરેની જે સમજ ટુંકમાં આપી છે, તે દરેક રીતે ગાયન ક

અભ્યાસી અને શોખીન જો બરાબર મનન કરશે, તો નોટેશનની પછી કંઇ પણ જરૂર રહેશે નહીં.

આ પુસ્તકમાં સાંકળીઆ ચાર આપવામાં આવ્યા છે.

૧. **રાગરાગણીઓનો** વખતસર ગાવાનો **ક્રમ**, કે જે ગાયનના શોખીનોને ઉપયોગી થઇ પડશે.

૨. દરેક **ચીજોના** પાનાં ટાંકવામાં આવ્યા છે, જે પરથી જોઈતો વિષય તરત મળી શકે, તે સાહિત્યના ઉપાસકોને જરૂરનો છે.

૩. નાટકોના ગાયનોની ધૂનને અનુસરતા નીતિ, ભક્તિના ગાયનો.

૪. **ગાયન શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા** (Definitions) ક્રમવાર આપી છે. આ ઉપરાંત ગાયન અને વ્યાખ્યાઓમાં આવેલા કઠણ શબ્દોના અર્થ, સમજણ, અને ટીપ્પણો આપવામાં આવી છે.

ગાયનના ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરૂષ અભ્યાસીઓને મારા તરફની ભલામણ છે કે તાન, પલટાના ખટકાઓમાં તાલ, લય, વગર ગળુ ખૂબ ફેરવવા પાછળ પૂષ્કળ મેહેનત કરવાના કરતાં રાગ, રાગણીના શુદ્ધ સ્વરો, તથા ખાસ કરીને તાલ શિખવા પાછળ પુરૂષાર્થ વધારે કરવાથી ગાયનમાં સારો લાભ મળશે. તાલ અને લય વગર સુરોના ગમે તેમ બરાડા મારવા, અને શરીરનો આકાર વિચિત્ર કરવો, તેના કરતાં તાલ સુરવાળુ, સારા અર્થવાળુ, અને સ્પષ્ટવાણીવાળું ગાયન ગાવું હઝાર દરજ્જે ઉત્તમ ગણું છું.

આર્યગાયન વિદ્યા અને યુરોપીયન મ્યુઝીકનો મુકાબલો કરતાં કેટલાકો આર્યગાયન વિદ્યાને ઉતરતા દરજ્જાનું જે પદ આપે છે, તે ખુદ યુરોપીયન વિદ્વાનોનાજ મતથી તેનું ખંડન થાય છે, તેવા કેટલાક મત આ સ્થળે ટાંકવા ઉચ્ચિત ધારૂં છું.

૧. W. C. Stafford. વિલ્યમ, સી, સ્ટેફર્ડ નામનો એક વિદ્વાન પોતાની બનાવેલી "ઓરીએનટલ મ્યુઝીક"માં લખે છે કે હિંદુસ્તાની રાગ, રાગણીઓ અંગ્રેજી રીતે લખવાને મુશકેલ છે, કારણ કે જે બિકટ રીતે ઉંચા નીચા સુરો લંબાય છે, તેનું દ્રષ્ટાંત આપવાને આપણી લખવાની રીતમાં પૂરતાં ચિન્હો નથી

૨. Sir W. Ujilee. સર વિલ્યમ ઉજલી કહે છે કે ઘણુંક હિંદુસ્તાની ગાયનમાં સ્કૉચ અને આયરીશ ગાયનની માફક કરૂણારસમાં નિખાલસપણું હોય છે, અને કેટલાક એટલાં તો દીલને ખુશ કરે છે કે તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

૩. **Sir W. Johns.** સર વિલ્યમ જોન્સ લખે છેકે "હિંદી ગાયન આપણા યુરોપના ગાયન કરતાં મુસ્તકીમ અને ખરા પાયા ઉપર રચાયલું છે.

૪. **Leiu. Todd.** લેફ્ટેનન્ટ ટોડ કહે છે કે યુરોપીયન મ્યુઝિકમાં જે ડાયટૅાનીક અને ક્રોમેટીક સ્કેલો છે, તેને સિકંદરના વખતમાં ટિમોથિયસે શોધી કાઢયા એમ કેહેવામાં આવે છે, તોપણ એ સ્કેલો સિંધુ નદીના કીનારાપરથી લઈ જવામાં આવ્યા છે, એમ માનવાને પૂરતા કારણો છે.

યુરોપીયન ગાયન ફક્ત કેટલેક દરજજે આગળ વધેલુ છે, અને કેળવાયલુ છે, તેના જુદા જુદા કારણો છે. તેઓ ગાયન વિદ્યાનો ઘણો પ્રચાર કરે છે, કેળવણીનો એક ભાગ ગણે છે, પુરશદના સમયે લાભ લેછે, ઉધરતી પ્રજાને ગાયનમાં પ્રવેશ કરાવવા ઉત્સુક રહે છે, અને શોખ સારો ધરાવે છે, તેવી રીતે આપણી ભારત ભૂમીમાં આ અમૂલ્ય, અતુલ્ય, એકાગ્રતા કરાવનારી, આયુષ્ય વૃદ્ધિ આપનારી, રોગીતન, ચિંતાતુર મન પર ભારે અસર કરનારી, ચારે પુરૂષાર્થને આપનારી આર્યગાયન વિદ્યાનો આપણા લોકો વધુ લાભ લેવામાં પછાત છે, ઇશ્વર અમારા આર્ય બંધુઓને આ સંગીતનો પુનઃજીર્ણોદ્ધાર કરી ઘેર ઘેર લાભ લેવા સદબુદ્ધિ આપો એજ અંતિમ પ્રાર્થના છે.

જણાવવાને અતિયાંનદ થાય છે કે આ "ગાયન સંગ્રહ" પ્રકાશમાં લાવવા સંબંધી જાહેર ખબરો આજથી ત્રણ માસ ઉપર બહાર મારા તરફથી પાડવામાં આવી હતી. આ પુસ્તકને અત્યાર સુધિમાં સર્વ હિંદુ પારસી, મુસલમાન અને અન્ય સજ્જન ગૃહસ્થો તરફથી લગભગ બે હજાર પુસ્તકની માંગણી થઇ ચુકી છે, જે આ "ગાયનસંગ્રહ" તરફની, અને મારા સંગીતના અભ્યાસ તરફની લોકની અભિરૂચીનો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો પૂરતો છે. જે જે સજ્જનોએ આ કાર્યને ઉત્તેજન આપ્યુછે, તેઓ તમામનો હું અંતઃકરણ પૂર્વક આભારી છું.

મી. નવરોજજી શેઠ
સ્ટ્રીટ, ઘર. નંબર. ૭-૮
ઠાકોરદ્વાર. મુંબઇ.

દામોદર જગજીવન માસ્તર.
આર્ય ગાયનનો અભ્યાસી.

પ્રસ્તાવના.

આ "દામોદર માસ્તર ગાયન સંગ્રહ"ની પ્રસ્તાવના લખવાનુ કામ તેમણે આગ્રહપૂર્વક મને સોંપ્યું કે જે કામ સંગીતને લગતી મારી અજ્ઞાનતાને લીધે યોગ્યરીતે લખાવું કઠણ છે, છતાં એક મિત્રની અંતઃકરણ પૂર્વકની માંગણીને માન આપી, અને મારા લગભગના તેમની સાથેના પચીશ વર્ષના ગાઢ સંબંધને અનુસરી જે કંઇ તેમના સંગીતવિધા સંબંધના કાર્યમાં મારા અનુભવમાં આવ્યું છે, તે આ પ્રસ્તાવના ધ્વારા જણાવવા યોગ્ય ધાર્યું છે.

રા. રા. દામોદર માસ્તરનો મારી સાથે સન ૧૮૯૩ માં સંગીત માટેનો સંબંધ મારા એક મિત્ર. સ્વગ૦ ઝવેરીલાલ ઘેલાભાઇ દેશાઈ, હાઇકોર્ટના ટ્રાન્સલેટર ધ્વારા મારે ત્યાં શ્રીગણેશ ઉત્સવમાં થયો. એમનું ઉત્તમ પ્રકારનું સંગીત સાંભળવાથી મારા અંતઃકરણ ઉપર તે સમયથીજ અતિ ઉંડી છાપ બેઠી હતી. આ પછી અનેક પ્રસંગો લઇ એમની મધુરવાણીવાળા સંગીતનો અવારનવાર અમોને તથા ઘણા મિત્રોને તેઓ વખતોવખત લાભ આપતા હતા, અને હજુ પણ તેજ રીતે નિઃસ્વાર્થપણે આપતા રહેલા છે.

રા. દામોદર માસ્તર એક ધંધાદારી ગ્રહસ્થ બ્રાહ્મણ છે. સંગીત વિધામાં તેમના પિતાએ એમને એક અતિ ઉત્તમ કેળવણી આપી છે. મી. દામોદરદાશ પૂર્વજન્મના કોઇ મહાન ઉત્તમ સંગીતના સંસ્કાર સાથે આ જન્મમાં તે ખિલવવા જન્મ્યા હોય એમ લાગે છે. એમને ઇશ્વરી બક્ષિસ પણ તેવીજ મળી છે. તેઓ પ્રાચીન આર્ય સંગીતના એક ઉત્તમ સંગીતવેત્તા છે, એમ કોઇ પણ કહ્યા વગર રહેશે નહીં. તેઓ એક એમેચ્યુર ગાયકને શોભતા ગુણો સાથે દેખાવ કરી રહ્યા છે, એટલુંજ નહીં, પરંતુ મોટમોટા ગવૈયાઓ એમના સંગીતની પ્રસંસા કરતા આવ્યા છે. આજે ગવૈયાઓ જે મોટી મોટી રકમો લેઇ મન માનતો ભાગ્યેજ સંતોષ આપે છે, ત્યારે આ ગૃહસ્થ ફક્ત પોતાના સાજનદારોનો ખર્ચ લઈ દરેક હિંદુ કે પારસી કે મુસલમાન મંડળોમાં પોતાના સંગીતનો લાભ અને આનંદ આપવા ચુકતા નથી. વળી ગઇ સાલ સં. ૧૯૬૮ ના દુકાળ સમયે પોતાના ગાયનનો સદઉપયોગ કરી એક જાહેર જલસો નાટકશાળામાં કરી અઢી હજાર રૂપીઆ ઉપર

દુકાળ ફંડોમાં આપ્યા. એમના સંબંધી વિષેશ હકીકત આ પુસ્તકના પાછલના ભાગમાં એમને અપાયલા સન ૧૯૦૨ ના સન્માનપત્ર સમય મારા અલ્પ વિચારો દરસાવ્યા છે ત, અને અનેક વર્ત્તમાન પત્રકારોએ જુદે જુદે પ્રસંગે અભિપ્રાયો આપેલા છે, તેમાંના થોડાક લેખો કે જ મારા આગ્રહથી આ પુસ્તકના પાછલા ભાગમાં દાખલ થયા છે, તે વાંચક વર્ગને વાંચવા મારી ખાસ ભલામણ છે.

મી. દામોદરભાઈ ખંભાતના વતની છે. ખંભાતના, પાલનપોરના, માંગરોળના નવાબ શાહેબોએ, ખેડા અને રત્નાગીરી જીલ્લાના દેશી કલેકટરોએ, ગુજરાત કાઠીઆવાડના રાજાઓ અને ઠાકોર શાહેબોએ, માયસોર અને ગોવાલીઅરના મહારાજાધીરાજાઓએ, સતસંગી સાધુ પુરૂષોએ, જૈન મુનીઓ, કર્નલ આલકોટ, મીસીસ એની બેસન્ટ વીગેરેએ એમનુ સંગીત સાંભળતાંજ એકી અવાજે ઉચ્ચારેલુ છે કે આવા સ્પષ્ટ સંગીતવેત્તા અમોએ કોઇ વખત સાંભળ્યા નથી.

ગાયન ઉત્તેજક મંડળીના સ્થાપનાર સ્વર્ગ૦ કેખશરૂ નવરોજી કાબ્રાજી હતા, કે જેઓ પ્રાચીન ગાયન અને નાટયકળાને તેના ઉત્તમ સ્વરૂપમાં લાવવાં પૂર્ણ મથન કરી રહ્યા હતા, તે શાહેબને મી. દામોદરદાસના સંગીતનો અનુભવ થતાં, સન ૧૮૯૫ ના રાસ્તગોફતાર પત્રમાં પોતે ખુલે ખુલો મત જાહેર કરતાં લખ્યુ છે કે "દામોર જગજીવન માસ્તરે કલ્યાણ, હીંડોળ, બિહાગ વીગેરે મુશકેલ રાગરાગણીઓ એવા ઉત્તમ પ્રકારે ગાઈ સંભળાવ્યા છે કે આપણા ગાયનના ગૃહસ્થ અભ્યાસીઓમાં એ પણ એક "ખાં" ની પદવીના માલમ પડે છે."

રા. રા. દામોદર માસ્તરની રાગ, રાગણીની શુદ્ધતા, વર્ણ અને વાણીની સ્પષ્ટતા, સભા શોભિત અને સમયને છાજતા ગાયનો, અને પ્રેમભાવ અને રસ માટે આજે નિર્વિવાદપણે એકી અવાજે તેમની તારીફ સંભળાય છે. તેમના નીતિ, ભકિત, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, મનોપદેશના જુદી જુદી ભાષાના પદો ભજનો સુફી, હકકાની ગઝલો, સાખીઓ, શેઅરો, સ્ત્રી બાળ ઉપયોગી ગરબાઓ, હોળી અને વળી પ્રાચીન અર્વાચીન કવિઓ અને ભકત જનોની વાણીરૂપી પ્રસાદી મનને ભારે અસર કરે તેવા છે, તેમ વળી તેઓ સ્વર, તાલ, લય, ઝમક, અને ગમકથી અતિ ખૂબી ભરેલા ગાયનો ખીલવીને જે ગાય છે, તે ગાયનોનો સંગ્રહ એક પુસ્તક દ્વારા પ્રકાશમાં મૂકવા આજ લાંબો સમય થયો તેમના મિત્રો, કેટલાક મંડળો, તેમજ વર્ત્તમાન પત્રો વિગેરે તરફથી તેમને માંગણી થતી હતી, તે પર તમણે આખરે લક્ષ આપી, આ સંગ્રહનો પ્રથમ ભાગ તૈયાર કરી પ્રકાશમાં મૂકયો છે. જેમ કેટલાક ગવૈયાઓ પોતાની

ખાસગીની ચીજો બીજાને અથવા જન સમૂહના ઉપયોગ માટે પ્રકાશમાં લાવવા બેદરકાર રહે છે, તેમ મી. દામોદરે ન કરતાં હાલમાં દીન પરદીન ગાયનની ઉન્નતિ અને જીર્ણોદ્ધાર થતાં પ્રસંગે, આ પ્રમાણે પ્રકાશમાં લાવી મોટી સહાયતા આપી છે.

ભારત ભૂમીની આ પ્રાચીન સંગીત કળાનો લાભ પૂર્વે દરેક કુટુંબમાં સ્ત્રી પુરૂષો લેતા હતા, પંરતુ તેનો લોપ થઇ સંગીતકળા ફક્ત અધમ જાતિનીજ સ્ત્રીઓ, અને કેટલીક અજાણુવર્ગ ગાય છે, તેથી ગાયન વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવો, અને ગાવું, બજાવવું, નાચવું એ એક હલકા વર્ગનુ કામ છે, એવો વીચાર કેટલાક ઉંચ વર્ગના લોકોમાંજ ઘાલી બેઠોછે, પણ પશ્ચિમદેશ તરફ જોતા ગાયણ, વાદન, અને નૃત્ય તરફ અતિ ઉત્તમ મત અને શોખ જે ઘરેઘર ચાલતો જોવામાં આવે છે, તેવો આપણા દેશમાં પ્રથમની માફક દરેક કુટુંબ અને મકાનમાં પાછો પ્રચલીત થાય એજ પ્રભુ પ્રાર્થના છે. ગાયનો એવા ગાવા અને સંગ્રહ કરવા જોઇએ કે જેથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની રૂચી થાય, કામ ક્રોધરૂપી અંતર શત્રુઓનો નાશ થાય. અધ્યાત્મ માટે ભક્તિ અને વૈરાગ્યની જરૂર છે. વૈરાગ્યથી આ ક્ષણભંગુર સંસારની આશક્તિ દુર થાય છે, અને ભક્તિથી ચિત્તનુ આવર્ણ અને વિક્ષેપ ટળી જાય છે. ઉપદેશ અને ચિત્તાકર્ષક વચનો સાહિત્ય ભાવથી જે સંગ્રહ થાય છે, તેથી બહુદર્શી, ઉપદેશ વચનો અને સભા શોભિત બોલવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સર્વ આ સંગ્રહમાં અનુભવાયા વગર રેહેશે નહીં.

ગાયનો ઉપરાંત સ્વર, રાગ, અને તાલ વિષે જે ટુકી વ્યાખ્યાઓ અને સમજ આપી છે, તેથી સંગીતના મુળતત્વો તરફ અભ્યાસીનુ ધ્યાન જરૂર ખેંચાશે. આ ગાયન સંગ્રહ સંબંધી જ્ઞાન, સમજ, અને સલાહ આપવા માટે રા. દામોદરભાઇ પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે કોઇ પણ તેમની મુલાકત લેશે, તેમને સારૂ તત્પર રેહેશે.

આ સંગ્રહની દીનપરદીન ઉપરા ઉપરી માંગણીઓ થતી રહી છે, તેમ આ પુસ્તકને સાંકળીઆ ચાર આપ્યા છે, જેથી તે ઘણુંજ ઉપયોગી થઇ પડશે. સર્વ રીતે આ તેમના સ્તુતિપાત્ર કાર્યમાં ફતેહ અને જય મળે એટલું ઇચ્છી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરૂછું.

મુંબઇ ગીરગામ,
તા૦ ૧૫-૧-૧૩

મનમોહનદાશ દયાલદાશ સરાફ.

સાંકળીઉ નં. ૧.

(રાગ, રાગણીનું.)

સાંકળીઉ નં. ૨. વિષયવાર.

અ, થી. અઃ શુધી.

ઉ.

ક.

ખ.

ગ.

જ.

ત.

દ.

મ.

ર.

લ.

વ.

સાંકળીઉ નં. ૩

(નાટકી તર્જના મથાળાનું.)

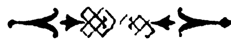
સાંકળીઉ નં. ૪.

(વ્યાખ્યાઓ ક્રમવાર.) પાનાં વ્યાખ્યાવાળા.

આર્ય ગાયન કળાનો ટુંક ખ્યાલ,

અને

વ્યાખ્યા.

સ્વર વિચાર.

નાદઃ—" નકાર " પ્રાણ (વાયુ) વાચક તથા " દકાર " અગ્નિ વાચક છે, હવે વાયુ અને અગ્નિના સંબંધથી ઉત્પન્ન થયો તે નાદ કહેવાય છે.

નાદ બ્રહ્મઃ—ચરાચર વસ્તુ માંહેલા અવકાશ માત્રમાં નાદ વ્યાપી રહ્યો છે, તેને નાદબ્રહ્મ કહે છે.

નાદ વિભાગ:—નાદ આહુત અને અનાહુત એમ બે પ્રકારનો છે.

આહુતનાદ:—એટલે ખંડીતનાદ, આ નાદ શરીરથી વીકાશ પામે છે. ગાયન શાસ્ત્રમાં સ્વરોની ઉત્પત્તિ આહુત નાદમાંથી છે. જે અવાજ આપણે સાંભળીએછીએ તે આહુતનાદ.

અનાહુતનાદ:—આ નાદ નિરંતર ચાલ્યાજ કરે છે. તેનો ઉપયોગ યોગાભ્યાસમાં થઇ શકે છે. આપણા કાનને તે લાભ મળતો નથી. યાગીઓજ સાંભળી શકે છે. આ સ્વરોની નાદમાં મનોરંજકતા વધારે છે. આ નાદની ઉપાસનાથી મહાત્મા પુરૂષો ઉતાવળાથી મુક્તિ મેળવે છે. શરીરમાં વાયુ અને અગ્નિની શક્તિથી ચાલતા લોહીના પ્રવાહની સાથે આ રમણીય નાદશકિત બ્રહ્મરન્ધ્રમાં વિકાશ પામે છે, અને તેનુ જ્ઞાન સ્વતઃ મેળવી શકાય છે.

આહુત નાદના બે પ્રકાર છે, કર્કશ અને મધુરનાદ.

૧. કર્કશ:—જે નાદ કાનને કઠોર લાગે છે તે કર્કશ છે. જેમ બંદુક, ટોપ, મેઘ ગર્જના.

૨. મધુર:—જે નાદ કાનને પ્રિય લાગે છે, જેમ લોઢુ, ત્રાંબુ વીગેરેનો અવાજ, મોર, કોયલ, વીગેરેના શબ્દ.

નાદાધિન (ગીત તથા જગત) :—૧. સર્વ ગીત નાદાત્મક છે, વાદ્ય નાદ ઉત્પન્ન કરતા હોવાથી પ્રશસ્ત છે, નૃત્ય એ ગીત તથા વાદ્યના આધારે હોય છે, માટે આ ત્રણે કળાઓ ગીત, વાદ્ય, અને નૃત્ય " નાદાધિન " માનેલી છે. ૨. નાદના યોગે વર્ણોચ્ચાર થાય છે, વર્ણથી " પદ " (શબ્દ) સિદ્ધિ થાય છે, અને પદથી ભાષા થાય છે, અને ભાષાથી જગતના સર્વ વ્યહવારો ચાલી શકે છે, તેથી આ સર્વ જગત નાદાધિન છે.

નાદ ઉત્પત્તિ તથા શરીરમાં સ્થાન :—આત્માના યોગથી ક્રમે કરીને મન, અગ્નિ અને વાયુ તે અન્યોઅન્ય બોધિત થઇ નાદને ઉત્પન્ન કરે છે. હવે વાયુ ધીમે ધીમે ઉંચે ચઢતો જઇ નાભિમાં અતિ સૂક્ષ્મ, હ્રદયમાં સૂક્ષ્મ, કંઠમાં પૂષ્ટ, શીરોભાગમાં અપુષ્ટ, અને મુખમાં કૃત્રિમ એવી રીતે દ્રષ્ટીએ પડે છે.

નાદ :—(ધ્વન્યાત્મક અને વર્ણાત્મક છે).

ધ્વન્યાત્મક નાદ :—જે શબ્દોનો કંઇ પણ અર્થ થઇ શકતો નથી, જેવો કે બીન, મૃદંગ, સીતાર, આદી જેટલા વાદ્યના અવાજથી જે શબ્દ એટલે અવાજ થાય છે, તેને ધ્વન્યાત્મક નાદ કહે છે.

વર્ણાત્મક નાદ :—જે શબ્દોનો અર્થ થઇ શકે તેને વર્ણાત્મક નાદ કહે છે.

અવાજ :—કોઇ પદાર્થના હાલવાથી, અથવા અથડાવાથી વાતાવરણમાં જે મોજા થાય છે, ને કાનપર પડવાથી સંભળાય છે, તેને અવાજ કહે છે. અવાજતો માત્ર લાગણી છે, બહાર કોઇ વસ્તુ ધ્રુજે છે, તેનું ભાન છે.

અવાજનું કારણ :—અવાજનું કારણ ગતી છે, તેમજ હવા છે.

અવાજનો પ્રકાશ—અવાજનો પ્રકાશ હવાની ઘટ્ટતા ઉપર છે, ઘટ્ટતા જેમ ઓછી તેમ અવાજ મંદ હોય છે.

અવાજને દોરનાર :—અવાજને દોરનાર હવા, પાણી, ધાતુના પદાર્થ, કાષ્ટ, પૃથ્વી વીગેરે છે.

અવાજનો વેગ :—હવા કરતાં પાણીમાં અવાજનો વેગ વધારે, પાણી કરતાં ધાતુમાં વધારે, (લોઢુ ત્રાંબુ, સોનુ, રૂપુ તે ચાર ધાતુમાંથી લોઢામાં અવાજનો વેગ વધારે છે. શીતળ હવા કરતાં ગરમ હવામાં અવાજનો વેગ વધારે, હવા કરતાં

લોઢામાં ચાર ઘણો વેગ વધારે છે. હવામાં આઈસની શીતળતા હોય છે, ત્યારે એક સેકન્ડમાં વેગ ફીટ ૧૦૯૦, પાણીમાં ફીટ ૪૭૦૦, અને લોઢામાં ફીટ ૧૬૦૦૦ છે. લાકડામાં લંબાઈમાં વેગ વધારે, કાટખૂણે ચાર ઘણો ઓછો વેગ હોય છે.

અવાજ અને શરોદ:—અવાજ એ એક ઘોઘાટ, શોરબકોર, અનિયમિત હીલચાલ છે, અને શરોદ એટલે ગાયનનો અવાજ, યાને સાધારણ અવાજનું બદલાએલું સ્વરૂપ.

અવાજમાં પ્રથમ આકાર:—ઓંમકાર જગતમાં સૌથી પેહેલો શરોદ છે. શબ્દ માત્રનું આદીકરણ ઔઁકાર છે. સંગીતના સાતે સ્વરોની ઉત્પત્તિ સ્થાન ઔઁકાર છે. ઔઁકાર અનાદિસીદ્ધ છે. અખીલ બ્રહ્માડ ઉત્પન્ન થઇ તેની ધરી ઉપર ઘુમવા લાગ્યું, ને જે પ્રથમ અવાજ થયો તે ઔઁકાર, યાને એક શરોદ પ્રકટયો હતો. હજી પણ તેજ શરોદ ચાલુ છે. જ્યારે આ બ્રહ્માડ ફરતું તેની ધરીપર બંધ થશે કે ઔઁકાર બંધ પડશે. સાધારણ ફીલસુફી એજ શીખવે છે, ગુપ્તજ્ઞાન એજ કહે છે, અને આજની વિદ્યા પણ એજ શીખવે છે.

અવાજનો નાશ:-પૃથ્વી ઉપરથી હવા નાબુદ થાય તો અવાજનો નાશ તરતજ થાય.

અવાજની ગુપ્ત શકિતઓ:—અવાજના પ્રકટવાથી હવા કંપી રહેછે. કોઇપણ ચીજનુ બંધારણ શરોદ યાને સ્વરથી થતી હવાઇ કંપારીને આભારી છે. શરોદના પરીણામનુ છેવટ આ જગતના બંધારણમાં આવેલું છે. દરેક પ્રકારના શરોદથી કાંઈ નહી ને કાંઇ બંધારણ સૃષ્ટીમાં બંધાય છે.

અવાજની મુખ્ય ત્રણ શકિતઓ:—પેહેલી શકિતથી શરોદ સૃષ્ટીમાં આકારને જન્મ આપેછે, બીજી શકિતથી શરોદ આકારોનુ રક્ષણ કરેછે, ત્રીજી શકિતથી શરોદ આકારોનો નાશ કરેછે. (બ્રહ્મા, વિશ્ણુ, અને મહેશ.)

અસાજની શીકલ, રંગ, રૂપ:—અવાજ કાને સંભળાયછે, પણ નઝરે પડતો નથી. આંખે તેના રંગકે રૂપ દેખાતા નથી, પણ આજના વખતની વધેલી વિધ્યાએ અવાજની ખરી શિકલ, અને રંગ, રૂપ, કેવા હોય છે, તેનો આબેહુબ ચિતાર આપણી સાંમે રજુ કર્યોછે. (મીસીસ વોટસહુજીસ. On Vibration and automic theory).

અવાજનુ બળ:—જે અવાજ આકાર ઉત્પન્ન કરેછે, તેજ અવાજ યાને શરોદ તેનુ પાલન કરેછે, ને છેવટે તેજ અવાજ આકારનો નાશ કરેછે. નરમ અને મીઠા સ્વરથી જે આકાર ઉત્પન્ન થાયછે, તેજ આકારોને જોરબંધ વાઇબ્રેશન (હવાના મોજાઓ) ધમધમાવી તેનો નાશ કરી તેને ફના કરેછે, તેના ટુકડે ટુકડા કરી નાંખેછે, પણ અહીંઆ પાછી અવાજની ત્રણ શકિતમાંની પહેલી શકિત કે જે આકાર કરેછે, તેની હાજરી દેખાયછે. એક આકાર ફના થયો, અને તેના ટુકડે ટુકડા થયા કે, અને તેના તત્વો છુટા પડયા કે, તેવાજ તેમાંથી બીજા આકારો નાના, પણ સ્વરૂપવાન થાયછે. આ ગુપ્ત ભેદ સફ જણાવેછે કે આકારનો નાશ થયા પછી, તેજ આકાર પાછો બીજા આકારમાં અવાજની ગુપ્ત ખુબીથી આ જગતમાં આપણી નજરે પડેછે. આ રીતે અવાજની આ મહાન ગુપ્ત શકિતઓ જેટલું બળવંત ભેદ ભરેલી છે, તે જાણવા અને માનવા યોગ્ય છે.

અવાજનો અસર ગર્ભ ઉપર:—અવાજના સ્વરો ભવિષ્યની જીંદગીના આકારોને બાંધનાર છે, અને જન્મ આપનાર છે. શરોદના અવાજથી માણસના શરીર અને મગજ ઉપર અદભૂત અસરો થાયછે. સારા શરોદની અસરથી મહાન અને દુષ્ટ રોગોનો નાશ થાયછે, એક ગર્ભવંતી સ્ત્રીના પેટમાં રહેલા ગર્ભને નેક બોલનાર, નેક કામ કરનાર, અને નેક વીચારવાળો, અથવા પોતે ધારે તેવા ગુણવાળો, એક મીઠા સારા શરોદથી તેના ગર્ભ સ્થાનમાં બાળકના જન્મ માટે થતા પ્રાથમિક ફેરફારવાળી હાલતની પેહેલી પંકિતને પ્રસંગે કરી શકેછે, શરોદની શું આ અદભુત શકિત !

અવાજનો ઝાડપાનઉપર અસર:-શરોદની ત્રણ ગુપ્ત શકિતઓ પણ ઝાડપાન ઉપર પોતાનો કાબુ ચલાવે છે. ઝાડપાનના જીવો ઉપર અવાજ કેટલો બધો કાબુ ધરાવે છે, તે ગુપ્ત વિદ્યાના અભ્યાસીઓ ઘણાજ દાખલાઓ આપે છે. અનુભવીઓના અનુભવ ઉપરથી કહી શકાય છે, કે એક વખતે વીશ કુંડા ઝાડપાનના લીધા, ને તેમને જુદે જુદે સ્થળે બે ભાગમાં મૂકયા, બાદ પાણી, હવા રોશની સારા મળે તેવી તજવીજ રાખી, પણ પ્રથમના દશકુંડા આગળ શોરબકોર, ત્રાસદાયક અવાજો, કકળવાના, કલ્પાંતો કરવામાં આવતાં, અને બીજા

દશ કુંડા આગળ મીઠો શરોદ અને સારા સ્વરવાળુ, તાલવાળુ, લયદાર, ગાનુ, નેક સારા વીચારવાળુ ચાલુ રાખ્યું, છેવટે પ્રથમના કુંડામાં પાણી, હવા, રોશનાઈ પહોચતી હતી, છતાં શુકાઇને મરી ગયા, ને બીજો લોટ ઘણોજ ખુબસુરત ને ફળો પુશ્કલ આપવા લાગ્યો. શરોદની આવી શક્તિના અખતરા ગુપ્ત વિદ્યાના અનુભવીઓનો મોટો અભ્યાસ છે, અને આ ઉપરથી તે પરમેશ્વરની કુદરતનો કાંઇક જુદોજ ચીતાર નઝરે આપણને પડે છે.

અવાજની શકિત તે મગજશકિત અને જુસ્સાઓને ખીલવનાર છેઃ- મનુષ્ય શરીરમાં મગજ યાને ભેજુ એક ઉત્તમ, અને શ્રેષ્ઠ અવ્યય છે. ગાયનના શરોદની અસર તેના ઉપર અજબ રીતે થાય છે. મગજ મનુષ્યના બધા કાર્યો ઉપર રાજ ચલાવે છે. મનુષ્યના દરેક કામને માટે ભેજુ જવાબદાર છે. દરેક પ્રકારની હાલચાલ, અને લાગણીઓના જ્ઞાનતંતુઓ (nerves) જે બદનના રોમરોમમાં ફેલાઇ રહ્યા છે, તેમના દરેકનો સંબંધ સીધો યા આડકતરી રીતે પણ ભેજા સાથે ઘાડો સંબંધ છે. એ ભેજામાં જુદી જુદી જાતની લાગણીઓ પેદા કરનારા મથકો (Centres) છે, આવા મથકો સાથે ઉપલાં જ્ઞાનતંતુઓ "ટેલીગ્રાફ" મીસાલ કામ કરે છે. બહારથી જરા સ્પર્શ થતાં વીજળીક ઝડપથી એ તંતુઓ પેલા મથકો ઉપર તે ખબર ઝટ પહોચાડે છે, અને પરીણામમાં તેજ પળે માણસને તે લાગણીનો અનુભવ થાય છે. આવી રીતે અનેક પ્રકારના જુસ્સાઓ જયારે મગજમાં ઉસકેરાય છે, ત્યારેજ તે જુસ્સાઓને આધીન થાય છે.

અવાજના ત્રણ મુખ્ય જુસ્સાઓ:—કરૂણ, હાસ્ય, અને વિરરસના ત્રણ જુસ્સાઓ. ૧. પ્રથમ જુસ્સો, કરૂણરસમાંથી ગમગીની, દલગીરી, ઉદાસી, શોક, માહતમ, બળાપો, રડવું, ઇંતેઝારી, કાલાવાલા, નિરાશી વીગેરે. ૨. બીજો જુસ્સો, હાસ્યરસમાંથી, મોજ, મસ્કરી, ઉડાઉપણું, ફુલ્લાપણું, ભોળાપણું, મુર્ખપણું, વીગેરે. ૩. ત્રીજો જુસ્સો, વિરરસમાંથી ગુસ્સો, ઠહેર, હસદ, કલેશ, દ્વેશ, કપટ, કીનો, હુજ્જત, લોભ વીગેરે.

દરેક જુસ્સાને મનુષ્યમાત્રને શરણ થવું પડે છે. જુસ્સાને તાબે થવાની આદમીને ફરજ પાડનાર ભેજુ છે. દરેક જુસ્સાના

દરેક મથક જ્ઞાનતંતુછે, તાર જેવા સંબંધથી ખબર આપેછે. દરેક જ્ઞાનતંતુ ઉસ્કેરાઈ જાય છે, આદમી તે જુસ્સાને તાબે થાય છે, હવે આ મગજને ઉસકેરનાર અવાજ છે. અવાજનો પેગામ લઇ જનાર જ્ઞાનતંતુ છે. અવાજના શરોદથી કાનના પડદા ઉપર હવાના (વાઇબ્રેશન) મોજાઓ જઇને અથડે છે, અને એ પડદાની પાછળ જે બેમુલ કરામત ઇશ્વરે કરી છે, તે કરામત મારફતે, અવાજ ભેજાની અંદર જુસ્સાવાળી જગાએ પહોંચી જાય છે, મગજ ઉરકેરાય છે, ને આદમી જુસ્સાને તાબે થાય છે. આ બધુ પરીણામ અવાજનું છે.

ભેજાના સુસ્ત પડેલા મથકો:--મગજમાં હજી નહી જણાએલા મથકો સુસ્ત પડી કેમ નહી રહ્યા હોય? તેવા જુસ્સાના મથકોને જાગૃત કરવા કોઇ તેવાજ અવાજની જરૂર હોય કે જે અવાજ હજીસુધી બે માલમ હોય, ને તેથી મગજ હજી પુરેપુરૂ ખીલ્યું ન હોય, વૈદકશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે હજી ભેજામાં કેટલાક મથકો બે માલમ પડી રહ્યા છે, કે જેની શકિત માટે તે લોકો કંઇપણ વીચાર આપી શકતા નથી. આગલા વખતમાં મનુષ્ય ભાવિષ્ય કેહેતા હતા, હાલ કયાં છે તે શકિત? શકિતઓ બધી ભેજામાં છે, પણ શરોદની શકિત તેને ખીલવે છે, ને તેનો આધાર છે. અવાજથી થતાં સંગીત શાસ્ત્રમાં જુસ્સાઓ (૧૬૦૦૦) છે. કૃષ્ણાવતારમાં કૃષ્ણની સ્ત્રીઓ સોલહજાર હતી. અને તે દરેક એકેક રાગ રાગની ગાતી હતીઓ, અને તે સમયે સંગીત પોતાની પૂર્ણ ટોંચે હતું.

અવાજમાં રોગ નિવારણ શકિત છે:--ઘણા દરદો ઉપર જુદા જુદા રાગોના સ્વરો ઘણીજ સારી અસર કરે છે. શરીરમાં કફ પીત્ત અને વાયુનો વધતો ઓછો પ્રમાણ થવાથી, તેમ અહાર વીહારથી, તેમ રૂતુના ફેરફારથી તંદરોસ્તીમાં બગાડો થાય છે. હવે કેટલાક રાગો, તથા રાગનીઓ કફ નાશક છે, કેટલાક પીત્ત અને વાયુનાશક છે.

સ્થુલ શરીર રચના તથા ચક્રો:—શરીરની બનાવટ-પૂણ્ય કમ થવાથી જે જે જીવો ચંદ્રલોકમાં પડયાછે, તે વરસાદ મારફતે થઈ પૃથ્વીની ઔષધીના તથા વનસ્પતિના બીજમાં દાખલ થઈ, તે ઔષધી, વનસ્પતી તથા અનાજ રૂપે પુરૂષ તથા સ્ત્રીના જઠરમાં જઇ વિર્ય,

અને રજ બનેછે, તે વીર્ય યાને ધાત સ્રીના ગર્ભાશયમાં જઇને ગર્ભ રૂપ થાય છે, અને આ પ્રમાણે દેહાકાર થાય છે.

ચક્રો:—યોગશાસ્રના પ્રમાણુ પ્રમાણે આ શરીરમાં દશ ચક્રો છે, જેવાકે, ૧. **આધારચક્ર** (ગુદા અને લીંગ વચ્ચે.) ૨. **સ્વાધિષ્ઠાન** (લીંગનું મુળ.) ૩. **મણીપુર** (પેટમાં.) ૪. **અનાહત** (રદયમાં) ૫. **વિશુદ્ધિ** (કંઠમાં.) ૬. **લલના** (જીભમાં.) ૭. **આજ્ઞા** (બે ભ્રકુટીના વચમાં.) ૮. **મન** (બે ભ્રકુટીની બાજુમાં.) ૯. **સોમ** (મન ચક્રની પાસે.) ૧૦. **સુધાકર** (બ્રધરંન્ધ્રમાં.) આ પ્રમાણે દશ ચક્રો છે. તેમાં જીવનો જે જે ચક્રો સાથે સંબંધ થાય ત્યારે તે ગુણોનો દેખાવ થાયછે. દસ ચક્રમાં પાંચમાં વિશુધ્ધિ ચક્રનો સંબંધ ગાયન વિદ્યા સાથે ઘણો છે.

શરીરમાં નાડી :—શરીરમાં નાડીઓ અનેક છે. મુખ્ય ચઉદ છે, તેમાં સુષુમ્ના, ઇંડા, અને પીંગળા ખાસ ત્રણ છે.

શરીરમાં પ્રાણ:—શરીરમાં પ્રાણ દશ છે. ૧. **અપાન** (ગુદા) ૨ **વ્યાન** (આખુ શરીર) ૩ **ઉદાન** (ઓડકાર કંઠ) ૪. **સમાન** (નાભી) ૫. **પ્રાન** (રદયમાં.) ૬. **નાગ** ૭. **કુર્મ** ૮. **કુકર** ૯. **દેવદત્ત** ૧૦. **ધનંજય.**

શ્રુતિ:—૧. જે અવાજનો (Echo) પ્રતિધ્વની થાય, તેની પેહેલાનો જે ટૂકો અવાજ તેને શ્રુતિ કહે છે.

૨. જે અવાજ અથવા નાદ કાનના ઓરગનમાં સંભળાઇને કાનમાં થોભી જાય, તેને શ્રુતિ કહે છે.

૩. દરેક સ્વર બોલતી વખતે કેટલો વખત લેવો, એ બતાવવાને વાસ્તે દરેક બે સ્વરની વચ્ચે છુટ રાખેલી છે, તે છુટને સુરથા અથવા શ્રુતિ કહે છે.

શ્રુતિ કેટલી છે:—શ્રુતિ બધી મળીને બાવીસ છે. શડજની ચાર, રેખબની ત્રણ, ગંધારની બે, મધમની ચાર, પંચમની ચાર, ધૈવતની ત્રણ, અને નીશાદની બે.

સ્વર. ૧. શ્રુતિ પછી થનાર જે મધુર તથા પ્રતિધ્વન્યાત્મક નાદ સ્વતઃ શ્રોતાઓનુ ચિત્ત રંજન કરે છે એ સ્વર કહેવાય છે.

૨. જે અવાજ અથવા નાદનો એકો યાને પ્રતિધ્વની સંભળાય છે, ને તે વળી મધુર, મીઠો કાનને લાગે છે, તેને સ્વર કહેછે.

સ્વરના ભાગ ત્રણ:—સ્વરના સ્વરીત, અનુદાત્ત, અને ઉદાત્ત એવા ત્રણ ભેદ છે.

સ્વરીત:—જે હમેશા ચાર શ્રુતિના સ્વર હોયછે, જેમ સા, મ, પ. અનુદાત્ત-જે ત્રણ શ્રુતિના છે, જેમ, રે, ધ. ઉદાત્ત-જે બે શ્રુતિના છે, જેમ ગ અને ની.

સ્થાયિ અથવા સપ્તક:—શ્રુતિ સમૂહ, ગ્રામસ્વર, વંશગત સ્વર અને પ્રયોગ સ્વર આમાંથી દરેકને સ્થાયિ કહેછે, અને પ્રયોગમાં ઘણું કરીને સાતજ સ્વર અવાતા હોવાથી તે સ્થાયિ સ્વરને સપ્તક પણ કહેછે.

સપ્તકના બે પ્રકાર:—સપ્તકના પ્રથમ પ્રકારને પૂર્વાર્ધ, અને બીજા પ્રકારને ઉત્તરાર્ધ કહેછે, જેમ. સારેગમ અને પધનીસા.

સ્થાઇ સ્વર:—જે સ્વરમા કંઇ પણ ફેરફાર થાય નહીં, યાને જે સ્વરના તીવ્ર, કોમલ થતા નથી, તેને સ્થાઇ સ્વર કેહે છે, જેમ સા અને પ.

અસ્થાઇ સ્વર અથવા વિકૃત સ્વર:—જે સ્વરમાં ફેરફાર થાય યાને વિકૃત થાય છે, જેના તીવ્ર, કોમલ, થાય છે તેને અસ્થાઇ સ્વર કહે છે, જેમ, રે, ગ, મ, ધ, ની. કોઈ પણ શુદ્ધ સ્વરને અર્ધાંતર ચઢાવીએ કે ઉતારીએ તો જે નવો સુર થાય તે વીકૃત કેહેવાય છે.

સ્વર (શુદ્ધ):—કુદરતના નિયમ મૂજબ જે સ્વર નીકળે છે, તેને શુદ્ધ સ્વર કહે છે.

તીવ્ર સ્વર:—શુદ્ધ સ્વરથી ઉંચા સ્વરને તીવ્ર સ્વર કહે છે.

કોમલ સ્વર:—કુદરતના નીયમના શુદ્ધ સ્વરથી નીચા સ્વરને કોમલ સ્વર કહે છે.

આરોહ:—શડજ સ્વરથી નીશાદ સુધી સ્વરને ચઢતા, ચઢતા ઉંચે લઇ જવા તેને આરોહ કહે છે.

અવરોહ:—શડજથી ધીમે ઉતરતા જવું, તેને અવરોહ કહે છે.

સ્વર સંકેત:—શડજ કે ખરજ તને સા, રેખબને રે, ગંધારને ગ, મધ્યમને મ, પંચમને પ, ધૈવતને ધ, નીસાદને ની, એવા સંકેત ટુકા નામથી પ્રયોગમાં વપરાય છે.

સ્વર સ્થાન:—સાત સ્વર શરીરના જે જે સ્થાનથી બોલાય છે, તે ઉપરથી તેમના નામ છે, જેમકે શડજ અથવા ખરજ-નાભી એટલે પેટથી, રેખબ હૃદય છાતીનો વચલો ભાગ, ગાંધાર હૃદય તથા કંઠના વચલા ભાગમાંથી (વક્ષસસ્થળ), મધ્યમ કંઠથી, પંચમ મુખથી, ધૈવત તાળવામાંથી, અને નીશાદ નાકથી. પેટ, હૃદય, છાતી કંઠ, મુખ, તાળું અને નાક આ બધા સાત સ્વરસ્થાન કેહેવાય છે.

શડજ, ખરજ:—નાક, ગળુ, છાતી, તાળવુ, જીભ અને દાંત આ છ પદાર્થથી પૈદા થાય છે, તેથી તેને શડજ અથવા ખરજ કહે છે.

સાત સ્વર ઉમર:—શડજ=૮૦. રેખબ, ૭૦. ગાંધાર, ૬૦. મધ્યમ, ૪૦. પંચમ, ૩૦. ધૈવત, ૨૦. નિશાદ, ૧૦. અર્થાત, ઉપર લખેલી ઉમરે જે ગળામાંથી અવાજ થાય, તેજ અવાજ નીકળવાથી સ્વરની પૂર્ણતા ગણાય છે.

સ્વરરંગ:—સા, કમલ શ્વેતકલ્લાલ. રે, લીલો, પીળો. ગ, ઘઉં-વર્ણ, સુવર્ણ. મ, શ્યામ. પ=હીંગુલ, લાલશ્યામ. ધ=શ્વેત, પીત્ત, પિળાશ. ની=કાબરચીત્રો (શ્યામ).

કોમલ, તીવ્ર અને શુદ્ધ સ્વર:—શડજ પંચમ સદા શુદ્ધ સ્વર હોય છે. રે, ગ, ધ, ની આ સ્વરો શુદ્ધ અને કોમલજ થાય છે. મ= શુદ્ધ અને તીવ્ર થાય છે. (મ) સ્વર ફકત તીવ્ર થઇ જાય છે. જો અર્ધાંતર ઉતારી એ તો કોમલ થતો નથી. સ્વરને ઉતારવાથી કોમલ થાય છે, પણ મધ્યમ સ્વર ઉતારવાથી કોમલ થતો નથી, કારણ કે સ્વભાવીક અનાદીકાળથી શુદ્ધ સ્વરોના મંડળનુ જે પ્રથમ પ્રમાણ છે, તેમાંજ ગાંધારથી મધ્યમની યોજના અર્ધાં-તરનીજ છે, એટલે ગાંધારથી અડધે અંતરેજ (મ) શુદ્ધ છે. મધ્યમથી જો અડધે અંતર ઉતારીએ અને ઉચ્ચાર કરીએ તો તે શુદ્ધ ગાંધારનોજ ઉચ્ચાર થાય છે, તેથી મધ્યમ કોમલ થઇ શકતો નથી.

કોમલતર:- મંદ્ર કરતાં નીચા, અને તાર કરતાં ઉંચા સ્વરનો ઉપ્યોગ કવચિતજ થાય છે. (સામાન્યતા થતોજ નથી.) તોપણ તેને ઉચ્ચારવા કે લખવાનો પ્રસંગ આવે, તો તેને "તર" પ્રત્યય લગાડીને નામોચ્ચાર કરવો.

"તમ" આથી આગળના સ્થાયિને એક સંજ્ઞા વધારે આપી "તમ" પ્રત્યયથી ઓળખવા.

ગ્રામ ૧. શ્રુતિના સમૂહમાં વિવીક્ષીત યોજનાથી સ્વરના રૂપ આપીને નિયમિત ક્રમમાં, અને અંતરમાં એકત્ર મૂકવા તેને ગ્રામ કહે છે. ૨. સારી ગોઠવણથી ગોઠવેલી શ્રુતિના જથ્થાને ગ્રામ કહે છે, ગ્રામ એટલે ઘર, ગામ, સ્વરોનુ એકઠુ મલવું. ગ્રામનો સંબંધ શ્રુતિ રચના સાથે છે. પેહેલે નકી કરેલી સાત સ્વરની રચનાનેજ ગ્રામ જાણવો, દરેક ગ્રામમાં સોળ શ્રુતિઓ હોય છે.

ગ્રામ ત્રણ છેઃ–ષડજ ગ્રામ, મધ્યમ ગ્રામ અને ગાંધાર ગ્રામ એમ ત્રણ છે.

મૂર્છનાઃ—૧ સાત સ્વરોનો ક્રમથી આરોહ તથા અવરોહ કરવો તેને મૂર્છના કહે છે. " **क्रमांत स्वराणाम.** "

૨ એકથી વધારે સ્વર કાર્યકારણ ભાવથી આરોહણમાં અગર અવરોહણમાં અગર આરોહઅવરોહણમાં સાથે હોય તો તેને મૂર્છના કહે છે.

મૂર્છનાનો ઉપયોગ :– મૂર્છનાનુ કામ ફકત રસોદ્દીપન માટે સ્વરોના રૂપોપ્રકટ કરવા બદલ છે, જેથી મન તેને રસભાવના પ્રસંગમાં આનંદથી લીન થઇ રહે, (મોહોત, મુર્ચ્છિત, ઈતિર વ્યવસાય, શૂન્યતા અગર નિશ્ચેષ્ટ થાય.)

મૂર્છનાની અસરઃ—મૂર્છનાથી સર્વ પ્રકારના અલંકાર, કુટતાન, રાગાલાપ ઇત્યાદી રાગમાંના સ્વરોનાં કાર્ય ઉદય પામે છે. દરેક રાગ, રાગણીના થાટ એજ મુર્છનાની અસર છે.

મુર્છના કેટલી અને ભેદાઃ—મૂર્છના એકવીસ છે. મુર્છનાના મુખ્ય ભેદ ગ્રામાનુસાર ત્રણ થાય છે. પ્રત્યેક ગ્રામમાં શડજ, મધ્યમ અને ગાંધાર, અથવા નંદાવર્ત્ત, જીમુત, અને સુભદ્ર એવા ત્રણ પ્રકાર છે.

અલંકાર અને વર્ણઃ—૧ નિયમિત વર્ણ સમુદાયને અલંકાર કહે છે. ગાયન ક્રીયાને વર્ણ કહે છે. ૨ સાત સ્વરના મેળાપ તથા સંયોગને અલંકાર કહે છે.

અલંકાર કેમ બનેઃ—એક એક મૂર્છનામાંથી ગાયનકારો ત્રેસઠ (૬૩) અલંકાર કરે છે. ૩ આભૂષણની માફક સ્વરોની જુદી જુદી રીતે જુદીજુદી ગોઠવણ સહિત આરોહણ, અવરોહણ, ક્રિયા થાય તેને અલંકાર એવું નામ આપવામાં આવ્યુ છે. ૪ શબ્દને સ્વરોથી, અને તાલને લય પ્રભેદોથી શોભિત કરવું, તેને અલંકાર કહે છે.

અલંકારના બે ભેદ છે. સ્વરાલંકાર અને તાલાલંકાર.. સ્વરાલંકાર દશ છે, તેને ગમક અગર સ્વરપ્રાણુ કહે છે. તાલાલંકાર દશ છે તેને તાલાંગ અથવા તાલ પ્રાણુ કહે છે.

ગમક (દશ.વિધ) સ્વરને કાળની ગતિ મળવાથી તેમાં ચલન ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ચલનમાં સ્વર પ્રધાન અને તાલ પ્રધાન એવા બે ભેદ છે. સ્વર પ્રધાનક ચલનને ગમક કહે છે, તાલ પ્રધાનક ચલનને **લય** કહે છે.

ગમકના ભેદ દશ છે:—

૧. **આરોહુ=તાન**:—ક્રમથી ચઢતા સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરતા જવુ, તેને આરોહુ તેમજ તાન કહે છે. ૨. **અવરોહુ=પલટા:** ક્રમથી ઉતરતા સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરવો તેને અવરોહ તેમજ પલટા કહે છે.

૩. **ડાલુ=સુંથ**:--એક સ્વરથી ઉડવુ. અને જરૂર લાગે તેજ સ્વરપર જરા થોભવુ, અને પછી ઉતરી જવુ, એટલે એકદમ ગીરી પડવુ, તેને ડાલુ કે સુંથ કહે છે. ૪. **સ્ફુરીત=ઝમઝમા:**--ઉતરતા સ્વરોનો ઉચ્ચાર કમ કરીને ઉપરના સ્વરોને સાફ બોલાવવા તેને ઝમઝમા કહે છે.

સ્ફુરીત=મુર્કી:—એક સ્વરનો થોડો ઉચ્ચાર કરીને બીજા ત્રણ સ્વરોનુ ભાન કરાવવુ તેને મુર્કી કહે છે.

સ્ફુરીત=ગીટકડી:—એક સ્વરનો થોડો ઉચ્ચાર કરવો, અને બીજા ચાર સ્વરોનુ ભાન કરાવવુ તેને ગીટકડી કહે છે. ૫. **કંપીત=લરઝા:**—એક સ્વરનો ઉચ્ચાર કરીને, અને તેજ સ્વરપર થોભીને, અને બીજા સ્વરોનુ ભાન કરાવવુ, અને પહેલા બોલેલા સ્વરને કંપાવવો, તેને કંપીત કે લરઝા કહે છે, ૬. **આહુત=ગમક:**—મુળ સ્વરને બોલવો, અને ચઢતા સ્વરોનુ ભાન કરાવવુ, અને આ પ્રમાણે બબ્બે સ્વરોનુ ભાન કરાવતા જવુ, તેને આહુત યાને ગમક કહે છે. ૭. **પ્રત્યાહાત=ઘસીટ**:—એક સ્વરને બોલવો, અને તેને છોડીને ત્રીજા સ્વરને બોલાવવો, તેજ વખતે યાને બાદ વચ્ચેના સ્વરનુ ભાન કરાવવુ, આ પ્રમાણે ત્રીજા સ્વરનુ ભાન કરાવવુ, તેને પ્રત્યાહાત અથવા ઘસીટ કહે છે. ૮. **ત્રીપુશ્ય=મસક:**-એક સ્વરમાંથી તારની માફક બીજા સ્વરોનું ભાન કરાવવુ, તેને ત્રીપુશ્ય અથવા મસક કહે છે. ૯. **આંદોલ=મીંડ:**—એક સ્વરનો ઉચ્ચાર કરીને, પછી ચોથા સ્વરથી પેહેલા સ્વરસુધી ભાન કરા-

વવુ, તેને આંદોલ અથવા મીંડ કહે છે. ૧૦. મૂર્છન=મૂર્છના:—સ્વરને હલાવવો અને જે સ્વર ગળામાં હોય, તેના આજુ બાજુના સ્વરોને ના હીલાવવા, અને તેનેજ બોલાવવો તેને મૂર્છન કહે છે.

યતી=સ્વરને કાબુમાં રાખી, આપણી મતી પ્રમાણે ખેંચી રાખવો, તે ક્રીયાને સ્વરયતિ કહે છે. યતી પ્રકાર=પાંચ છે. ૧ સમયતી ૨ વિષમયતી ૩ ગોપુચ્છયતિ ૪ પ્લુતયતિ ૫ મૃદંગયતિ.

રાગ વિચાર.

રાગ:—૧ એક અથવા એકથી વધારે રસ ઉત્પન્ન કરવા માટે સ્વરોની જે રચના કરવી, અને જે સ્વરો રંજન કરી શકે તે રચનાને રાગ કહે છે.

૨ જે અવાજ મનપર કંઇ અસર, રસ, રંગ દેખાડે, અથવા પૈદા કરે તેને રાગ કહે છે.

૩ નિયમિત સ્વરોનો સમુદાય જે સ્વર તથા વર્ણથી (ગાયન ક્રીયા) મંડીત છે, અને જે સર્વ જનોનુ મન રંજન કરે છે, તેને રાગ કહે છે.

૪ મનુષ્યના જુદા જુદા જુસ્સાઓ, તથા જોશ દેખાડવાને પોતાના અવાજને ચહેરેપર ફેરફાર કરવા, તેને રાગ કહે છે. ગમગીની, માહતમ, રૂદન, ખુશાલી, મસ્કેરી, ઠપકો, ગુસ્સો, દીલાસો, અરજ, પસ્તાવો, ફર્યાદ, દાદચાહવી, કાલાવાલા વગેરે અનેક બીજા માણસાઇ જુસ્સાઓ, "ગાયનની ભાષા" માં આપણે દેખાડીએ તે રાગ કેહેવાય છે, ને તેવા જુસ્સાઓ ૧૬૦૦૦ કૃષ્ણાવતાર વખતે મોજુદ હતા, યાને ૧૬૦૦૦ રાગ, રાગનીઓ હતી.

૫ નિયમાનુસાર સ્વરોથી ભરપુર, ગ્રહ, ન્યાસ, અંશ, સ્થાઇ, દશવિધગમક, અલંકાર, રસ, વાદી, સંવાદી, તાલપ્રાણ ઈત્યાદી જેમાં દેખાય એવા સ્વરના સમૂહના રૂપને રાગ કહે છે.

સંગીત:—ગાવાથી રાગનુ સ્વરૂપ, બજાવાથી તાલનુ સ્વરૂપ, અને નાચવાથી ભાવનુ સ્વરૂપ માલમ પડે છે, તેથી ગાવુ, બજાવવુ અને નાચવુ તેને સંગીત કહે છે.

માર્ગી સંગીતઃ—બ્રહ્માદીકોએ જે ગાવાનો માર્ગ શોધી કાઢયો, અને ભરતાદીક મુનીઓએ દેવશંભુની સમીપ જેનો પ્રયોગ કર્યો, તે નિયત ઉદય કરનાર માર્ગી સંગીત કહેવાય છે.

દેશી સંગીતઃ—દેશ દેશના માણુસોની રૂચી અનુસાર હ્રદય રંજક એવુ જે ગીત, વાદ્ય, અને નૃત્ય તે દેશી સંગીત કહેવાય છે.

રાગના ભેદઃ—મુખ્ય ત્રણુ ભેદ છે. ૧. શુદ્ધ રાગને શાસ્ત્રોકત નિયમાનુસાર આબેહુબ ગાવાથી રંજન થાય છે તે, ૨. છાયાલગ રાગને બે રાગનુ મીશ્રણુ થઇ રંજન કરે તે, ૩. સંકીર્ણુ રાગ તે શુદ્ધ રાગ તથા છાયાલગ એ બેનુ મીશ્રણ. રાગના ભેદ સ્વરભેદથી, સંવાદી અનુવાદી ઈત્યાદી સ્વરોના આધારથી તથા શ્રુતિ ભેદથી રાગનુ રૂપ દર્શાય છે, તે રાગોના ભેદ મુખ્ય પાંચ છે, અને તેમાંથી કેટલા એકના મત પ્રમાણે સાત છે, તે નીચે મુજબ છેઃ—

પાંચ પ્રકારમાં મુખ્ય ૧. ઓડવ ૨. ખોડવ, (શાડવ) ૩. સંપુર્ણ ૪. આડવ સંપૂર્ણ, અને ૫. શાડવ સંપૂર્ણ ૧. **ઓડવઃ**—જે રાગ પાંચ સ્વરથી બને છે, તેને ઓડવ રાગ કહે છે, જેવાકે, ભૂપ, બિભાસ, માલકોષ, હિંડોલ, માલશ્રી, સારંગ, તિલંગ, મેઘમલ્હાર વિગેરે. ૨. **શાડવ રાગઃ**—જે રાગ, રાગણી છ સ્વરથી બને છે તેને શાડવ રાગ કહે છે, જેવાકે, શંકરા, મારવા, સોયની, લલત, રાતની પુરીઆ, કૌશીક કાનડો વીગેરે. ૩. **સંપૂર્ણ રાગઃ**—રાગ રાગણી, જે સાત સ્વરથી બને છે, તેને સંપૂર્ણુ રાગ કહે છે, જેવાકે, કલ્યાણુ, શંકરાભરન, કાફી, પીલુ, ઝીંઝોટી, કાલંગડો, ભૈરવ, પુરીઆ દીવસની, પુરબી, તોડી વીગેરે. ૪. **આડવ સંપૂણઃ**—રાગ રાગણીના આરોહ, અવરોહમાં પાંચ અને સાત સ્વર આવે છે, તેને આડવસંપૂર્ણ કહે છે, જેવાકે બીહાગ, ભુપાલી, શ્રીરાગ, ભીમપલાસી, ધનાશ્રી, મુલતાની, બીલાવલ, કેદાર, બહાર, ભૈરવ, આસાવરી, સોરઠ, દેશ, ગૌડમલ્હાર વીગેરે. **૫. શાડવ સંપૂણઃ**—રાગ, રાગણીના આરોહ અવરોહમાં છ અને સાત સ્વર આવે છે તેને શાડવસંપૂર્ણ કહે છે, જેવાકે યમન કલ્યાણુ, ખમાચ, હમીર, કામોદ, માંડ, બસંત, પરજ વીગેરે. હવે બીજા સાત પ્રકાર છે તે ૧. શુધ્ધ, ૨. મહાશુધ્ધ, ૩. માર્ગ, ૪. સાલંગ, ૫. સંકીર્ણ ૬. મહાસંકીર્ણ અને ૭. દેશી.

રાગોના રૂપો થવાના કારણોઃ—રાગોના રૂપો થવાના કારણો ત્રણુ છે, ૧. આરોહ અવરોહમાં સ્વરના વર્જ્યા વર્જ કરવાથી, ૨. દીર્ઘ હ્રસ્વ સ્વર મૂકવાથી, ૩. સત્પવિધ ગમકથી રાગોના રૂપો થાય છે.

રાગોના ભેદ:—રાગોમાં ઉત્તરાદી, અને દક્ષિણાદી એવા બે ભેદ છે ઉત્તરાદી રાગમાં છ રાગ અને ત્રીસ રાગણી મુખ્ય મનાએલી છે એમાંથી તેની સંતતીની કલ્પના થઈ પુત્ર, પુત્રીઓ, ભાર્યા ઉપરાગ, ઉપરાગણીઓની યોજના થઇ છે. દક્ષિણાદી રાગો તરફ જોતા, તેમના મુખ્ય રાગો સ્વર પ્રસ્તાર ભેદના ક્રમથી થયેલા જણાય છે. ઉત્તરાદી રાગોમાં શિવ, કૃષ્ણ, ભરત અને હનુમાન મત છે. તેમાં ભરત અને હનુમાન મતના રાગ રાગણીઓ ઘણે ભાગે વ્યેહવારાયછે. કોઈ પિંગળમત કહે છે, પરંતુ પિંગળશાસ્ત્રવિષે સંભવ છે, કારણ કે કાવ્ય એ પણ સંગીતનું એક અંગ છે. **શિવમતઃ**—ગાવાનો ઢંગ સર્વથી કઠણ છે, આલાપચારીની રીતથી ગવાય છે, જેમકે ધ્રુપદ વગેરે.

કૃષ્ણમત:—આ મતમાં ઠુંમરી, ગઝલ, ગરબી, ઇત્યાદી રસિક, અને કાનને મીષ્ટ લાગે એવો ગાવાનો ઢંગ છે.

ભરતમત:—આ મત પ્રમાણે ભજન, કીર્તન રસાલંકાર સાથે ગવાય છે.

હનુમન મતઃ—આ મતમાં ખ્યાલ, ટપ્પા ગાવામાં આવે છે.

પાછલા ભાગમાં યવનોએ આ સંગીત વિદ્યા કાળબળના જોરથી ખીલવી તે વખતે મતને ઢંગ અથવા બાની શબ્દ આપી મુખ્ય ચાર ઢંગ તથા બે ઉપઢંગ ઠરાવ્યા છે. જેવાકે ખાંધારી. ગુઅરહારી, ડાગર. અને બુહાર, બીજી ઢઢ, અને મીરાસી.

રાગનામ:—૧. કેટલાક રાગોના નામ દેશપરથી, જેમકે શોરઠ, બંગાલી, સીંધવી, મારૂ, માલવ, ગોંડ, ગુર્જરી, તેલંગ, કાનડા, સીંધુરા, ૨. કેટલાક રાગોના નામ રસગુણ બોધક, જેવાકે કલ્યાન, લલીત, મેઘમલ્હાર, હીંડોલ વગેરે. ૩. કેટલાક રાગોના નામ દેવતા બોધક, જેવાકે બસંત, ગૌરી, કેદારી, રામકળી, ભૈરવ, ભૈરવી, નારાયણી, કમલા, મનોહરી વગેરે. ૪. અભિષ્ટનામક, જેવાકે નટ, હુસેની, ઢકા, બિભાસ પરજ, વગેરે. ૫. સંયુક્ત મીલાવટ નામ, જેવાકે નટનારાયણી, હમીરકલ્યાણ, પુર્વીકલ્યાણ, છાંયાનટ, ૬ ગાનારાઓના પોતાનાંજ નામ, જેવાકે મિયાકીમલ્હાર, મીયાકીતોડી, રામદાશીમલ્હાર, રાજનારાયણ, નટશ્યામ વગેરે.

———

હનુમાન મત પ્રમાણે ઉત્તર તરફના પ્રાચીન રાગ, રાગણીઓ, નીચે પ્રમાણે:—

રાગ. ૧ ભૈરવ. ૨ માલકોષ. ૩ હિંડોલ. ૪ દીપક. ૫ શ્રી. અને ૬ મેઘ.

૧ ભૈરવની પાંચ રાગણીઓઃ—૧ ભૈરવી. ૨ બેરારી. ૩ મધુ-માધવી. ૪ સિંધવી અને ૫ બંગાલી.

૨ માલકોષની રાગણીઓઃ—૧ તોડી. ૨ ગૌરી. ૩ ગુનકલી. ૪ ખંભાવતી અને ૫ કુકુબ.

૩ હિંડોલની રાગણીઓ:—૧ રામકલી. ૨ દેશાખ. ૩ લલત. ૪ બિલાવલ. અને પટમંજરી.

૪ દિપકની રાગણીઓ:—૧ દેશી. ૨ કામોદ. ૩ નટ. ૪ કેદારા અને ૫ કાનડા.

૫ શ્રી ની રાગણીઓ:—૧ આસાવરી. ૨ ધનાશ્રી. ૩ બસંત. ૪ માલશ્રી. અને ૫ મારવા.

૬ મેઘ ની રાગણીઓઃ—૧ મલ્હાર. ૨ ગુજરી. ૩ ભુપાલી. ૪ ટંક અને દેશકાર.

છ રાગોના આઠ પુત્રો પ્રમાણે ૪૮, અને ભારજાઓ (વહુઓ) પણ ૪૮, છે.

સમ, માન, ભરી:—ગાયન ગાતી વખતે વાહઃવાહઃની જગા, અથવા ગાનાર, બજાવનાર, અથવા સાંભળનાર જે જગાપર ભેગા થાય છે, તેને સમ, માન, કે ભરી કહે છે. ગીતના સૌદર્યની હદ બતાવનાર તાલનુ અને ગીતનુ પૂર્ણ ચૈતન્યવાળુ એક સ્થલ તેને સમ કહે છે.

અસ્તાઈ, અંતરા, અભોગ, સંચાઇ:—કોઇપણુ ગાયનની ચીજના પેહેલા ભાગને અસ્તાઇ કહે છે. સંગીત કાવ્યમાં બે, ચાર, છ, આઠ એવા પાદ આવે છે, પેહેલાને અસ્તાઇ, બીજાને અંતરા, ત્રીજાને અભોગ, ચોથા વીગેરેને સંચાઈ કહે છે. પાંચ, છ, આઠ પાદને પણુ અભોગ કે સંચાઈ કહે છે, તેમાં અસ્તાઇ અને અંતરા તો અવશ્ય કાવ્યમાં હોવોજ જોઇએ.

રાગાંગ:—રાગ, રાગણીઓની મૂર્તિઓના સઘળા અંગો સ્વરથીજ બંધાય છે, તે અંગ દશ છેઃ—

૧ ગ્રહ, ૨ અંશ, ૩ વાદીસ્વર, ૪ સંવાદીસ્વર, ૫ અનુવાદીસ્વર, ૬ વીવાદીસ્વર, ૭ ન્યાસસ્વર, ૮ અપન્યાસ, ૯ વિન્યાસ, અને ૧૦ સન્યાસ.

૧ ગ્રહસ્વરઃ—ગીતના પ્રારંભમાં સ્થાપિત કીધેલો જે સ્વર તેને ગ્રહસ્વર કહે છે, એને પકડસ્વર પણ કહે છે. **૨ અંશસ્વરઃ**—પ્રયોગમાં જે સ્વરનુ વારંવાર આવવુ થાય છે, તેને અંશસ્વર કહે છે. **૩ ન્યાસસ્વરઃ**—ગીતની સમાપ્તિ જે સ્વરથી થાય છે. તેજ ન્યાસસ્વર કહેવાય છે, એને અટકસ્વર પણ કહે છે. **૪ વાદીસ્વરઃ**—રાગ દર્શક જે સ્વર હોય તેનુ નામ વાદીસ્વર, રાગનુ પેહેલુ રૂપ કરનાર સ્વરને વાદીસ્વર કહે છે. **૫ સંવાદીસ્વરઃ**—વાદીસ્વરની આઠ કે બારમી શ્રુતિવાળો સ્વર સંવાદી છે, અને વાદીસ્વર રાજા, ને સંવાદીસ્વર, પ્રધાન કહેવાય છે. **૬ અનુવાદીસ્વરઃ**—રાગનો ખુબ ફેલાવો કરવાને, અને તેનો જમાવ કરવાને અનુવાદીસ્વર ઘણોજ કામ લાગે છે, અને રાજ્યમાં સેનાધિપતિની જેટલી અગત્યના, તેટલીજ અનુવાદીની જરૂર રહે છે. વાદીસ્વરથી બીજી, ત્રીજી, પાંચમી અને છઠી શ્રુતિવાળો સ્વર અનુવાદી કેહેવાય છે. **૭ વિવાદીસ્વરઃ**—ચાલતા પ્રયોગનો પ્રતિકુળ સ્વર, દુસમન જેવો હોય છે, તે સ્વરને વિવાદી સ્વર કહે છે. **૮ વિન્યાસસ્વરઃ**—રાગના સાત સ્વરની હદ બતાવનાર તારસ્થાની સ્વરને વિન્યાસ સ્વર કહે છે. **૯-૧૦ અપન્યાસ અને સન્યાસઃ**—ગીત કે અલાપના અસ્તાઇ, અંતરા અભોગ, એ દરેક ભાગોની સમાપ્તિ જે જે સ્વર ઉપર કરવામાં આવે છે, તે તે સ્વરનાં અપન્યાસ, સન્યાસ અને વિન્યાસ એવા નામો છે. ન્યાસ ગાયનના અંતમાં જે સ્વર આવે છે તે, અને અપન્યાસ વચમાં વચમાં આવે તે.

આલાપચારીઃ—હરકોઇ રાગરાગણીના વાદી, સંવાદી, અનુવાદી સ્વરોને વિસ્તારીને તેજ રાગમાં આવતા સ્વરોનુ મિશ્રણ કરી તેનુ ચોખુ સ્વરૂપ જણાવવુ, તેને આલાપ કે અલાપચારી કહે છે. આલાપમાં તાલ તથા શબ્દ, અસ્તાઇ, અંતરા વીગેરેની જરૂર નથી, પણ લયથી લેવાય છે.

આલાપચારીના પ્રકારઃ—ચાર જાતની આલાપચારી છે. ૧ રાગાલાપ, ૨ રૂપકાલાપ, ૩ આલિપ્તિ, અને આક્ષિપ્તિકા.

તાનઃ—એકથી વધારે સ્વરોનુ ત્વરાથી આરોહણ થવુ, તેને તાન કહે છે. સ્વરોની ગતી ગાતી વખતે એકદમ ઝડપથી બોલી, સ્વરોમાં તુટી કે, કુદી પડવું, તેને તાન કહે છે.

પલટા:—એકથી વધારે સ્વરોનુ ત્વરાથી અવરોહણ થવુ તેને પલટા કહે છે.

પ્રવેશતાનઃ—ચઢતા સ્વરોની તાન યાને આરોહણને પ્રવેશતાન કહે છે.

નિગ્રહતાનઃ—ઉતરતા સ્વરોની તાન યાને અવરોહને નિગ્રહતાન કહે છે.

તાનના પ્રકાર બધા મળીને સાત છે. ૧ સંપુર્ણતાનઃ—પ્રથક સાત સ્વરની તાનને સંપૂર્ણતાન કહે છે. ૨ **શાડવતાન**:—છ સ્વરની તાનને શાડવતાન કહે છે ૩ **આડવતાનઃ**—પાંચ સ્વરની તાનને આડવતાન કહે છે ૪ **સુરતરતાનઃ**—ચાર સ્વરની તાનને સુરતર તાન કહે છે. ૫ **સ્વામીકતાનઃ**—ત્રણ સ્વરની તાનને સ્વામીક-તાન કહે છે. ૬ **ગાથીકતાનઃ**—બે સ્વરની તાનને ગાથીક તાન કહે છે. ૭ **આર્ચિકતાનઃ**—એક સ્વરની તાનને આર્ચિકતાન કહે છે.

સ્થાન ભેદની તાનો :—૧ નાદતાન :—નાભિસ્થાનથી જે તાન લેવાય તેને નાદતાન કહે છે. ૨ **કુમકતાન** :—વક્ષસ્થળથી જે તાન લેવાય તેને કુમકતાન કહે છે. ૩ **કંઠતાનઃ**—કંઠમાંથી જે તાન લેવાય તેને કુટતાન કહે છે. ૪ **બંદતાનઃ**—જે તાન મગજમાંથી લેવાય તેને બંદતાન કહે છે.

સાચીતાન જરૂરના સ્વરની બરાબર મેળવણી તથા આરોહી અવરોહીપર બારીક નજર રાખવાથી સાચીતાન થઇ શકે છે. સાધારણ માણસની નાડી ઉછળે છે, તેટલાજ વખતમાં ચાર સ્વરધ્વની થવી જોઇએ તેને તાન કહે છે.

કુટતાનઃ—સંપૂર્ણ અને અસંપૂર્ણ મૂર્છનાઓના સ્વર ક્રમનો ભંગ કરી જયારે તેમને ઉચ્ચારવામાં આવે છે, ત્યારે કુટતાનો ઉત્પન્ન થાય છે.

ગમક:—ગાતી વખતે સ્વરને કાચબાની માફક વાંકો કરવો, તેને ગમક કહે છે.

મીંડ:—ગાતી વખતે એક સ્વરને બીજા અથવા ત્રીજા કે તેથી વ-વધારે સ્વર સુધી ખેંચવો, તેને આંદોલ કે મીંડ કહે છે.

રેપ અને બીડારઃ—આરોહની મીંડને રેપ અને અવરોહની મીંડને બિડાર કહે છે. **લાગ**:—ગાતાં ગાતાં કોઇ સ્વરને એકદમ મૂકી

દઈ બીજા સ્વરપર જવું તેને લાગ કહે છે. **દાટ:**—ગાતાં ગાતાં હરકોઈ સ્વરને દબાવી દેવો તેને દાટક્રીયા કહે છે. **ઉરપ તુરપ:**-ગાતાં ગાતાં સ્વરોને વીંટાતા જવું તેને ઉરપ, કે ઉલપ કહે છે, અને સ્વરોને વીટાતા ઉતરવું તેને તુરપ કહે છે. **કુમક :**—સ્વરનું ગળામાં કાંપવું અથવા ધ્રુજવું તેને કુમક કહે છે. **રાગ ઉપજ:**-ગાયનની ચીજોને સાદી રીતે અસ્તાઈ, અંતરો ગાયા પછી જે સ્વરોનો ફેલાવો તાલ તથા લયમાં કરવો, તે ક્રીયાને ઉપજ કહે છે. **નોંથોં:**—ગાનાર જે રાગ, રાગણી ગાનાર હોય છે, તેની ચીજ ન ગાતાં તે રાગ, રાગણીની છાંયા તથા પ્રતિબીંબસ્વર, તાનાનાના, દેરેના, તોં વીગેરેથી જે શરૂઆત કરે છે, તેને નોંમથોંમ કહે છે. **પ્લુતસ્વર :**—દરેક સ્વરને ત્રણ ત્રણવાર બોલવો તે ક્રીયાને પલુત સ્વર કહે છે. **રાગ ધુંદ :**—(ધૂન) તાનાનાના વિગેરેથી રાગની છાંયા ન બદલાવતા ફકત આકારથી રાગો ગાઇ જવા તેને રાગધુંદ કહે છે. **જોડકામ :**—તંતુવાદ્ય ઉપર મીંડથી જે કામ કરવું તેને જોડકામ કહે છે. **સાથ :**—ગાનાર તથા વાજીંત્ર વગાડનાર પોતાપોતાના ગાવાના વગાડવાના નિયમપૂર્વક ગાએ તથા વગાડે તેને સાથ કહે છે. **સૂર છેડવું :**—ગાવાને તથા વગાડવાને જે સ્વર મુખ્ય માનેલો છે, તેજ સ્વરને છેડવો યાને વગાડવો એમ કેહેવું, તેને સૂર છેડવું કહે છે. **સંગીત વિદ્યા :**—સંગીતની હર કોઇ ચીજ રાગ, સ્વર, તાલ, લય તથા ગ્રામને અનુસરીને બનાવવું, અથવા ગાવા, બજાવવાને લાયક કરી આપવું, અથવા સમજવું તેને સંગીત વિદ્યા કહે છે. (Theoratical Knowledge). **સગીત કળા :**-સંગીતની હરકોઇ ચીજ કવિતાના નિયમ પ્રમાણે બનાવીને આપી હોય, તેને ગાવી, બજાવવી, અને નાચી દેખાડવી તેને સંગીત કળા કહે છે (Practical Knowledge) **થાટ :**—જે રાગ સંપૂર્ણ હોય, તથા જેના આરોહ, અવરોહમાં કોમલ તીવ્ર સ્વરો એકસરખાજ હોય, તેને થાટ કહે છે. થાટ બાર માનેલા છે. થાટને "મેળ," સંસ્થિતિ પણ કહે છે. પ્રત્યેક રાગની જે અવશ્ય સ્વર રચના તેને થાટ કહે છે. મી૦ વીશ્ણું ભાતખંડે "લક્ષ્ય સંગીત"ના તરજુમામાં દશ થાટ જણાવ્યા છે, કે જે મનન કરવા જેવા છે.

પ્રબંધ:—ભાષાની અને કાવ્યની નિયમાનુસાર વિવક્ષિત ઉદ્દેશની રચના કરવી, તેને પ્રબંધ કહે છે.

પ્રબંધના પ્રકાર:—પ્રબંધના પ્રકાર ત્રણ છે, **પદ્ય**, ગદ્ય અને ગીત.

પદ્ય:—એટલે કવિતા તેમાં અક્ષર ગણ છંદ, અને માત્રા ગણ છંદ છે. અક્ષર ગણ છંદમાં દ્વિપદ, ત્રિપદ, ચતુષ્પદ, ઉપજાતિ, દંડક ઈત્યાદી ભેદ છે. માત્રાગણમાં દ્વિપદી, ત્રિપદી. ચતુષ્પદી, ષટપદી, અષ્ટપદી, આર્યા, ઈત્યાદી છે. પદ્ય લઘુ અને ગુરૂ કાળમાં એવા બેમાં છે. લઘુ, ગુરૂ, ગણ. માત્રા, યતિ, **પ્રાસ**, ઈતિયાદીથી શોભીત હોય છે.

ગદ્ય:—એટલે ભાષણ અને તેમાં લઘુ, ગુરૂ, પ્લુત. દ્રુત, આ ચાર કાળમાં શોભીત હોય છે.

ગીત:—ગીતના બે પ્રકાર છે, **ગાન** અને **ગાયન**. ગીતઃ—લઘુ. ગુરૂ, પ્લુત, દ્રુત, અનુદ્રુત અને કાકપદ આ છ કાળમાં હોય છે. **ગાનઃ**—એની રચના મર્યાદીત અને સૂક્ષ્મ હોય છે, અને તેની સ્વરોની રચના જે એક વખત ઠરે છે, તેજ દરેક કડીમાં વારે ઘડીએ આ વરતન થાય છે. ગાનને "અલ્પબંધક" કહે છે, ગાન એક સ્વરથી સાત સ્વર સુધી હોય છે, રસ જાહેર કરવાની કર્ત્તવ્યતા છતાં તે નિયમિત હોય છે. ગાનના પ્રકાર પાંચ છે. **૧ સપ્તગાન. ૨ પરમાર્થગાન, ૩ સાવધાનકગાન, ૪ માયાપ્રર્વતકગાન**, અને **૫ સપ્તગાનઃ**-રાગ એક સ્વરથી સાતસ્વર સુધી હોય છે, તેને સપ્તગાન કહે છે. **આર્ચિક**, ગાથીક અને સામીક ત્રણ સ્વર ગાન એ પરમાર્થગાન છે. **સ્વરાંતર**, (ચાર સ્વર ગાન) તે સાવધાનક ગાન છે. ઓડવ, શાડવ, અને સંપૂરન, ૫, ૬ અને ૭ સ્વર એ **માયાપ્રર્વતકગાન** છે.

ગાયનઃ—૧ એમાં પાંચથી સાત સ્વરો હોય છે, એની રચના ગૃહાંશ, સન્યાસથી બદ્ધ છતાં અભિષ્ટરસ પ્રદીપ્ત કરવા સારૂ ત્રિસ્થાઈમાં સંચાર કરવા માટે યોગ્ય હોય છે. પાંચ સ્વરોથી સાત સ્વરો સુધી હોય છે. એને "મહદબંધક" કહે છે. ગાનની રીતે રસ જાહેર કરવાની કર્તવ્યતા છતાં, તે ગૃહ. અંશ, ન્યાસ, વીગેરે દશ વીધ ગમક, અલંકાર, વાદી, સંવાદી, અનુવાદી, તેમજ તાલ દશ પ્રાણ ઈત્યાદીથી શોભીત હોય છે. ૨ યથાર્થ સંસ્કાર પામેલા સ્વરોને ગાયન કહે છે. ૩ મનની કોમલ લાગણી પર જબરજસ્ત અસર કરે, અને ઔષધીની માફક બહુ રોગોનુ નિવારણ કરે તેને ગાયન કહે છે. ૪ મનોવિકારનુ જે ખરેખરૂં ચિત્ર તે ગાયન કેહેવાય છે. **ગાયનના મુખ્યભેદો ચાર છે:—૧ સ્વર પ્રધાનક**

ગાયન, ૨ અર્થ પ્રધાનક ગાયન, ૩ રાગ પ્રધાનક ગાયન અને ૪ સાલંકૃત ગાયન.

૧ સ્વર પ્રધાનક ગાયનઃ—જે ગાયનમાં ઘણે દરજ્જે સ્વર પ્રધાન હોય છે. આનો ઉપયોગ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં છે. અને એના પેટા ભાગ આઠ છે. ૧ સ્વરાલંકાર, ૨ સ્થાય્યલંકાર, ૩ કાલાલંકાર, ૪ તાલાલંકાર, ૫ રાગાલંકાર, ૬ સમગાન, ૭ લઘુગીત, ૮ લક્ષણગીત.

૨ અર્થ પ્રધાનક ગાયનઃ—જે ગાયનમાં અર્થ (ભાવ) પ્રધાન હોય છે, તેને અર્થ પ્રધાનક ગાયન કહે છે, એનો ઉપયોગ આ દુનીયાના કાર્ય સાધનમાં, અર્થ ભાવના સૂચકમાં, અને તાંડવાદી ક્રીડા વિનોદમાં થાય છે. એમાં કૃતિ, કિર્તન, પદ, ભજન, છંદ, ગઝલ, ગરબી, જાવડી, ઠુમરી, લાવણી ઇત્યાદીનો સમાવેશ થાય છે.

૩ રાગ પ્રધાનક ગાયનઃ—જે ગાયનમાં રાગ, (રસ) પ્રધાન હોય તેને રાગ (રસ) પ્રધાન ગાયન કહે છે. તેનો ઉપયોગ, ગાયક, નાયક, લોકોમાં તેમજ રાજ સભામાં થાય છે. એમાં રાગાલાપ, તાનવર્ણ, દ્વિધાનુ પ્રબંધ (ખ્યાલ), પલ્લવી ઈતિયાદીનો સમાવેશ થાય છે.

૪ સાલંકૃત ગાયનઃ—સાહિત્યમાંના વાકય, શબ્દ અગર શબ્દાવય, એના અર્થના રસાનુરોધથી અથવા સાહિત્યમાંના ગર્ભિતાર્થના રસાનુકુલ મુજબ અક્ષર, શબ્દ અગર વાકય એને તદ્રસવાચક સ્વરોથી અલંકૃત કરવું, તેને સાલંકૃત ગાયન કહે છે.

સાલંકૃત ગાયનાના પાંચ ભેદ છેઃ—૧ કાલાલંકૃત ૨ લયાલંકૃત ૩ અર્થાલંકૃત, ૪ ભાવાલંકૃત, અને ૫ રાગાલંકૃત કહે છે.

૧ કાલાલંકૃતઃ—છંદના અક્ષર અને ગણ, માત્રાઓના કાલાનુસાર સ્વરની રચના કરવી તેને કાલાલંકૃત ગાયન કહે છે.

૨ લયાલંકૃતઃ—લયની ગતિને પ્રધાનત્વ આપીને ગાવું. તેને લયાલંકૃત ગાયન કહે છે.

૩ અર્થાલંકૃતઃ—શબ્દ અને વાકય એના અર્થને પ્રધાનત્વ આપીને ગાવું, તેને અર્થાલંકૃત ગાયન કહે છે.

૪ ભાવાલંકૃતઃ—સાહિત્યમાંના શબ્દો અને વાકયોના જુદા જુદા અર્થો તરફ ધ્યાન આપી, તેને ભાવને દીપાવનાર સ્વરોથી સાહિત્ય અલંકૃત કરવું તેને ભાવાલંકૃત ગાયન કહે છે.

૫ રાગાલંકૃત:—રાગના રસ દીપાવવા સારૂ સ્વરોને પ્રધાનતા આપી ગાવું તેને રાગાલંકૃત ગાયન કહે છે.

ગદ્ય પદ્ય અને ગીત:—શરીરની અને મનની આરોગ્યતાનુ સંરક્ષણ કરવાને ગદ્ય થકી પદ્ય, પદ્ય થકી ગીત, અધિક ગુણકારી છે. ગદ્ય, પદ્ય, ગીત, રસ, અને નાદ, આ ક્રમથી એક બીજામાં ઉદય પામનાર છે. નાદનો આદીઅંત (ॐ) ઓમકાર છે, માટે ગાયનની શરૂઆત પેહેલા "ॐ **अनंत हरी**" એમ ઉચ્ચારાય છે. અને ત્યારબાદ પ્રબંધ ગવાય છે. ॐ માંથી (તોંમ) સંભળાય છે.

ગદ્યનો ઉંચ્ચાર એકવાર, પદ્યનો ઉચ્ચાર બે વાર, ગીતનો બેથી અનેકવાર બોલવાથી દોષ ગણુવામાં નહી આવે, કારણ ગદ્યમાં અર્થ સરળ હોય, પદ્યમાં તે અન્વયાર્થક હોય છે અને ગીતમાં તે ભાવ સ્વરયુક્ત અન્વાર્થક હોય છે.

રાગ અથવા ગાયનના ગુણો:—અગીઆર છે. ૧ અત્યાનંદ. ૨ ચિત્ત-સ્થિરતા. ૩ મનોલ્હાસ. ૪ શ્રમનિવારણ. ૫ લોકપ્રિયતા. ૬ વશીકરણ. ૭ આરોગ્યવૃદ્ધિ. ૮ વિચાર શક્તિને ઉત્તેજન. ૯ આયુવર્ધક. ૧૦ મોક્ષદાયક. ૧૧ શોકનાશક.

ગાયનનું પ્રયોજન:—૧ ગાયનથી **ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ** પ્રાપ્ત થાય છે. ગાયનના સાધનોથી શારીરીક, અને માનસીક ધર્મ નિર્વિઘ્નતાથી સધાય છે. ધર્મોની ઉન્નતિથી ને સહાયથી જ્ઞાનરૂપ અર્થ સાધવાની શકિત પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થના પ્રબલ આધારથી ઈચ્છિતકામ પ્રાપ્ત કરી લેવાય છે, અને કામ સાધ્યાથી અભિષ્ટ સાધવાની બાકી રહી શકિત નથી, એવી જાતની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લેવી તેનેજ મોક્ષ કહે છે. ધર્મમાં **શારીરીક, માનસીક,** અને સામાજીક એવા ત્રણ પ્રકાર છે

શારીરીક ધર્મ:—ગાનાભ્યાસ રોગ બીજોને શરીરમાં પેસવા દેતા નથી, જો કવચિત પ્રવેશ કરે તો તેને ત્યાં ટકવા દેતા નથી, ઔષધો રોગોને હઠાવે છે, અને ગાનાભ્યાસતો તેને અંદર પ્રવેશ થવાજ દેતા નથી. સવાર, સાંજ અને મધ્યહાનની સંધી સમયમાં ગાન, ગાયન કે ભજન કરનારાઓને ઘણે ભાગે રોગ પકડી શકતો નથી. ગાયન શરીર અને મન એમાંના ગુણ ધર્મોના હિતચિંતક મિત્ર તરીકે મનાય છે. પ્રભાતમાં ઉંઘમાંથી ઉઠયા બરોબર

અંતરિન્દ્રિય નિર્મલ કરવા સારૂ પ્રભાતીયાં ભજન, ધ્યાન સ્તુતિ, અથવા સ્વર સાધનાદી ગાયન ગાઇએછીએ, તેથી અંતર ઇંદ્રીઓમાંના અનેક પ્રકારના મળ પોતપોતાનાં બાહ્યન્દ્રિઓના ધ્વાર સુધી આવી ધડકે છે, પછી કર્મઇંદ્રીઓને દીશાપાણી, દાતણ, ઇત્યાદીથી નિરૂપદ્રવી કરી, પછી નિર્મલ થવા સારૂ આપણે પ્રાતઃસ્નાન કરીએછીએ. ગાયનથી શ્વાસને વધારે જોર મળી લોહીનો એટલો વેગ ઉપજે છે કે તે વેગને લીધે રકતમાંના નિર્જીવ રજકણો તે તે ઇંદ્રિઓના ધ્વાર તરફ જઇ પહોંચે છે. ગાયનને લીધે ફેફસાની ક્રિયા જોરથી ચાલેછે. લોહીને વેગ મળેછે, છાતી પહોળી અને મજબુત થાયછે, ને પ્રત્યેક ઇંદ્રિયને પોત પોતાના કામ કરવા સારૂ જોર મળેછે પ્રભાતમાં, દેવપૂજાની, અતીથીપુજાની વખતે, તથા સાયંકાળમાં, સુતી વખતે ગાન, ગાયન, ભજન. સ્તુતિપાઠ કરવાથી, શારીરીક ધર્મનુ સંરક્ષણ બહુ સારીરીતે થાયછે. રાજસભામાં લગ્નાદી શુભપ્રસંગમાં, ગાઇએ અને વગાડીએછીએ, વિપત્તિ અને નિર્વાણ પ્રસંગમાં કેટલાએક પ્રવિલાપ, ભજન અગર કેવળ વાજીંત્રોનો ઉપેયોગ કરેછે, એમ કરવાનુ કારણ પણ શારીરીક ને માનસીક આરોગ્ય રક્ષણ કરવા માટેજ છે. પછી તેમ કરનારાઓ તે સમજે કે ન સમજે.

માનસીક ધર્મઃ—ગાયનથી કુંભકનો પ્રભાવ જેમજેમ મનોમય ઉપાધીઓ ઓછી થતી જાયછે. ગાયનથી ચીત્તને એકાગ્રતા પ્રાત્પ થાયછે. ગાતી વખતે અનેક ઉપદ્રવી દુર્ગુણ સ્પર્શ કરી શકતા નથી, પણ આનંદ અને ઉમંગ વધેછે, અને નિરૂત્સાહ, રૂક્ષસ્વભાવ, અને ક્રોધ, દુર્બલ થતા જાયછે. ગાયન વ્યહુવારીક ને પારમાર્થિક દ્રષ્ટીથી શરીરને જેમ હીતકારી છે, તેમ મનને માટે પણ છે. ગાયન એ બધી જાતના ગુણોને ઉત્સાહ આપનારછે ગાયન દુઃખનાશક, ઇંદ્રિયાકર્ષક, રસપ્રેરક, ને યોગાનુ સંધાનક છે. પક્ષિઓના સર્વ વ્યહુવાર તથા વ્યાપાર નાદમયછે, તે પોતપોતાના ગાયનથી કામ તથા કંટાળો દુર કરી લે છે.

સામાજીક ધર્મઃ—શારીરીક અને માનસીક બળને પોતાની શક્તિવડે રક્ષણ કરવાની તાકાત જેને બહુ ઓછી તેને અબલ કહેછે. અબલના પ્રકાર ચાર છે, જેવા કે સ્ત્રી, બાલ, વૃદ્ધ અને રોગી. સ્ત્રીઓમાં સ્વભાવતા બળ કમી

હોય છે, તેથી તેમને અબળા કહે છે. સ્ત્રિઓનો ઉદ્યોગ ઘણે ભાગે ઘરમાંનુ કે બહારનુ કામ કરવાનુ હોય છે, પણ શ્રીમંતાઇમાં ઉદ્યોગ વગર બેસી રહેવું, એમાંજ તેઓનો આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી લેવાનું હોય છે. સ્ત્રીઓને ગીત, ગરબા, પુદ્દડી, હીચ, ઝીમાં, નાચ, ગાવુ, વગાડવું એ ઘણુંજ જરૂરનું છે. અશુભ પ્રસંગમાં વિલાપ કરવો, કુટવું, વિગેરે પણ એક જાતની શરીરને કસરત છે. સ્ત્રી જાતિને સારી રીતે ગાતા, વગાડતા, આગલા સમયમાં શીખવતા હતા, અને તે સમયમાં ઘણી નામાંકીત સ્ત્રીઓ થઇ ગઈ છે, હાલ આ વિદ્યાની કેળવણી ગૃહસ્થ સ્ત્રીઓમાંથી નાબુદ થઇ ગઇ છે, તેને જરૂર ભુલવી નહી, અને ગાયન કળા ઘણાજ ફાયદા વાળી છે, તે દરેક માબાપે, પોતાના છોકરી, છોકરાંને તથા પુરૂષોએ પોતાની સ્ત્રીને ગાયનનું શિક્ષણ જરૂર આપવુંજ જોઇએ. સપ્તસ્વરોના અભ્યાસથી બાળકોના, કંઠને, જીભને, મુખને, અને રદયાદી અંતર ઇંદ્રીઓને તાલીમ મળે છે, તેથી તેઓના શરીરમાંના નિરૂપયોગી, નિર્જીવ, ને જડ, દ્રવ્યો, બહી ર્મુખ થાય છે, એથી બાળકોને તાજાપણું આવે છે, એ સિવાય અસ્પષ્ટ બોલવું, અટકતા બોલવું, ઇત્યાદી કઠંદોષ ક્રમથી ઓછા થતાં જાય છે. સ્વરગાનથી આરોગ્યને, અભ્યાસને અને કોઇ પણ કામ ધંધાને ઉત્તેજન મળતુ જાય છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં તાંડવાદી ક્રીડાથી ને ઈતર કામથી વ્યાયામ મેળવાના સંભવ ઓછા હોય છે, એવી હાલતમાં પ્રભાતીયાં, સાંજના ભજન, અને બીજી વખતે વીણા, સ્તોત્ર, પાઠ, ગાઇ તથા વગાડી આરોગ્ય રક્ષણ કરવું એજ ઘડપણમાં વધારે અનુકુળ હોય છે. રોગીઓમાં વાત પ્રધાનકના દરદો ઈતર પીત્ત અને કફના દરદોનો દબાવા-વામાં ગાયન એક ઉત્તમ ઔષધીની જગાએ કામ કરે છે. ગાયન એ આરોગ્યકારક છે.

ગાયન એક શહેર ગામ અથવા નગરને હીતકારક છે:—૧ સુખ દુઃખ પ્રવર્તક કણો વાતાવરણમાં અનંત પ્રકારના છે, તેઓને આપણી પાસેથી દુર હઠાવનારી અગર પાસે લાવવાની તાકાત નાદની ક્રીયામાં છે. ૨ ન્હાના ગામડાઓથી રાજધાનીઓમાં, વ્યાપારી શહેરોમાં, ધર્મના સ્થાનોમાં, સાર્વજનીક પ્રદે-શોમાં, લોકોનુ સંમેલન વિશેષ હોય છે. તેજ મુજબ યજ્ઞ, મેળો, જાત્રાા લગ્ન પ્રસંગમાં, જન્મ મરણ ઇત્યાદી કાળમાં. પણ

જગ્યાના પ્રમાણ કરતાં લોકો વધારે ભેગા થાય છે, તેથી તે જગ્યાની તેવે વખતે હવા બગડવાની ધાસ્તી વિશેષ રહે છે, તે બગડે તો પણ ત્યાં ટકી નહીં રહે એ વિષે જે જે ઉપાયો લેવાય છે, તેમાં મહાવાદ્યોનો ઉપયોગ વધારે મંગળકર છે. ૩. પરમેશ્વરકૃત વીણા (પ્રાણીમાત્રનો કંઠ) આપણા શરીરના પ્રમાણમાં જેટલી જગા શુદ્ધ કરવી અવશ્ય હોય છે, તેટલી તે કરી શકેછે. મનુષ્યકૃત્રિમ વાજીંત્રોની સહાયથી બગડેલી હવા વિશેષ શુદ્ધ કરી શકે છે. ૪. તંબુરો, મહતીવીણા (નારદીવીણા) કછપી (સરસ્વતીબીન) કલાવતી (તુંબરૂ, રૂદ્રબીન) ઈત્યાદી તંતુવીણાઓ, પાસેના વાતાવરણમાંના અતિસૂક્ષ્મ કણોને દુર ધકેલી નાંખે છે. બાંસરી, શરનાઇ, શિંગી ઇત્યાદી સુશિર (ફુકવાના) વાદ્યો વાતાવરણમાંના રોગ બીજો દુર હડસેલી લઇ જાય છે. ઘંટ, તાસા, ઝાંઝ, ઇંત્યાદી ઘનવાદ્યો, અને મૃદંગ, નગારા, ભેરી. ઇત્યાદી ચર્મવાદ્યો સર્વ પ્રકારના સ્થુલ, સૂક્ષ્મ રોગ બીજોને દુર હાંકી લઇ જાય છે, અને આવતા સ્થુલ સૂક્ષ્મ રોગ બીજોને પાસે આવવા દેતા નથી. ૫. આ વાદ્યોથી વાતાવરણમાંના સ્થુલ, સૂક્ષ્મ રોગ બીજો તથા દુષિત હવા દુર થઇ શુદ્ધ હવા માત્ર, પ્રાપ્ત થાય છે, માટે મંદીરમાં, રાજદરબારમાં, ધર્મસ્થાનોમાં, યજ્ઞાદી સાર્વજનીક કાર્યોમાં, સવાર, સાંજ, મધ્યાનની સંધીકાળમાં, લગ્નાદીકક્રીયામાં સંધીની આદી અંતઘડીમાં પંચમહાવાદ્યોની બહુ જરૂર છે, માટે વાજીત્રસમૂહને મંગલવાદ્ય કહે છે. ૬. રાજાની દરબારમાં, સભામાં, દેવ, ગુરૂ, અતીથીની પૂજાનાં સમયમાં તે, તે ગુણધર્મોના અનુયાયી તથા ભક્તનિયમિત તથા મર્યાદીત સ્થાનમાં મુકરર વખતે, એકત્ર થાય છે, એવી વખતે રાજસભામાં ગાયન, નૃત્ય થાય છે, દેવસ્થાનોમાં પૂજાની વખતે ઘંટ, ઝાંઝ, તાસ, નગારૂ ઇત્યાદીનો ઘોષ થયા કરે છે, અને મહાદ્વારોના ઉપર ચાર સંધિ સમયમા નોબત વગાડવું અવશ્યનું માનેલું છે. ૭. ઘરકે ઓરડીમાની હવા શુદ્ધ રાખવા સારૂ તંતુવાદ્ય, સભામાંની હવા શુદ્ધ રાખવા સારૂ ગાયન, અને નૃત્ય, તેમ મંદીરોમાંની પવિત્રતા સંભાળવા સારૂ ત્યાં બાંધેલા ઘંટો, નગારૂં ને નિત્યભજન. રસ્તામાંની ને વરઘોડામાંની હવા શુદ્ધ રાખવા પંચમહાવાદ્યો, બંદુકોમાંના અને ફટાકાના (દારૂખાનું) અવાજની યોજના હોય છે. ૮. જગ્તમાંના સર્વ પ્રકા-

રના વ્યહવારો ચાલુ રહેવા સારૂ નાદજ મુખ્ય કારણુ છે. શેહેરો-માંના મલમૂત્રાદી, કચરાપટ્ટી કાઢી શુદ્ધ કરવાનું કામ જેમ શેહર-સુધારક સંસ્થા (મ્યુનીસીપાલીટી) હોય છે, અને ઇતર દુષ્ટ પ્રાણીઓ તથા મનુષ્યો તરફથી રક્ષણુ કરવાનું કામ પોલીસને (કોટવાલને સોંપેલું હોય છે,) તેમ શરીરમાંના નિરૂપયોગી તથા નિર્જીવ મળ મુત્રાદી દ્રવ્ય બહિર્મુખ કરાવાનું કામ ગાયનને તાબે હોય છે, અને વાતાવરણમાંના દુષ્ટ રોગ પ્રવર્તક રોગ બીજોને અને અશુદ્ધ હવાને દુર કહાડવાનુ કામ મહાવાદ્યો, આ હકીકત સૃષ્ટીના નિયમાનુસાર હોય છે.

૯. માનવી ઉન્નતિને સાધક હોય, તેવા અનેક ધર્મોમાં ગાયન એક મુખ્ય ધર્મ છે, એથી મનુષ્યને ઇહલોક ને પરલોક સુખનું સાધન પ્રાપ્ત થાય છે, અને શરીર ને મનનુ કર્તવ્ય ઉત્તમ પ્રકારે થાય છે. શારીરીક અને માનસીક ધર્મ સાધવામાં આવ્યા પછી, અર્થ સાધ-વાની તાકાત આવે છે. અર્થની પ્રાબલ્યતાથી કામ સાધવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ઇષ્ટ હેતુ સાધ્ય થયા પછી, વાસના રહીત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, નિર્વાસનામય સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લેવી એનુ નામજ મોક્ષ.

૧૦. ગાયનથી સર્વજ્ઞપ્રભુ, અને જ્ઞાની આનંદસાગરમાં નિમગ્ન થાય છે. શિશુ મૃગાદી પ્રાણી બહુજ આનંદ પામે છે, તે વખતે પોતાનો વ્યવહાર અને દેહભાન ભુલે છે. ગાયનમાં ધર્માર્થ કામ અને મોક્ષનું બીજ છે. ગાયનને અતિ ઉચ્ચ મંત્રયોગ કહે છે. જગનાદાત્મક છે, અને ઘણાખરા માનવી વ્યહવાર નાદાધીન થઇ રહેલા છે.

ચીજ:—રાગોના ગાયનોની રચનાને ચીજ કહે છે, અગાઉના વખ-તમાં પ્રબંધ કહેતા, એટલે જે ગાયનમાં સ્વર પ્રધાનક, અર્થ (ભાવ) પ્રધાનક અને રાગ પ્રધાનક એવા ત્રણ પ્રકાર ઐક્ય થયેલા હોય છે, તેને પ્રબંધ કહે છે. હાલના સમયમાં **ધ્રુપદ, ખ્યાલ, ચતરંગ, ઠુંમરી, સરગમ, તીલાના,** અથવા **તરાના, ટપ્પો, ગરબો, ગઝલ, લાવણી, હોરી, ભજન, અષ્ટપદી,** અને **પ્રબંધ, પદ, કાહરવો** અથવા **કેરબો** વીગેરેને ચીજ કહે છે.

ધ્રુપદ:—આ ચીજમાં એટલે ગાયનમાં સ્વરોના મધુરપણાના કરતાં તાલોની ઘણીજ ખટપટ હોય છે. ગમક આવે છે, તાન નથી આવતી. જેમાં તાલો ચોતાલ, સુલફાક, ધમાર, તેવરા, ઝંપ્પા વીગેરે આવે છે.

ખ્યાલ:—ખ્યાલને અસ્તાઇ પણ કહે છે. આ ચીજમા સ્વરો ઘણાજ ધીમાં અને ઠામાં ગાવામાં આવેછે. ઘણુ કરીને આડોતીલવાડો સુલફાક, આડો ચોતાલ, એકકો, ઝુમરો હોય છે.

ચતરંગ:—આ ચીજમાં અર્થવાળા, શબ્દો, સરગમના, તીલ્લાનાના શબ્દો, તબલાના શબ્દો એવા ચાર રંગવાળી મીશ્રણ હોય તેને ચતરંગ કહે છે.

ઠુંમરી:—શૃંગાર તથા કરૂણારસ હોય છે, અને મનોવીકાર વધારે જણાય છે, તાલ પંજાબી, ત્રીતાલ, દાદરો હોય છે. મીંડનુકામ વધારે હોય છે.

તીલાનો અથવા તરાના:—જે ગાયનમાં ધ્વન્યાત્મક અક્ષરો, ત, ના, દે, રે, તા, દીં, તૌં, તાના, નાના, હોય, અને ખાસ ત્રીતાલમાં હોય છે.

સરગમ:—હરકોઇ રાગમાં જે સ્વરોનુ બંધારણ હોય, તે સ્વરોના શુદ્ધ સરગમના નામથીજ અમુક તાલમાં જે ચીજ બાંધવી તેને સરગમ કહેછે. એની બે જાત હોય છે, સુર સરગમ કે જેમાં જે સ્વર બોલે, તેજ સ્વર હોય, અને બોલ સરગમ કે સ્વરનુ નામ હોય તેજ સ્વર ન બોલતાં બીજોજ નાદ થાય તે.

ટપ્પો:—ઘણાજ "ઠા" માં એટલે ધીમેથી ગવાય છે. શુંરીમીયાના બનાવેલા ટપ્પા ઘણાજ સારા છે. તાનની ઘણીજ તૈયારી ટપ્પામાં દેખાડવી જોઇએ.

ગરબો:—ગુજરાત દેશના બૈરાંઓ જ્ઞાન, નીતિ, શિક્ષણવાળા, બોધના, ભકિતરસથી ભરપુર જે ચીજ ગાયછે, તે ચીજને ગરબો કહેછે.

ગઝલ :—હીંદુસ્તાની કે ઉરદુ ભાષામાં હોય છે. તેની બે જાત હોય છે, ઇશ્કે મીજાજી, અને ઇશ્કે હકીકત એટલે દુનીયાઇ પ્યાર, અને ઈશ્વરી પ્રેમમાં, ગઝલ ગવાય છે. શૃંગાર રસ વીગેરે તેમાં હોય છે, તાલ પીસ્તો અથવા દાદરો હોય છે, અને વચમાં વચમાં દીપચંદી, દાદરો, તીતાલ, કવાલી બદલાઇ જાય છે, અને પાછો ગઝલનો ઠેકો પીસ્તો આવે છે. ગઝલના ઠેકાને કોઇ મુગલાઇ ઠેકો પણ કહે છે. ઉરદુ ભાષાની ચીજો ગઝલ સીવાય બીજી તો કાવ્ય પ્રમાણે નીચે મુજબ છે. **મરસીઆ, કસીદા, રૂબાઇ, મુસ્તઝાદ. ખમ્સા અથવા મુખમ્મસાત, મસનવી, મીસરા, રદીફ, કાફીયા, કતાઆ, મુનાજાત, બૈત, શેઅર, વીગેરે.**

હોરી:—ફાગણ મહીનામાં હોરી ગાવાનો ચાલ છે. શૃંગાર પ્રધાન્ય હોયછે. તાલ ઘણું કરીને દીપચંદી હોયછે. નાયક નાયકાનો વિયોગ વર્ણન હોયછે. દરેક રાગમાં હોરી હોયછે.

લાવની:—જેમાં એક ચોકશ બાબતનુ દાસ્તાન, હકીકતનો સમાવેશ હોયછે, તેને લાવણી કહેછે.

ભજન:—જેમાં સગુણ ભકિતના ગાયનો, અથવા નિગુર્ણ ભકિતના ગાયનો હોયછે તેને ભજન કહેછે.

અષ્ટપદી:—આ ચીજની ભાષા સંસ્કૃત છે, રસ શૃંગાર તથા કરૂણા, તાલ, તેતાલ, દાદરા, દીપચંદી, તેવરા, ઝપતાલ, રહેછે. કવિ જયદેવની અષ્ટપદી ગાવા જેવી છે.

પ્રબંધ:—ભાષાની અને કાવ્યની નિયમાનુસાર વિવિક્ષીત ઉદ્દેશની રચના કરવી તેને પ્રબંધ કહેછે, જેમાં તાલો ઘણી જાતની આવેછે.

પદ:—જે ચીજમાં જ્ઞાન, નિતિ, ભકિત, ઉપદેશ, વિગેરે હોયછે તેને પદ કહેછે.

કહારવા, કેરબો:—જેમાં નાચ સાથે સ્ત્રી અર્ધ પુરૂષના લેબાસમાં અદા ભાવ નખરાં વાળી ક્રિયા કરવાની સાથે ગાયછે, અને જેમાં બંસી, પતંગ, વીગેરે નાગની પુંગી વિગેરે ચેષ્ટાઓ દેખાડેછે, તે ચીજને કહારવા કહેછે.

કલગીતુરા:—આ ગાયન ઘણીજ વિદ્વતા અને શિઘ્ર કવિત્વ શકિતનુ હોવુ જોઇએ. **તુરા**:-બ્રહ્મ સગુણની સ્તુતિ, (તુકનગીર પ્રખ્યાત બનાવનાર થઇ ગયા છે.) **અનઘડ**:-બ્રહ્મનિર્ગુણ. **કલગી**:-શકિત દેવીની સ્તુતિ. (શાહઅલી.) **દુંડો**:—સોહં (રૂખનાથસીંહ.) કલગી તુરામાં રંગત, લંગડી, શેઅર, એનમય, દોહા, બેહેરે તબીઝ, છોટી, લાવણી, ખડી, ચોતાલી, આવી બનાવટની ચીજો ગાવામાં આવેછે.

ભાવ:—એટલે અદા, નખરાં, વીગેરેને ભાવ કહે છે, અદાવાચક વાણીને ભાવ કહે છે.

ભાવનાપ્રકાર ચાર છે:—**૧. વિભાવ, ૨. અનુભાવ, ૩. સાત્વિકભાવ, ૪. વ્યભિચાર ભાવ. ૧. વિભાવ**:—ભાવનુ કારણરૂપ તે અભાવ. **૨. અનુભાવ**:-ભાવનુ કાર્ય રૂપ તે અનુભાવ. **૩. સાત્વિકભાવ**:-ભાવ અને અનુભાવનો અભાવ તે સાત્વિકભાવ, આ ભાવમાં

શાંત રસ ઉદ્દભવે છે, અને વીભાવ અને અનુભાવમાં, વ્યભીચાર ભાવમાં આઠ રસ ઉદ્દભવે છે. ૪. **વ્યભિચારભાવઃ**—પરીણામમાં ભોગવવાના સુખ દુઃખ તે વ્યભીચાર ભાવ છે.

રસશાસ્ત્રઃ—રસઃ-મનોવીકારને રસ કહેછે. રસ નવ છેઃ—

૧ **વીરરસઃ**--(ઉત્સાહ.) ૨. **અદ્દભુતઃ**—(વિસ્મય, અજાએબી.) ૩. **શૃંગારઃ**--(રતિ.) ૪. **હાસ્યઃ**—(હાસ, હસવુ, મશ્કેરી.) ૫. **બિભત્સઃ**-(જીગુપ્સા) ૬. **ભયાનકઃ**--(ભય.) ૭. **રૌદ્રઃ**-(ક્રોધ.) ૮. **કરૂણઃ**-(શોક.) ૯. **શાંતઃ**-(શમ,) ૦ શૂન્યાકાર, નીઃશબ્દવૃતિ.

રસદોષઃ—કયા રસ સાથે કયો રસ મૂકવાથી દોષ ઉપજે છે, તેને રષદોષ કહે છે. **શૃંગારઃ**—(કરૂણા, રૌદ્ર, વીર, ભયાનક, બીભત્સ.) **કરૂણાઃ**—(હાસ્ય, ભયાનક.) **રૌદ્રઃ**—(હાસ્ય, શૃંગાર, ભયાનક.) **ભયાનકઃ**—(શૃંગાર, વીર, રૌદ્ર, હાસ્ય, શાંત.) **શાંતઃ**—(વીર, શૃંગાર, રૌદ્ર, હાસ્ય, ભયાનક.) **બીભત્સઃ**--(શૃંગાર.)

જાતિઃ--શ્રુતિ રસાત્મક હોય છે, અને રસના ભેદ બતાવનાર પ્રકારને જાતિ કહે છે. ગાયન શાસ્ત્રમાં રસની જાતી પાંચ છે. ગાયનમાં આઠ રસ કામ લાગે છે. શાંત રસ નથી, તેથી ગાયનમાં રસની જાતિ પાંચ છે. **દીપ્તાઃ**—(વીર, રૌદ્ર, અદ્દભુત.) **મૃદુઃ**—(શૃંગાર.) **આયતાઃ**--(હાસ્ય.) **કરૂણાઃ**—(કરૂણા, ભયાનક, બીભત્સ.) **મધ્યાઃ**—(શૃંગાર, હાસ્ય) **અનુકુળ રસઃ**—જે રસ એક બીજા રસની પ્રધાન ક્રીયામાં ઉદય પામે છે, તેને જનકનો અનુકુળ રસ કહે છે. **વીરઃ**—(અદ્દભુત.) **બીભત્સઃ**—(ભયાનક.) **શૃંગારઃ**—(હાસ્ય.) **રૌદ્રઃ**---(કરૂણા.)

પ્રતિકુળરસઃ—જે રસ એક બીજા રસની ક્રીયા બગાડી નાખે છે, તેને પ્રતિકુળ રસ કહે છે. **વીરઃ**--(ભયાનક.) **હાસ્યઃ**—(કરૂણા.) **શૃંગારઃ**—(બિભત્સ.) **રૌદ્રઃ**--(અદ્દભુત.) એકજ શુધ્ધ રસનુ ગાયન કવચિતજ હોય છે. એક રસમાં ગાવાના પ્રસંગથી બે ત્રણ કે ચાર રસમાં ગાવાના, આલાપવાના, કે વગાડવાના, પ્રસંગમાં વ્યવહારમાં વિશેષ હોય છે. આ દ્રષ્ટીથી જોતાં ૨૦૦થી૨૫૦ રાગના ઉપયોગ મિશ્ર રસમાં કરાય છે.

આસનઃ—ગાયન ગાવા સારૂ બેસવાની જગા સમ પ્રમાણમાં જોઇએ, ઉંચી નીચી ન હોવી જોઇએ. દક્ષિણ દીશા સાંમે બેસવું નહીં, કમર ગળુ અને માથુ આ ત્રણે એક હારમાં રાખી, વીરાસન અથવા પદ્દમાસનમાં બેસીને ગાવું.

ગાનાભ્યાસ કાળઃ—ગાયનનો અભ્યાસ સવારના ને સાંજના આદીઅંત પ્રહરોમાં કરવો.

ગાનાભ્યાસ સ્થાનઃ—દરીઆ, નદી, સરોવર, જળાશય, ઉપવન, પર્વત, મઠ, મંદીર, વિદ્યાલય, ઇત્યાદી નિર્ભય ને નિરૂપદ્રવી સ્થાનમાં અભ્યાસ કરવો.

ગુરૂ, શિક્ષક, ઉસ્તાદજીઃ—ગુરૂ જ્ઞાનોવૃધ્ધ, વયોવૃધ્ધ, સમભાવવાળો, વિશ્વકુટંબી, પસંદ કરવો. ઉમરથી કે વીચારથી નાનો, તપોહીન, શુદ્રસ્વભાવવાળો, ઉન્મત્ત, વ્યસનાતુર, અનીતિપર પ્રિતિવાળો, આશ્રમહીણ, એવો શિક્ષક કે ગુરૂ કે ઉસ્તાદ કરવો નહીં.

શિષ્ય ગુણઃ—બ્રહ્મચર્ય, સત્યવૃત્ત, નિશ્ચયવૃત્તિ, ગુરૂભક્તિ, શ્રદ્ધા, અનુકરણ, સ્મર્ણ, પૃથકરણ, વીગેરે ગુણો છતાં આરોગ્ય રક્ષક ધર્મ સારો હોય તો વિદ્યા જલદીથી આવડે છે.

વિદ્યા નાશક અવગુણઃ—જુગાર રમવો, નાદીષ્ટ સ્વભાવથી હમેશ કથાનક વાંચવું, વાધ્ય વગાડવું, નાટક જોવો, અને સ્ત્રીં સમેત વૈભવ માં ઉંઘમા, દીવસ ગુમાવવા, આ છ અવગુણ વિદ્યાનો નાશ કરેછે.

ગાયકની જાતિઃ—ગવૈયા ત્રણ જાતના હોયછે. ૧ **ઉત્તમ** ૨ **મધ્યમ** અને ૩ **અધમ. ઉત્તમઃ**—કોઇ વાદ્ય અથવા વાજીંત્રની મદદવિના ગાઇ શકે તે ઉત્તમ. **મધ્યમઃ**—હરકોઇ વાદ્યની મદદથી ગાઇ શકે તે મધ્યમ. **અધમઃ**—હરકોઈ વાદ્ય અથવા સાજનદારના વગર ગાઈ શકે નહી, તેને અધમ કહે છે.

બીજા ભેદ પણ જેવા કેઃ—૧ ગાયક, ૨ નાયક, ૩ ગાંધ્રપ, ૪ ગવૈયા, ૫ સંગીતાચાર્ય, ૬ સંગીતશાસ્ત્રી, ૭ સંગીતવેત્તા.

ગાયકના સોળ સુણગારઃ—૧ ગાયનમાં શબ્દ શુદ્ધ બોલવા. ૨ ગાંતા ગાતાં તાલનો સમ દેખાડતા જવું. ૩ સ્થિર ચિત્તે ગાવું. ૪ અભયપણે ગાવું. ૫ રાગ, રાગણી, ધર્મ, કર્મ પ્રમાણે ગાવી. ૬ ગાતાં, સમ, વિષમ, અતીત, અનાઘાત પણ દેખાડતા રેહેવાં. ૭ અલાપચારીની રીત પણ જાણવી. ૮ દમને તોડવો નહીં. ૯ સાચાં ઘરાનાની ચીજો ગાવી, સારો અર્થ અને સમયને સમજીને ગાવું. ૧૦ શીખેલી વિદ્યા, ભુલવી નહી. ૧૧ જેમ ગાઇ બજાવવું, તેમ વાદ વિવાદ કરી શકવો. ૧૨ સમયસુચકતા એટલે જેવા શ્રોતા તેવું ગાવું. ૧૩ મધુર સ્વરથી ગાવું. ૧૪

પિંગળ તથા રસાલંકાર ભણી સંગીત મતને અનુસરી નવીન કાવ્ય રચી જાણવું. ૧૫ કોઇ પણ પ્રકારનુ દુર્વ્યસન નહી. ૧૬ ગાયન, વાદન વીગેરેની હમેશાં મેહેનત કરીને અભ્યાસ તાજો રાખવો.

સ્વર ભેદ અથવા સ્વર ભંગ:—

સ્વર ભેદ:—ગળામાં વિકાર ઉત્પન્ન થઇ સ્વભાવજન્ય અવાજમાં જે ફેરફાર થાય છે, તેને સ્વર ભેદ અથવા સ્વર ભંગ કહેછે.

સ્વર ભંગ કારણો:—બહુ ઉંચા સ્વરે બોલવાથી, અધ્યનથી, વિષ ભક્ષણથી, નાદોચ્ચારણ સ્થાનમાં જખમ થવાથી અને થંડા પદાર્થના સેવનથી, વાતાદીક દોષ કુપીત થઇ તે શબ્દ વાહીની ધમનીઓમાં જઈ સ્થિત થાય છે, તેથી સ્વર ભંગ થાય છે.

સ્વર ભંગના પ્રકાર:—વાતજ, પિત્તજ, કફજ, સન્નિપાત, ક્ષયજ, અને મેદજ એવા છ ભેદ છે. તેમાં પ્રથમના ત્રણ સાધ્ય અને છેવટના ત્રણ અસાધ્ય ગણાય છે.

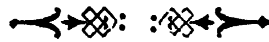
મુખશુદ્ધિ:—આંબો, ખાખર, બીલી, અઘાડો, ખેર, કદંબ, કરણ, કરંજ, કાટાવાળા બાવળ, વીગેરે તેમજ દુધવાળા (વડ, પીપળ વાગેરે), એમાંથી કોઇ પણ એક કોમલ કાષ્ટથી પ્રભાતમાં દાતણ કરવાથી વાણીની શુદ્ધતા અને મુખની પ્રવિત્રતા. પ્રાપ્ત થાય છે.

બુદ્ધિ પ્રદીપક ચૂર્ણ:—લવણ યુકત ત્રીફળા (હરડા, બેડા ને આમળાં)ના ચુર્ણનું રોજ સેવન કરવાથી, જઠરાગ્નિ ને બુદ્ધિ પ્રદીપ્ત થાય છે, અને સ્વરોના અને વર્ણોના ઉચ્ચાર સ્પષ્ટ થાય છે.

કંઠશુદ્ધિ:—બ્રાહ્મી, ગોરકમુડી, વેખંડ. શુંઠ, પીપળી, સમભાગ ચુર્ણ તો. ૦૫ મધ સાથે સવારે, ને સાંજે લેવાથી અવાજ ઘંટ જેવો થાય છે. ૨. બ્રાહ્મી, વેખંડ, હરડેદળ, અડુશીનો પાલો, પીપલીનું સમભાગ ચુર્ણ તો. ૦૫ સવારે સાંજે મધ સાથે લેવાથી કીન્નર જેવો અવાજ સાફ થશે. ૩ આમળાનું ચુર્ણ તો. ૦૫ ગરમ દુધ સાથે લેવાથી અવાજ સાફ થાય છે.

આપથ્ય:—અવાજ બેઠો હોય ત્યારે આંબા, (ખાટા), જાંબુ, કોઠુ, નાળીએર, કોપરૂ, ચારોળી ખાવાં નહીં. ઉલટીનુ ઓષડ લેવું નહીં. દીવસે ઉંઘવું નહીં, વધારે બોલવું નહીં.

તાલ વિચાર

તાલઃ—૧. કાળની અથવા વખતની ક્રિયાના માપને તાલ કહેછે. ૨. નાદની નિયમિત ગતિ તે લય, અને લયમાં અખંડ વહેતા કાળને ખંડીતરૂપ પ્રાપ્ત થવાથી જે રૂપ તે તાલ કહેવાય છે.

તાલ સ્વરૂપઃ—૧. તાલ અનંત અગાધ અને સૂક્ષ્મ છે. ૨. તાલની ગતી મંદ, મધ્ય અને શીઘ્ર છે ૩. જેના ઉપર ઠોકો આવેછે અથવા હાથની ગતીને અથવા હાથની તાળીને તાલ કહેછે. ૪. જેના ઉપર ખાલી હાથ આવેછે તેને કાળ કહેછે.

તાલ વિસ્તારઃ—પુષ્કળ પ્રકારની તાલોને તાલ વિસ્તાર કહે છે.

તાલ પ્રસ્તારઃ—અનેક પ્રકારની તાલોની રચના કરી હાથથી તાલ ધરતા ઘણી તરેહની તાલ સંભળાય છે, તેને તાલ પ્રસ્તાર કહેછે.

તાલાંગ :—૧. દરેક તાલની અંતર્ગત દસ વસ્તુ રહેલી છે, તે વસ્તુને અંગ કહેછે. તાલના દશ અંગ જાણ્યાવિના તાલનુ બરાબર સ્વરૂપ જાણી શકાતુ નથી. ૨. કાળને ખંડીત કરીને બનાવેલા તાલના અખંડ રૂપમાં ખંડીત કરીને એક કરતાં વધારે જે ભાગ પાડવામાં આવે છે, અથવા પડેછે, તેને તાલના અંગ કહેછે. તાલાંગ એટલે તાલના દશ અંગ જેવા કે ૧. કાલ. ૨. માર્ગ. ૩. પિંડ. ૪. અંગ. ૫. ગ્રહ. ૬. જાતિ. ૭. કળા. ૮. લય. ૯. યતિ. ૧૦ પ્રસ્તાર.

૧ કાળ :—ગાવામાં બજાવામાં અને નાચવામાં જે ક્રીયાઓ થાય છે, એટલે અમુક શબ્દો ઉપર કેટલુ રોકાવુ પડેછે ઈત્યાદીનુ જે પ્રમાણ બતાવેછે તેને કાળ કહેછે. કાળના ભાગ ત્રણ છે, અને વિભાગ બે છે, મળી પાંચ થાય છે. ૧. વિલંબીત, ૨. મધ્ય, ૩. દ્રુત, ૪. મધ્યવિલંબીત. ૫. મધ્યદ્રુત.

૨ માર્ગ :—તાલનો માર્ગ, અને તે માર્ગની લય ઉપરથી માત્રા ગણવી તેને માર્ગ નામનુ તાલનુ બીજુ અંગ કહેછે.

૩ પીંડ :—કોઇપણ તાલ કેટલા લઘુ, ગુરૂ, પ્લુતથી બની છે, તેને તાલનો પીંડ, શરીર, આવૃત્ત અથવા કોટડી કહેછે.

૪ અંગઃ--કાલ અને તાલના સ્વરૂપ બતાવનારી સંજ્ઞાને અંગ કહે છે. અંગના બે ભાગ છે. સ્વરાંગ અને તાલાંગ.

૫ ગ્રહુઃ--જે ઠેકાણે તાલ મુકામ કરે છે, તેને અથવા તાલના ટકોરા વગાડવાના નીમેલા સ્થાનને ગૃહ અથવા સ્થાન કહે છે. ગૃહના ચાર પ્રકાર છેઃ--સમગ્રહ, વીષમગ્રહ, અતીતગ્રહ, અને અનાઘાતગ્રહુ.

૬ જાતીઃ--એક તાલમાં જે અનેક ભેદ થાયછે તેને જાતિ કહેછે. તાલ જે જે અંતરે દેખાય, તે ઓળખવા સારૂ તેના વર્ગ પાડેલા, તેને જાતી કહેછે અંગો માત્રાથી સમજાયછે. જાતિના ભેદ પાંચ છે. ૧. તિસ્ત્રજાતિ ૨. ચતુસ, ૩. ખંડ ૪. મિશ્ર અને ૫. સંકીર્ણ.

૭ લયઃ--એક ચિજનો ઠેકો જે ગતીમાં શરૂ કર્યો, તેજ ગતીમાં ચીજની પૂણતા સુંધી તેજ ગતિ તેને લય કહેછે. કાળને નિયમિત પ્રમાણમાં ગતિ આપવી તેને લય કહેછે. **લયના પ્રકાર ત્રણ છે.** ૧ વિલંબ, મધ્ય, અને દ્રુત, ભેદ ૭ છે. ૧ ઠાહ. ૨ અર્ધઠાહ. ૩ આડલય(૧ા). ૪ દ્વિગુણ (દુગન). ૫ ત્રિગુણ અનેચતુર્ગણુ. કુઆડ લયઃ- આડથી પણ આડલયને કુઆડલય કહે છે. વિરાડલયઃ-આડ અને કુઆડલય મળીને વિરાડલય થાયછે. પેચીદાલયઃ- વિરાડ લયથી પણ જે વિશેષ આડીલય તેને પેચીદા લય કહેછે, જેમાં સમ છુપો રહેછે.

૯ યતિ :—એટલે વિશ્રામ. હરકોઇ અમૂક તાલના પીંડમાં જેટલી ખાલી ભરી હોય, તે સર્વ યતિ કેહેવાય છે. દરેક તાલના પિંડમાં સરખી તાલો આવતી નથી. કોઇમાં એક તો કોઇમાં બે, તો કોઇમાં ત્રણ આવે છે, આ પ્રમાણે ચોવીસ સુધી આવે છે. યતિના ભેદ પાંચ છે:—૧. **સમયતિ**, ૨. **વિષમયતિ** ૩. **મૃદંગયતિ**, ૪. **પ્લુતયતિ**, ૫. ગોપૂચ્છયતિ, આને તાલયતિ કહે છે.

અંગ્રેજી મ્યુઝીકની તાલ :—૨/૪. ૩/૪, c Common ટાઇમ, ૬/૮, ૯/૮, ૧૨/૮, ૧. લાવણી, ૨. દાદરો, ૩. ત્રીતાલ, ૪. જલ્દ દાદરો, ૫. ચતુસ્ત્ર જાતિ નીસોરૂકત તાલ, અને ૬. એકતાલો. અંગ્રેજીમાં આ સીવાય બીજી તાલો પણ તે કોમન ટાઇમમાં, ૩/૪, ૨/૪, માં મળે છે, આપણામાં પ્રસ્તાર છે, તેમ ઇંગલીશ મ્યુઝીકમાં જાણવામાં નથી.

ઠેકાની તાલોની ટુંકી સમજ:—ઠેકો તાલનો ઠોકો અથવા અવાજ.
૧ એક ઠેકાની તાલો પાંચ છે, જેવીકે ૧ એકતાલ ૨ કાહારવા, ૩ મરેઠી ઠેકો, ૪ કંદ, ૫ મુખતાલ. બે ઠેકાની તાલો ચાર છે, જેવી કે ૧ રૂપક, ૨ પીસ્તો, ૩ કવ્વાલી-લાવણી, ૪ દાદરો. ત્રણ ઠેકાની તાલો, (૧૩) છે:--૧ ધીમોતીતાલ. ૨ તીવરા, ૩ તપીઆ, ૪ તેરતીઆ, ૫ તીલવાડા, ૬ જત, ચાચર, દીપચંદી ૭ ટપ્પો, ૮ ઝુમરા, ૯ ધમાલ, ૧૦ જપતાલ, ૧૧ સુલ્ફ, ૧૨ અદ્ધા, ૧૩ પંજાબી ચાર ઠેકાની તાલો બે છે:—૧ ચોતાલ, ૨ આડાચોતાલ. પાંચ ઠેકાની બે તાલો છે. ૧ ખમસા, ૨ કોકલા. છ ઠેકાની એક છે, ૧ ફરોદસ્ત. (છક્કાતાલ.) દશ ઠેકાની એક છે:—૧ બ્રહ્મતાલ. અગીઆર ઠેકાની એક:—૧ રૂદ્રતાલ. અઢાર ઠેકાની એક તાલ છે:—૧ લક્ષ્મીતાલ.

કોટડી:—દરેક તાલના પીંડ એટલે આવૃતમાં પ્રથમ શરૂ કરવાના બોલો જે બાંધેલા છે, તેને કોટડી અથવા ઘર કહેછે, અને કોટડી બાંધી તેમાં આવતા બોલ, મોહોરા, પરન લઇ અને કોટડીમાં મળવું જોઇએ.

તોડા:—જે એકજ બોલો ફરી ફરી ત્રણ વખત આવે તેને તોડો કહેછે, જેમ કે "તિરકિટધા," "તિરકીટધા." "તિરકીટધા."

મોહેરો:—અમુક તાલના એક આવૃત્તના સમયથી ઓછા સમયમાં એટલે અરધા અથવા પા આવૃત્તમાં, મતલબ ટુંકા આરસામાં જે પખાવજના બોલો બાંધેલા હોય તેને મોહોરો કહેછે, જેમકે તિરકટ તક ઈતીયાદી.

પરન:—પરનને પડાલ પણ કહેછે. અમુક તાલના એકથી વધારે આવૃત્ત શુધિના પખાવજના બોલો બાંધેલા છે, તેને પરન કહેછે.

આવૃર્ત્ત, આવરતન:—સ્વર સાહિત્ય પૂર્ણ અગર તેનો એક ભાગ એક વખત બોલ્યા પછી ફરીથી તેજ ભાગ બોલવો, તેને આવર્ત કે આવરતન અથવા પુનરાવર્ત્ત કહે છે. આવરતનના ત્રણ પ્રકાર છે:- ૧ સમાવૃત્ત, ૨ મધ્યાવૃત્ત, અને અભિષ્ટાવૃત્ત છે.

ક્રીયા:—કાળ પ્રમાણ બતાવતાં જે હાથને ચલન આપવું પડે છે, તેને ક્રીયા કહે છે. ક્રીયાના પ્રકાર બે છે, **માર્ગી અને દેશી,** તેમજ **આહત** અને **પ્રત્યાહાત** ક્રીયા છે.

માત્રા:--તાલની અંદરના ટકોરાના મધ્ય ભાગમાં રહેલા બારીક વખતને માત્રા કહે છે. સાધારણ માણસની નાડીનો જે ધમકારો તે એક માત્રા સમજવી.

વાદ્ય વિષે—વાદ્યના બે ભેદ છે, એક ઇશ્વર નિર્મિત (નૈસર્ગીક), અને બીજો મનુષ્ય નિર્મિત (કૃત્રિમ). મનુષ્યકૃત મહાવાદ્યમાં ચાર મુખ્ય ભેદ છે, જેવા કે તત્, વિતત્, સુષિર, અને ઘન, જેમ કે સારંગી, પખાવજ, વાસળી, અને કરતાલ.

રાગ રાગનીઓને ગાવાનો ટાઇમ નીચે મુજબ છે.

સવાર. ૬--૯:--ભૈરવ, ખટ, રામકલી, ગુનકલી, ગુરજરી, દેવગંધાર, બીલાવલ, ભૈરવી.

૯-૧૨:—ટોડી, બંગાલી, કોકબ, આસાવરી, ગાંધારી, જોનપુરી, મધુમાધ, સરપરદા.

બપોર. ૧૨-૩:--સારંગ, લંકદહન, મેઘ, મલ્હાર, ધનાશ્રી, મુલતાની.

૩—૬:—ભીમપલાસી, કાફી, સીંધુરા, સીંધ, દેસાક્ષી, બડહંસ, પીલુ, બરવો, જંગલો, દીન, પુરીઆ, પટમંજરી, પટદીપકી.

સાંજ ૬—૭:—પુરબી, માલવી, મારવા, ગોડી, શ્રીરાગ, દીપક, જેતશ્રી, માલશ્રી.

રાત. ૭—૯:—કલ્યાન, યમન, હમીર, ભૂપ, શ્યામ, ઝીંઝોટી, કોશીઆ, જીલ્લા, જૈત, ચૈત, રા-પુરીઆ, કામોદ, છાંયા, નટ, ખમાચ, ટંકીકા, રાયસા, તેલંગ.

૯—૧૨:--કેદારા, છાયાનટ, કેદારનાટ, ખંભાવતી, બીહાગ, બીહાગડા, શંકરા, શંકરાભરન.

મધ્યરાત. ૧૨-૩:--કાનડો, (દરબારી, નાયકી, કૌસી, કાફી, સીહાનો, વાગેશ્રી, સુઘરાઇ, અડાણો, જીલબ, રાયસા, સુહા, બીંદ્રાબન, ગારા, મીયાનો, સીંધુરો), બહાર, માંડ, સોરઠ, દેશ.

પાછલીરાત. ૩-૬:—જેજેવંતી, માલકોષ, સોયની, પરજ કાલીંગડા, પંચમ, બસંત, લલત, હીંડોલ, જોગીઆ, પહાડી, વેરાડી, અને બિભાસ.

રાગ, રાગણીના, થાટો.

ગાયન લીપીની સમજઃ—નીચા સપ્તકની નીશાની સ્વરની નીચે મીંડુ, જેમ, સ઼ા, રે઼, ગ઼. મધ્યમ સપ્તકની નીશાની કંઇપણ નથી, જેમ, સા, રે, ગ. ઉંચા સપ્તકની નીશાની માથે મીંડુ, જેમ, સાં, રેં, ગં, તીવ્ર સ્વરને માથે "તી," કોમલ ને "કો" અને શુધ્ધ સ્વરને કંઇજ નીશાની નહીં. તીવ્ર, અને કોમળ બન્ને એકજ સ્વર હોય તો માથે આંકડો "ર" મૂકવામાં આવ્યો છે.

તી

શુધ્ધકલ્યાનથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં,

° તી

સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

બધા સ્વર તીવ્ર છે. વાદી સ્વર "ગ," સંવાદી, "ની," રસ, વીર, અદ્દભૂત અને શાંત.

ર

યમનકલ્યાનથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં,

° ર

સા. ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ," સંવાદી "ની." મધ્યમ બે છે. રસ, વીર, અદ્દભુત,

તી કો

અને શાંત, મધ્યમ શુધ્ધ અવરોહમાં લેવો, જેમ, પ, મગમ, ગરેસા. આરોહમા"ની" નહી જેવો લેવો.

ર °

હમીરકલ્યાનથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, ૦, ધ, ની, સા,

° ર

સા, ની, ધ, પ. મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ધ," સંવાદી "રે." મધ્યમ બે છે. રસ, વીર અને અદ્દભુત.

તી

જયારે "મ" તીવ્ર આવે, ત્યારે મ, પ, ધ, એમ ગાવુ, અને "મ" કોમળ આવે, તે વખતે આરોહમાં "પ" વર્જ કરવો, અવરોહમાં "ગ" વર્જ, આરોહમાં "રે" રહસ્વ, અને અવરોહમાં "મ" રહસ્વ આવેછે.

ભુપકલ્યાનથાટઃ—સા, રે, ગ, પ, ધ, સાં,
સાં, ધ, પ, ગ, રે, સા.

વાદી સ્વર "ગ," સંવાદી "ધ" મધ્યમ અને નિશાધ વર્જ છે.
રસ, વીર, અદભુત, શાત. સ્વરો બધા મીંડથી લેવા.

કો ૦
જીંઝોટીથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા.
કો
સાં, નીં, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.
કો

વાદી "ગ", સંવાદી "ની," સ્વરની પકડ, "ધસા, રેમગ,"
તેમજ, "નીસારેસા, ની ધ પ, ધસા, રેમગ." કોઇ "ધૈ" ને વાદી
૦ ૦ ૦
કહે છે. રસ, શૃંગાર, કરૂણા.

૨ ૦
જીલ્લાથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા.
૨
સાં, નીં, ધ, પ, મ, ગ, રે, સાં.

વાદી સ્વર "પ." સંવાદીં "રે," આરોહમાં "ગ," કમ લેવો,
અને અવરોહમાં "ની" કોમલ. રસ, શૃંગાર.

૨ ૨ ૦
ગારાથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
૨
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદીં સ્વર "ગ," સંવાદી "ની." આ રાગ કંઇક અંશે જીંઝોટીને
મળે છે. રસ. શૃંગાર, કરૂણા.

તી
ખમાચથાટઃ—સા, ૦, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં.
કો.
સાં, નીં, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી સ્વર "ગ," સંવાદી "ની" આરોહમાં "રે" વર્જ. આરોહમાં
"ની" તીવ્ર અને અવરોહમાં "ની" કોમલ છે. કેટલાક આરોહમાં
"પ"ને બહુજ ઓછો લે છે. પારીજાતમાં "પ" વર્જ, અને
અવરોહમાં "રે" વર્જ છે, રાગની પકડ. "ગમધનીસાં, નીસાં,
નીનીસાંરે, સાંનીધ." રસ, શૃંગાર.

તિલંગથાટઃ—સા, ૦, ગ, મ, પ, ૦, ની, સાં,
સાં, નાં, ૦, પ, મ, ગ, ૦, સા.

કો
વાદી, "ગ," સંવાદી "ની" આરોહ, અવરોહમાં "રે,ધ" વર્જ.
ઝીંઝોટી, ખમાચ અને તિલંગ પાસેપાસેના રાગો છે. ખમાચની
કો
પકડ:—" મધ, નીસાં, નીસાં." અવરોહ "સાની, મમગ,"
અને તિલંગની પકડ:—"ગમપ," નીનીસાં, નીસા" અવરોહ,
સાંનીપ, ગમગ. રસ, શૃંગાર.

ર
કેદારાથાટ:—સા, રે, ૦, મ, પ, ધ, ૦, સાં,
ર
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી, "મ," સંવાદી. "સા." "ર" અને "ગ," આ સ્વરોને આરોહમાં છોડી દેવા. "ગ" હમેશા મધ્યમ સાથે થોડા પ્રમાણમાં લેવો. મધ્યમ બે છે. તીવ્ર મધ્યમ ફક્ત આરોહમાં પંચમની સાથે આવે છે. રસ, અદ્દભૂત, શાંત અને વીર.

ર ૦
કામોદથાટ:—સાં, રે, ગ, મ, પ, ધ, ૦, સા,
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી, "પ," સંવાદી, "સા" અથવા "રે." ગંધાર અને નીશાદ ઘણુાજ કમ લાગે છે. મધ્યમ બે છે. અવરોહમાં ગ રે સા ને બદલે ગ મ રે સા એક પકડ છે. બીજી પકડ "ગ મ પ, ગ મ રે સા, રે." "રે" અને "ધૈ" વારંવાર લેવાય છે. કામોદમાં ગૌડ અને હમીરનુ મિશ્ર છે. નીશાદની પણ જરૂર નથી. કામોદમાં મધ્યમ તીવ્ર પંચમની સંગતી કરીને આવે છે. રસ, શૃંગાર, (વિપ્રલંભ).

ર ૦
તિલકકામોદથાટ:—સા, રે, ૦, મ, પ, ૦, ની, સા,
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, ૦, સા.

વાદી "સા," સંવાદી "પ," આરોહમાં ગંધાર, ધૈવત વર્જ. અવરોહમાં "રે" વર્જ, "ની," બેછે. સોરઠ, દેશનો ભાસ વધારે. રસ, શૃંગાર, કરૂણા. (વિયોગ.)

તી
શંકરાભરન થાટ:—સાં, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
તી
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "મ," સંવાદી "સા." સર્વ સ્વર શુદ્ધ છે. રસ, વીર, અદભૂત. આ રાગમાં જે ગાંધાર તે પ્રાચીન કાળનો "અંતર ગાંધાર" અને નીશાદ તે "કાકલી" નીશાદ છે.

૨ ૦
છાંયાનટથાટ:—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
૨
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "પ," સંવાદી "રે." અવરોહમાં "ગ" વર્જ કરવાથી આરોહમાં "ની" કમી લેવાથી સ્વરૂપ સારૂ દેખાય છે. મધ્યમ બે છે. પકડ, "પ પ રે રે" છાંયામાં આરોહમાં "ની" અવરોહમાં "ગ" વધારે લેવાથ નટ રાગથી છાંયા જુદો થાય છે. રસ, શૃંગાર, અદભૂત.

૨ ૦
જંગલાથા —સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
૨
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ધૈ," સંવાદી "ગ." મધ્યમ બે છે. કોઇ ગાંધાર કોમલ કરવા કહે છે રસ, હાસ્યરસ.

૨
બિહાગથાટ:—સા, ૦, ગ, મ, પ, ૦, ની, સાં,
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ" સંવાદી "ની." આરોહમાં રીખબ, ધૈવત વર્જ છે. અવરોહમાં રીખબ સેજ લેવાનો છે. મધ્યમ બે છે પકડ, "ગમપ, મગ, રેસા." રસ, શૃંગાર. બિહાગડામાં મારવા કેદારાનો ભાસ થાય છે. અવરોહમાં નીશાદ કોમલ છે. પકડ, "સા, ગ, ગમ," "વાદી "મ" આરોહમાં "રે" લેવાય છે. નીશાદ બે છે. શંકરામાં માલશ્રીને બિહાગનો ભાસ થાયછે. મધ્યમ સુર વર્જ છે. પકડ, "સાંની, ધપ, નીધસાંની, પ" અવરોહમાં "મ" કોમલ છે. વાદી "સાં," સંવાદી. "પ."

કો ૨ કો
કાનડાથાટ:—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં,
કો ૨ કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ", સંવાદી "ની," આરોહમાં "ગ" કમ. ગંધાર ઉપર કંપ. કોમલ ધૈવતથી ધૈવત શુધી જઇ કોમલ નાશાદની મીંડની

કો
સાથે સામીલ થવું. રસ વીર, અદભુત. પકડ, "સા રેપ ગ
કો કો
રેસા, નીસારેનીધ, નીપમપ નીપસા." અવરોહમાં "ધૈ" કમ
લેવો. કાનડાના અનેક ભેદ છે, અને તે સારંગ, મેઘ તથા
કાફીના ઓછા વધતા મિશ્રણુથી પડેલા છે. જેવા કે, દરબારી,
અવડાનો, વાગેશ્રી, સીયાનો, નાયકી, કોસી, સુહા સુઘરાઇ, વીગેરે.

કો કો
બહારથાટઃ—સા, ૦, ગ, મ, ૦, ધ, ની, સાં,
કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.
કો
વાદી, "ની" સંવાદી "મ." નીશાદ બે છે, અવરોહમાં મધ્યમ
ધૈવત વધારે લાગે છે. શડજ મધ્યમનો લાગથી સ્વરૂપ શાફ છે.
અવરોહમાં ધૈવત કમી લેવો. આરોહમાં રેખબ, પંચમ વર્જ છે.
રસ, શૃંગાર, હાસ્ય.

માંડથાટઃ—સા, ૦, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં,
કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.
વાદી "સા," સંવાદી "મ." નીશાદ ઉપર કંપ કરવો. મધ્યમને ઘણો
લેવો. કોઇક વખતે નીશાદ કોમલ લેવો. આરોહમાં રેખબ વર્જ
છે. પકડ, "સાંધ, નીપ, ધમ, પગ, મરે, ગસા. આરોહ" "સા ગ,
રે, મ, ગપ, મધ, પનીધસાં." આ પ્રમાણે ગાવાથી માંડ શાફ-
દેખાય છે. આરોહ અને અવરોહમાં વક્રત્વ પામે છે. રસ, કરૂણા.

તી
સોરઠથાટઃ—સા, રે, ૦, મ, પ, ૦, ની, સાં,
૦ કો
સા, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.
વાદી "રે," સંવાદી "ધ." આરોહમાં ગાંધાર અને ધૈવત વર્જ.
અને "ની" તીવ્ર છે. નીશાદ બે છે. અવરોહમાં "ની" કોમલ
છે, અને ગાંધાર નહીં જેવો લેવો પકડ. "સા, રેરે, મ, પ, ની,
સાં-નીધ, પમરેસા." મધ્યમથી રેખબ સુધી લાગ, અને સારંગનું
પ્રધાનપણું એ એનું સ્વરૂપ, રસ, વીર, અદભૂત, ભયાનક.

તી
દેશથાટઃ—સાં, રે, ૦, મ, પ, ૦, ની, સાં,
સા, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "રે" સંવાદી "ધ" કોઇ વાદી પંચમ કહે છે. આરોહ અવરોહમા ગાંધારનો પ્રયોગ કરવો, જેથી સોરઠથી દેશ જુદો થઈ જશે. સોરઠ અને દેશનો આરોહ મલતો આવશે, પણ અવરોહનો

તી

લટક કંઇ જુદીજ છે, પકડ, સોરઠની "સા, રેરે, મપ, ની, સાં;

કો

ની, ધ, પ, મ, રે, સા." પકડહવે દેશની, "સા, રેરે, મપ, નીધ,

કો

પ, ની, સાં, સાંનીધગ, મગરે, ગસા." રસ, શૃંગાર, (વિયોગ)

૨ ૨

જેજેવંતી થાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ. ધ, ની, સાં,

૨ ૨

સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "રે", સંવાદી "ધૈ" ગૌડ, બીલાવલ, સોરઠનું મિશ્ર. ગાંધાર અને નીશાદ બે છે, આરોહમાં "ગ" "ની" તીવ્ર લેવા, અવરોહમાં કોમલ. પકડ, રેરે, રેગરેસા, નિધપ; પપરે". રસ, કરૂણા, શૃંગાર (સંભોગ).

કો કો કો કો

માલકોષ થાટ:—સા ૦ ગ, મ, ૦, ધ ની, સા,

કો કો કો કો

સાં, ની, ધ, ૦, મ, ગ, ૦, સા,

કો

વાદી "મ" સંવાદી "ની" રેખબ અને પંચમ વર્જ. રસ, શૃંગાર.

કો

સોયનીથાટઃ—સા, રે, ગ. મ, ૦, ધ, ની, સાં,

• કો

સા, ની, ધ, ૦, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ" સંવાદી "ધૈ." પંચમ વર્જ. પકડ, "ધ મ ગ," "સા" ઉપર વધારે શોભવું. રસ, શૃંગાર, કરૂણા.

કો કો

કાલીંગડા થાટ:—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં,

૦ કો કો

સા, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "મ" સંવાદી "ની" ગાંધાર, મધ્યમ વધારે વપરાય છે. રેખબ થોડી લેવી. રસ, શૃંગાર, હાસ્ય.

કો ર કો
પરજથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, ૦, ધ, ની, સાં,
૦ કો કો
સા, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "સા" સંવાદી "મ" આરોહમાં "પ" વર્જ. રેખબ ઓછો. "રે ધ" કોમળ. મધ્યમ બે છે. રસ, શૃંગાર, કરૂણા, પરજની જાત ત્રણ, શુધ્ધપરજ, કાલીંગડાપરજ, જોગીઆપરજ છે. બસંત અને પુરબી મીશ્ર.

તી તી તી તી ૦
હિંડોલથાટઃ—સા, ૦, ગ, મ, ૦ ધ, ની, સા,
તી તી તી તી
સાં, ની, ધ, ૦, મ, ગ, ૦ સા.

વાદી "ધૈ" સંવાદી "ગ" રેખબ, પંચમ વર્જ. "મ" તીવ્ર છે. આરોહમાં "ની" કમ લેવો. રેખબ પંચમ, જો લેવાય તો માર્ગ હીંડોલ કેહે છે. રસ, શૃંગાર.

કો ર
લલત થાટ:—સા, રે, ગ, મ, ૦, ધ, ની, સાં,
ર
સાં ની, ધ, ૦, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "મ" સંવાદી "ની" પંચમ વર્જ. મધ્યમ બે છે. રસ, કરૂણા,
કો
શૃંગાર. પકડ, આરોહ, "ની, રે, ગ, મ," કરી પછી અવરોહ કરવો. આરોહમાં "રે" કમ છે. મધ્યમથી ધૈવત સુધીનો લાગ કરવો.

કો કો
બસંત થાટ:—સા, રે, ગ, મ, ૦, ધ, ની, સાં,
કો કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "સા" સંવાદી "મ" આરોહમાં "પ" વર્જ, આરોહમાં "મધ" અવરોહમાં "મગ" નો મેળાપ ઠીક લાગે છે. મધ્યમ બે છે. નીશાદ કમ લેવો.

બિભાસ થાટ:—સા, રે, ગ, ૦, પ, ધ, ૦, સાં,
સાં, ૦, ધ, પ, ૦, ગ, રે સા,

વાદી "ધૈ", સંવાદી "રે." મધ્યમ નીશાદ વર્જ. "રે, ધ," કોમળ કહે છે, પણ હાલતો તીવ્ર વપરાય છે. પકડ ગપધસાં. રસ, ભક્તિ, શાંત.

કો
પહાડીથાટ :—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં
૦ કો
સા, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "સા," "સંવાદી," "રે." મધ્યમ, નીશાદ ઘણાજ કમ લાગે છે. અવરોહમાં મ, ની, જોરથી લેવા. મંદ્ર ધૈવત સ્વર ઉપર ભાર મૂકવાથી વજન સારૂ લાગે છે. રીખબ થોડો લેવો. રસ, વીર, અદ્દભૂત.

કો કો
ભૈરવથાટ :—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં,
કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ધ," સંવાદી, "રે." આરોહમાં "રે ની" કમ લેવા. સવારના રાગોમાં ગાંધાર, નીશાદ બહુ વપરાતા નથી. અવરોહમાં "રે" ઉપર થોભવું. રસ, શાંત, ભયાનક, રૌદ્ર.

કો કો ૦
રામકલીથાટ :—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ૦, સા,
૦ કો કો
સા, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી. "પ," સંવાદી, "રે" પારીજાતમાં મધ્યમ નીસાદ આરોહમાં વર્જ કરવો કહે છે, નહીંતો ભૈરવથી જુદો નહી થાય. દેવગાંધાર સાથે સંબંધ છે. રસ, શાંત કરૂણા.

કો કો કો કો ૦
ભૈરવીથાટ :—સા રે ગ, મ, પ, ધ, ની, સા.
કો કો કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ધૈ," સંવાદી, "ગ." સિંધ ભૈરવીમાં "રે" તીવ્ર છે. વાદી સ્વર "મ" સંવાદી "ની" છે. ભૈરવીમાં કોઈવાર મધ્યમ તીવ્ર લે છે. રસ, કરૂણા, શૃંગાર.

કો કો તી કો કો ૦
ટોડીથાટ:— સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
કો કો તી કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ" સંવાદી "ધૈ," સવારના રાગોમાં "મ" ઘણો ખરો શુધ્ધ હોય, પણ ટોડીમાં તીવ્ર છે. કેટલાક "ધૈ" ને અંશ સ્વર

કહે છે, તો "ગ," સંવાદી માને છે. રસ, શૃંગાર. ટોડીના ભેદો ઘણા છે. લાચારી ટોડીમાં મધ્યમ શુધ્ધ છે. આરોહમાં ગાંધાર કમ જેવો છે.

રે કો કો કો ૦

આસાવરીથાટ :— સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,

૦ કો કો કો રે

સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી. "ધૈ," સંવાદી, "ગ." આરોહમાં ગાંધાર અને નીશાદ કમ લેવા, વર્જ જેવા. આશાવરી એક ભૈરવી થાટમાંથી આવે છે, તેમાં "રે" તીવ્ર આવે છે, અને જે આસાવરી થાટમાંથી આવે છે,

કો કો

તેમાં " રે " કોમળ આવે છે. " પકડ " રે મ પ ની ધ પ" આ એનુ સ્વરૂપ. રસ, શાંત, કરૂણા શૃંગાર.

તી કો કો રે ૦

જોનપુરીથાટ :— સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, નાં, સા,

૦ રે કો કો તી

સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

આશાજોગીથાટ:—આરોહમાં "ગ," "ની," વર્જ. અવરોહ સંપૂર્ણ છે. વાદી, "પ," સંવાદી " રે ".

૦

બીલાવલથાટ :— સા, રે, ગ, ૦, પ, ધ, ૦, સા,

સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી, "સા," સંવાદી "ધ." આરોહમાં મધ્યમ વર્જ, અને નીશાદ અલ્પ અથવા વક્ર કરવો. પકડ, "સા, રેસા, ગરે, ગપ, ધની ધ, નીસા સાંનીધપ. ધમગ, મરે, સા." બધા બીલાવલની પકડ. "ધપ, ધાનીધ, નીસા ધમ" આ પણ જરૂરની પકડ છે. નીશાદ કોમલ પણ અવરોહમાં લેવાય છે. ગાંધાર અવરોહમાં કમ લેવાય છે. બીલાવલના પ્રકાર ઘણા છે. અલૈયા બીલાવલ હાલતો પ્રચારમાં ઘણો છે. બાકી શુકલ, દેવગીરી, નટ, યમની, વગેરે ઘણા છે. રસ, શૃંગાર, હાસ્ય.

રે ૦

સારંગથાટઃ— સા, રે, ૦, મ, પ, ૦, નીં, સા,

સાં, નીં, ૦, પ, મ, ૦, રે, સા.

વાદી, "પ," સંવાદી " રે." આરોહ, નીશાદ તીવ્ર, અવરોહ નીશાદ કોમલ. સારંગના અનેક ભેદ છે. જુદા જુદા વાદી સ્વર માનવાથી થયા છે. રસ, વીર, અદભુત.

ગૌડસારંગથાટઃ—વાદી "ગ," સંવાદી, "ની." મધ્યમ બે છે. રસ, વીર, પકડ, નીસગરી, મગપધમ, પમગગમ, રેમગપરે, સા, સા, સા. સંપુર્ણ છે. સારંગનો ભાસ કોઇ પણ જગાએ દેખાતો નથી.

૨ ૦
મલ્હારથાટ :— સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "મ," સંવાદી, "રે." આરોહમાં "ગ," અવરોહમાં "ની" કમ લેવાય છે. કોઇ વાર મધ્યમ તીવ્ર, કોઈ વાર નીશાદ લગાડી સંપુર્ણ કરીને ગાય છે. સારંગ, સોરઠ, બીલાવલની છાંયા લાગે છે. રસ, વીર, ભયાનક. મલ્હારના પ્રકાર, ગૌંડ, નટ, કેદાર, સારંગ, સૂર, વગેરે છે.

કો કો
ધનાશ્રીથાટ:— સા, ૦, ગ, મ, પ, ૦, ની, સાં,
કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી. "ગ," સંવાદી, "ધ." આરોહમાં રીખબ અને ધૈવત વર્જ. કેટલાક ધૈવત કોમલ અને નીશાદ શુદ્ધ પાપરેછે, પણ ઠીક નહીં.

કો કો કો કો
પકડ. ની, સા, ગ, મ, પ, અને ધપ ગરી નીસા. રસ. કરૂણા.

તી
મુલતાનીથાટ :— સા, ૦, ગ, મ, પ, ૦, ની, સાં,
કો તી કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી, "પ," સંવાદી, "સાં." આરોહમાં રેખબ, ધૈવત વર્જ. "રે," "ગ," "ધ," કોમલ, મધ્યમ તીવ્ર. મધ્યમ તીવ્રથી અને પંચમ અંશથી આ રાગ ધનાશ્રીથી જુદો પડેછે. રસ. શૃંગાર, કરૂણા.

કો કો ૦
ભીમપલાસીથાટઃ— સા, ૦, ગ, મ, પ, ૦, ની, સા,
કો કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

કો
વાદી "મ," સંવાદી, "ની." આરોહમાં રેખબ, ધૈવત વર્જ. ગ,
કો
ધ, ની, કોમલ. પકડ નીમ લાગ સારો લાગે છે. રસ, શૃંગાર કરૂણા.

કો કો ૦
કાફીથાટ :— સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી, "પ." અથવા "ગ" સંવાદી "રે" અથવા "ની." સીંધુરા ગાંધાર અને નીશાદ બે છે. વાદી, "મ."

કો કો ૦
પીલુથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની. સા.
કો કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.
કો
વાદી "ગ," સંવાદી "ધ." આરોહમાં કોઈવાર ગાંધાર, ધૈવત, શુદ્દ આવે છે. રેખબ કોમલ અવરોહમાં લેવાય છે. નીશાદ કોમળ પણ કોઈવાર આવી શકે છે. રસ, શૃંગાર, કરૂણા. મધ્યમ અને ગાંધાર પણ બે આવી જાય છે.

કો તી ૦
પુરીઆથાટઃ—સા, રે ગ, મ, પ, ધ, ની, સા,
કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ" સંવાદી "ની" ગાંધાર નીશાદ શુધ્ધ છે. પુરીઆ બે છે, દીવસની અને રાતની, દીવસનીમાં પંચમ આવે છે, અને રાતની પુરીઆમાં પંચમ વર્જ છે.

કો તી કો ૦
પુરબીથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની, સા.
કો તી કો
સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા.

વાદી "ગ," સંવાદી "પ," મધ્યમ, નીશાદ કોમળ પણ છે. આરોહમાં પંચમ લેવો, અવરોહમાં કમ. રસ, શૃંગાર.

તી ૦
માલશ્રીથાટઃ—સા, ૦, ગ, મ, પ, ૦, ની, સા,
તી
સાં, ની, ૦, પ, મ, ગ, ૦, સા.

વાદી "ગ," સંવાદી "ની," માલશ્રીમાં ફકત ત્રણ સુર કહે છે, સા ગ, પ, પણ બીજા વધારે સ્વરો લાગેછે. ધૈવત, નીશાદ, કમ લગાડવો. રસ, શાંત.

કો   તી   ૦

શ્રીથાટઃ—સા, રે, ૦, મ, પ, ૦, ની, સા,

તી

સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ, રે, સા,

વાદી. "રે" સંવાદી "ધૈ." આરોહમાં ગાંધાર, ધૈવત વર્જ. અવરોહમાં ગાંધાર તીવ્ર છે, પણ ગાંધાર અને પંચમ કમ લેવો. રસ વીર.

કો.   તી.   ૦

મારવાથાટઃ—સા, રે, ગ, મ, ધ, ની, સા,

તી   કો

સાં, નીં, ધ, ૦, મ, ગ, રે, સા.

વાદી. "ધૈ" સંવાદી. "રે" પંચમ વર્જ. આરોહમાં નીશાદ કમ, અને અવરોહમાં નીશાદ વધારે લઇ રેખબ ઉપર આવવાથી ખુબી લાગે છે. રસ વીર.

ગૌડીઃ—રાગમાં રીખબ ધૈવત કોમલ, મધ્યમ તીવ્ર, પંચમ ઉપર થોભી ધૈવતથી રેખબનો લાગ કરવો. ગોડીમાં મધ્યમ તીવ્ર છે, અને ગૌરીમાં મધ્યમ કોમલ, પંચમ વર્જ છે.

ચાલુ તાલોના ઠેકા, માત્રા, અને ટુંક સમજ.

ધ્રુપદ (ચૌતાલ):—તાલ ચાર છે, માત્રા બાર, સમ તીજી ઉપર.

ધા ધા દિં તા ધા ધા દિં તા કિ ટ ત કા ગદિ ગન.
૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥॥ ॥॥.

ધમાલ :—તાલ ત્રણ, માત્રા ૧૪, સમ પેહેલી ઉપર.

ક ધિટ ધિટ ધા ક તીટ તીટ તા.
૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૨ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૨.

ત્રિતાલ:—તાલ ત્રણ, માત્રા આઠ, સમ બીજી ઉપર.

ના ધીંન ધીંના ના ધીંન, ધીંના, ના ધીંન, ધીંના,
૧ ॥ ॥ ૧ ॥ ॥ ૧ ॥ ॥

તાં તીંન તીંના.
૧ ॥ ॥

જપતાલ (ઝંપા):—તાલ ત્રણ, માત્રા દશ, સમ બીજી ઉપર.

ધા હિ ધા કિટ કિટ તાં હિ ધા કિટ કિટ.
૧ ૧ ૧ ॥॥ ॥॥ ૧ ૧ ૧ ॥॥ ॥॥

સુલફાક:—તાલ ત્રણ, માત્રા દશ. સમ પેહેલી તાલ.

ધા કિટ ધા ધા કીટ.
૨ ૧.૧ ૨ ૨ ૧ ૧.

આડાચોતાલા:—તાલ ચાર, માત્રા ૧૪. સમ ત્રીજી તાલ.

ધિ ધા ગે ધિ ધિ ધા ગે.
૨ ૨ ૨ ૨ ૨ ૨ ૨.

તિવરા (ત્રિપુટ):—તાલ ત્રણ, માત્રા ૧૪. સમ ત્રીજી તાલ.

કં ધિ ટ ધિં ટ ધા કં તિ ટ તિ ટ તા.
૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૨ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૨.

બ્રહ્મતાલ:—તાલ દશ, માત્રા ૨૮. સમ પેહેલી તાલ.

ધા ધિનનક ધિનનક ધિ ધિ ધિનનક ધિ ધિનના ધિનના તક.
૨ ૧૧૧૧ ૧૧૧૧ ૨ ૨ ૧૧૧૧ ૨ ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧.

ઝુમરો:—તાલ ત્રણ, માત્રા ૧૪. સમ બીજી તાલ.

ધિં ધાગે ત્રિક ધિં ધિં ધાગે ત્રિક.
૧ ॥॥ ॥॥ ૧ ૧ ॥॥ ॥॥

તિં તાગે ત્રિક ધિં ધિં ધાગે ત્રિક.
૧ ॥॥ ॥॥ ૧ ૧ ॥॥ ॥॥

એકતાલા:—તાલ એક, માત્રા૧૨. સમ પેહેલી તાલ.

ધિં ધિં ધા ત્રક તુ ન્ના કિટ્ટ ધાત્રક ધિ ન્ના.
૧ ૧ ૧ ॥॥ ૧ ૧ ૧૧ ૧॥॥ ૧ ૧.

પંજાબીતાલ:—તાલ ત્રણ, માત્રા ૧૬. સમ બીજી તાલ.

ધા ધીં ક ધીં ધા ધીંકધી તાં તીંકતીં ધા ધીંકધીં.
૧॥ ૧ ॥ ૧ ૧॥ ૧॥૧ ૧॥ ૧॥૧ ૧॥ ૧॥૧.

અદ્ધા (ત્રિવટ):—તાલ ત્રણ, માત્રા આઠ, સમ બીજી તાલ.

ધા ધિંધા ધા ધિંધા તાં તિ તા ધા ધિં ધા.
॥ ૧॥ ॥ ૧ ॥ ॥ ૧ ॥ ॥ ૧ ॥

તિલવાડા (આડા તિલવાડા):—તાલ ત્રણ માત્રા ૧૬, સમ બીજી તાલે.

ધા ધિના તા ધિં ધિં ધાત્રિક ધા ધિના તા તિંતિં તાત્રિક.
૧ ॥ ॥ ૧ ૧ ૧ ૧ ॥॥ ૧॥ ॥ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ॥ ॥

દીપચંદી (જત, ચરચરી):—તાલ ત્રણ, માત્રા ૧૪ સમ બીજી તાલે.

ધા ગે ધિં ધા તિં ધાગે તિં તા તિં.
૧ ૧ ૨ ૧ ૨ ૧ ૧ ૨ ૧ ૨

ટપ્પો:—તાલ એક માત્રા ૧૬. સમ બીજી તાલે.

ધીં કધિન્ના ધીંક ધિન્ના તીં ક તિન્નાં ધીંક ધિન્ના.
૧॥ ॥ ૧ ૧ ૧॥ ૧ ૧ ૧ ॥ ૧ ૧ ૧॥ ॥ ૧ ૧.

દાદરા:—તાલ બે, માત્રા ૬. સમ પેહેલી તાલે.

ધા ધિ ન્ના, ધા તિ ન્ના.
૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧.

પીસ્તો (ગઝલ):—તાલ બે, માત્રા ૭, સમ ખાલી ઉપર.

તક ધીં ધા ધા તીં.
॥॥ ૨ ૧ ૧ ૨.

કવ્વાલી (લાવની-ધુમાળી):—તાલ ત્રણ, માત્રા ૮, સમ પેહેલી.

તંકધીં ધાધીં ધી ધિ ધાતિં.
॥॥ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧.

ફરોદસ્ત:—તાલ પાંચ માત્રા ૧૩. સમ પેહેલી તાલે.

ધિંના ધિંના કતા ત્રક ધિંન્ધાગે ધિન્ધાગે તિન્તિન્તા ત્રક.
૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ॥ ॥ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧

છક્કા:—તાલ છ. માત્રા ૧૨. સમ તાલ પેહેલી.

ધા ધિન કિટધા કિટ ધિન કિટ ધા કિટ ધિન કિટ.
૨ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧ ૧.

નાદાનુસંધાન મહિમા.

इंद्रियाणां मनोनाथो मनोनाथस्तु मारूतः ।
मारूतस्य लयो नाथः सलयो नादमाश्रितः ॥
जपात्कोटि गुणं ध्यानं ध्यानात् कोटि गुणं लयः
लयः कोटी गुणं गानं गानात् परतरं न हि ॥

॥ ॐ तत्सत्परमात्मनेनमः ॥

દામોદર માસ્તર ગાયન સંગ્રહ.

મંગળાચરણ.

१

चैतन्यं सर्वभूतानां विवृतं जगदात्मना ।
नादब्रह्म तदानन्दम द्वितीयमुपास्महे ॥

પ્રાણીમાત્રના ચૈતન્યરૂપ અને જગતભાવે વિવર્ત થયેલું અદ્વિતીય આનંદરૂપ જે નાદબ્રહ્મ તેને હું ઉપાસુછું.

२

" सत्यं ज्ञान मनंत ब्रह्म " વિલસે, જે સ્વસ્વરૂપે સદા,
" अखिलोपाधि मूक्त " નિત્યપદમાં, નિરતીશયાનંદ આ;
" अनूआद्यंत " અખંડ એક રસમય " अस्तित्व " નિગુર્ણને,
" ऐतद आत्म्यमिदं " નિરંતર નમન, અદ્વૈત ૐકારને.

શુદ્ધ કલ્યાણ રાગણી.

૧ શ્રી ગણેશસ્તુતિ.

રાગ કલ્યાન, ધ્રૂપદ. તાલ ચોતાલ.

ગજાનન, બીઘ્નહરન, સુખ કરન, હમકો દીજે
બિદ્યા અચળ સુખ. . ગજાનન.
ઉજલ દંત, ગજબદન,[1] બીલપત્ર, પુષ્પચંદન,
કેસર ચઢે, અત્તર અતિ સુગંધ. ગજા.
બુદ્ધિ પ્રકાશ કરો હમરી નમાવે શીશ ચરન તોરે,
સદા ગુણ ગાયે, કાટ પાપ હમરે ફંદ.[2]
પ્રાનજીવન પ્રભુકી સેવા કરત હમ, દુર કરો
સબ દુઃખ દંડ. ગજા.

૨ શ્રી શિવસ્તુતિ.

રાગ, કલ્યાન, પદ. તાલ ત્રીતાલ.

શ્રી મ્હાદેવ સદાશિવશંકર, ભજ મન વારંવારં,
ઉમિયાકાંત સદાશિવશંકર, ભજ મન વારંવારં. શ્રી.
સુરપતિ દેવ વિરંચી વિષ્ણુ, રૂષિ ગણ[3] મુનિવરવંદં,
સિદ્ધ સુરાસર સેવિત શંકર, ભજ મન વારંવારં. શ્રી.
અસુર નિકંદન[4] ભવદુઃખ ભંજન, સેવક જન પ્રતિપાલં,
આવાગમન[5] નિવારણ શંકર, ભજ મન વારંવારં. શ્રી.
હર હર હર હર દુષ્ટ નિવારણ, શિવપદ પરમ નિધાનં,[6]
શિવ શિવ શિવ શિવ શંકર શંકર, ભજ મન વારંવારં. શ્રી.

૩ શ્રી કૃષ્ણ સ્તુતિ.

રાગ, કલ્યાન, ધ્રૂપદ. તાલ ચોતાલ.

મોહન માધવ મુકુન્દ મરદન, મુરારી,
મધુસુદન મદન, મનોહર. મોહન.

---

૧ હાથીના જેવુ શરીર. ૨ લુચ્ચાઇ. ૩ મંડળ. ૪ નાશ કરનાર. ૫ જનમ મરણ. ૬ ભંડાર.

કમલ નયન કરૂણાકર, કેશવ, કમલાપતિ,[૧]
કીરતાર, કદમપર, કૃષ્ણ કૃપાનાથ,
કાલંદ્રીપર,[૨] જગન્નાથ, જગદીશ,
જગધર, જગજીવન, જયકર. મોહન.

---

૪ શ્રીરંગ બાલાજી સ્તુતિ.

રાગ, કલ્યાન, ધ્રૃપદ. તાલ, ચોતાલ.

શ્રીરંગ બાલાજી કુંડલ મંડીલ કપોલન, અતલોલન ડોલન,
બરસ નયન, ચપલ સરસ સુજલ ભરે.–કુંડલ.
નાસા સુક[૩] બરસીધાર, અધર[૪] લબ પરવાલ,
અસન, દસન, બસન, માનું ફુલ ઝરે–કુંડલ
કંબુ કંથ મુક્ત માલ, નંગ જડીત પદ્મ લાલ,
શંખ ઇંદુ ધરે, નાવે લીન કટીક છીન, ચલત પાઊં.
અટક મટક, ચરન કમલ ચીત્ત દે, સુર બિનતી કરે–કુંડલ

---

૫ શ્રી સરસ્વતિ સ્તુતિ.

રાગ, કલ્યાન ધ્રૃપદ. તાલ ચોતાલ.

સાગર બીચ કમલમાંહી, શ્રી બ્રહ્મા પ્રગટ ભયે,
તાકી તનીયાસો[૫] સરસ્વતિ માત હય. સાગર.
હીનમતિ હનનાર, બાની શુદ્ધ કરનસાર,
વચનામૃત રસના,[૬] સદબુદ્ધિ કેરી દાતા હય. સાગર.
જાકો રટત અષ્ટજામ,[૭] કરલેત સકલ કામ,
અક્કલ ચાતુર્યતા દેનેકો, બીધાતા હય. સાગર.
મેં હું દાસ તેરો અબ, ચરનમાંહી ચીત્ત ડારો,
સંગીત શક્તિ દેનહારી, ઓર કોન બીધાતા હય. સાગર.

---

૧ વિષ્ણુ. ૨ જમના નદી. ૩ પોપટ. ૪ હોઠ. ૫ દીકરી. ૬ જીભ.
૭ આઠેપહોર.

૬ ગુરૂદેવોને યાચના.

રાગ, કલ્યાન, ભજન. તાલ ત્રીતાલ.

હમ જાચક[1] તેરે દ્વારે આયે, જ્ઞાન ભક્તિ જનસેવા દીજે. હમ.
તુમ સમરથ સત્‌ગુરૂ પ્રભુ હમરે, અમ સબ તુમરે ચરનનપે,
અપના જાન કરો અબ એસે, ગુરૂ અબ દુર્મતિ[2] દુર કીજે. હમ.
ચરન કમલ તુમરો નીત સેવે, ગદ્દગદ્દ રસના નામજ લેવે,
ચતુષ્ઠ[3] સાધન[4] હમ સબકો દીજે, પ્રેમભાવમે હમ સબ ભીજે. હમ.
શીલ સંતોષ ક્ષમા શુચ્ચિ હોવે, ધૈર્ય શાંતિ સમતા ગુરૂ કર દે,
આત્મજ્ઞાન ગુરૂદેવા દીજે. ભ્રાતૃભાવ સબ જનમે કીજે. હમ.
વિવેક વિચાર સાર અબ દીજે, જ્ઞાન વિજ્ઞાન[5] તુમપે જાચે,
સદ્દગુરૂ દેવા તુમસે પ્રણવે, કૃપા દ્રષ્ટી તુમ સબપે કીજે. હમ.

---

૭ મનોપદેશ.

રાગ, કલ્યાન, દ્રુપદ. તાલ, સુલફાક.

ભજલે ભજમન શ્રી ભગવાન, કહા ભયો તું અજાન જાન. ભજ.
ઉત્તમ દેહ તું પાયા હય તું, ભુલ્યો વો તું તજી શુદ્ધ સાન. ભજ.
વૃથ્થાએ દીન દીન, જાતે ગીનગીન, તજ અબ અભિમાન. ભજ.
ફીર તું આવેગા, રોતા જાયેગા, જફા પાયેગા, તજ અજ્ઞાન. ભજ.

---

૮ મનને ફેરવવાની મુશ્કેલીઓ.

રાગ, કલ્યાણ, ગઝલ. તા. દાદરો.

દેલ લગા યારસે, ઉસ દેલકા છુડાના મુશકેલ,
ઇસ્કકા ઝખ્મ લગા ઉસકા સીલાના મુશકેલ. દેલ૦
હુસ્ન[6] હય દામે[7] બલા, ઝુલ્ફ હય દો કાલેય નાગ,
જીસ્ને તહી નાગ ડંસા, ઉસ્કા જીલાના મુશકેલ. દેલ૦
આતસે ઇસ્કને બહોતોકા, કીયા ખાના ખરાબ,
આગ દરીયાકો લગી ઉસકા બુઝાના મુશકેલ. દેલ૦

---

૧ માંગનાર, ભક્ત. ૨ ખરાબ બુદ્ધિ. ૩ ચાર. ૪ વિવેક, વૈરાગ્ય, ષટસંપત્તિ, અને સમાધાન. ૫ અનુભવ સિદ્ધ સમજ. ૬ મુખ. ૭ શરૂઆત.

યાદ કરનેકો લીયા હાથમે મનકા મનકા,[1]
દેલ ઉપર બોજા ગીરા, મનકા ફીરાના મુશકેલ. દેલ૦
તિફલે[2] નાદાન હટીલે મેરા ગમ[3] અય પ્યારે,
મકતબે[4] ઇશ્કમે તાલીમ દીલાના મુશકેલ દેલ૦
રાઝમખફી[5] વલી[6] ઝાહેર ન કીસીસે કરના,
હાથસે બાત ગઇ, ઉસકા ફીર આના મુશકેલ. દેલ૦

---

૯ સાલ મુબારક.

રાગ, કલ્યાણ, પદ. તાલ, દીપચંદી.

ગુઝારો નવું વર્ષ સુખ સંપ સાથે,
ખુદાનો રહો હાથ મુજ કોમ માથે. ગુઝારો.
સુખી કોમ છે આપણી આ રાજે,
મુબારક તમોને નવું સાલ આજે. ગુઝારો
ગુઝારો વરસ આ અમન ને ચમનમાં.
વસાવો ભલા ખ્યાલ ખુબ નેક મનમાં. ગુઝારો
વધો સંપત્તિ સંતતી સાથ રોજી,
ખુદાવંદ રાખે તમોને લ્યો મોજી. ગુઝારો
રહો ખુશ તમારી બધી આશ પામી,
ખુદા પાક આપો સદા નેક નામી. ગુઝારો

---

૧૦ કુલીન સ્ત્રી લક્ષણ.

રાગ, કલ્યાન, ધ્રૂપદ. તાલ ચોતાલ.

ઘરતણું રાજ કાજ, બાળક તણો સમાજ,
સંભાળવો સઉ સાજ, કામ તે કઠીણ છે. ઘર.
કરાય નકો નારાજ, સુખકાર થાય કાજ,
સઉની તો રાખે લાજ, પત્નિ જે પ્રવીણ છે. ઘર.
પડી મુકી પતરાજ,[7] નમ્રતાનો ધરે તાજ,
દુષ્ટ કામ કરે ત્યાજ,[8] જાણીને અકીણ છે. ઘર.
આપ સુખ ગણે નાજ, પર દુઃખે આવે વાજ,[9]
દીલમાં જે જાણે દાઝ, તે ખરી કુલીન છે. ઘર.

---

૧ માળા, તસબી. ૨ નાનુ બાળક. ૩ દીલગીરીનુ સ્થાન. ૪ નિશાળ. ૫ છુપી વાત. ૬ કવિનુ નામ, તખ્ખલ્લુસ. ૭ શેખાઇ. ૮ છોડીદે. ૯ લાગણી થઈ આવે.

સાખી.

સાદી સુઘડને ચતુર જ્ઞાની, પતિવૃતા ગુણવાન,
મળે નાર જે નર તણાં, ભાગ્ય હોય ફળવાન,
સો સુખ છે જર જોરના, હીતના સુખો હજાર,
લલના[1] તણાં સુખ લક્ષ[2] છે, હોય સુલક્ષણી[3] નાર. ધર.

રાગ યમન કલ્યાન.

૧૧ પ્રરબ્રહ્મ સ્તુતિ.

રાગ યમન, કલ્યાન. ધ્રૃપદ. તાલ ચોતાલ.

નિરંજન નિરાકાર, પ્રરબ્રહ્મ પરમેશ્વર,
એકહી અનેક હુઇ વ્યાપો[4] વિશ્વંભર. નિરંજન.
અલખ જ્યોતિ. અવિનાશી, જ્યોતસ્વરૂપ,
જગતારન, જગન્નાથ, જગતપતિ, જગજીવન, જગધર. નિરંજન.
વાહીમે સબ જીવજંત, સુર નર મુની, ગુની,
જ્ઞાની, નાભ[5] કમળતે બ્રહ્મા પ્રકટે, ૐતત્સત્
પરમાત્મને નમઃ કહે બૈજુબાવરે વોહી બ્રહ્મ,
વોહી વિરાટ, વોહી ગનેશ, અવતાર ભયે ચોવીશ વપુધર.[6] નિરંજન.

---

૧૨ પ્રભુ સ્તુતિ.

રાગ, યમન, ધ્રૃપદ. તાલ ચોતાલ.

તું છે દેવ દીનદયાલ, અખીલ[7] વિશ્વ ધારનાર,
જ્ઞાનવૃદ્ધિ બક્ષનાર, છીએ અમે યાચનાર. તું છે.
સકલ જગત સુખકાજ, પવન પાણી ને પ્રકાશ,
પૃથ્વિ ને આકાશ, અજબ સૌ બનાવનાર. તું છે.
ફળફૂળાદિ ઝાડપાન, મધુર પંખી કેરા ગાન,[8]
સુંદર સૌ દીસે ઠામ, સુખદ સમય આપનાર. તું છે.

---

૧ સ્ત્રી ઓરત. ૨ લાખો. ૩ સારા ગુણવાળી. ૪ ફેલાઈ રહ્યો. ૫ પેટ.
૬ શરીર ધારણ કરનાર. ૭ બધુ. ૮ ગાયન.

દીવસ રાત સકળ કાળ, અમ અજાણુ સર્વ બાળ,
રાખે તું સૌની સંભાળ, કલેશ સૌ તું કાપનાર. તું છે.
લઇએ અમે તારૂં નામ, કરીએ શિશ નમી પ્રણામ,
આપજે તું શુદ્ધિ હામ, મેહેર તું વરસાવનાર. તું છે.

રાગ હમીર કલ્યાન.

૧૩ ગુરૂનુ મહાત્મ્ય, ધ્યાન, તથા સ્મર્ણ.

રાગ, હમીર, ખ્યાલ. તાલ ત્રીતાલ.

સબ મીલ ગુરૂકો ધરીયે ધ્યાન,
સુન[1] સીખરપર આપ બીરાજે, ગેબી ઉડે નીશાન. સબ.
પુર્વપુન્યે નરતન પાયે, અવસર જાત સુજાન,
સુનો મેરે પ્યારે બાત અગમકી, ગુરૂ બતાવે સાન. સબ.
શ્રુતિ શાસ્ત્ર ગુરૂ સમજાવે, અજહુ ન ઉધરે કાન,
રીદ્ધિ સિદ્ધિ સંપત્તિ વામે, ગાવે વેદ પુરાન. સબ.
ભુપનકે સીર ભુપ સીરોમન, સો કયું હોત હેરાન,
જબ તુમ આપનો નીજરૂપ[2] જાનો, રંગ રંગ પેહેલવાન. સબ.

સાખી.

સ્વાસકી કર સુમીરની,[3] કર અજપાકો જાપ,
પરમ તત્વકો ધ્યાન ધર, સોહં આપોઆપ. સબ.
સોહં સોહં હોત હય, સોહં રહા સમાય,
સોહં કુટ નવ ખંડ ભયા, સત્ ગુરૂ દીયા બતાય. સબ.
ના સુખ બિધાકે પઢે, ના સુખ વાદ બીબાદ,[4]
સાધુ સુખી, ધ્યાનમે, લાગી જબહી સમાધ.[5] સબ.

---

૧ જ્યાં કંઇજ નથી. ૨ પોતાનું સ્વરૂપ, આત્મજ્ઞાન. ૩ માળા, તસબી.
૪ તકરાર. ૫ સમાધિ.

૧૪ લગ્નની ખુશાલીની મુબારકબાદી.

રાગ, હમીર, ખ્યાલ, તાલ ત્રીતાલ.

ધન ધન શ્યાદી મુબારક હો
નુર ભરે તનજાન સલામત,
નેક લગન મેહેમાન મુબારક. શ્યાદી.
જાનમાલ જાવેદાન સદા હો,
રંગ, રાગ, સુર, તાન, ભરા હો
માન પાન યઝદાં મુબારક,
હો હમેશ હરઆં[1] મુબારક. શ્યાદી.

---

૧૫ અગત્યની ચીજવીનાની ખામીની દીલગીરી.

રાગ, હમીર, પદ, તાલ, ત્રીતાલ,

પુરી અયોધ્યા રામ બીના, ગોકુલ મથુરા કાના બીના,
રાત સુની ચંદ્ર બીના, દીન સુના સૂર્ય બીના. પુરી.
દીપક[2] બીના મંદીરહી સુના, પૃથ્વી સુની ભૂપ બીના,
મોતી સુના છીપ બીના, હીરા અપની ખાંન બીના. પુરી.
તીયા[3] સુની પુત્ર બીના, ઓર કમાન સુની બાંન બીના,
ખેર સુપારી અગર એક, કથ્થા ચુના પાન બીના. પુરી.
તીરથ બીન પગ સુના, કર[4] સુને હય દાન બીના,
સાગર સુના નીર[5] બીના, ખેતર સુના ધાન[6] બીના. પુરી.
લુકમા[7] સુના ધનવંતર સુના, દરદ મરજ પૈછાન બીના,
બીના તારકા સતાર સુના, ગુની સુના ગાંન બીના,

ભૂપ કલ્યાન.

૧૬ શ્રીગણેશ પ્રાર્થના.

રાગ, ભૂપ, ભજન, તાલ. જપતાલ.

પ્રથમ કરૂ પ્રાર્થના, પાર્વતિનંદ, ગજદંત,[8] અખિલેશ આનંદદાતા,
ગુણનીધી, ગણપતિ, ગહનગતિ, સન્મતિ, બુદ્ધિનેસિદ્ધિદા સ્કંધભ્રાતા. પ્રથમ.

---

૧ દરેક જગાએ. ૨ દીવો. ૩ ઓરત. ૪ હાથ. ૫ પાણી. ૬ અનાજ. ૭ હકીમ. ૮ ગણપતિ.

નંદીકજનંદના, મુશકધ્વજા[1] ખંડના, મોઠ પાખંડના છો પ્રહરતા,
વંદુગણનાયકા, વિશ્વવરદાયકા, લક્ષદાલાયકા, વિઘ્નહરતા. પ્રથમ.
કવિ નહી તદપી કરૂ કાવ્યમાં કલ્પના, કરૂણરસ, વિમળરસ, વર્ણુવાણી,
સંગીતમાં ગતી કરૂ, શબ્દમાં મતિ કરૂ, ધ્યો પ્રસાદી પુરી રંક જાણી. પ્રથમ.
ફરશી·કરવરધરી, મુકુટ શિરપરધરી, મુશકવાહન કરી, વદન ઠરતા, ખટક
રાખી ખરી, ચટક ચીત્ત ધરી, નિકટ[2] રેહેજો હરી, વિકટ[3] હરતા. પ્રથમ.

ઝીંઝોટી.

૧૭ શ્રી કૃષ્ણ સ્તુતિ.

રાગ, ઝીંઝોટી, પદ, તાલ, ધીમોત્રિતાલ.

નિર્મલરૂપ નિરંજન નિર્ગુણ, નારાયન બહુ નામીજી,
સતચીત્તરૂપ સનાતન સુખમય, સકલ લોકકે સ્વામીજી. નિર્મલ.
જ્યોતિરૂપ જગતપતિ યદુપતિ, અખીલ લોક અભિરામજી,
કમલનયન, કેશવ કરૂણાકર, સુખસાગર ઘનશ્યામજી. નિર્મલ.
મુરલીધર માધવ મધુસુદન, મોહન મંગળકારીજી,
કરૂણાસિંધુ કૃષ્ણ કરૂણામય, સકલ સૃષ્ટી તેં ધારીજી. નિર્મલ.
અશરણ[4] શરણ અધમ ઉદ્ધારણ, અકલરૂપ અવિનાશીજી,
અગણિત નામ અનંતરૂપ ગુણ, ભક્ત મંડળ લે ઉપાસીજી. નિર્મલ.

---

૧૮ ખુદાની તારીફ.

રાગ, ઝીંઝોટી, પદ, તા. જલ્દત્રીતાલ.

ન ખુદા વણ પેહેલું ખરે કંઈરે, ન ખુદા વણ મોટુ ખરે કંઈરે,
બહુ મેહેર કરે પુજવાથી રવી, સહુનો સત અહુરમજદ ધણી. ન ખુદા.
ખુબ આતશ ખાક હવા હું ભણું, વળી આબ અનાસર[5] ચાર ગણું,
બીજી જે ચીજ એથીજ થઈ છે ઘણી, સહુનો સત્ અહુરમજદ ધણી. ન ખુદા.
અમશાસ્પંદ ઝોરાસ્ટર બન્યા તું થકી, નદી પહાડ સરોવર સિંધુ નકી,
ખુબી ભારે દીસે સુર ચાંદ તણી, સહુનો સત્ અહુરમજદ ધણી. ન ખુદા.
રચના બધી ખાકી મીનોઇ વળી, રસરંગથી એક સુ એક મળી,
મુજ આંખ રખાવ નિત્ય તું ભણી, સહુનો સત્ અહુરમજદ ધણી—ન ખુદા.

---

૧ ઉંદરનું વાહન. ૨ પાસે. ૩ દુઃખ. ૪ નિરાધાર. ૫ તત્વ.

૧૯ હરીકથાનું મહાત્મ.

ઝીંજોટી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

વ્રત[1] બડો સબમાંહી એકાદશી,
તીર્થ બડો જનની[2] જનેતા વ્રત.
મંત્ર બડો શ્રીકૃષ્ણ સદાશીવ,
શાસ્ત્ર બડો શ્રી ભગવતગીતા. વ્રત.
દાન બડો જીસ અન્ન અનાથકો,
જ્ઞાન બડો સબસે સમતા.[3] વ્રત.
ઉદ્ધવ[4] ધન ભાગ બડો જ્યાં,
જ્યાં હોત નિત્ય હરીકી કથા. વ્રત.

---

૨૦ પ્રેમ. (પ્રેમબંધન)

ઝીંજોટી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

સૃજવા[5] જગને બહુ શ્રેષ્ઠ ગણી, પ્રભુએ નિરમ્યો શુભ પ્રેમ મણી,
શુભ પ્રેમની પાછળ વિશ્વ ભમે, રવિ મંડળમાં પણ તેજ ભમે. સૃજવા.
જલ જીવન છે જેમ મીન તણું, પતિપ્રેમ વિના સતિ રેહ ન ક્ષણું,
અતિ વાત અલૌકીક પ્રેમ તણી, જગરૂપ ઇમારત એથી ચણી. સૃજવા.
ધિક જન્મ ખરે જગમાં જનનો, નવ સ્વાદ લહ્યો શુભ પ્રેમ તણો,
ઘૃત[6] મોદકને[7] પકવાન અરે, શુભ પ્રેમની આગળ પાણી ભરે. સૃ.જવા.

જીલ્લા આમીઝ.

૨૧ શ્રીકૃષ્ણ સ્તુતિ.

રાગ જીલ્લા જંગલા, ગઝલ, તાલ દાદરો.

જ્યાં દેખો વહિ મોજુદ[8] મેરા કૃષ્ણ પ્યારા હય,
ઉસીકા સબ હય જલ્વા,[9] જહાંમે આશકારા[10] હય. જ્યાં
ભલા મખલુક[11] ખાલીકકી[12] સીફ્ત,[13] સમજે કયા મુમકીન,
ઉસીસે નેત[14] નેત યહ, ચાર બેદોને પુકારા હય. જ્યાં

---

૧ ધર્મની ક્રીયાનો નિયમ. ૨ પોતાની માતા. ૩ એકદીલી. ૪ નામ છે, જ્ઞાની ભક્ત. ૫ પેદા કરવા. ૬ ઘી. ૭ મીઠાઇ, લાડુ. ૮ હાઝર. ૯ રોશનાઇ, તેજ. ૧૦ જાહેર. ૧૧ સાધારણ માણસ. ૧૨ પરમેશ્વરની. ૧૩ મહિમાં. ૧૪ એ નહી, એ, નહી.

ન કુચ્છ ચારા[1] ચલા લાચાર હાર કર બેયઠે,
બિચારે એહ ચારોને, તુઝકો બહોત બિચારા હય. જયાં
કોઈ તુઝકો પુકારે બ્રહ્મ, કર્ત્તા, એક, કેહેતે હય,
કહે નિર્લેપ[2] એક જ્ઞાની, ધ્યાની, ધ્યાન ધારા હય. જયાં
બહુત દુસ્તર હય ભવસાગર, ન પારાવાર[3] સુઝે,
હમ કહેતે હય કરજોડ નાથ, તુંઈ સહારા[4] હય. જયાં

---

૨૨ નામસ્મર્ણની અંતમાં ઇચ્છા.

જીલ્લા—કાફી—જંગલા, પદ, તા૦ ત્રિતાલ.

હરદમ શ્રીકૃષ્ણ કહે, શ્રીકૃષ્ણ કહે ઝબાં[5] મેરી,
યેહી મતલબકે ખાતર કરતા હઉં ખુશામત મેં તેરી. હર.
દહી ઓર દુધ શકકર દેતા હઉં હરવખ્ત તુઝે,
તોભી હરરોઝ હરીનામ ન સુનાતી મુઝે. હર.
કરે ગુન ગાન ગોવીંદકા તું મુખ પડી હય બલા,
નહીં તો મેં ખેંચ નીકાલુંગા કયા મુખ ચામ[6] બલા. હર.
ખોઇ જીંદગાની સારી, સોંહી ગુના માફ તેરા,
પ્યારી રસના[7] ભુલે મત નામ આખર દયા[8] મેરા. હર.

---

૨૩ વેપાર ઉન્નતિ માટે શ્રીકૃષ્ણ પ્રાર્થના.

રાગ, જીલ્લા ઝીંઝોટી પદ તાલ, ત્રીતાલ.

જય સર્વાત્મા સહાયકારી, શ્રીધર ગિરીવરધારી,
મુરલીધર માધવ મધુસુદન, કેશવ કુંજ વિહારી. જય૦
ભક્તોદ્ધારણ કારણ ધરણીભાર હરણ અવતારી,
સંપ, ઉન્નતિ, વેપારવૃદ્ધિ, જય કર જગદીશ મુરારી. જય૦
કલેશ, દ્વેશ, કુસંપ દુર કરીને, રિદ્ધિ સિદ્ધિ દે સારી,
ધર્મ, કર્મ, સત્ય, નિયમ સમજીને, તુજ ચરણે અમે વારી. જય૦
આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ સમાવીને, કષ્ટ, હાની, દેજો નિવારી,[9]
અરસપરસનો મેલ મટાડીને, વેપારી જનને કર સુખકારી. જય૦

---

૧ ઇલાજ. ૨ અલગ. ૩ છેડો. ૪ મદદગાર. ૫ જીભ. ૬ ચામડું
૭ જીભ. ૮ કવિનું નામ. ૯ ટાળી.

૨૪ જીવનો આખરનો પસ્તાવો.

રાગ ગારાજીલ્લા, ગઝલ. તાલ, દાદરા.

સુનીયેજી હરી હઝરત, બંદેકી અર્ઝ હય,
બેદીલ હુઇ સબ શાહી[1] સાહેબ કયા મરજી હય. સુની.
જીસ કામકો ભેજા થા, સો કુછભી ના કીયા,
મેં કયા કરૂ એકેલા, કીસીને તન ન દીયા. સુની.
મનાજી સુબેદાર સો દુશમનકો જા મિલા.
ઉમરાવ દસો થે સો, ઉસકી સંગતે ચલા. સુની.
માના નહી કીસીને એક હુકમ હમારા,
દગાબાજ હુઇ ફોજ, કીયા કામ નકારા.[2] સુની.
કહે મુજબ બંદા, ન દરબાર પાયેગા,
ગુનેહગારીમેં ગુલામ, બહુત માર ખાયેગા. સુની.
દો ખતકા રૂકકા[3] લીખકે, મનાજી ફીરાવના,
નહીતો હઝુર કદમમે દયાકો બુલાવના. સુની.

---

૨૫ પશુ રક્ષા વિષે.

રાગણી જીલ્લા—ઝીંઝોટી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

ગોરક્ષા પશુ રક્ષા એકજ, જીવ દયા ન જુદાઈ,
સર્વ ધર્મનાં સિધ્ધાંતોમાં, મહતા એજ મનાઇ. ગોરક્ષા.
ભેદ ગણે તે મુરખ મોટો, ખરા કામમાં ખોટો,
ભેદ બુધ્ધિથી ભાઈ આપણે, થયો ન થોડો તોટો. ગોરક્ષા.
અન્યાશ્રયની[4] તજી અપેક્ષા,[5] જાતે બનતું કરવું,
અમૂલ્ય અવસર વહી જાય છે, થાય પલકમાં મરવું. ગોરક્ષા
પશુ રક્ષાથી ખેતી થાશે, અનજલ વસ્ત્ર મળશે,
ભૂખ તરસને રોગ શોકનાં, કાન કષ્ટ સહુ ટળશે. ગોરક્ષા

---

૧ લશ્કર. ૨ બુરાં. ૩ ચીઠ્ઠી. ૪ બીજાની મદદ. ૫ ઇચ્છા.

૨૬ ખુદા હરેકના દીલમાં છે.

રાગ, જીલ્લા—ઝીંઝોટી. તાલ, ત્રીતાલ.

મોહે કાંહાં તું ઢુંડે બંદે, મેં તો તેરે પાસમે,
નામે કોઇ ક્રીરીયા કર્મમે, ના જોગ સન્યાસમે. મોહે.
ના મેં પોથી, ના મેં પંડીત, ના કાશી કૈલાશમે,
ના રહતા મેં શ્રીદ્વારકાં, ના રહતા જગન્નાથમેં મોહે.
ના રહતા મેં મક્કા મદીના, ના રહતા હીમાલયમેં.
ના રહતા મેં જંગલ સહરા, મેં રહતા બિશ્બાશમેં. મોહે.
કહત કબીર સુનો ભાઇ સાધુ, સબ શ્વાસનકે શ્વાસમેં,
જો ખોજે તો તુરત મીલું, મેં છનભરકે તલાસમેં. મોહે.

શેઅર.

વોહી જો દેતા હય દીખલાઇ, મસજીદ ઓર બુતખાનેમે,[૧]
ઉસકી ક્યા તસવીર બની હુય, આંખોકે પયમાંનેમેં.[૨]
રબ તુમસે કુછ દુર નહિ હય, આપહી તાલેબ[૩] હય મતલુબ,[૪]
શેખ બના મસજીદકા, મુલ્લા પીર બના મયખાનેમેં.[૫]
હર રંગમે ઢુડોગે તો, સભી રંગમેં હય મૌજુદ,[૬]
નાહક ઢુડે ક્યું ફ્રીરતા હય, બસ્તી ઓર બેરાનમે. મોહે.

---

૨૭ મૌનાજાત. ખુદા પાસ દુવા.

જીલ્લા જંગલો, ગઝલ. તાલ પીસ્તો.

ચહાતે હય મદદ તેરી, અય યઝદાં[૭] હમારે,
રખ સાયા[૮] તેરા સરપે, તું હરઆં[૯] હમારે. ચહાતે
લાઝીમ[૧૦] હય તેરી સીફ્ત, અય શાહે આલમ,[૧૧]
લે દાદ હમારી, અય કદરદાં હમારે. ચહાતે.
હર કામમે તું નેક ફ્તહામંદ હમે કર,
તેરી મેહર ચહાતે હય, મેહરબાં હમારે. ચહાતે.
બાગે હમે ખડે દસ્ત તેરી દરગાહમે લાચાર,
આરામ હમે બખ્શ, અય પાસબાં[૧૨] હમારે. ચહાતે.

---

૧ મંદીર. ૨ ગોલકમાં. ૩ શોધવાની વસ્તુ. ૪ શોધનાર. ૫ પીહુ. ૬ હાઝર. ૭ પ્રભુ. ૮ મહેરબાનો. ૯ દરેક જગાએ. ૧૦ મુનાસબ. ૧૧ જગત. ૧૨ પાસે રેહેનાર.

શઅર.

તુંઇ હય ખાલીકો,[1] રાઝીક[2] તુંઈ રઉફો[3] ગફુર,[4]
તેરે હુકમસે ખલકતકા,[5] હુવા હય ઝહુર,[6]
તેરી મેહરસે પલતે હય, ઈનસો,[7] વહશો,[8] તયુર,[9]
ચમક રહા હય તેરી, યહ કુદરતોકા નુર. ચહાતે.

---

૨૮ શ્રીસત્યનારાયણ સ્તુતિ.

રાગ, કોશીઆ, ભજન, તાલ, ત્રિતાલ,

શ્રી સત્યનારાયણ શર્ણું તમારે, આવ્યો અંતર જામીરે. શ્રી
મોર મુકુટ પીતાંબર પેહેને, નંદ કુવર જદુરાઈરે,
માત જશોમતિકે તનકોમલ, કૃષ્ણ કુવર કનાઈરે શ્રી
ગદાપદ્મ ગીરધારી તોરે, શંખ ચક્ર સુખદાઈરે,
બ્રહ્માદીક સનકાદીક સેવે, એ તોરી ચતુરાઈરે. શ્રી
ભાલ તિલક કર બંસી બાજે, મોહલીઓ જગ છાંઈરે,
તોરી લીલા તુંહી પેહેચાને, આ પામર જીવ પસ્તાઇરે. શ્રી
અપરંપાર અપારહી લીલા, બરનન કરી ન જાઈરે.
નિરાકાર નિરંજન પ્રણમુ, આપદરસ દીલ ગાઈરે. શ્રી
પીંડ અધરમી બહુ કુકર્મિ, પાળક પ્રભુ મન ભાઈરે,
શ્રષ્ટી સર્વ તુમારે શરણે, કરતા પ્રભુ સુખદાઈરે. શ્રી
પુર્ણીમા દીન પ્રેમ ધરીકો, કરે વિધી વૃત ચાહીરે,
પુર્ણ મનોરથ પામે સીદ્ધિ, એમાં નહી નવાઈરે. શ્રી

---

૨૯ જમશેદી નવરોઝ મુબારકબાદી.

રાગ, જીલ્લા, ગઝલ, તાલ, દાદરા,

ચમનમે આજ હય જશ્ને[10] શહાન અય નૌરોઝ
ખુશીશે ગાતી હય બુલબુલતરાન અય નૌરોઝ. ચમનમે.
ચલો શરાબ પીયે ચલકે ખુબ ગુલશનમે,
મીલા હય આજતો અચ્છા બહાન અય નૌરોઝ. ચમનમે.
ખીલે આજ હય ઝરથુસ્તીઆંને દીન પરસ્ત,

---

૧ પેદા કરનાર. ૨ રોજી આપનાર. ૩ મેહેરબાની કરનાર. ૪ બખશીશ કરનાર.
૫ જગતનો. ૬ ઝળકાટ. ૭ માણસો. ૮ હેવાનો. ૯ પક્ષિઓ. ૧૦ ખુશાલીનું ખાણું.

હર એકકી હય ઝબાં પર તરાન અય નૌરોઝ. ચમનમે.
હુસીન પુલોકી છડયોસે મારતે હય ઉસે,
ઝહે નસીબ કે જો હય દીવાન અય નૌરોઝ. ચમનમે.
ખુદા દીખાએ હમે સુબોહ હર બરસ અયસા,
કે જો સુનાતા હમકો તરાન અય નૌરોઝ. ચમનમે.
ફીટીક અપની રહી જો ઝીંદગી રહી બાકી,
તો ફીર સુનાએગે સબકો ફસાન અય નૌરોઝ. ચમનમે.

ગારા રાગની.

૩૦ કૃષ્ણ વિરહ (જુદાઈ)

ગારા, ગજલ. તાલ દાદરો.

રોતે રોતે ઉદ્ધા યક ઝમાના હો ગયા,
ખ્વાબ[1] મુઝકો કૃષ્ણકા તશરીફ[2] લાના હો ગયા. રોતે.
વાહરે તેરી મહોબ્બતકી સઝા કયસી મીલી,
અયશકે બદલે આંસુ બહાના હો ગયા. રોતે.
નામ તકભી હમ સબોકા ઉનકો યાદ આતા નહી,
ઇસ કુબરીસે ઉનસે દોસ્તાના હો ગયા. રોતે.
હમ વિયોગીનકો ભલા યોગીન બનાને આયે,
કયોંરે ઉદ્ધા તું ઝઇફીમે[3] દિવાના હો ગયા.. રોતે.
રહમકર બ્રજમે કભી આવોગે એ બનવારી લાલ,
વરન[4] સબકા જાન જાનેકા ઠીકાના હો ગયા. રોતે.

ખમાચ.

૩૧ નિતી (જીવ દયા ઉપકાર વિષે).

રાગ. ખમાચજીલ્લા, પદ તાલ, જલ્દ ત્રિતાલ.

સમજ મન જીવ દયા સુખકાર, સબ ધર્મકા યેહી આધાર. સમજ
દયા સબહી પર કીજીએ, તું કયું નિર્દય હોય,

૧ સ્વપ્ન. ૨ માન આપવાનું. ૩ બુઢાપામાં ૪ હાલત.

સાખી.

જાકી બુદ્ધિ બ્રહ્મમે, સો કયું પાપી હોય. સમજ
જીવ મત મારો પ્યારે હો, સબકા એકહી પ્રાન,
જીવહત્યા ન છુટેગી, કરોડ ગૌ દે દાન. સમજ
દયા દયા સબ કોઈ કહે, મર્મ[1] ન જાને કોય,
જાત જીવકી જાને નહીં, દયા કહાંસે હોય. સમજ
પુન બરા ઉપકાર હય, સબકે ઉપર ભાખ,
જીવદયા ચિત્ત રાખીયે, ભેદ પુરાન સાખ. સમજ
પ્યારે યહુ જગતમે, પાંચ વસ્તુ હય સાર,
સંતામલન, હરીભજન, દયા, દાન, ઉપકાર. સમજ

---

૩૨. ધંધાની જંજાળ સાથે ઇશ્વર સ્મર્ણ ભુલવું નહીં.

રા. ખમાચ, પદ, તા. ત્રિતાલ.

સુમરન બીન ગોતા ખાઓગે, ખાઓગે પસ્તાઓગે. સુમરન૰
જ્હાંસે આયે મુઠી બાંધકે, હાથ પસારે જાઓગે. સુમરન૰
જેસે પંછી રેન બસેરા, ભોર ભયે ઉડ જાઓગે. સુમરન૰
આવેગી જબ લોભ લેહરીયાં બીન પાની ડુબ જાઓગે. સુમરન૰
જેસે મોતી બને ઓસકે,[2] પવન લગે ફુટ જાઓગે. સુમરન૰
કહે કબીર સુનો ભાઈ સાધો, ગુરૂકે ચરન ચીત્ત લાવોગે. સુમરન૰

સાખી.

સુમરનકી શુદ્ધ યુઇ કરો, જયુ ગાગર પનીહાર,
હાલે, ડોલે, સુરતમે, સદા રહત બીચાર. સુમરન૰

---

૩૩. ધીરજ વિષે.

ખમાચ, પદ, તાલ ત્રિતાલ.

અરે મન કાયેકો સોંચ કરે. અરે.
સોંચ કરે કછુ બન નહીં આવે ધીરજ કયુના ધરે. અરે.
જો કછુ લેખા લેખ વિધાતા, ટારી ના રેખ[3] ટરે. અરે.

---

૧ ભેદ. ૨ દવા ધ્રૂમસ. ૩ નસીબની ખુબી.

રાગ—કેદારો

૩૪ ઉત્સવની ખુશાલીમાં પ્રભુ પ્રાર્થના.

રાગ, કેદારો, ખ્યાલ. તાલ ત્રીતાલ.

જગના સ્વામી અંતરજામી, સન્મતિ અમને આપો,
અરસપરસનો મેલ મટાડી, કુસંપનું મુળ કાપો. જગના.
ઉન્નતી કરજો પ્રભુ કૃપાળુ, વિદ્યા કળા, કૌશલ્યતા થાપો,
કરી કૃતાર્થ કૃપા દ્રષ્ટિથી, પ્રબળ શત્રુ ઉથાપો. જગના.
અહો દીનબંધુ વિપત્ત વિદારી, કીર્તિ મંડળની જગમાં સ્થાપો,
વાર્ષિક ઉત્સવ સમયે પ્યારા, ગાઓ પ્રભુના ગુણ અમાપો. જગના.

---

૩૫ પ્રભુથી વિમુખના લક્ષણ.

રાગ કેદારો, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

લાજ રખો પ્રભુ શરણમે આયો. લાજ.

રાજયોગ.

વિવેક વૈરાગ ન અજહુ આયો, નિશદિન ભોગી વિષય ન ધરાયો,
શમ,[1] દમ,[2] ઉપરતિ, શ્રદ્ધા, તિતિક્ષા,[3] સમાધાન ન મન ચહુપાયો. લાજ
હોઇ મુમુક્ષુ, શ્રવન નહી કીનો, બ્રહ્માત્મ એક મનન ના કરાયો,
નિદિધ્યાસન ના વિધિવતકીનો, તત્વાનુભવ બિન નાહીંતરાયો. લાજ

હઠયોગ

યમ, નિયમ, આસન ના સાધ્યો, પ્રાનાયામ ન એક સધાયો,
પ્રત્યાહાર, ધારના, ત્રિધવિધ, ધ્યાન ન ચાર પ્રકાર ધરાયો. લાજ
ઉભય સમાધિ ન સિદ્ધભઇ ગુરૂ, આયુષ્કાળ વૃથાહી ગુમાયો,

ભકિતયોગ.

શ્રવન સ્મરન કીરતન વંદનના, સખ્યપનો અર્ચન ન કમાયો. લાજ
પાદસેવન ઓર દાસત્વનાહી, આત્મ નિવેદન ઉર ન ઠરાયો,
પ્રેમલક્ષણા ઓર પરાયહ, ભકિત સ્વરૂપ ન કોહુ પઢાયો. લાજ
તીનહુ તારક પંથ ગ્રહેના, વૃત્તધરી નાહી તીર્થમે નહાયો,
અન્ય ઉપાય અનેક કહે ગુરૂ, એક હું મેં સ્થીર નાહી રહાયો. લાજ
પાપી પ્રપંચી કુટીલ અધર્મી, સ્વધર્મ મેં નાહી ચીત્તમે ચહાયો,
નૃસીંહ પ્રભુ મેં વિમુખ તથાપી, આપકો દાસ જગતમે કહાયો. લાજ.

---

૧ મનને દબાવવું. ૨ ઇંદ્રીઓ દબાવવી. ૩ સુખ દુઃખ સમાન ગણવું.

રાગ—કામોદ.

૩૬ મહોમદની તારીફ.

રાગ, કામોદ, ખ્યાલ, તાલ એકતાલો.

નઈ લગન લગલી, તુમસે મહમદશાહ,
ખ્યારે સુમરન કરત, રહત નીશદીન, ઘડીપલ છીન. નઈ
ઢીકછીન પલછીન ચટપટી,
જીયામે રહત હય સુનલે મુરખ બાન. નઈ.

---

૩૭ હીતોપદેશ.

રાગ, છાંયા, પદ, તાલ ત્રીતાલ.

હીત વચન સુનલે તેરો. હીત.
જો તું ચાહે ભલો કરનકો, ખ્યાલ ખુબ કરલે. હીત.

સાખી.

મિત્ર ન કીજે મતલબી, મત કર મુરખ સંગ,
મત કર હેત હેવાનસે, કરત ભજનમે ભંગ. હીત.
પર નીંદા પર નાર ઓર, પર દ્રવ્યનકી આસ,
છોડી તીનો બાતકો, ભજો એક અવિનાશ. હીત.
હરીગુન બિન હરીદાસ યહ, ભવ જલ તરનો ભારી,
તજો તીનકો સંગ પર-નિંદા, ધન, પરનારી. હીત.

રાગ—જંગલો.

૩૮ ભકિત (રાધાકૃષ્ણ.)

રાગ, જંગલો પદ, તાલ ત્રીતાલ.

મન ભજનીરે રાધે કૃષ્ણ હરી. મન.
દુર્લભ દેહ મનસાદે માગો, નહી મીલે ફરીરે ફરી. મન.
દાસ હરી ભટ સદગુરૂ પામે, નભટકે છે મરી, અવતરી. મન.

૩૯ જુદાઈની વેદના.

રાગ, જંગલો, ખ્યાલ, તાલ, ત્રીતાલ.

અહો બીહારીરે, મોહે મીલ જા યાર. અહો.
જબસે પીયા, થારી મ્હોબ્બત લગ ગઇ,
તબસે મેં ભઈ ખુવાર. અહો.
પ્રીતકી રીત હય ન્યારી જગતમેં,
કયા જાને વ્હો ગમાર. અહો.
હરી ભટકે પીયા જો ન મીલો તો,
મેં તો ખા મરૂંગી કટાર. અહો.

---

૪૦ ઉત્સવની ખુશાલી તથા આશિર્વચન.

રાગ, જંગલો પદ, ઠેકો કવ્વાલી.

ઉત્સવને રૂડે દહાડે, મુરારી, અરજ અમારી લો,
વરસ આ બેસતું સૌને, ખુશાલી સાથ મુબારક હો. ઉત્સવ૦
ઉત્સવને ભલે દીને, પરસ્પર ચાહ અતિશે હો,
કરો નેકી તણા કામો, નીતિ સૌને મુબારક હો. ઉત્સવ૦
ટળો રોગો, મળો શાંતિ, વરસ આખાં નવામાં આ,
રહો સંપી સૌ જંપી, મનોરથ સૌ મુબારક હો. ઉત્સવ૦
થજો રિદ્ધિ અને સિદ્ધિ, વેપારી જનમાં શ્રદ્ધા,
કળા કૌશલ્ય અને વિદ્યા, વૃદ્ધિ સૌને મુબારક હો. ઉત્સવ૦
ભલી હીંમત દીલે ધારી, યશસ્વી કામ સદા કરજો,
રૂડા ઉદ્યમ મહીં ઘુમતાં, અમર કીર્તિ મુબારક હો. ઉત્સવ૦
આપણને હો જગતને હો, પૂરા સુખો સદા જગમાં,
અમારી એજ આશિષ છે, સદા શ્રીકૃષ્ણ મુબારક હો. ઉત્સવ૦

---

૪૧ મહોમદની તારીફ.

રાગ, જંગલો, ગઝલ, કવ્વાલી.

હમારે સરવરે આલમકા, રૂતબા[૧] કોઇ કયા જાને,
ખુદાસે મીલના ચાહે તો, મહોમદકો ખુદા જાને. હમારે.

---

૧. દરજ્જો.

મરજ[1] કબ મીટતા હય મેરા, દવાસે ઇન તબીબોસે,
હમારે દર્દકી દારૂ[2] મહોમદ મુસ્તફા જાને. હમારે.

મોહુમદકો ખુદા જાને, ખુદાકો મુસ્તફા જાને,
કહે ઈસ રમ્ઝસે[3] વ્હોહી, જો સર તનસે જુદા જાને. હમારે.

તમન્ના,[4] હય ન જીન્નતકી, ન ખ્વાહીશ હુરો.[5] ગીલમાકી,[6]
તમન્ના, દીલ હમારેકી, હબીબે કીબ્રીયા જાને. હમારે

વોહુ કબ પાતા હય ભેદોકો, જો કાઝી દુઇમે[7] ડુબા હય,
ખુદાસે જાત મોહુમદકી, અગર કોઈ જુદા જાને. હમારે.

---

૪૨ જહાંન એક મુસાફરખાનું છે.

રાગ, બિહાગ, પદ. તાલ, ત્રીતાલ.

ચલના હોગા જરૂર, એક દીન ચલના હોગા જરૂર. ચલના.
લછમન રામ અમર જો હોતે, રહેતે કબરસો દુર,
સોહી જગમે રેહેન ન પાયે, સમજ દેખ નર કુર.[8] ચલના.

રાવન, કુંભકરન બડે જોધ્ધે, કેહત હુતે હમ સુર,
કઠીન મોતસે વોહી ન બચે, મીલ ગયે માટી ધુર. ચલના.
જમશેદ, ફરેદુન, મહુમદ, ઈસા, ઓર રાજ ધર્મકે સુર,
ગયે જગતકે મેહેમાં હોકે, દેવી દેવતા હુર.[9] ચલના.

અરજુન સમ ક્ષત્રી નહી જગમેં, કરન દાન ભરપુર,
પાંચો પાંડવ ધીર પ્રતાપી, હો ગયે ચકનાચુર. ચલના
પીર મરે પયગમબર મર ગયે, મરે ચાંદ ઓર સુર,
કહે કબીર ભકિત કબ કરના, થાડો કાલ હઝુર. ચલના.

---

૪૩ શ્રી કૃષ્ણ જન્મ.

રાગ, બિહાગ, પદ, તાલ ત્રિતાલ.

દેખોરી યહ કેસો બાલક, રાની યશોમતિ જાયા,
સુંદર બરન કમલદલ લોચન, દેખત ચંદ્ર લજાયા. દેખો.
પૂરન બ્રહ્મ અલખ અવિનાશી, પ્રગટ નંદ ઘર આયા,

---

૧ દરદ. ૨ ઈલાજ. ૩ છુપી ઇશારતથી. ૪ ઇચ્છા. ૫ પરીઓ.
૬ બેહેસ્તના હઝુરીઆ. ૭ બેપણું. ૮ આંધળો. ૯ પરી.

મોર મુકુટ પીતાંબર સોહે, કેસર તિલક લગાયા. દેખો.
કાનન કુંડલ ગલે બીચ માલા, કોટી ભાનુ[1] છબી છાંયા,
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ બીરાજે, ચતુર્ભુજ રૂપ બનાયા. દેખો.
શિવ સનકાદીક ઓર બ્રહ્માદીક, શેષ સહસ્ત્ર મુખ ગાયા,
સો પરબ્રહ્મ પ્રગટ હોય કર, બ્રજમે લુટ લુટ દધિ ખાયા. દેખો.

---

૪૪ આત્મજ્ઞાન.

રાગ, બેહાગ, પદ, તાલ ત્રીતાલ.

સોઈ નીજ અનુભવ અપના, દેખ તું દીલ વીચારી,
અસ્તિ ભાતી પ્રિય સત્ચીત આનંદ, નામ રૂપ વ્યભિચારી.[2] સોઇ.
તિન પરીછેદમે આવે જો વસ્તુ, અસત જડ દુઃખકારી,
ભેદકો લેસ ન દરસે જામે, સો તું લેઉ સંભારી. સોઈ.
સામાન વિશેષ વિશેષણ તોરે, કહે જો ખટ[3] પ્રકારી,
આદી સામાન અંત વિશેષા, ઉભે ત્રિક તમ ટારી. સોઇ.
અધિકે દેશમે વ્યાપતિ[4] જાકી, સામાન લેઉ નીરધારી,
ન્યુન દેશમે વરતે જોઈ, સોઇ વિશેષ અધિકારી. સોઈ.
અશ્ટ[5] અંશમે ઉભે ત્યાગો, અલક્ષ વિકારી,
કહે શત્રુહન સાન ગુરૂકી, વેદ અર્થ અનુસારી. સોઈ.

---

૪૫ ખુદા સર્વવ્યાપક છે.

રાગ, બિહાગ, ગઝલ, તાલ પીસ્તો.

હરશૈમે[6] જલ્વા[7] ફરમાં હય અય યાર તુંઇ તો હય,
જીસ ગુલમેં દેખતાહું તેરાહી રંગો બુ હય. હરશૈમે.
ઉઠ જાવે દરમીયાસે પરદા અગર દુઇકા,[8]
હરજા હર બશરમે[9] તાબાં વોહ માહરૂ હય. હરશૈમે
કયુ કર કહુ અનલહક,[10] મનસુરકી તરાંહસે,
હક બોલીએ તો સુલી હાઝીરે ગુફતગુ હય. „
તું ધુડતા જીસ્કો વોહ તેરી બગલમે હય,
શહેરો બ શહર નાહક બેહુદા જુસ્તેજુ હય. „

---

૧ સુરજ. ૨ દોષવાળાં. ૩ છ જાતના. ૪ વ્યાપકતા. ૫ આઠ. ૬ દરેકચીજમાં. ૭ ચૈતન્ય. ૮ બેપણાનો. ૯ પ્રાણીમાં. ૧૦ એક બ્રહ્મ.

હું તીશના[1] લબ ચખાદે અબ દેર કયા હય સાકી,
શીશા તો હય બગલમે ઔર દસ્તમે સુબુ હય. હરશૈમે
સાદાન તો મૌજે દરીઆ હય ચશ્મા શાહે આલમ,
દૌરે સખુનકો મેરે સબ જીસ્સે આબરૂ હય, ”

રા. કાનડો.

૪૬ પ્રભુ સર્વનો એક પણ નામ જુદા.

રાગ દરબારી કાનડો, ધ્રૃપદ, તાલ ચોતાલ.

ૐકાર આદીહી આનાદી બ્રહ્મવાદી કહે, એક બીસમીલ્લા કહે
મહંમદી કુરાનમે, અરહંત આદી જીનવાદી કહે આપહીસે,
બુધમતવાલે શાકયમુની રખ્ખે ધ્યાનમે. ૐકાર.
ઇસાકું ક્રિશ્ચિયન, અહુરમઝદ જરથુસ્ત્ર માને, જુદે મત રખ્ખે,
ભિન્ન ભિન્ન નામમે, સબ પંથહુકો સાર, એક શીવરૂપ નામ,
તાકુ તો હઝાર પ્રનામ કરત હમ સબ જ્ઞાનસે. ૐકાર

૪૭ શિવસ્તુતિ.

રાગ, કાનડો, ખ્યાલ તાલ, ધિમો ત્રિતાલ.

શશીધર બીષધર શૈલ સુતાધર શુલધર,[2] શિવ, શંભો દીગંબર,
અક્ષમાલ ધર ત્ર્યક્ષ તરલધર. શશી.
ધર ધર ભસ્મ ધરન વ્યાઘ્રાંબર શીશ ગંગધર, જુટ જટાધર,
કંઠ વ્યાલધર[3] પંચ બદન ધર. શશી.

૪૮ દેવી સ્તુતિ.

રાગ, કાનડો, પદ, તાલ, જપતાલ.

દેવી દયાની, દેવી દયાની, ભવોભવ ભક્ત વત્સલ અહો ભવાની. દેવી.
ક્રોડ તેત્રીસ દેવ નમે શીશ નીશદીન, હુએ તુજ આધીન,
અહો ઇશે માની. દેવી.

---

૧ પ્યાસો. ૨ ત્રીશુલ ધરનાર. ૩ સર્પ ધારનાર.

પીંડ બ્રહ્માંડ પ્રતીપાલ કંટકા, રણુ કાળ સેવક લેવા સંભાળ,
અહો વરવરદાની. દેવી.
અન્ય દેવ દેવી ઇષ્ટ બહુચર, સહુથી બળીષ્ટ, પ્રગટ પ્રસીદ્ધ,
અહો વશંવલભાની. દેવી.

---

૪૯ ઑંકારનો મહિમા.

રાગ, કાનડો, પદ, તાલ ત્રીતાલ.

ભોલે મન ઑંકાર ભજો,
અકાર, ઉકાર, મકાર, અર્ધમાત્રા, અહં ગ્રહ ધ્યાન ધરો. ભોલે૦
પ્રાતઃકાળ ઉઠી શુદ્ધ વદન વહે, ચિત્ત એકાગ્ર કરો,
ઇશ્વર શચિદાનંદ સ્વરૂપમે, નિત તુમ ધ્યાન ધરો. ભોલે૦
કરી સંધ્યા જપ મહામંત્રકો, બુદ્ધિ વિમલ કરો,
યથાશક્તિ, ઉપકાર નિત્યકર, જીવન સુફલ કરો. ભોલે૦
સબ જીવનપર કૃપા દ્રષ્ટિ કર, હીંસા ત્યાગ કરો,
માંસ, મીન, મદ, મુદ્રા મૈથુન, પંચ મકાર તજો. ભોલે૦
પ્યારે બહુત તુને સોય બિતાયો, અબ કછુ ચેત કરો,
કાલ, કરાલ નિકટ આ પહુચો, અબ તો કછુહી ડરો. ભોલે૦

સાખી.

જીવન મુક્તિપદ ચહો, ધ્યાઓ ઑંકાર,
ઑંકાર બીન ના મીલે, જીવન મુક્તિદ્વાર. ભોલે૦
ઓર ધ્યાન સબ નાદબીન, કલ્પત દ્વૈત[1] સ્વભાવ,
નાદ અકલ્પ[2] અદ્વૈત બિન આપ આપમે પાવ. ભોલે૦
શિવ ધ્યાની નીજ મુખ કહી, સવા લક્ષહી ધ્યાન,
નાદ ધ્યાન સમ ધ્યાન નહી, ધ્યાન ન કોઇ આન. ભોલે૦
તનકે તીરથ બહોત હય, મનકો તીરથ નાદ,
શુદ્ધ વિમલ[3] ઉરભર રહો, ન્હાવત પાવત આદ. ભોલે.

---

૫૦ નવા વર્ષની પ્રાર્થના.

રા. સીઆનો કાનડો, તાલ દીપચંદી.

આનંદ આનંદ આપ પ્રભુ તું, હર્ષની સાથે વર્ષ નવામાં. આનંદ૦
એક બીજા સંભાળી રહીએ, પ્રેમતણા પ્હેરીને જામા. આનંદ૦

---

૧ એપણું. ૨ કલ્પિત નહી. ૩ ચોખ્ખો.

કુટીલ કામનો નાશ કરીદે, પ્રેર તું અમને સત્ય ભલામાં. આનંદ૦
લોક જુએ અંતરનુ દર્પણુ,[1] જુએ ન જુઠી સુંદરતામાં. આનંદ૦
એવા દેતું ખ્યાલ હમોને, શાંતિ વ્યાપે તાજ ધરામાં.[2] આનંદ૦

---

૫૧ સ્વાત્મા સાથે હોળી રમી બ્રહ્માનંદ પ્રગટ કરેછે.

રાગ કાનડો, હોળી, તાલ ત્રીતાલ.

ખેલ હોરીમેં પીયુકો રીઝાઉ, આજ સફ્લ સખી ફાગ હમારો,
જનમ જનમ સુખ પાઉ. ખેલ
જ્ઞાન ધ્યાનકી ભર પીચકારી, ભાવ અબીર ઉડાઉં,
રદય પ્રેમ પખવાજ નાડીમે, નવનિત[3] તાલ બજાઉ. ખેલ.
ફાગનમે સખી હોરી સલગે, મેં તીન તાપ બુઝાઉ,
ભર મુખ હેત ગુલાલ મુઠસો, બાર બાર બલજાઉ. ખેલ.

---

૫૨ પરસ્ત્રીઓના કપટથી સાવધ રેહેવું.

રાગ કાનડો, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

લલના લટકે લટકાવે,
ભાગ્યહીન જે હોય ભમેલા, તેને ભવ ભટકાવે. લલના.
પ્રથમ પટાવીને લપટાવે, ચાળાથી ચટકાવે,
ફંદે ખુબ ફસાવી અંતે ફીટકારે ફટકાવે. લલના.
છળના, બળથી નરને નિર્બળ, કરી પછી છટકાવે,
અનિવાર્ય અકાર્ય આદરી, પ્રગટીકરણુ[4] અટકાવે. લલના.

ઉરદુ સેઅર.

હય સાપકો સીનેસે લગાના અચ્છા, બીછુંકો મુઠીમે દબાના અચ્છા,
સબ દેહેશતકા કામ કરના અચ્છા, લેકીન ઓરતપે યકીન
લાના નહી અચ્છા. લલના.

---

૧ આરસી, અંતઃકરણ. ૨ પૃથ્વીમાં. ૩ દરરોજ નવી. ૪ જીવની ઉંચી હાલત.

રા. બહાર.

૫૩ આત્મદર્શન.

રા. બાહાર પદ, તાલ, ધીમોત્રીતાલ.

પ્રીતમ મુજમેં પાયા, મેરા પ્રીતમ મુજમેં પાયા,
આજ આનંદ અપારહી મેરે, તનકે તાપ બીલાયા.[1] પ્રીં૦
ખોજત ખોજત દીન ભયે કેતે, કરતહી કોટી ઉપાયા,
જબતેં મીલે સદ્‌ગુરૂ ભેદુ, તિનહી પલમે મીલાયા. પ્રીં૦
ખેલત ખેલાવત અંતરજામી, જન બહુ નામ ધરાયા,
સો પીયા મોંપે પલ નહી બીછુરે, પ્રાનપતિ જો કહાયા. પ્રીં૦
પડી પરીક્ષા તબ હુર્ષ ભયો હુય, ભયા સકલ મન ભાયા,
સમભાવ હુવા તબ દેખા સકલમે, નીરખે નિરંજન રાયા. પ્રીં૦

---

૫૪ ભ્રાતૃભાવ.

ON BROTHERHOOD.

રા. બહાર, અંગ્રેજી કવિતા, તા, ત્રીતાલ.

When men shall know his fellowmen,
And hearts respond to Love's entreat;
And over all this bless'd broad land,
In holy sweet communion meet;
When love shall take the place of hate,
And sorrow all shall flee away;
When Man shall know his full estate,
And understand the better way;
Upright and strong he then shall be,
Full conscious of the Higer Birth;
Which sets the soul imprisoned free,
And gives it power over all the Earth;
And power to soar to realms on high,
Beyond the Earth, where angels dwell;
Celestial being of the sky,
With names too beautiful to tell.

---

૧ શાંત પડયો.

૫૫ બહાર–મોશમની તારીફ.

રાગ, બહાર, ગઝલ, તાલ પીસ્તો.

કીસ મઝેકે રંગસે બન બનકે આતીહય બહાર,
હુસ્નોકો[1] અપને અજબ સજસે દીખાતી હય બહાર. કીસ.
ચાંદની હય, સઅર હય, ઓર બાઅદ[2] એ ગુલરંગ હય,
ગર નહીં સાકી[3] તો કીસ કાફરકો ભાતી હય બહાર. કીસ.
માહાતાબીકે[4] મઝેમે હાય વ્હો મેહતાબ[5] નહીં,
હયફ ઉસકે હીજામેં[6] કયા મુફ્ત જાતી હય બહાર. કીસ.
ઝુમતી જુગતી, ઝમકતી, ઝુનઝુલાતી ચાંદસી,
જો વ્હો ગુલરૂ[7] પાસ નહીં, કીસકો ખુશ આતી હય બહાર, કીસ.

---

૫૬ શ્યાદી લગ્નની મુબારકબાદી.

રા. બહાર, ગઝલ, તાલ, ત્રીતાલ.

હોવે તુમકો શ્યાદી મુબારક,
હુઇ માલીકકી, રેહેમ નઝરીયાં. હોવે.
દેખો દુલ્લહા[8] આવે, દુલ્લહન[9] બગીયાં,
દુલ્લહન મેંદી અત્તર લગઈયાં,
ચારો દીશામે શુભ મંગળ બજાઇયાં,
મુરાદે દીલકી હોવે મુબારક. હોવે.
અઝીઝો, ખેશો, પેહેલુમે પાઈયાં,
દુલ્લહા દુલ્લહન બીચસંગ બેઠઇયાં,
ધર્મકી ક્રીરીયાં ખુબ પઢઇયાં,
અચલ આશીશ દુઆ મુબારક. હોવે.

---

૫૭ અભેદજ્ઞાન.

રાગ માંડ, પદ, તાલ દાદરો.

ગુરૂને બતાયો જ્ઞાન, નસાયો મેરો અજ્ઞાન. ગુરૂ.
ત્રીગુનાતિત[10] પરા તે પારા, મનબુદ્ધિ નીરબાન,
વાચાર્થકો ભાગ એક ત્યાગે, લક્ષાર્થ સુજાન. ગુરૂ.
પીંડ બ્રહ્માંડમેં માયા અવિદ્યા, તાકી તોડો તાન,
શુદ્ધ સ્વરૂપ આપનો મેં પાયો, નીરભે બજાયો નીશાન. ગુરૂ.

---

૧ ખુબસુરતીને. ૨ શરાબ. ૩ પીવડાવનાર. ૪ ચાંદરણાની. ૫ ચંદ્રમુખી. ૬ જુદાઇમાં. ૭ માશુક. ૮ વરરાજા. ૯ કન્યા. ૧૦ ત્રણ ગુણથી રહીત.

જન્મ મરન દેહકો ધર્મ, ભુખ પીપાસા પ્રાન,
સુખ દુઃખ મનકો ધર્મ તું આપહી બ્રહ્મ પિછાન. ગુરૂ.
જન્મ મરન અબ મોહે નાહી, નાહીં બૃદ્ધિ ઔર હાન,
સોહં સચ્ચિદાનંદ મેં સાક્ષી, વેદ કહે પ્રમાન. ગુરૂ.
ચોર સંગ મીલ ચોર ભયો હય, નીજરૂપ આપ ભુલાન,
રાજકુંવરકો તીલક કીનો, માર કીયો મેદાન. ગુરૂ.
ગુરૂ સેવા હય ફલદાતા, સંત કહે ભગવાન,
કહે શત્રુહન અભેપદ પાવે, નયન ઇશારે સાન. ગુરૂ,

---

૫૮ મિતાહારપણા વિષે.

રાગ, માંડમિશ્ર, ગઝલ, તાલ, દાદરો.

બનો તુંમ સબ મીતાહારી, રખ્ખો હુશીયારી,
નહીંતો હોગી લાચારી, ફીર પાઓગે બેકરારી,
પૈસાકી ખ્વારી, ઔર આખીરમે ભીખારી. બનો.

રૂબાઇ.

જો કોઇ પીવેગા, તાડી યા શરાબ,
દો જહાંમે હોવેગા, આખીર ખરાબ,
જાવે માલ, ઔર આબરૂ, ઔર આફીયત,
ફીર ખુદાકે વ્હાંભી પાવેગા અઝાબ.[1] બનો.

બૈત.

શરાબકી બુનીયાદ ખરાબ,
દુનીયામે રૂસવાઇ, આખીરતમે અઝાબ. બનો.

રૂબાઇ.

શરાબકી ખરાબી તો હય ઝાહીર,
કે ખાવે માલ ઔર હુરમત[2] કો આખીર,
ફીર ઉસકે તનકો, ઔર જીકો ન રાહત,
અગરચે માલ રખતા હોવે ઝવાહીર. બનો.

---

૫૯. અડસઠો દુકાળનો ચીતાર અને તેનો ઈલાજ.

રાગ, માંડ, ભજન, તાલ પીસ્તો.

હાય જુઓ અડસઠો દુકાળ, વાહાલાં, અડસઠો દુકાળ,
ગાયો, ભેંસો, પશુ, પંખી, છે હવે બેહાલ. અડસઠો

---

૧ શિક્ષા. ૨ આબરૂ.

ગુજરાત કાઠીઆવાડ કચ્છમાં, દુકાળે કીધો છે વાસ,
લાચાર, ભીખારીને ખેડૂત જનમાં, થઈ રહ્યો છે ત્રાસ. અડસઠો
અન્ન વિનાના, નાખે નીસાસા, નથી પાસે ધન,
ભૂખે મરે છે ગરીબો આજે, નથી ખાવાને અન્ન. અડસઠો
ફાંફાં મારે છે પશુઓ આજે, ન મળે જરીએ ચારો,
ચરવા જાતા સીમમાં આજે, ભુખે પીડાવાનો વારો. અડસઠો
પૈસા ટકા બહુ કરજે કાઢી, ઢોરો બચાવે એ લોક,
મફત આપે ઢોરો બીચારા, મુકી જીગરથી પોક. અડસઠો
શ્રીમંતને તો ઠીક છે, ગરીબ મજુરી જાય,
વચલા જન ભૂખે મરે, એવી રીત દેખાય. અડસઠો
લાચાર નીરાધારને તમે, આશરો આપો આજ,
અન્ન સમાન નથી પૂણ્ય બીજું, થાશે તમારાં કાજ. અડસઠો
ખોલી દુકાનો અન્ન તણીને, કરો પૂણ્ય વેપાર,
વાવ્યું હશે જે ધર્મ કાજે, વૃથ્થા નથી જનાર. અડસઠો
કમ્મર બાંધી હવે નરનારી, મદદ કરો આવાર,
દુકાળના કાળા મોંઢાંને, બાળો તમે તત્કાળ. અડસઠો
મેહેર કરો તમો હવે પ્રભુજી, મોટા છો મહારાજ,
ભ્રાતૃભાવ જનસેવા દીજે, રાખો પેદા કર્યાની લાજ. અડસઠો

---

૬૦. પરસ્ત્રીગમન નિષેધ.

રા. માંડ, પદ, તાલ, જલ્દ ત્રિતાલ.

નર મુરખ પંછી ઉસ મારગ મત જાય. ઉસ.
કામની તનકા તાર[1] જહાં હય, ઉસ પરબત[2] દુઃખદાય,
કામ મહા ભડ ભીલ બુરા હય, સબ બસ્તુ લેત છીનાય. ઉસ.

બેત.

પરનારી ઝેરી છુરી, મત લગાવો અંગ,
દશ શીશ રાવનકે ગયે, પરનારી કે સંગ.
પરનારી એક બૈરી હય, નેહે[3] કરો મત કોય,
બાંધેહી મર જાવોગે, મુક્ત કહાં સો હોય.

---

૧ ધ્યાન, લક્ષ. ૨ પહાડ. ૩ પ્રીત.

પરનારી જુઠી જગતકી, ભલે બુરે કે બીચ,
ઉત્તમ સો અલગા રહે, મીલ ખેલે સો નીચ.
પરનારીકા સંગ કરે, ચોરી કર કર ખાય,
હીનાચાર સંસારમે, અંત સમુળા જાય. ઉસ.
ખાય ખતા કેતે ફસ બેયઠે, **રાવન** જૈસે રાય,
ઔર અનેક લુટે ઇસ રાહમે, ગીનતી કોન ગીનાય. ઉસ.

બેત.

પરનારી એસી બુરી, જ્યું કાંદેકી ખાન,
કોને બેયઠે ખાઇયે, બાહેર પ્રકટે આન.
પરનારી પર સુંદરી, બીરલા બંચે કોય,
ખાતા મીઠી ખાંડસી, અંતકાળ બીખ હોય.
પરનારી ફસાવે તીનસુખ, જે નર સંગે હોય,
ભક્તિ, મુક્તિ, ઔર જ્ઞાનમે, પેઠ શકે નહી કોય.
પરનારી કે સંગમે, સીધા નરકે જાય,
તીનકો જમ છોડે નહી, કોટીન કરે ઉપાય. ઉસ.

---

૬૧ પ્રભુ (ગુરૂ) મેળાપની ઇચ્છા.

રા. માંડ, પદ, ઠેકો દાદરો.

પ્રભુજી (ગુરૂજી) બેગી આઇયોરે, હમેશ આયુષ્ય બીતા જાય. પ્રભુજી.
હરીહર (રામ) ચહો કે મત ચહો, હમ સબ તુમરે દાસ,
ગુરૂકે સંગ ચાહત સદા, જગસે રહત ઉદાસ. ,,
અલ્લાહ તુંમ મત જાનીયો, તુમ બીછરે હમ ચેન,
દાઝી મનકી લકરીયાં,[1] સલગ રહત દીન રેન. ,,
અહુરમઝ્દ હમ સોવે તબ સ્વપ્ને મીલો, જાગે તબ મનમાંહી.
અખીયા આગે તુમ રહો, બીછરત કબુ હમ નાહી. ,,
ગૌતમ તુમ હમકો મીલો, સબ દુઃખ કહે હમ રોય,
ચરનોપેં હમ શીષ ધરે, પીછે હોના હોય સો હોય. ,,
અરહંત હમ તો જોગી બને, પ્રેમ હમારા દેશ,
જબ શુદ્ધ ન મીલી ગુરૂકી, તબ લીનો દેહ બેશ. ,,

---

૧ લાકડાં.

ઇસા દોરી પ્રેમકી (ભક્તકી) મત ખેંચો તુટ જાય,
તુટે પીછે જો સાંધીએ, તબ ગાંઠ બીચ પડ જાય. પ્રભુજી.
જીહોવા[1] મીલો તો જીતા મીલો, મુવે મીલો ક્યા કામ,
લોહા જબ મટી ભયે, પારસકા ક્યા કામ. ,,

---

૬૨ પ્રભુ એજ સાચો મીત્ર.

રાગ, માંડ, ભજન, ઠેકો દાદરો.

જગતમે પ્રભુ બિના દેખો ન મીત્ર,
જગતમે રીઝાવે, ચીંતા ભુલાવે, દુઃખ બીસરાવે,
જ્ઞાન દીખાવે ઐસા ન દેખા મીત્ર. જગતમે.
ઐસા મીત્ર ન કીજીયે, બિપત પડે હઠ જાય,
જબલગ મતલબ હોત હય, તબલગ પ્રેમ બતાય. જગતમે.
જાકે બોલે બંધ નહી, મરમ નહી મનમાય,
તાકે સંગ ન ચાલીએ, છોડ ચલે બનમાય. જગતમે.
મીત્ર એસો કીજીયે, જેસો ટંકનખાર,
આપ જલે પરં રીઝવે, તુટા સાંધેહાર. જગતમે.
મીત્ર મીત્રાઈ કઠીન હય, જ્યુ મજીઠકા[2] રંગ,
ધોએસે છુટે નહી, જાય જીવકે સંગ. જગતમે.
મીત્ર મીલાપી બહોત હય, સુખમે મીલે અનેક,
બિપત પડે દુઃખ બાંહે ગ્રહે, સો લાખનમેં એક. જગતમે.
મીત્ર મીલાપી બહોત હય, તાલી મીત્ર અનેક,
જીન દીઠે છાતી ઠરે, સો લાખનમે એક. જગતમે.
પ્યારે પરીક્ષા મીત્રકી, પડે જબ આફતકાળ,
વિપ્ર[3] સુદામાકો[4] હુવે, સાનુકુળ ગોપાળ. જગતમે.

---

૬૩ દુનીયા ફાની સમજી જીવતા જીવત ખુદાની યાદ કરવા વિષે.

રાગ, માંડ, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

ભજ મુખસે દીન દયાલરે, સબ જુઠા હય સંસાર,
કોઇ દીન આવેગા કાળરે, સબ જુઠા હય સંસાર. સબ.

---

૧ યાહુદીના પેગમબર. ૨ એક જાતની વનસ્પતી. ૩ બ્રાહ્મણ. ૪ માણસનુ નામ છે.

આઠ, પહર ચોશઠ ઘડી, સુમીર હરીકો નામ,
જામે પુરન કામહો[1] તુઝે. અંત મીલે સુખધામરે. સબ
મેરી મેરી કર મરેરે, સુન મેરી એક બાત,
માયાતો સંગ ના ભઇ, સબ ગયે પસારે હાથરે. સબ.
ચાર દીવસકી ચાંદની, રાગ રૂપ વોહ રંગ,
જીતેકે સબ યાર હય, કોઇ મુવે ન જાવે સંગરે. સબ.
માટીમે મીલ જાયેગો, કબહુ તેરો શરીર,
જો બની આવે તો કરો, કુછ વા દીનકી તદબીરરે. સબ.
ચીત્તદે હરી ચર્ચા કરો, હમરી શીખમાન.
જબ તક ઘટમે પ્રાન હય, તબતક ધર પ્રભુકો ધ્યાનરે. સબ.

---

૬૪ સ્ત્રીઓને ધર્મ તથા કર્મના મર્મ સમજાવાની જરૂરી.

રા. માંડ, ગરબો, ઠેકો, દાદરો.

સજન સંસારનું નુર છે નાર,
જો સ્ત્રી સુધરે સકળ સુખ થાય, નહી તો ધુળધાણી સંસાર. સજન.
દીસે દુર્ગુણી આજ બહુ, નથી એની કાંઇ નાજ,
પણ એ દુર્ગુણી મુર્ખ કે, જે છે તે તમારાજ કાજ. સજન.
ધર્મે કર્મે ન કેળવો, નાંપ્યો કંઇપણ જ્ઞાન,
રાખો જો હેવાન તો, કયમ હોય ન એ હેવાન. સજન.
હાય, અબળાઓ, હાયરે, હાલ છેજ હેવાન,
ખાવું, પીવું, ખેલવું, ત્રણનુંજ જેને ભાન. સજન.
જ્યાં હેવાનજ હારનો,[2] સઘળો સુંદરી સાથ,
ત્યાં જીવ્યાથી શું ભલુ. આપ મરણ ઓ નાથ. સજન.
સ્ત્રી તો ઘરનો થંભ છે, ઘરનું ગૃહિણીજ માન,
ગૃહિણી ઘરનું ઘરેણું છે, ઘર ગૃહિણી વિણુ મસાન. સજન.
મીઠું બોલી, મનહરે, ટાળે તન પરીતાપ,
આફતમાં ધીરજ ધરી, ધીર આપે એ નરનેજ આપ. સજન.
ધન ધન નારી નામને, પ્રેમી પરમ અપાર,
પાળે પ્રેમે સર્વને, એ તો આદ્યશક્તિ અવતાર. સજન.

---

૧ ઈચ્છાઓ. ૨ જથ્થાનો.

૬૫ પતિવ્રત.

રા. માંડ, ગરબો, તાલ, દીપચંદી.

પ્રભુ રૂપ ધારો ચીત્ત રે સદ્દગુણી નારીઓ રે,
પતિ ઉપર રાખો પ્રિત રે સદ્દગુણી નારીઓ રે. પ્રભુ૦
પતિ પ્રેમ જળથી કરો મન શુદ્ધિ, જેથી જાય કુબુદ્ધિ રે. સદ૦
સેવા પતિની કરો શુદ્ધ મનથી, મુખ ત્યાગી વીષઇ તે જનથી. સદ૦
વરત તિર્થ આદીનું નથી કંઇ કામ, ખરૂ એક સ્વામીનું નામ. સદ૦
પતિ મરજીને વરતે જે નારી, સ્વર્ગ નથી તેને ભારી રે. સદ૦
પતિવ્રતા નારી છે ઇશને વહાલી, રેહેજે પતિ સંગે મહાલી. સદ૦
ઇશ્વર સ્વામી સેવાથી રે રાજી, વધશે પુત્ર થાશો માજી. સદ૦
જેનું પતિ ઉપર ખરૂં મન, તેને કહો ધન ધન. સદ૦
ગોરી પણ કુલક્ષણે કાળી તો, શું પછી ગુણવાળી. સદ૦
પતિવ્રત પાળી પતીને મનાવો, જગમાં પતિવ્રતા કહાવો. સદ૦
સુસ્રીનો ભાઈ હું આશીશ આપુ, સુખી થાઓ તેથી રાચુ. સદ૦

---

૬૬ નવા વર્ષનો ખુશાલી.

રા. માંડ, ગરબો, તા. દીપચંદી.

સખી આજનો દીવસ સોહામણોજો,
તેજ ભર્યો પુર્વે ઉગ્યો, સૂરજ દેવછેજો. સખી.

વહાણેલા વહાલા લાગે નવીન વર્ષના જો,
હેતે હળી મળીને, રહોએ સાથમાં જો. સખી.

બેહેન ભાઇના સુખ દુઃખ પુછીએ જો,
બળતી જળતી, આંતરડીને ઠારીએ જો. સખી.
જીવીને જગમાં તે શું કરવું ભલુ જો,
શું કરીશું કલ્યાણ નવીન વર્ષમાં જો. સખી.
કીધાં શાંશાં કર્તવ્ય[૧] ગત કાળમાં જો,
વિચારી બાંધો હવે કાંઇ હીસાબને જો. સખી.

---

૧ કામકાજો.

૬૭ ભકિતમાં વિલંબ ના હોય.

રાગ. માંડ, પદ, તાલ પીસ્તો.

શુભ વેળ બીતી જાત હય, ભજલે નાથજી,
અચ્છે દીન નીકલ જાત હય, સમર લે નાથજી. શુભ.
બહોત ગઇ થોડી રહી, પ્યારે અબ તું ચેતં,
કાલ ચીરૈયાં[૧] ચુગ રહી, નીશદીન આયુ[૨] ખેત. શુભ.
પ્યારે તુમ પ્રભુ ભજનમે, ડેર ન કુચ્છ લગાય,
કયા જાને યા ડેરમે, સાસ રહે કે જાય. શુભ.
ધન જોબન તેરા ચુઇ જાયગો, જા વિધિ ઉડત કપુર,
પ્યારે અબ ગોપાલ ભજ, કયુ ચાટે તું જગધુર. શુભ.
આજ નહીં મેં કલ ભજુ, કલ કહે ફીર કાલ,
આજકાલ કરત કરતહી, અવસર જાતહી ચાલ. શુભ.

શઅર

કયુ જવાંની ખો રહે હો શાદમની[૩] કે લીયે,
પીરીમે રોયા કરોગે, ઈસ જવાંનીકે લીયે,
શુકત હય જબ શજા,[૪] ફેર વોહ હરાં[૫] હોતા નહી,
વોહ કહાંની યહ જુવાની. પીરે ફાનીકે લીયે,
આબે[૬] રફતા[૭] નેહેરમે, ફેર લોટ કર આતા નહી,
પા નહી શકતે ગુઝસ્તા[૮] ઝીંદગાનીકે લીયે. શુભ.

---

૬૮ નામદાર શહેનશાહ જયોર્જ પાંચમાના દર્શનની અભિલાષા.

રા. માંડ, લાવણી, તાલ, દાદરો.

હવે વહેલા આવો જયોર્જ વહાલા. વેહેલા આવજો,
એલેકઝેંડ્રાના જાયા, મેરીના પ્યારા, હીંદના વહાલા,
આંખોના તારા. વેહેલા.
સુખી સફર ઇચ્છે તમારી, સકળ હીંદના જન,
સુખ ધૈર્ય શાંતિનો સાથે, દર્શન દેજો રાજન. વેહેલા.

---

૧ પક્ષી. ૨ આવરદા. ૩ મોજ શોખ. ૪ હરીઆળી. ૫ લીલાં. ૬ પાણી. ૭ નીચે વેહેવુ. ૮ જે ગયુ તે.

અમો સૌ કરીએ પ્રેમથી, જ્યોર્જ તણો જયનાદ,
અંતરની ઉર્મીથકી, દઈએ આશીરવાદ. વેહેલા.
યાદ હીંદને યુવરાજપદની,[૧] વચનામૃતની[૨] ધાર,
પૂરણ કરશે પ્રભુ આપના, સ્તુત્ય[૩] બધા વિચાર. વેહેલા.
ધન્ય ભુપના ચિત્ત વિષે છે, પ્રજા પ્રેમ હદપાર,
વફાદાર સૌ અમે ઇચ્છીએ, ઘણું જીવો સરદાર. વેહેલા.
આનંદ આનંદ અતિ ઘણો, પ્રગટયો અમ ઉર આજ,
રાજા રાણી હીંદે આવશે, સરસે સર્વે કાજ. વેહેલા.
મધુર મધુર સ્વરથી સહુ, બોલો સર્વે સમાજ,
દુશમનના બુરા વિચાર હટાવી, (પ્રભુ) રાખો કાયમ તાજ. વેહેલા.
જાતિ ધર્મના ભેદ તણો દુર, કરીને શુભ વિચાર,
હિંદ પ્રજાના હિત તરફ, દીલ દોરજો હો નિરધાર. વેહેલા.

---

૬૯ વૈરાગ્ય (દુનિયા મુસાફરખાનું છે.)

રાગ. માંડ, પદ, તાલ પીસ્તો.

શો છે જગતમાં સાર, કેમ ન કરે લાંબો વીચાર. શો.
ગાલ ગુલાબી જોઇ મોહે, તવ ઘરડાને સંભાર,
જો જીવ્યો તો એજ હાલ છે, ભભકોતો દીનચાર. શો.
સણગાર હવેલી દેખી જ્યારે, મુવો બાપ સંભાર,
એની સાથે ગયું નથી, તેમજ તારૂ પણ તું ધાર. શો.
નારીમાં મન લાગે ત્યારે, જો તું વિધવા નાર,
વહેલો મોડો પણ વિયોગ છે, ફરી નથી મળનાર. શો.
કુટુંબમાં મન ખૂચે ત્યારે, આગગાડી સંભાર,
જુદે જુદે સ્થલથી સૌ આવ્યા, વિધ વિધ સ્થળે જનાર. શો.
તનના, મનના, ધનના, જનના, દુઃખ છે પારાવાર,
સુખના ભાવથકીજ લાલચમાં, વૃથા જાય અવતાર. શો.
સમજી મન હવે મોહ તજ, ભજ શ્રી પ્રભુ સુખકાર,
તન, મન, ધન એમાંજ રોકીને, ઉતરી જા ભવ પાર શો.

---

૧ પાટવીકુંવરપણાની. ૨ મીઠા વચનો. ૩ વખાણવા જેવા.

૭૦ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા.

રાગ. શોરઠ, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

હવે મુને રહેતી નથી પ્રભુ ધીર રહેતી નથી પ્રભુ ધીર,
ઓતપ્રોતમાં[1] સુત્રછતાં[2] પણ દેખાણું છે ચીર.[3] હવે.
તરંગ લ્હેરી બુદ બુદ જોતાં, સત્ય ન જાણ્યું નીર. હવે.
સ્વપ્ન સમે જો બનીયો ભીક્ષુક, આપે છતાં અમીર. હવે.
દુર ગણી આ જો નીજવસ્તુ, નેત્ર ભરાણું તીમીર. હવે.
નિજ[4] દર્શન દેશો પ્રભુ કયારે, આપો આશ લગીર. હવે.
પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ પદ પામુ, વ્હાતાં પ્રેમ સમીર.[5] હવે.

---

૭૧ દુનિયા મતલબી તથા પૈસાની છે.

રાગ, શોરઠ. ભજન, તાલ, ત્રીતાલ.

દુનિયા મતલબકી ગરજી, અબ મોહે જાન પડી. દુનિયા.
જબલગ બૈલ ફીરે ઘાનીમેં તબલગ પ્રીત કરી,
થકા બૈલકો પુછત નાહી, ફીરતા ગલીયો ગલી. દુનિયા.
હરા વૃક્ષપે પંછી આય બેયઠે, રટત નામ હરી,
ખીર[6] ગયે પતે ઉડ ગયે પંછી, જગતકી રીત ખરી. દુનિયા.

સાખી.

ગરજ બીન કોઇ નહી જાગે,
પેહેલે પહોરે સબ કોઇ જાગે, બીજે પહોરે ભોગી,
ત્રીજે પહોરે તસ્કર જાગે, ચોથે પહોરે જોગી દુનિયા.

શએર.

પૈસા હોતો મરનેકે બાદ આબરૂ મીલે,
રો રોકે ખેશ[7] ભાઇ જનાઝેકો[8] લે ચલે,
મુલ્લાં કફનકી દોડકે તૈયારીયાં કરે,
પૈસા ન હો તો ફાતીહાભી કોઇ ના પડે. દુનિયા.

---

૧ વાણો અને તાણો. ૨ સૂતર. ૩ કપડું. ૪ પોતાનું. ૫ પવન.
૬ ખરી ગયા. ૭ સગાંવહાલાં. ૮ ઠાઠડી.

૭૨ જગતની મોહબત જુઠી છે.

રાગ, સોરઠ, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

જુઠી દેખત પ્રીત જગતમેં જુઠી દેખત પ્રીત. જગત.
અપને સુખકો સબ જગ રોવે, કયા દારા[1] કયા મીત. જગત.
મેરો મેરો સબહી કહત હય, હેતસે બાંધે પ્રીત. જગત.
અંતકાળ કોઇ સંગ ન ચાલે, યેહી અચરત હય રીત. જગત.
મન મુરખજી અજહુ ન સમજત, ગાઓ હરીકે ગીત. જગત.

શેર.

બહોત દુનીયાસે ઉલ્ફતકી,[2] મગર રહે બેવફા પાઈ,
ભરી ચાલો ચલનમે, લાખ લાખ ઈસ્મે દગા પાઈ,
ઝરો માંલો ઓર સુરૂરો,[3] અયશ સબ ચલતી હવા પાઇ,
યહાં હરશયકી[4] હસ્તીમેં, છુપી આખીર ફના પાઈ. જુઠી.
નહી કુછ દોલતો, યકબાલ,[5] સબ ધોંકેકી બાઝી હય,
કમીની[6] હય દુનીયા, કામ ઈસ્કા પ્રીત્ના બાઝી હય,
જુઠી જગતકી રીત હય જુઠા સબ સંસાર હય,
જયસે ખાબ સોહાવના, આખીરકો નહી સાર હય. જુઠી.

---

૭૩ વેહેમી પતિને સંદેશો.

રાગ. સોરઠ, ગરબો, તાલ, ત્રીતાલ.

પીયાકા સંધેશા મેરા કહીયો જાય, જારે જારે કાગા જારે. પીયાકા
પતિવ્રતા પતિકો ભજે, તાહી ન ઓર સોહાય,
સીહુંન ભુખસે જો મરે, તોભી ધાસ ન ખાય. પીયાકા.
પતિવ્રતા તબ જાનીયે, જરા ન ઉઘરે નેન,
અંતર ગત સાચી રહે, બોલે મીઠા બેન. પીયાકા.
પતિવ્રતા મેલી ભલી, હોય કુચલ[7] કુરૂપ,
વાકે યક યક બાલપર, વારે કોટી સ્વરૂપ. પીયાકા.

---

૧ સ્ત્રી, ઓરત ૨ પ્યાર. ૩ નીશાપાણીનું સુખ. ૪ દરેક ચીજમાં.
૫ નસીબી. ૬ નીચ. ૭ ચાલવાની ઢપ સારી નહી.

ઉંચી જાત પપૈયાકી, પીવે ન નીચા નીર,
કે જાચે ઇંદ્રકો, કે દુઃખે સહે શરીર. પીયાકા.
છીપ પડી સમુદ્રમે, કરે પીયાસ, પીયાસ,
સકલ સમુદ્ર તુચ્છહી ગીને, સ્વાંત[1] બુંદકી આસ. પીયાકા.
મેઘ, વીજ, પવનસે, ડોલે નહીં ગીરીરાય,[2]
પતિવ્રતા ચલે નહી, હઝારો આફ્ત આય. પીયાકા.

---

૭૪ નિંદા વિષે.

રા. સોરઠ, પદ તાલ, ત્રિતાલ.

ભજ ભાવથકી ભગવાન તું માનવ, નિન્દા માન મુકી જરા. ભજ.
ઉંચે કુલ જનમે કહા, જો કરની ઉંચ ન હોય,
કંચન કલસ[3] સુરા[4] ભર્યો, સંત ન નિન્દા સોય. ભજ.
જો કોઇ નિન્દે સાધુકો, સંકટ પાવે સોય,
નર્કહીમે જનમે મરે, મુક્તિ કભુ ન હોય. ભજ.
નિન્દકકા ઘર યોં જાયેગે, જયોં પાનીમે લોન,
કહે સુનો સંતહો, નિન્દા કરીએ કોન. ભજ.
મેરે નિન્દક મત મરો, જીવો આદ જુગાદ,
હમ તો સદ્‌ગુરૂ પાઇયા, નિન્દકકે પ્રસાદ. ભજ.
નિન્દક નેરે રાખીયે, આંગન કુટી[5] છવાય,
બીન પાની સાબુન બીના, નિર્મલ કરે સુભાવ. ભજ.
નિન્દક દુર ન કીજીયે, દીજે આદરમાન,
નિર્મલ તન મન સબ કરે, બકબક આનકી આન. ભજ.

---

૭૫ આત્મજ્ઞાન (ખુદની પછાન)

રાગ, સોરઠ, લાવની, તાલ, દાદરો.

છોડ છોડ છોડ મનુજ છોડી દે બુરાઇ,
છોડીદે બુરાઇ, અરે જોડીલે ભલાઇ. છોડ.
કોણુ તું કયાંથી આવ્યો, જાણીલે તું ભાઇ,
ઇશ પ્રીત રાખી નીત્ય, પામજે ખુશાલી. છોડ.

---

૧ મોતી માટેનો વરસાદ. ૨ પહાડ. ૩ લોટો. ૪ દારૂ. ૫ મકાન.

ખોટું તજી સાચું ધરી, બુદ્ધિ કર સારી,
દાન ધર્મ પુણ્ય કરી, રાખ પ્રભુ રાજી.

સાખી.

અંગ્રેજી ભણી કોઈ પરીક્ષામાં સુખ માને,
Matriculation ને P., E., રાખે નિજ ધ્યાને,
B. A., M. A. ઘણા થવા આતુરના રાખે,
L. M. &. S., M. D. માં સુખ ભાખે,
વળી LL. B. આદી ઘણી Degree મેળવવા ધસે,
પણ સુખ ધાર્યાં ના ભોગવી, જમકર જાતા કર ઘસે. છોડ.

સાખી.

રાયમંત્રી ધનવંત, રાજ સેવક વળી મોટા,
સુખદાતા લહી ચહે, વીવીધ ઇલકાબો ખોટા,
(કો) Star of India દીપ વીણુ મુખ ન સુજે,
કો તો Sir કેહેવાય, પીડ પર હરી ન બુજે,
વળી K. C. S. I. વીણુ વીવીધ title લેવા ટળવળે,
પણ અંત આપત્તિ ક્ષણે, એ એકેથી ના કળવળે. છોડ.

સાખી. ૩.

કોઇ સુખને અર્થે, સભામાં મેમ્બર થાતા,
થવા સીવીલીયન ઘણા કષ્ટ સહી વીલાત જાતા,
કાઉન્સીલર ને જજ, કલેકટર થવા ચ્હાતા,
પામી પદવી શ્રેષ્ટ, હુકુમત સારી કરતા,
વળી પ્લીડર, બેરીસ્ટર બની, રળી પીંડ પોસે ઘણા,
જન અન્ય વિવિધ પણ કોઈક દીસે ભોગી સાચા સુખ તણા. છોડ.

---

૭૬ આત્મજ્ઞાન.

રાગ, શોરઠ, પદ, તાલ દાદરો.

મેં મેરો સ્વરૂપ જાન્યો, હય સબનતે ન્યારો,
જેસે ઈંદુ[1] જલકે સંગ, પૃથક દીસત પ્યારો. મેં.
ચાર બેદ મહાવાકય, અર્થ જબ બિચારો,
મેં હું એક અદ્વિતિયે,[2] બ્રહ્મચીત્ત ધારો. મેં.

---

૧ ચંદ્ર. ૨ એકજ.

મેં તો સકળમાંહી બોલુ, એહી ખેલ હમારો,
મેં ચૈતન્ય જગતમાંહી, મોં મોહી જગ સારો. મેં.
મેં તું બીચ ભેદ બાદ, પક્ષપાત ટારો, મેં.
મોહે મોકું નમસ્કાર, એહી ઉરધારો.[1] મેં.

રા. દેશ.

૭૭ ભકતવત્સલ ભગવાન.

રાગ, દેશ, પદ, તાલ પીસ્તો.

અહો નાથ અપની દયાલુતા, તુમકો યાદ હો કીં ન યાદ હો,
જો કૌલ ભકતો સે થા કિયા, તુમકો યાદ હો કિ ન યાદહો. અહો.
સુની ગજકી જબ તુમ આપદા, ન વિલંબ છીનકા સહા ગયા,
વાંહ દોડે ઉઠે નંગે પાદ, તુમકો યાદ હો કી ન યાદ હો. ,,
જબ ચાહા દુષ્ટોને દ્રૌપદીસે, કે શર્મ ઉસકી સભામે લે,
બઢાયા બસ્તરકો આપ જહાં, તુમકો યાદ હો કી ન યાદ હો ,,
અજામીલ એક જો પાપી થા, લીયા નામ મરનેપે બેટેકા,
યાકો નર્કસે બચા દીયા, તુમકો યાદ હો કી ન યાદ હો. ,,
જો ગીધ થા ગનીકા જો થી, જો બ્યાધ થા મલ્લાહ થા,
વોહી સબકો અપના પદ દીયા, તુમકો યાદ હો કી ન યાદ હો, ,,
ખાના ભીલનીકે વોહ જુઠે ફલ, કહી ભાજી બીદુરકે ઘરપે ચલ,
એસે લાખો કીસ્સે કહૂં મેં કયા, તુમકો યાદ હો કી ન યાદ હો. ,,

---

૭૮ મનોપદેશ.

રાગ દેશ, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

બ્યારે મન સમજ તું મેં કયા કહું, સંસાર સબ યહ અસાર હય,
મત જા ફસો મોહ ફંદમે, જીંદગી તો એ અનિવાર[2] હય. બ્યારે.
દેખ દેહ સબકી કયસી ભઇ, કહાંસે આઈ ઔર વોહ કાંહ ગઈ,
જ્ઞાનચક્ષુ[3] ખોલકે દેખ લે, આખર બદનકી તો ખાક હય. બ્યારે.

---

૧ દીલમાં વીચારો. ૨ ફરી ફરી આવનાર. ૩ અક્કલથી.

ગુમાન મત કર તનકી, ન ખબર તુઝે દીન રેનકી,
કાલ આયગા કબ ખાયગા, કયા તુજને તો એ બિચાર હય. ખ્યારે.
જો આયા હય સોહી જાયગા, મેરા મેરા મત કર પસ્તાયગા,
સંગ તેરે કુછ નહી આયેગા, સંગ સત્ય ધર્મ દો યાર હય. ખ્યારે.
સુમરન કર રામ નામકા, ધર ધ્યાન તું પરબ્રહ્મકા,
સબ અસારમેં વોહી સાર હય, સારા જગતકા આધાર હય. ખ્યારે.

---

૭૯ જગત મિથ્થા, બ્રહ્મ સત્ય.

રા. દેશ, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

ખુદાઇ કેહેતા હય જીસ્કો આલમ સો એભી હય એક ખ્યાલ મેરા,
બદલના સુરત હઝાર ઢબસે, હરેક દમ્મે હય હાલ મેરા. ખુદાઈ.
કહી સજ્જલ[1] જલ કહીંહું સુરત, કહીહું દીદ[2] ઓર કહીં હું હૈરત,[3]
નઝર હુંઈ હય નસીબ જીનકો, વોહ દેખતે હય જમાલ[4] મેરા. „
કહીં હું સુરજ કહીહું ઝરરા,[5] કહીહું દરીઆ કહીહું કતરા,[6]
વ ફૈરે[7] કસરત્સે[8] અપને મુઝકો, હુવા હય મીલના મહાલ[9] મેરા. „
હિજાબે[10] ખુર્શેદ[11] હય જાતે[12] માની, હુવા ઝહુરે[13] નમુદ સુરત,
મીટા જો દુનીયાસે નામ આદમ, હુવા હય મુઝકો વિસાલ[14] મેરા. „
હમેશા આંખોકો બંધ રખના, જમાલ માનીકા દેખના હય,
જો ગોશેકર[15] હય વોહ હય સમાઅત,[16] જો બેઝબાની
હય કાલ મેરા. „
"અલસ્તો કાલુ[17] બલા"કી રમ્ઝે, ન પૂછ મુઝસે વતન[18] તુ હરગીઝ,
હું આપ મશગુલ,[19] આપ શાગીલ,[20] જવાબ ખુદ હય સવાલ મેરા. „

---

૮૦ ખુદાઈ મહોબ્બત,

રાગ, દેશ, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

હય હકીકી ઇશ્ક ઉન્હી લોગોંકા, આગે મરનેકે જ્હો જો મર ગયે,
રાહે હક્કમે જાકર દીયે ફીદા, નામ આપના આલમમે કર ગયે હય.
કયા લગાના દુનીયાસે દીલ ભલા, જ્હે તો આજ હય હોગી કલ ફના,
આયે હય ગોયા ગ્યાંહાં સફરકો હમ, રહે આજ કલ અપને ઘર ગયે. હય.

---

૧ આભાસ. ૨ દર્શનરૂપે. ૩ દ્રસ્ય સ્વરૂપ. ૪ સ્વરૂપ. ૫ અણું.
૬ બીંદુરૂપ. ૭ અજ્ઞાનની. ૮ નઝરથી. ૯ મળવુ મુશ્કેલ છે. ૧૦ જીવને.
૧૧ અજ્ઞાનથીજ. ૧૨ પોતાનો ભુલાવો. ૧૩ નામરૂપ. ૧૪ પોતાનુંજ ભાન થયું.
૧૫ એકાંતમાં રેહેનાર. ૧૬ તેજ સાંભળે છે. ૧૭ હું તમારો ખુદા છુ કે નહીં ? જરૂર
તમેજ છો. ૧૮ તખ્ખલુસ, નામ. ૧૯ હુંજ જાતે બંધાયો. ૨૦ હુંજ બંધનો કર્ત્તા છું.

દરીયા ઈશ્કકા બે કીનારા હય, ઈસમે લાખોને સરકો મારા હય,
લેકીન ઉન્હોં અપની ખબર નહી, કહાંસે આયે હય ઓર કીધર
ગયે. હય.

શયખ[1] કહેતા હય વ્હો હય કાબએમે,[2] બિરહમન કહેતા હય વ્હો દયરમે,[3]
વલે હક્ક હય વ્હે વ્હો હય હર જગા, પાયા હમને ઉસકો જીધર
ગયે. હય.

અહલે[4] દીલ હય તો ઉસપે હો ફીદા, જીસકી ઝાતકો હય સદા બકા,
બિગડેથે જો નાપાક દુનિયાસે, ઉસકે ઈશ્કમેં વ્હો સંવર[5] ગયે. હય.

---

૮૧ શ્રદ્ધા સુખનું મુળ છે.

રાગ, દેશ, પદ, તાલ, પીસ્તો,

શ્રદ્ધા સકલ સુખ મુળ છે, શ્રદ્ધા વિના બધુ ધુળ છે. શ્રદ્ધા.
આરોગ્ય શ્રદ્ધાથી મળે, ઉદ્યોગ શ્રદ્ધાથી ફળે,
શ્રદ્ધાથી જન ધન પણુ રળે, શ્રદ્ધા ન ત્યાં દુઃખ શૂળ છે. શ્રદ્ધા.
શ્રદ્ધાથી ઉન્નતિની ગતી, અતિ વેગથી વધતી જતી,
ઉન્નતિ તત્ક્ષણુ અટકતી, શ્રદ્ધાનું જ્યાં વર્તુલ[6] છે. શ્રદ્ધા.
જેજે જણાતું ઉંચુ અહીં, શ્રદ્ધાથી તે પ્રકટયુ સહી,
શ્રદ્ધાથી દુર્લભ નહીં કંઇ, ભવસિંધુમાં એ પુલ છે. શ્રદ્ધા.
શ્રદ્ધાથી દશ દિશ અભય છે, શ્રદ્ધાથી જ્યાં ત્યાં વિજય છે,
શ્રદ્ધા ન ત્યાં નિત્ય અજય છે, સંકટ સદોદીત[7] વિપુલ છે. શ્રદ્ધા.
શ્રદ્ધા પ્રકટતાં આવતા, જનવિષે સદગુણો બધા,
અંતર તણી શ્રદ્ધા જતાં, ઇંદ્રીયો મન પ્રતિકુળ છે. શ્રદ્ધા.

---

૮૨ શ્રીકૃષ્ણાવતાર મહિમા.

રાગ, દેશ, ભજન, તાલ દાદરો.

ભાઇ દુઃખ નિવારક, પાલક, સાધુનો તેને નિત્ય સંભારો રે,
ધર્મ સુધારક , કષ્ટ સંહારક, પળ ન વિસારો રે. ભાઈ.
રાવણાદીકનો નાશ કીધો, ગોપને કારણુ અગની પીધો,
અર્જુનાદીકને આપ્યુ જ્ઞાન, કૈરવ પાપીનું તોડયું માન,
જમુના નિકટ રહીને કા'ન કૃપા પસારો રે. ભાઇ.

---

૧ ફકીર. ૨ મૂર્તિની જગામાં. ૩ મંદીરમાં. ૪ પાક. ૫ સુધરી ગયા.
૬ મીડું. ૭ હમેશા.

૮૩ આરતી, જ્ઞાનની.

રાગ, દેશ, આરતી, તાલ દાદરો.

આરતી સદાહી હોત સંતન ઘટ માહી,
બ્રહ્મજોત પ્રગટ ભઈ, વિકસત દરશાઇ. આરતી.
વેદકે વાજીંત્ર બાજે, જ્ઞાન ધૂપ ધુખન[1] લાગે,
સમતા ચીત્ત છાય રહી, જીવ્હા ગુન ગાઇ. આરતી.
પ્રેમકી જો બાતી લાગી, સકલ બ્રહ્મ જોત જાગી,
અનુભવસો દ્રુમન ભાઇ, એક સંગ મીલ ગાઇ. આરતી.
સોહં ધૂન શંખપુર, ભેદ ભર્મ કીયે ચુર,
ઇત ઉત સબ ચીદ્‌સ્વરૂપ, આતમ દરશાઇ. આરતી.
કહે હય કવિ લોકદાસ, આશ્ચર્ય ગુરૂ કીયો પ્રકાશ,
અતિહુલ્લાસ હોત જહાં, જન્મ મરન નાહી. આરતી.

રાગ—જેજેવંતી.

---

૮૪ બ્રહ્માંડો—ભુવનો.

રાગ, જેજેવંતી, ધ્રૃપદ, તાલ, એકકો.

ગગન ઉસ મેહેલ જાકે ચંદ્રસી મશાલ જલે,
નવ લાખ તારે જાકે બીચ કદરવા[2] રહે. ગગન.
ભીમસે વઝીર જાકે, બ્રહ્મસે દીવાન હય,
ભેરૂસે કોટવાલ જાકે, ગનેશ ફોઝદાર હય. ગગન.

---

૮૫ ગોપીઓ વિરહ વેદના.

રાગ, જેજેવંતી, ધૃપદ, તાલ એકકો.

સબ કોહુ આસ કરત પીયા મીલવેકી, હમતો નીરાસ,
ઉદાસ ભયે બીંદરાબન બસકે માઇ. સબ.
એસર બીસાર ડારૂ મોતીમાલા તોર ડારૂ,
કજરા સબ ધોયે ડારૂ જમુનામે બસકે માઇ. સબ.

---

[1] સળગવા લાગ્યો. [2] પ્રભુ.

ધોરો[1] ધોરો મુખ તેરો સોતો સુકન લાગે,
અબ ધીર ક્યસે ધરૂ બાંધકે બસકે માઇ. સબ.
બોલત હરીદાસ અબ ના રહી, જીવવેકી આસ,
શ્યામકો સંધેસો ઉધો કોન કહે ધસકે માઇ. સબ.

રાગ—માલકોષ.

૮૬ પંચીકરણ.

રાગ, માલકોષ, પદ, તાલ ત્રિતાલ.

બ્રહમૈ વાંહ નાહં બુદ્ધિ, નાહં ચિત્ત અહંકારે,
અજ અખંડ અવિનાશી, એક રસ નિરંજન નિરાકારે. બ્રહમૈ.
વ્યાન સમાન ઉદાન પ્રાન નહીં, નહીં અપાન આઁકારે,
શ્રોત ત્વચા[2] અરૂ ચક્ષુ ઘ્રાન નહીં, નહીં રસના નિરધારે. બ્રહમૈ.
વાક પાની પાદ ગુદા નહીં, શિશ્ન લિંગ કહે સુપીરે,
શુક્ષમ નહીં તો સ્થુલહી કહાંસે, કોન ધરેંગે અવતારે. બ્રહમૈ.
ક્ષિતિ[3] જલ તેજ વાયુ સો નાહં, નાહં નભ[4] વિસ્તારે,
શબ્દ સ્પર્શ રસ રૂપ ગંધ નહીં, નહીં કોઇ કારન સંસારે. બ્રહમૈ.
જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ તુરીયા, (રહીત) અવસ્થા હય ચારે,
સચ્ચિત્ આનંદ રૂપ સદા એક, સર્વાધાર નિરાધારે. બ્રહમૈ.

---

૮૭ ગૌસેવા.

રાગ, માલકોષ, પદ, તાલ ત્રીતાલ.

ધર્મીજન જલદી રચો ગૌશાલા,
રગ્ યજુર પુનઃ સામ અથર્વણુ, ગૌપર હુવે કૃપાલા. ધર્મી.
મનુસ્મૃતિ ગૌરક્ષા કહે, કરો ન તુમ કુચ્છ ખ્યાલા,
ગીતા તુમકો દેવે શિક્ષણ, ભુલે કયા હુવા બેહાલા. ધર્મી.
કહોતો દેવી ભાગવતકા, હમ દીખલાય હવાલા,
દેખો તો તુમકો, ઔર ચેતાવે, કૃષ્ણ ભાગવતવાલા. ધર્મી,

---

૧ સફેત. ૨ ચામડી. ૩ પૃથ્વી. ૪ આકાશ.

કહાં યુધિષ્ટીર ભીમસેન ગયે ગૌઅનકે રખવાલા,
કહાં રામ કહાં ભરત શત્રુઘન, કરી જીને ગૌપ્રતિપાલા. ધર્મી.
ગૌકી રક્ષા બીન ફ્લ ન દેયેગે કુચ્છ કંઠી તીલક માલા,
ગૌકી રક્ષાસે સફ્લ હોય સબ, મંદીર તિરથ શીવાલા.[1] ધર્મી.

---

૮૮ દેવી સ્તુતિ.

રા. માલકોષ, પદ, તાલ દીપચંદી.

ભજુ રોજ ભાવે, ભવાની ભવાની,
ધરૂ નાજ ચીંતા, કશાની ભવાની. ભજુ
સુખો સર્વ આપે, દુઃખો સર્વ કાપે,
દયાલી તું માતા, ન છાની ભવાની. ભજુ.
ઘણો દુષ્ટ પ્રાણી, મને માત જાણી,
ઉગારો અરે અર્જ, માની ભવાની. ભજુ.
નથી આશ મુજને, અવરની જરાએ,
હવે કર તું દ્રષ્ટી કૃપાની ભવાની. ભજુ.

---

૮૯ માયારૂપી હોળી બાળવાથી બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ.

રાગ, માલકોષ, હોરી, તાલ, ત્રીતાલ.

હોરી ખેલે સંત સુજાન અપને આત્મારામસે,
ઘડી ઘડી છીન છીન, પલ પલ હોરી, નીશદીન આઠો જામ.[2] હોરી.
કામી જો ખેલે કામીની કે સંગ, લોભી ખેલે દામ,
પતિવૃતા ખેલે અપને પીયા સંગ, બેશ્યા ખેલે હરામ. હોરી.
પંડીત ખેલે પોથી પત્રોસે, કાઝી કુરાન કીતાબ,
યોગી જો ખેલે યોગ ધ્યાનસો, દુનીયા ફાગ ગુલાલ. હોરી.
અતી પ્રચંડ જલે માયા હોરી, જબ જીવ ધારે હામ,[3]
કોટીન મધે બચે કોઇ બીરલા, વોહી ગુરૂ વોહી રામ. હોરી.

---

૧ શિવનુ મંદીર. ૨ પહોર. ૩ હીંમત.

૯૦ પ્રભુ પોતાના ઘટમાં (દીલમાં) છે.

રાગ, માલકોષ, ગઝલ, તાલ, ત્રિતાલ.

હુયે હય આશીક હમ ઉસ સનમપર, કે જીસને દુનીયાંકો હય બનાયા,
ગઇ ભટકતે યે ઉમ્ર સારી, મગર વોહ પ્યારા નઝર ન આયા. હુયે.
હુયે મુસલમાં વહ બનકે હાફીઝ, કુરાન પઢપઢ જનમ બીતાયા,
પઢા હય શાશતર બને હય પંડીત, ન દીદ[1] ઉસકા જરાબી પાયા. હુયે.
હુયે ઇસાઇ, જહાંકે અંદર, તો જાકે ગીરજામે[2] સર ઝુકાયા,
જૈન મત મેભી હમને ઢુંડા, ન્હાં કીસીજા નહી દીખાયા. હુયે.
બના સમાજી વ આર્ય ભાઇ, ફ્રીમેશન દીલમે રહા સમાયા,
હરેક મઝહબમેં જા તલાશા, કહાં હય બેઠા શકલ ચુરાયા. હુયે.
ગયા વ કાશીમેં જાકે હેરાં,[3] પતા લગાનેમે દીલ લગાયા,
પ્રયાગ, ગંગા વ ગોમતીમેં, ત્રીવેણી જાકર કે મેં નહાયા. હુયે.
જપે હય મંતર વ તંત્ર સારે, યે શોર મરઘટમે[4] જા મચાયા,
સનમકો ઢુંડા ભસમ રમાકર, જટાકો શિરપર તો હય બઢાયા. હુયે.
હમેશા યારો રહા ફ્રીકરમે, ન મોહ દુનીયાંસે હય છુટાયા,
પરાયે ધનમે વ સ્ત્રીમે હરેક, જાનીબકો[5] દીલ લુભાયા. હુયે.
ન કુછભી કીયા જહાંમે આકર, મેં જન્મ અપના વૃથા ગમાયા,
મિલા સનમ વોહ હમારે દીલમે, દીલીકે અંદર રહા સમાયા. હુયે.

---

૯૧ વૈરાગ્ય વિષે.

રાગ. માલકોષ, પદ, તાલ, જલ્દ ત્રિતાલ.

ચલત પ્રાણ કયું રોઇ કાયા, જબ તજ તજ દીયો પ્રાન. ચલત.
તેરે સંગ મેને બહોત સુખ લીનો, નિત ઉઠ મળકો ધોઇ,
અબ યહ કાયા ક્ષાર હો જાવેગી, નામ ન લેવે કોઇ. ચલત.
હંસા કેહે સુન બહોરી કાયા, તેરે મેરે સંગ ન હોઇ,
ઐસી કાયા હમ કોટીક છોડી, સંગ લે ચલે ન કોઇ. ચલત.
રૂપ દેખી તેરી માતા રોવે, બાહ્ય પકડ રોવે ભાઇ,
છુટી લટા તેરી ત્રિયા રોવે, હંસ એકેલો જાઇ. ચલત.
શિવ સનકાદીક ઔર બ્રહ્માદીક, સહસ્ત્ર નાગ ફીન સોઇ,
જીને જીને દેહ ધર્યો ધરનીપર, સ્થિર ન રેહેવે કોઇ. ચલત

---

૧ દર્શન. ૨ દેવળ. ૩ શોધ્યા. ૪ મસાણમાં. ૫ વહાલાં.

પાપ પુન્ય તેરે જન્મ સંગાથી, સમજે હે નર ભાઈ,
કહે કબીર અવિગતકિ ગત, બુજે બિરલા કોઇ. ચલત.

---

૯૨ સ્ત્રી ધર્મ.

રાગ, માલકોષ, ગરબો, તાલ ત્રીતાલ.

સાચી વાત કહુંછું બેહનો, સાર લહી બહુ સારો,
ધરો, ધ્યાન તમે જો તેમાં, સુધરે જન્મ તમારો. સાચી.
બાળપણામાં માતપિતાને, વિનય વડે વશ રહેવું,
તનમનનું તેની પાસેથી, શિક્ષણ સઘળું લેવું. સાચી.
પતિનું ઘર પોતાનું થાતા, ભાર ઉપાડી લેવો,
વિનય વિવેક વડે વશ રે'વું, ધર્મ તમારો તેવો. સાચી.
સાસુ, સસરા, જેઠ, દીયરજી, એનું માન વધારો,
જેઠાણી દેરાણીને પણ, આદર દેવો સારો. સાચી.
શીલ અને સૌભાગ્ય સદાંનાં, શુભ આભૂષણ શોભે,
પ્રાણવીના તન જેવાં બીજા, એમાં મન શું લોભે. સાચી.
ગંભીરતાના પટકુલ[1] અંગ, પેહેરો પ્રમદા પ્રીતે,
નાક તણું મોતી મર્યાદા, સાચવજો શુભ રીતે. સાચી.
નીતી ન્યાય કડાં છે કરના, તે તનને શોભાવે,
આવો સમય સખી સંસારે, વારંવાર 'ન આવે. સાચી.
પતિના નામ તણો હીરાનો, હાર હૃદયમાં ધરવો,
આ રીતે સદ્‌ગુણ સઘળાનો, શણગાર રૂડો કરવો. સાચી.
હું કોણ અને મારે કરવું, શુંછે તે સહજ વિચારો,
પતિની છાયા થઇને રેહેવું, એ છે ધર્મ તમારો. સાચી.
જોડ જડી જે બેહેનો તમને, એને ઇશ્વર માનો,
પત્નિના પરમેશ્વર પતિ છે, એમાં સંશય શાનો. સાચી.

---

૯૩ ખુદાનાપર ભરોસો રાખવો.

રાગ, માલકોષ, ફારસી, ગઝલ, તા. દીપચંદી.

અઝીન પસ મકોન તકીએહ બરરૂઝગાર,
કે નાગેહ ઝે જાનત બર આરદ દમાર. અઝીન.

---

૧ કપડાં.

મકોન તકીયે બર મોલકો માલો હશમ,
કે પીશ અઝતો બુદસતો બાદઝતો હમ. અઝીન.
મકોન શાદમાની બગંજો ખદમ,
કે નાગેહુ શવદ સર બસર ફલદમ. અઝીન.
મકોન બદકે બદબીની અઝ આરેનીક,
નમી રૂયદઝ શાખે બરબારે નીક. અઝીન.
મકોન શાદમાની બ જાહોજલાલ,
કે બી ખઓફ નોકસાં બે બાશદ કમાલ. અઝીન.

અર્થ :—

૧ ઝમાના ઉપર ભરોસો ના રાખ, કારણુ કે ઝમાનો તારો દમ કાઢી નાખશે.
૨ પાદશાહી મરતબો, અને લશ્કર ઉપર ભરોસો ના રાખ, કારણુ કે તારા પહેલાં, તારા પછી હતુ અને રેહેશે.
૩ દોલત અને ચાકરોપર ખુશી ના થા, કારણુ કે એકાએક નહી જેવું થઈ જશે.
૪ ખરાબ કામ ના કર, કારણુ કે પછી દોસ્તો તારા થશે નહી, જેમ ખરાબ ડાલીપર સારા ફળ નથી આવતા.
૫ તું મરતબા, ઓદ્ધા, અને દબદબાનો વિશ્વાસ ના રાખ, તે સમયે ભય નહી રાખુ તો વધારે નુકસાન થશે.

---

૯૪ વેપારની વૃદ્ધિ સંપ તથા સત્યમાં છે.

રાગ. માલકોષ, પદ, તાલ, દાદરો.

હાંરે સાંભળો, પ્યારા વેપારી, સમજો શીખામણુ સાર,
જો નહી સમજો તો થશે વેપારે હાર. હાંરે૦
સંપ, સત્ય, વિદ્યા, કેળવણી, સ્વદેશ પ્રીતિ ધાર,
સત્ય સંપને તજી દેશો તો, વાગશે ગેબી[1] માર. હાંરે૦
સૂર્ય તપે છે, સત્યથી, સત્ય સૃષ્ટીનો સાર,
સર્વ રહ્યું છે, સત્યમાં સત્યે સકળ વેપાર. હાંરે૦
સંપ વિના નહીં સાપડે, સુખદાયક વેપાર,
પાંચ પાંડવે સંપથી, કૌરવ માર્યા ઠાર. હાંરે૦

---

૧ અણધારેલો.

સહુશ્ર છે સુખ સંપના, પમાય પાકો પાર,
સંગ્રે કીડી સંપથી, કણુ કેશ કોઠાર. હાંરે૦

અલ્પ વસ્તુ પણુ આપશે, કેળવતા સુખ સાર,
જાપાનીસ આજે કરે, કાગળની તલવાર. હાંરે૦

દેશતણાં દુઃખ દુર કરી, કરો સંપે વેપાર,
જુઓ પરદેશી સુખી થયા, એજ ગુણુ આધાર. હાંરે૦

The world a passing show.

૬૫ જગત એક ખોટો ખ્યાલ છે.

રાગ. માલકોષ, સોંગ, તાલ, દીપચંદી.

This world is all a fleeting show,
For man's illusion given;
The smiles of joy, the tears of wo,
Deceitful mine, deceitful flow,
There's nothing true but Heaven.

And false the light on glory's plume,
As fading hues of even;
And love and hope and beauty's bloom,
Are blossoms gathered from the tomb;
There's nothing bright but Heaven.

Poor wanderers of a stormy day,
From wave to wave were driven;
And fancy's flesh and reason's ray,
Serve but to light the troubled way;
There's nothing calm but Heaven.

રાગ-સોયની.

૯૬ પ્રભુની શોધ.

રાગ. સોયની, ધ્રુપદ, તાલ, મિશ્ર. (સુલફાક, ફરોદસ્ત, છકા, બ્રહ્મ.)

મુની ધૂંડે મહંતમ ધૂંડે, બેલીકલંદર[1] ધૂંડે સબ ધૂંડે માઇ. મુની.
યતિ[2] ધૂંડે મતિ ધૂંડે, બન બન સબહી ધૂંડે,
આઠ પહર સબ બન ધૂંડે માઇ. મુની.
જો કભી ખોજે અપને દિલમે, તુરત મીલત હય વોહી છનભરમે. મુની.

શેઅર.

વોહી જો દેતા હય દીખલાઇ મસજીદ ઓર બુતખાનેમે,[3]
ઉસકી ક્યા તસવીર બની હય, આંખોકે પયમાનેમે,
રબ તુમસે કુછ દુર નહી હય, આપહી તાલેબ હય મતલુબ,
શેખ બના મસજીદકા, મુલ્લા પીર બના મયખાનેમેં,
હર રંગમે ધૂંડોગે તો, સભી રંગમે હય મૌજુદ,
નાહક ધૂંડે ક્યું ફીરતા હય, બસ્તિ ઓર વૈરાનમેં. મુની.

---

૯૭ મનોપદેશ (ખુદાની ભકિત વીના જીવન ખાલી છે.)

રાગ. સોયની, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

સુમરન કરલે પ્યારે હો મન,
બિત જાત ઉમર હરીહર નામ બીન. સુમરન.
પક્ષિ પંખ બિન, હાથી દંત બીન,
નાર પુરૂષ બિન, પુલ બાસ બીન,
તૈસે પ્રાની હરીહર નામ બીન. સુમરન.
કુપ નીર બીન, ગાય દુધ બીન,
મંદીર દીપ બીન, જનમ જસ બીન,
તૈસે પ્રાની હરીહર નામ બીન. સુમરન.
પુરૂષ જ્ઞાન બીન, નારી પતિવ્રત બીન,

---

[1] ભેળસેળ જાતના સાધુઓ કે જેઓ એકજ લંગોટી પેહેરીનેજ રહે છે તે.
[2] જૈનના સાધુ. [3] મંદીરમાં.

ભોજન નીમક બીન, મીઠાઇ ભુખ બીન,
તૈસે પ્રાની હરીહર નામ બીન. સુમરન.
ભક્તિ ભાવ બીન, પંડીત બેદ બીન,
સગાઇ પ્રીત બીન, સુત સુગુન[1] બીન,
તૈસે પ્રાની હરીહર નામ બીન. સુમરન.
દેહે નેન બીન, રેન ચંદ્ર બીન,
ધરતી મેઘ[2] બીન, બળ બુદ્ધિ બીન,
તૈસે પ્રાની હરીહર નામ બીન.
કહે નાનક ભજ પ્યારે સંતજન, કામ ક્રોધ મદ લોભ છોડ મન,
(તબ) પ્રભુ કીરપાસે જનમ હય ધન ધન. સુમરન.

---

૯૮ મન મિત્ર—શત્રુ.

રા. સોયની, પદ, તાલ ત્રિતાલ.

મનવા મનકા બન્ધુ, મનવા મનકા બેરી,[3]
મનસે સુખ ઓર દુઃખસો મનસે, મનસે મેરી તેરી. મનવા૦
લખ ચોર્યાશી માંહી દેખો, મનહી ફીરત ફેરી,
મનસેં બંધ મોક્ષ સો મનસે, મનસે દેખા હેરી. મનવા૦
ચૌદ લોક સો મનસે કલ્પે, મનસે નાશ કરેરી,
હરખ શોક સો મનસે જાનો, મનસે ધ્યાન ધરેરી. મનવા૦
મનકો જાને સો મન નાહી, સોહું બ્રહ્મ સમેરી,
મનાતીત[4] સચ્ચિત્ ઘન હે વો, સમજે કાજ સરેરી. મનવા૦

---

૯૯ ઉપદેશ—નશીઅત.

રાગ, સોયની, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

ઝુલ્મ કરના છોડદે, ઝાલીમ ખુદાકે વાસ્તે,
હયફ હરકત નારવા, અહલે[5] વફાકે વાસ્તે. ઝુલમ.
કાટકર ઓરોકી ગરદન, ખયર અપની માંગતા,
દે જગા ઈનસાફકો, દીલમે ખુદાકે વાસ્તે. ઝુલમ.
કર ભલા હોગા ભલા, નેકીકા બદલા નેક હય,
ખ્વામખાં[6] મુઝરીમ[7] કયોં બનતા સજાકે વાસ્તે. ઝુલમ.

---

૧ સારા ગુણવાળો. ૨ વરસાદ. ૩ દુશમન. ૪ મનથી જે જુદો. ૫ પાક માણસ. ૬ ખાસ કરીને ૭ ગુન્હેગાર.

તીન દીનકી ઝીંદગી હય, તન પાનીકા બુલબુલા,
મત સતા હરગીઝ કીસીકે, હાજત રફાકે[1] વાસ્તે. ઝુલમ.
કર અદા અપને ફરાયજ,[2] હોને વાલી શામ[3] હય,
મરતા હય મરદુદ[4] કયોં, નાઝો અદાકે વાસ્તે. ઝુલમ.
ભુલકર માલીકકો, ફીરતા દરબદર[5] અય પ્યારે તું,
જાન દેતા બેહયા, વસ્લે[6] બુતાંકે[7] વાસ્તે. ઝુલમ.

રાગ—કાલીંગડા.

૧૦૦ રામ સ્તુતિ.

રાગ, કાલીંગડો, ભજન, તાલ ત્રિતાલ.

રામ નામ મીઠા મોસે બોલના. રામ.
લેતે દેતે ખુટે નાહી, ચોરવાકો લુટે નાહી,
ખરચ ખરચ કર વાકો નાહી તોલના. રામ.
ઉઠત બેઠત નીત, જાગત સોવત દીન,
હસી ખુશીસે બાબા, હરીકી હુંડી ખોલના. રામ.
રતન જતન એતો, હય અતિ અમોલન,
સુરદાસ ઇતઉત, નાહી નાહી ભુલના. રામ.

સાખી.

સીતાપતિ રઘુનાથજી, તુમ લગ મેરી દોર,
જેસે કૌવા જાઝકા,[8] ચલન શકત કછુ ઓર. રામ.
દશરથ કૌશલ રામભજ, મત ચીતવે કાહુ ઓર,
સીતારામ મયંક[9] મુખ, તુ કર નયન ચકોર. રામ.
રામ નગર હય રામકા, બસે સરજુ કે તીર,
અજયોધ્યા નગરી રામકી, ચોકી હનુમંત વીર. રામ.
રામ રામ કેહેતે રહો, જબલગ ઘટમેં પ્રાન,
કબહુક દીન દયાલકી, ભનક પરેગી કાન. રામ.
રામ રામ જપે હૃદયમે, આળસ મકર અજાન,
જો તુ ગુન જાને નાહી, તો પુછો બેદ પુરાન. રામ.

---

૧ પોતાની મતલબો સારૂ. ૨ ફરજો. ૩ સાંજ. ૪ પાપી. ૫ બારણે બારણે. ૬ હાંસલ. ૭ પ્યારી વસ્તુ. ૮ વહાણ. ૯ ચાંદ.

૧૦૧ સાવધ થવા વિષે મનને ઉપદેશ.

રાગ કાલીંગડો, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

ભોલે મન, ક્યા સોયા, ઉઠ જાગ. ભોલે.
મેરો રે સાંઈ કબુહું ના સોવે, તું કયા સોવે દીનરાત. ભોલે.
જીને સોયા ઉને લાલ ગમાયા, જાગે ઉનકા ભાગ. ભોલે.
સોવનકે દીન બહોત પડે હય, જાગનકી એક રાત. ભોલે.

સાખી.

તુમતો સોતા કયા કરે, જાગનકી કર ચોંપ,[1]
યહ દમ હીરા લાલ હય, ગીન ગીન ગુરૂકો સોંપ. ભોલે.
રાત ગમાઈ સોયકર, દીન ગમાયા ખાય,
હીરા જન્મ અમોલ થા, કોડી બદલે જાય. ભોલે.
જાગનસે સોવન ભલા, જો કોઈ જાને સોય,
અંતર લઉ લગી રહે, સેહેજે સુમરન હોય. ભોલે,

શચ્અર.

જબ તલક અંજામ[2] બઝમે[3] અયશકા[4] જાના ન થા,
શમઅથી[5] ઉમ્મીદે દુનીઆ ઓર દીલ પરવાના[6] થા,
નશ્ચે[7] ગફ્લત મગર ઉતરા, તો જાહીર હો ગયા,
ખ્વાબથા જો કુછકે દેખા, જો સુના અફ્સાના[8] થા. ભોલે.

૧૦૨ આત્મદર્શન

રાગ, કાલીંગડો, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

હમ મગ્ન ભયે પ્રભુ ધ્યાનમે,
બિસર ગઇ અવિદ્યા તનમનકી, સચ્ચિદાનંદ ગુનગાનમે. હમ૦
ચિદાનંદકી મોજ મચી હય, સમતા રસકે પાનમે. હમ૦
પ્રભુ ગુન અનુભવકે રસ આગે, ન આવત રસ કોઉ તાનમે. હમ૦
જીનહી પાયા તિનહી છુપાયા, ન કહે કોઉકે કાનમે. હમ૦
તાલી લાગી જબ અનુભવકી, તબ સમજે કોઉ સાનમે. હમ૦

સાખી.

તિન દેહતે રહિત હય, તીન અવસ્થાતિત,
પંચકોષપર હય સદા, સત ચિદ્ આનંદ રીત. હમ૦

---

૧ હોશીઆરી. ૨ છેવટ. ૩ સોબતનું. ૪ ઇંદ્રીઓની મોજ શોખના. ૫ દીવાની જ્યોતમાં પડતો. ૬ પતંગીઉ થઇને. ૭ અજ્ઞાનનો પડદો દૂર થવાથી. ૮ દંતકથા હતી.

સંત, સતગુરૂ, શાસ્ત્ર, શ્રુતિ, સબ મીલ કીનો તોલ,
જીવ બ્રહ્મ સોહી એક હય, કહુત બજાઈ ઢોલ. હમ૦
નહીં ચોરાસી તુજ વીષે, નહીં જન્મ જંજાળ,
અહં બ્રહ્મ એક સમજ તબ, નહી મૃત્યુ નહીં કાળ. હમ૦

---

૧૦૩ ખુદાપર ભરોસો.

રાગ, કાલીંગડો, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

રખ ભરોસા પ્રભુકા નામકા, નેકી ધર્મ વોહી તેરે કામકા,
બીના પ્રભુ નહીં કુછ સબકા, બનજા બાસી વોહી સુખ ધામકા. રખ.

સાખી.

બહોત ગઈ થોડી રહી, મન મત વ્યાકુલ હો,
ધીરજ સબકો મીત્ર હય, કરી કમાઇ મત ખો. રખ.
બહોત ગઇ થોડી રહી, તજ માયાકી જાલ,
જી પટક લે જાએગો, સીરપે ભમતો કાલ. રખ.
બહોત ગઈ થોડી રહી, ખા ઓર ખાને દે,
કોડી સાથ ન આવેગી, આશીશ જીતકે લે. રખ.
બહોત ગઈ થોડી રહી, જીવ મત હો નીરાશ,
જ્ઞાન હોંસ નહી છોડીયે, જબ લગ ઘટમે સાંસ. રખ.
બહોત ગઈ થોડી રહી, હુઈ ઝીંદગીકી શામ,
કર તૈયારી કુચકી રેહેવેગો નેકનામ. રખ.

શેઅર.

જીસને યહ ઝર દીયા હય, ફીર વોભી ધન દેગા,
માલો, મકાં, હવેલી, બાગો, ચમનભી[1] દેગા,
જીતે રહેંગે જબતક, ખાનેકો અન્નભી દેગા,
મર જાએગેં તો વોહી હમકો કફનભી[2] દેગા. રખ.

---

૧૦૪ નસીહત–શીખામણની કિંમત

રાગ. કાલીંગડા, ફારસીગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

ઇનચે શોરેસ્ત કેદરદોરે કમર મીબીનમ,
હમે આફાક પુર અઝ ફેતનઓ શર મીબીનમ. ઇનચે ૧.

---

૧ ફુલવાડી. ૨ કબરમાં ઓઢાડવાનુ કપડું.

હીચ શફ્કત ન બેરાદર બે બેરાદર દારદ,
હીચ મેહરી ન પેદરરા બપેસર મીબીનમ.. ઇનચે ૨.

દુખતરાંરા હમે જંગસતો જદલ બામાંદર,
પેસરાંરા હમે બદખાહે પેદર મીબીનમ. ઇનચે ૩.

અસપે તાઝી શુદેહ મજરૂહ બઝીરે પાલાંન,
તોકે જરરી હમેહર ગરદને ખર મીબીનમ. ઇનચે ૪.

હરકસી રૂઝે બીહી મીતલબદ જી અઇયામ,
ઇલ્લત બોનસ્ત કે હર રોઝ બતર મીબીનમ. ઇનચે ૫.

પંદે હાફેઝ બેશનો અય ખાજે બેરો નેકી કુન,
જાં કેઇ પંદ બેહ અઝ દુરરો ગોહર મીબીનમ ઇનચે ૬.

અર્થ

૧. આ જગતમાં હું એવું જોઉંછુ કે તમામ પૃથ્વીમાં કંકાસ, કજીઓ, શોરબકોર, પોકાર તથા ફરીયાદ ભરેલી છે.

૨. ભાઇ ભાઇઓપર મેહેરબાની કરતા જોવામાં આવતા નથી, અને બાપ પોતાના છોકરાંપર રેહેમ રાખતો નથી.

૩. છોકરીઓ પોતાની માતા સાથે લડાઇ, અને કજીઓ કરેછે, અને છોકરાંઓને પોતાના પીતાજીનુ ભુંડુ ઇચ્છનાર જોઉછું.

૪. અરબી ઘોડાઓ જીનના ભારથી ઝખમ ભરેલા થઇ જાયછે, અને શોનેરી હાંસડી ગધેડાઓની ગરદનની ઉપર જોઉછું

૫. હરએક જણ શુભ દહાડો જોવાને સારૂ ખાહેશ રાખેછે, તેનુ કારણ એ છે કે દરેક દીવસ અને વખત ખરાબ આવતો જાયછે.

૬. અહો સાહેબ "હાફેઝ"ની શીખામણને સાંભળો, અને જઇને નેકી કરો, કારણ કે નસીહતને હું ઝવેરાત તથા મોતીથીબી વધારે કિંમતની જોઉંછું.

———— ————

૧૦૫ સ્ત્રીનો નીતિ સણગાર.

રાગ. કાલીંગડા, ગરબો, તાલ ત્રીતાલ.

પેહેરો પેહેરો સોહાગણ[1] જ્ઞાન ગજરા. પેહેરો૦
સાસુ નણંદની સેવા કરીલે, ન કરો પતીથી ઝગડા. પેહેરો૦
દયા ધર્મની ઓઢો ચુનરીયાં, કરો શીયલનાં આંખે કજરા. પેહેરો૦

સાખી.

ખરી ખુબી સ્ત્રીઓ તણી, સદ્‌ગુણ માંહી ધાર,
સુંદરીનુ પતિવૃત પણું, જેમ ખડગની[2] ધાર. પેહેરો૦
સુંદરી સાચુ માનજો, શ્યામાનો સનગાર,
સ્વામી કેવળ સૃષ્ટીમાં, જીવણનો આધાર. પેહેરો૦
સદ્‌ગુણની સાડી ધરી, શીળ કંચુકી[3] સાર,
પતિવૃત્ય પ્રભાવમય,[4] ભાલ તિલક વિસ્તાર. પેહેરો૦
હોય કાળીને કુબડી, પણ પતિમાં એકતાર,
પિયુ પિયુ હમેશા ઝંખતી, તે સુંદર છે નાર. પેહેરો૦
સ્વામી ભકિત સાથે વળી, ઇશ્વર ભકિત ધાર,
પતિની જે મનકામના, તે સતીનો હૈયા હાર. પેહેરો૦

---

૧૦૬ દેવી સ્તિ.

રાગ, કાલીંગડા, ઠુંમરી, તાલ ત્રીતાલ.

માડી સાડીની કીનારી જધમગીયાંરે. માડી.
દામણી[5] દુલરી ટીલડી સોહત, મોહન મનમણી લગીયાંરે. માડી.
આડશું કેશર નાસીકા બેસર, દેખકે હરીહર ઠગીયાંરે. માડી.
મોતીકે હાર મનોહર ઉપર, પાયે ગુંગરૂ ધમ ધમીયાંરે. માડી.
જ્ઞાન સુની રૂષી અંતર હરખી, જેસી જુગત બની બગીયાંરે. માડી.
યદુરામદાસકે માત પ્રતાપસે, આપસે સબ દુઃખ ભગીયાંરે. માડી.

---

૧૦૭ ખુદાના મેળાપની ઇચ્છા.

રાગ કાલીંગડા, ગઝલ, ઠેકો દાદરો.

લગા હય ઇશ્ક અલ્લાસે, નિભાવોગે તો કયા હોગા !
હમારે કલબમે[6] પ્યારે, સદા રહોગે તો કયા હોગા !

---

૧ પરણેલા સ્ત્રી. ૨ તલવાર. ૩ ચોળી. ૪ તેજવાળુ. ૫ કપાળનું ઘરેણું. ૬ દીલમાં.

હમકો હય ચાહ મીલનેકી, મીલાવોગે તો કયા હોગા !
હુસ્ન[1] ચશ્મોકે પ્યાલે ભર, પીલાવોગે તો કયા હોગા !
જરા દીદાર તુમ અપના, દીખાવોગે તો કયા હોગા !
હુમ મરતે હય તેરે ગમમે, જીવાવોગે તો કયા હોગા !
પ્રભુજી બીન તડફતા જી, જીલાવોગે તો કયા હોગા !
હમારે દીલ દીવાનેકો, સતાવોગે તો કયા હોગા !
ચમનબીચ આનકર મુખડા, દીખાવોગે તો કયા હોગા !
ભરમ ધરતા હય કુલ આલમ, હસાવોગે તો કયા હોગા !
અજબ દીદાર રોશન હય, છીપાવોગે તો કયા હોગા !
અગર બાલીપ[2] આ હમકો, જગાવોગે તો કયા હોગા !
જીગરકી દરદકી દારૂ,[3] બતાવોગે તો કયા હોગા !
હસ સબકો તુમ સીનેસે,[4] લગાવોગે તો કયા હોગા !

---

૧૦૮ પ્રભુ મેલાપની ઇચ્છા.

રાગ, ગઝલ, તાલ, ઠેકો કવ્વાલી.

મહોબ્બત ગયરસે[5]. મેરી, છુડાદો યા રસુલ્લાહ,
કદમમે ધ્યાનકો મેરા, લગાદો યા રસુલ્લાહ. મહો.

લગા તકીયા ગુન્હાહોકા, પડા દીન રાત સોતા હય,
મુજે તુમ ખ્વાબ ગફલતસે,[6] જગાદો યા રસુલ્લાહ. મહો.

પડા હું બીચ દરીઆમે, ભમરમે ખાતા હું ચક્કર,
કીનારા વોહ લગે મુજકો, લગાદો યા રસુલ્લાહ. મહો.

અંધેરી કબ્રમે મુજકો, એકેલા છોડ ઓવેગા,
વ્હાં હો ફઝલસે[7] તેરી, ઉજાલા યા રસુલ્લાહ. મહો.

બડી કીસમત હમારી હય. ઉમેદ હમકો તુમારી હય,
ભરોસા દીન[8] દુનીયામે, નીભાદો યા રસુલ્લાહ. મહો.

વસ્લકી[9] પીડ ભારી હય, નેહાયત[10] બેકરારી હય,
મુસાફીર હું બે મુકામે, પહોંચાદો યા રસુલ્લાહ. મહો.

---

૧ સુરત. ૨ પાસે. ૩ દવા. ૪ છાતીમાં. ૫ દુન્યાઈ ચીજો. ૬ અજ્ઞાનનું સ્વપ્ન. ૭ મેહેરબાનીથી. ૮ ધર્મમાં. ૯ પ્રભુ મેળાપની. ૧૦ નકામી.

રાગ-પરજ.

૧૦૯ જંજાળનો ત્યાગ.

રા. પરજ, કેરબો, તાલ, ત્રીતાલ.

જીવ જંજાળી જીવ જંજાળી, જાગીને જો જરા કરને વીચાર. જીવ.
સુનો શું સોડ તાણી, જાગને જરા, જાશે જોબનને થાશે જરા. જીવ.
ફુલ્યો ફુલ્યો ફરે સંસારની માંય, મીથ્યા મથી મરે મૃગજલ માંય. જીવ.
વાંકી મુછ રાખી ફાંકડો ફરે, પટીઆ પાડી નહી કોઈથી ડરે. જીવ.
રાંકડાને રોવરાવી ધન તું ધુને, લાવી ઝપાટે લોકને લૂટે. જીવ.
પ્રભુની ભકિત કોરે કરી, નમાવે શિશ બીજાને જઇ. જીવ.
કાળ ઝપટમાં ઝાલશે અરે, ન લાગે વાર હું તો કહુછુ ખરે. જીવ.
ડાહાપણુ ડોળવુ મુકી તું દઈ, ભજ પ્રભુને ભાવે લઈ. જીવ.

---

૧૧૦ મોતનો ભય મિથ્યા છે.

રાગ, પરજ, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

કોન મરે કોન જન્મે આહીં, સ્વર્ગ નર્ક કોન ગતી પાઈ. કોન.
પંચતત્વ અવગત તે ઉપન્ના, એકે કીયા નિવાસા,
બીછરે તત્વ ફીર સહજ સમાને, રેખ રહી નહી આસા. કોન.
જલમેં કુંભ કુંભ મેં જલ હય, બાહીર ભીતર પાની,
ફૂટા કુંભ જલ જલહી સમાના, યહ તત્વ કથો જ્ઞાની. કોન.
આદે ગગના અંતે ગગના, મધ્યે ગગના ભાઈ,
કહે કબીર કર્મ કીસ લાગે, જુઠી શંક ઉઠાઈ. કોન.

રાગ-હીંડોલ.

૧૧૧. મુંગા પશુઓપર દયા.

રાગ, હીંડોલ, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

રંક પશુઓ કરે પુકાર, સજ્જન સજ્જ બનો હુશીઆર. રંક.
પશુ રક્ષા રક્ષાજ તમારી, સત્વર[1] તેની કરો તૈયારી,
જુદાઇની સહુ વાત વિસારી, સંપ વડે સાધો સહુસાર. રંક.

---

૧ તરતજ.

રસકસની આબાદી થાશે, રોગ શોક સહુ દુર જાશે,
દુધ, દહીં, ઘી ખુબ જમાશે, તન મન બગ્ગ મળશે નીરધાર. રંક.
ગાયો ભેંસો બલદો ઘોડા, ઉપકારી જાણો નહી થોડા,
એના ઉત્તમ જોડા જોડાં, પાળો પૂરણ રાખી પ્યાર. રંક.
ઉજવલ આપણ પશુ પ્રતાપે, કાંઇ બને નહી કાજજ આપે,
પશુ પીડા પણ કોય ન કાપે, કાન સદા અફસોસ અપાર. રંક.

---

૧૧૨ જ્ઞાને મુક્તિ.

રાગ. હીંડોલ, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

ચલનારે હરીકે દરબાર, કાલ બડા થાડા[1] ચોબદાર. ચલના.
હોત હજુરમે યાદ તુમારી, ચલનેકી કછુ કરો તૈયારી,
ઉસમેં હુરમત[2] રહે તુમારી, ઐસી કરણી કર લે યાર. ચલના.
જો તુમ હરીકે વાંહી ચલેંગે, તો માલીક મનમે બહોત ખીલેંગે,
સેવા સરપાવ તુમકો મીલેંગે, પ્રેમ લગાકે કરલે પ્યાર. ચલના.
સુત દારા[3] કછુ કામ ન આવે, ચુપ ચુપ આપના ભરમ ગુમાવે,
યહ સુખમેં તુઝે દુઃખ હોવેગા. અબ તું ચેતલે સરજનહાર. ચલના.
કર્મકા કર કમ્મર કટારા, ધર્મ ઢાલ બાંધો હથીયાર,
ગુરૂ જ્ઞાનીસે ઘોડા કરલે, જ્ઞાન ઘોડેપર હો અસ્વાર. ચલના.
ભાવ લગાકે યહ પદ ગાવે, હરીકે ચરનમે જો ચીત્ત લાવે,
તબહી પરમપદકો[4] પાવે, કોહુ ઉતર ગયે ભવકે પાર. ચલના.

---

૧૧૩ જહાં એકની ખામી, ત્યાં બીજી નકામી.

રાગ, હિંડોલ, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

જહાં પુષ્પ નહીં વ્હાં કયા માલી, જહાં મચ્છ નહીં વ્હાં કયા જાલી,
જહાં સંપ નહિં વ્હાં કયા સુખ હય, જહાં જગત તજે તબ કયા દુઃખ હય,
જહાં નાક નહિં વ્હાં કયા મુખ હય, દો હાથ બીના નહિં હય તાલી. જહાં.
દાની[5] નહિં દેખે દાન કછુ, સુરા[6] નહિં દેખે પ્રાન કછુ,
જહાં લાજ નહિં વ્હાં કયા હય શરમ, જબ મુઠ ખુલી તબ કયા હય ભરમ,
એકીન નહિં તબ કયા હય ધરમ, સદ્ગુન બીન મુખપે કયા લાલી. જહાં.

---

૧ ઉભો છે. ૨ આબરૂ. ૩ સ્ત્રી. ૪ નિર્વાણ. ૫ બક્ષિસ આપનાર. ૬ હિંમતવાળા.

જહાં ડર હય વહાં કયા મેહેલ ભલા, સુમ[1] ધનપર આગ લગા,
જહાં પ્રાન ગયે તબ કયા બૈદન, જહાં ભુખ મીટી તબ કયા હય અન્ન,
જહાં કીયા લગન પાઈ ઘડપન, ફરઝંદ બીના રહે ઘર ખાલી. જહાં,
લોન[2] બીના મીઠા નહિં કુચ્છ, જબ રાખ મીલી નીચા કયા ઉંચ,
ભાવ બીના કયા ભક્તિ કરે, ભાગ્ય બીના કયા જુગતી કરે,
બુદ્ધિ બીના કયા શક્તિ કરે, પ્રભુ બીના નહિં કુછ ખાલી. જહાં,

રાગ–લલત.

૧૧૪ પ્રભુપ્રીતિ.

રા. લલત, ધ્રુપદ. તાલ, ચોતાલ.

મેરો મન લાગ રહો, મોહની સૂરતસે, તાતે મોહે કછુન સોહાએ. મેરો.
નિદ્રાઉજક ગઇ સુપનો પ્રગટ ભયો, આયે અચાનક દરશન પાએ. મેરો.
મેરો કહો માન લેરી, સુનહો સુઘડનાર, તાપર જીયાવારૂં પ્યારે લાલકે અલી,
ભુજહો ભેનાલ ભયે, મુરલીમે લલત, બજાએ ગાએ. મેરો.

૧૧૫ પ્રભુ મરજીને આધીન

રા. લલત, ખ્યાલ, તિલવાડા.

યા રબ સુન લીજીએ મોરી મરજી, જો કુચ્છ ચાહેસો રહે તેરી મરજી. યારબ,
ઇસ દુનીયામે કોઇ નહી આપના, જો દેખેસો મતલબકી ગરજી–યારબ,

રાગ–બસંત.

૧૧૬ બસંતવર્ણન.

રાગ. વસંત, હોરી ધ્રુપદ, તાલ, એકકો.

રૂત બસંત આઇ મન ભાઈ, સોહાઇ. પીયા સમીપ સુખદાઈ. રૂત.
અનેક બન ફુલ ફુલે, સબ બન ઘનપર. કોકીલા ટેર[3] સુનાઇ. રૂત.

---

૧ કંજુસ. ૨ નીમક. ૩ શબ્દ.

સાખી.

વસંત આયો હે સખી, હુજી ન આયો કંથ.
જા ઘર નાર સુલક્ષણી, વા ઘર સદા વસંત. રૂત.

---

૧૧૭ આખરનો સાથી પ્રભુ છે.

રાગ, બસંત, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

એ દીન તેરો સદા ન રહેગો, મતકર માન ગુમાન. મત૦
ધન જોબન તેરો થીર ન રહેગો, આખીર મોત નીધાન,
કોડી કોડી માયા જોડી, પડયો વીષયકે[1] ધ્યાન. મત૦
લખ ચોરાશીકો ફેરો ન ટાળ્યો, બિસર ગયો હરનામ.
પ્રભુબીન તેરી કોન ગત હોગી, ચલો જાત અવસાન.[2] મત૦
માનવ તનસો હય છીન ભંગુર,[3] તામે હોત બેભાન,
બાર બાર સમર મન માંહી, ધર પ્રભુકો ધ્યાન. મત૦
દયા ધરમકી બાત ન જાને, નાહક ભયો હેરાન,
કહો પ્રભુ બીન કોન ગતી હય. ભજે બીના હરઆન.[4] મત૦

શેઅર,

જગતમેં યેહી મઝા હ્યુય કે ખાના વ યા ખીલાના,
ભુખેકો દાલ રોટી, નંગેકો કપડા ચડાના,
સબ ઇસ ઘડી ઉડાલે, જો તુજકો ઉડાના,
ગાફીલ ફીર ઇસ ગલીમે, તુજકો નહી હય આના. મત૦

---

૧૧૮ વસંત વિરહ.

રા. બસંત, હોરી, તાલ, ચોતાલ.

રૂત બસંત તરૂની[5] સંગ, મન હસંત, કામીની, ભામીની,
સબ અંગ અંગ મીલ ગાવત ફાગરી. રૂત.
ચરચરી મીરદંગ તાલ, નેરતત સંગીત ચાલ,
ઉરપ નીરપ તાલ બગુત લેત લાગોરી. રૂત.

---

૧ દુન્યાની મોજ શોખ. ૨ વખત. ૩ નાશ થનારી. ૪ આપળે. ૫ જુવાન ઓરત.

ગામ ગામ ધામ ધામ લગ રહેકો જગ હય,
દમપતિ[1] અતિ પાયે રી, ખેલનકો લ ગોરી. રૂત
અખીયાં દો સખીયાં લીખરે મા ફાગુનમે,
મેરા પીયા આવે તો મેરો બડો ભાગરી. રૂત.

---

૧૧૯ શ્રીકૃષ્ણ સ્તુતિ.

બસંત, ખ્યાલ, તાલ, ત્રીતાલ.

ગોવીંદ ગીરધર હળદર બીષધર, નામ તિહારો કહાન. ગોવીંદ.
મોર મુકુટ શીશ મુરલી અધરગુંજ, માખન માંગત દાન. ,,
હાથ લકરીઆં, ખાંધે કમરીઆં, બન બન મારત તાન. ,,
ગોરસ ચાખત જનમ ગુમાયો, સો નંદ જસોમતી પ્રાન. ,,

રાગ–બિભાસ.

---

૧૨૦ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ સારૂ શિવોપાસના.

રા. બિભાસ, ભજન, જપતાલ.

જાગ શિવ શંકરા, જન્મ દુઃખ ભવહરા, રિદ્ધિ સિદ્ધિ કરા ભક્તકાજે,
ત્રિવિધ તન તાપ હર, જયશ્રી સુખ રંગભર, હર હર પરબ્રહ્મ
વારે ધાજે. જાગ.
ત્રિશુલ ધરનાર, ત્રિપુરારી ત્રિનેત્રરે, આધિ ઉપાધિ શુલ ત્રણુ કાપો,
સ્થુલને સુક્ષ્મ કારણને કાપીને, જ્ઞાન પ્રતાપ અમૃત આપો. જાગ.
સર્વમાં શકિત તું બીજમાં બીજતું નિરઆધારના ધારનારા,
જલ વિષે જાઝને રંકની દાઝને જોઈ તોફાનથી તારનારા. જાગ.
કંઠ નહી તોય નીલકંઠ મૌલી વિના, ચંદ્ર મૌલી થયાં વિશ્વરૂપ,
અંગ વણુ અંગમાં ભુંજગ ભુષણુ ધર્યાં, વામ નહી તોયે વામ અનુપ. જાગ.

---

[1] મરદ, ઓરત.

૧૨૧ સૂર્યસ્તુતિ.

રાગ, બિભાસ, પદ, તાલ, જપતાલ.

ગગન ગૃહ મંડલે, ઈષ્ટ દ્વીજ કુલતણા બ્રહ્મના તેજનું તત્વમાનું,
કરૂં નમસ્કાર ગાયત્રી પતિ મૂર્તિ, દ્વાદશ રવી સૂર્ય આદીત્ય ભાનુ. ગગન.
ગમન કરતા તમો વ્યોમને ભામના, છો દ્વીવાકર પ્રભાકર પ્રકાશી,
દ્વીનકરા ભાસ્કરા મીત્ર રૂપે તમો, શહસ્ત્ર કીરણો ત્રીલોચન ઉપાશી. ગગન.
ઉદયમાં બ્રહ્મનુ રૂપ છો, મધ્ય માહેશ્વરા, વીષ્ણુ છો અસ્તમાને,
ત્રગુણ તેજે કરી તપત ત્રેલોકમાં વાલીખીલ્યાદીજન જપતિ ધ્યાન. ગગન.
વિપ્રના કુલતણુ, શુદ્ધિ અંતર, ભર્ગ આભાસથી ભાનું આપો,
નીરખુ નારાયણુ અરૂણુ કૃષ્ણુ પતિ, કીર્ણું છોડુ નહીં કષ્ટ કાપો. ગગન.

---

૧૨૨ જગત એક કલ્પના.

રાગ, બિભાસ, પદ, તાલ, જપતાલ.

જાગીને જોયુ તો જગત દીસે નહી, ઉંઘમાં અટપટા ભોગ દેખે,
ચિત્ત ચૈતન્ય વિલાસ તદરૂપ છે, બ્રહ્મ લટકા કરે બ્રહ્મ પેખે. જાગી.
પંચમહાભૂત પરબ્રહ્મ વિષે ઉપજ્યા, અણુ અણુમાંહી રહ્યાછે વળગી,
ફુલ ને ફળ તે તો વૃક્ષના જાણવા, થડથકી ડાળ તે નહીરે અળગી. જાગી.
વેદ તો એમ વદે શ્રુતિ સ્મૃતિ સાખદે,[1] કનક કુંડળ વિષે ભેદ નોહે,
ઘાટ ઘડયા પછી નામરૂપ જુજવા, અંતે તો હેમનું[2] હેમ હોય. જાગી.
જીવ ને શીવ તો આપ ઈચ્છાએ થયાં, રચી પ્રપંચ ચૌદલોક કીધાં,
ભણે નરસૈઓ એ તુંજતું તેજતું, સંતની સાનમાં અનેક સીધા. જાગી.

---

૧૨૩ વર રાજાને આશિર્વચન.

રાગ. બિભાસ, પદ, તાલ, જપતાલ,

ધન્યરે ધન્ય વરરાજ જીવો ઘણું, રાયને રત્ન આ મંડળીના,
ઈશ દીર્ઘાયુ[3] પ્રેમે કરે તમ તણુ, પ્રીતથી પાય પ્યાલા અમીના.[4] ધન્ય.
જહાંસુધી સૂર્યને ચંદ્ર નભમાં[5] તપે, જહાંસુધી સાગરે પાણી છળકે,
ત્યાંસુધી નેક તમજોડ કાયમ રહો, વધુ વધુ તેજ દીન દીન ચળકે. ધન્ય.

---

૧ સાક્ષી. ૨ શોનુ. ૩ લાંબો આવરદા. ૪ અમૃત. ૫ આકાશમાં.

સત સહુઓ ઘણા વર્ષ જીવી જુગલ, સકલ સંસારનું સુખ પામો,
પ્યારથી, કાર્યથી, ચીત્તથી રીતથી, જગ વિષે ચાલી જશ ખૂબ જામો ધન્ય.
સૃષ્ટીમાં તમતણાં દુષ્ટ સૌ શત્રુ જે, તીમીરની[1] ખાડમાં ઘશ નાખો,
તનથકી મનથકી ધનથકી નિત્યતમ, પૂર્ણ રહી સુખનો સ્વાદ ચાખો. ધન્ય.
પક્ષીઓ પ્રાણીઓ સર્વે સાથે મળો, આ નવીન જોડ ચોપાસ આવો,
સર્વ ભેગા મળી અદલ આશિષ દ્યો, જુગજુગ જીવી લ્યો સર્વ લ્હાવો. ધન્ય.

---

૧૨૪ માનસીક આરતી.

રાગ, બિભાસ, તાલ, ત્રિતાલ.

ગોપાલ રાયને આર્તીએ, કરે સંત લઉ લાઇ. ગો૦
મન કર ધૃત,[2] કાયા કર થાળી, બ્રહ્મજ્ઞાન કર બાતી,[3]
પંચતત્વ લે દીપક જીયા, બલે અખંડ દીનરાતી. કરે.
ચિત્ત સુચંદન, ધ્યાન સુમન, અનહદ ઘંટ બજાઇ,
અજપા ધ્વની ભાવધર ભોજન, મનસા ભોગ લગાઇ. કરે.
ચવર સુપવન, અક્ષત ગગન, નવ કપાટ લગાઇ,
ભીતર દ્વાર પૂજ પરમેશ્વર, આત્મ પુરૂષ ચઢાઇ. કરે.
શંખ મૃદંગ ગડર ધ્વની ઉપજે, અનહદ બાજે બીન,
બ્રહ્મા બિષ્નુ મહેશ્વર નારદ, સકલ સાધ લય લીન. કરે.
કાલ નિકંદન સુરવર મંડન, સંતન પ્રાન આધાર
કહત કબીર ભક્તિ એક માંગુ, આવાગમન[4] નિવાર. કરે.

રાગ—પહાડી.

૧૨૫ આત્મનું ભાન તથા અજ્ઞાનનું દુર ખસવું.

રાગ, પહાડી, ગજલ, ઠેકો, દાદરો,

મેં ન બંદા ન ખુદા થા મુઝે માલુમ ન થા,
દોનુ ઈલ્લત્સે[5] જુદા થા મુઝે માલુમ ન થા. મેં
શીકલે હેરત હુઇ આઇનયે દિલસે પૈદા,
માનીયે શાને શફાથા મુઝે માલુમ ન થા. મેં

---

૧ નરકની. ૨ ઘી. ૩ દીવાની બત્તી. ૪ જનમ, મરન. ૫ ઉપાધિ.

દેખતાથા મેં જીસે હોકે નઝીદાહર્સું,[1]
મેરી આંખોમેં છુપાથા મુઝે માલુમ ન થા. મેં
આપડ્ડી આપહો યા તાલીબો[2] મતલુબ[3] હય કોન
મેં અ:શક હુઆથા મુઝે માલુમ ન થા. મેં
દીલકે આયનેકો મેં રૂબરૂ રખકર દેખા,
આપકા રૂયે શફ્ફાથા, મુઝે માલુમ ન થા. મેં
વજે માલુમ હુઇ તુજસે ન મિલ્નેકી સનમ,
મેહ્ડી ખુદ પર્દે હુવ.થા મુઝે માલુમ ન થા. મેં
બાદે મુદ્દત જો હુવા વસ્લ ખુલ્લા રાઝ[4] વતન,
વાસીલે[5] હકકમે સદાથા મુઝે માલુમ ન થા. મેં

---

૧૨૬ પ્રભુ એકજ આખીરનો મીત્ર છે.

રાગ, પહાડી, પદ, તાલ, કેરબો.

મન કોનકી બાટ નીહારત[6] હય. અબ કોનસા યાર તુમારા હય,
ધન ધ.મ રહા સબ સાથ રહા, અબ સબસે કીયા કીનારા હય. મન૦
માત પિતા દારા[7] ભગની, અબ કોઇ ન કહત હમારા હય,
સબ ભરભર નીર વીલાપ કરત, અબ કોનસા બુઝનહારા હય. મન૦
તુમ દેશ બિદેશ ફીરે ભ્રમતે, બિધના કછુ ઓર બિચારા હય,
જેસી કરની કર આયે બ વરે, તેસી ભોગનહારા હય. મન૦
સોંચ કરે અબ હો:ત કયા, કછુ દીનભર ઓર ગુઝારા હય,
શ્યામ સુંદર (પ્રભુ) કો સુમરન કરલે, વોહી મીત્ર દુલારા[8] હય. મન૦

સાખી.

માબાપ, બેહેન, ભાઇ સબ હય અચ્છે વક્તકે દેખ,
પ્રભુકે સીવા કોઇ કામ ન આયે વકતકે તંગમે દેખ,
ફાની જમી, ફાની આસમાં, ફાની બસર, ફાની સબ દેખ,
પ્રભુ કે સીવા કોઇ ન રહે બાકી, ફાનીકે જંગમે દેખ. મન૦

---

૧ આંખોમાંથી દુર. ૨ શોધનાર. ૩ શોધવાની વસ્તુ. ૪ છુપી ચીજ.
૫ બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ. ૬ જુવે છે. ૭ સ્ત્રી. ૮ વહાલો.

૧૨૭. ખુદા દીલમાં છે.

રાગ, પહાડી—જંગલા, ગઝલ, તાલ, દાદરા.

વોહ લામકાંકો[1] છોડ મકાંમે જો આ રહા,
ઉસકી ગલીમે આશકે શયદાભી જા રહા. વોહ.
અપની ખુદી મીટાકે તું બીલકુલ હો બેનીશાં,[2]
ખુદ આપ ગુમ ગયા, તો ખુદાઈ ખુદા રહા. વોહ.
આંખુમે નુર તેરા સમાયા હુય ઈસ કદ્ર,
અરઝો[3] સમામે તેરાહિ જલ્વાહ સમા રહા. વોહ.
વોહ તેરે પાસ હુય ઉસે ધુંડે હુય તું કહાં,
અપની ખુદીમે[4] આપ તું ઉસકો છુપા રહા. વોહ.
વોહ જાન મેરી જાનમે, એસા હુવા મોહીત,
દીલમે હમારે કોઈ ન ઉસકે સીવા રહા. વોહ.
ઝામીન તું રાઝે અનફુસેકુમ[5] અપને જાનસે દેખ,
તારે નફસકો આપ વોહ તુજહમેં મીલા રહા. વોહ.

---

૧૨૮. દુન્યાઈ પ્યાર જુઠો, ખુદાઈ પ્યાર સાચો.

રા. પહાડી જીલ્લા, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

ઇશ્કકે દરીઆકી મૌજે, દેખકર મેં બેહ ગયે,
યારકે મીલનેકા દીલમે, થા સો દીલમે રેહ ગયે. ઇશ્કકે.
જીસકો દેખા ઇસ જહાંમે હુય જો મારા ઇશ્કકા,
ઇશ્ક નહી યહ બદબલા હુય, જીસને દેખા કેહ ગયે. ,,
મેંને દેખે દોસ્તો ઇસ ઇશ્કકે, સારે ફરેબ,[6]
રાતદીન જગતા રહા, જીતેજી મરકર રેહ ગયે. ,,
મૌંતકો કરના કુબુલ, ઓર ઝહર ખાના ખુબ હુય,
જો ફસા ઈસ ઈશ્કમે, વ્હો લાખો દુઃખ સહે ગયે. ,,
કીશનકી હુય અરજ યારો, ઇશ્કસે મહફુઝ[7] રહે,
બદબલા હુય બદબલા હુય, હર કીસીને કેહ ગયે. ,,

---

૧ મકાનવગરનો. ૨ નિશાન વગરનો. ૩ જમીનમાં, આકાશમાં. ૪ અહંકારમાં.
૫ દીલમાં જોયાકર. ૬ દગલબાજી. ૭ દુર રહે.

શેઅર.

ઠરેગા જો કોઇ ઇશ્ક મીઝાજી,[1] ખુબ વોહ હેરાં હોવેગા,
લગાકે દીલકો વોહ ફેર, અપને નસીબકો રોવેગા,
ખાક છીનતા ફીરેગા, દરદર નહીં ચેનસે સોવેગા,
નહી ફલ પાયેગા, વ્હો ઉલ્ફતકા[2] બીજ જો બોવેગા. ઇશ્કકે
નસીહુત[3] માનો મેરે પ્યારે, અબ હોશીઆર હો જાઓ,
ખુદાકી યાદમે કસકે કમર, તૈયાર હો જાઓ,
તજસ્સોસ[4] કરકે તાલેબે,[5] દીદાર હો જાઓ,
ખુદાઇ સદકે[6] તુમપર હો, જો હક્કે યાર હો જાઓ. ,,

૧૨૯. દુનીયા પ્યાર–ખુદાઇ પ્યાર.

રાગ, પહાડી, ગઝલ, તાલ, દાદરો.

મરે હઝારો લોગ, ચાહ ચીત્ત ચોર તેરી કરતે કરતે,
પર ન દીદ[7] મીલ શકા, કુચ્છ કર ગયે ધ્યાન ધરતે ધરતે. મરે.
ગયે શેખ પઢને કુરાન, મુલ્લા કુરાન કેહેતે કેહેતે,
મીલી ન હમકો થાહ, અગમ દરીયામે રહે બહુતે બહુતે. મરે.
મફતુન[8] મજનુહુવા, સિર્ફ[9] લૈલીકે ગુન ગાતે ગાતે,
જીસકો લાગ કીયા કત્લ બંદેને ગમ ખાતે ખાતે. મરે.
હુવા મુફત ફરહાદ. કોહકો[10] કાટ નદી લાતે લાતે.
નિકલ ગઇ શીરીંકી જાન, પ્યારીકી ખબર આતે આતે. મરે.
ચકવેકી રહજાતી હય, દુઃખ બીચ આંખ લગતે લગતે,
ઉસી શોચમે ગુઝરે હય, ચકવીકી રેન જગતે જગતે. મરે.
જોજો આશકને રખ્ખા, ઇશ્કકે બીચ કદમ ડરતે ડરતે,
જોજો મીઝાજીથે આશક, વોહ ગયે ડૂબ તરતે તરતે. મરે.
કેહેતે હય મત ડોલો બરાદર, મેરે ભગતે ભગતે,
નહીતો ફીર પછતાવોગે, દુનીયાકો આપ ઠગતે ઠગતે. મરે.

---

૧૩૦. (પરોક્ષ જ્ઞાન) આંતરીક ત્યાગની શ્રેષ્ટતા.

રાગ, પહાડી, ભજન, તાલ, પીસ્તો.

થયા મુજ કેશ ધોળા, તોયે હું સંસાર માંહી;
ગયા મુજ ઉંડે ડોળા, તોયે હું સંસાર માંહી. થયા.

---

૧ દુન્યાઈ. ૨ પ્યારના. ૩ સલાહ. ૪ શોધ. ૫ શોધનાર. ૬ મેહેરબાની
૭ દર્શન. ૮ આશક. ૯ ફકત. ૧૦ પહાડ.

કાયાની કાંતી ઘટી, ત્વચા મુજ ઝુલી રહી,
જુવાની ચાલી ગઇ, તોયે હું સંસાર માંહી. થયા.
વાસનામાં ચકચુર બની, નારી જાણી છે નર્ક ખાહી,
શોધી લીધા જગના ધણી, તોયે હું સંસાર માંહી. થયા.
માયામાં મસ્ત રહી, ગાયા ગોવીંદ નાહી,
હવે સહુ ભ્રાંતિ ગઇ, તોયે હું સંસાર માંહી. થયા.
માન હવે તું મન પાજી,[1] આમાંથી કોણુ સાથે તાંહી,
જાણી લીધા મેં અવિનાશી, તોયે હું સંસાર માંહી. થયા.
દીલમાં વૈરાગ્ય ધરી, પરમસુખ છે અંતર ત્યાગ માંહી,
જપો હવે શીવ શીવા હરી, દીલ ના રાખો સંસાર માંહી. થયા.

---

૧૩૧. બ્રહ્મસત્ય જગત મિથ્થા.

રાગ, પહાડી, જીલ્લા, ગઝલ, તાલ, દાદરો.

અય બેસમજ સમજકે યહ મશહુદ[2] કોન હય,
હરશૈમે[3] દેખલે કે યહ મૌજુદ કોન હય. અય.
ગરચે ખુલાહો રાઝ, સમીઆ[4] બસીરકા.[5]
હર ફાલમે[6] યહ દેખલે, મકસુદ[7] કોન હય. અય.
આદમ હય કોન તીન્નતે[8] આદમ કહાંસે હય,
સજદા[9] કીયા સો કોન, વ મસજુદ[10] કોન હય. અય.
ખીલવતમે[11] કોન ઝાહેદો, મીનોશ[12] હો ગયા,
આબીદ[13] હુવા સો કોન, વોહ મયબુદ[14] કોન હય. અય.
કીસીકો ખરીદ કોન કીયા, કોન વોહ બીકા,
યહ બોલા કોન, આવાઝો મામુર કોન હય. અય.
અબતો સકુત[15] સાધકે શાહ ખેર હો ગયા,
સમજાકે બુદ કોન હય, નાબુદ કોન હય. અય.

---

૧૩૨. પ્રામાણીકપણે રોજગાર કરવો.

રાગ, પહાડી, જીલ્લા, ગઝલ, તાલ દાદરો.

કરતા હય કોઇ જોરો જાફા પેટકે લીયે,
સહેતા હય કોઇ રંજો બલા પેટકે લીયે. કરતા.

---

૧ કમઅકકલ. ૨ ચૈતન્ય, જાહેર. ૩ દરેક ચીજમાં. ૪ સાંભળનારો. ૫ દેખનારો. ૬ શબ્દમાં. ૭ આખરનો વીચાર. ૮ ખમીર, માટી. ૯ ભકિત કરનાર. ૧૦ ભકિત. ૧૧ ખાનગીમાં. ૧૨ દારૂ પીનાર. ૧૩ ભકત. ૧૪ ભકિત ૧૫ એકદમ ચુપકી.

બચેઠે હુય સબ દુકાન લગા પેટકે લીયે,
સબ કર રહે હુય ફીક્ર સદા પેટકે લીયે. કરતા.
સાધુભી દેતા હુય દુઆ પેટકે લીયે,
ધંધા હરેકને શીખ લીયા પેટકે લીયે. કરતા.
માશુકભી કર રહી હુય વફા પેટકે લીયે,
ક્યા ક્યા વોહુ કરતી નાઝો અદા પેટકે લીયે. કરતા.
દીન રાત હકીમ કુટતા દવા પેટકે લીયે,
બીલ્લીભી મારતી હુય ચુવા પેટકે લીયે. કરતા.
સબ કરતે હુય ખટપટ સદા પેટકે લીયે,
હે શર્મો આબરૂસે પ્રભુ પેટકે લીયે. કરતા.
કભી ન હોના બે વચની પેટકે લીયે,
દગા ફીસાદ કપટ તજ પેટકે લીયે. કરતા.

મસનવી.

ઈફ્લાસમે,[૧] ઈદબારમે,[૨] ઈકબાલમે[૩] હુય ખુશ,
પુરે હુય વોહી મર્દ જો હર હાલમે હુય ખુશ,
ગર ઉસને દીયા ગમ તો ઉસી ગમમે રહે ખુશ,
ઓર ઉસને જો માતમ દીયા, માતમમે રહે ખુશ,
ખાનેકો મીલા કમતો, ઉસી કમમે રહે ખુશ,
જીસ તઓર રખ્ખા ઉસને ઉસ આલમમે રહે ખુશ. કરતા.

---

૧૩૩. પુરૂષાર્થ અને પ્રેમભાવ રાખવો.

Here we should labour and love.

રા. પહાડી, સોંગ, તાલ, પીસ્તો.

Here in the heart of the world,
Here in the noise and the din,
Here where our spirits are hurled,
To battle with sorrow and sin. Here.
This is the place and the spot,
For the knowledge of infinite things,
This is the kingdom where thought,
Can conquer the prowess of kings. Here.

---

૧ ભીખારીપણામાં. ૨ કમનસીબીમાં. ૩ નસીબીમાં.

Earth is one chamber of heaven,
Death is no grander than birth,
Joy in the life that was given,
Strive for perfection on earth. Here.
Here in the tumult and roar,
Show what it is to be calm,
Show how the spirit can soar,
And bring back its healing and balm. Here.
Stand not aloof nor apart,
Plunge in the thick of the fight,
There is the street and the mart,
That is the place to do right. Here.
Not in some cloister or cave,
Not in some kingdom above,
Here on this side of the grave,
Here we should labour and love. Here.

---

૧૩૪. પ્રભુની હજુરમાં ભલે પ્રાણજાય.

રાગ, પહાડી, ગઝલ, તાલ, કવ્વાલી.

આરઝુ યહ હયકે નીકલે દમ તુમારે સામને,
તુમ હમારે સામને હો હમ તુમારે સામને. આરઝુ.
હસ્રકે[1] દીનભી હો શરેહગમ તુમારે સામને,
સબ ખુદાકે સામને હો હમ તુમારે સામને. આરઝુ.
બાદ મેરે રોએગા સારા ઝમાના દેખના,
ધુમસે હોગા મેરા માતમ તુમારે સામને. આરઝુ.
વાયઝો તુમ કોનહો ઝીંનદાને જીન્નતકા યકીન,
ખુદ કહે ગર હઝરતે આદમ તુમારે સામને. આરઝુ.
મુઝકો ઉસ સરકી કસમ અબતક વોહી હય ઇઝતરાબ,[2]
દાગે મુંઝતરકો[3] જો થા આલમ તુમારે સામને. આરઝુ.

---

1 ક્યામતનેદહાડે. 2 બેચેની. 3 બેચેન.

રાગ—ભૈરવ.

૧૩૫. ગણેશ સ્તુતિ.

રાગ. ભૈરવ, ભજન, તાલ દાદરો.

અહો ગનરાયા, મોરે મનભાયા.
બીઘ્નહરન શુભકરન ચત્રભુજ, એકદંત ઝલકાયા,
કંઠ શારદા બસે જીનુકે, રીદ્ધ સીદ્ધ આનંદ પાયા. અહો.
ચાર બેદ છ શાસ્ત્ર ધ્યાને, પ્રથમ ગુન તેરા ગાયા,
લંબોદર મહારાજ મોરીયા, ચરાચર તેરી માયા. ,,
ધ્યાન ધરેસે બીઘ્ન હરલે, સુમર અમર હોય કાયા,
શિવ સનકાદીક સુરમુની જન, જીને કર ફેર શિશ નમાયા. ,,
તુઇ મુરશદ તુઇ સકલ, તુઇ અખંડ બ્રહ્મ કેહેલાયા,
હુમ સબ કરત આરતી, ચમર છત્ર શિર છાયા. ,,

---

૧૩૬. મનોપદેશ.

રાગ, કલીંગ—ભૈરવ, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

ભજ ત્રિભુવન વિશ્વાધારા. ભજ.
જેથી જાય અઘ અગણીત તારા, સુખ થાય સહુસારા,
દુઃખ નાસે જે નઠારા. ભજ.
પ્રભુનું સ્વરૂપ જાણી, ધર વૃત્તિ પ્રેમ આણી,
ખોટા ચાળા જુઠી વાણી, મેલો મીત્ર મારા. ભજ.
ઉત્તમ સુકૃત કર, નિતીને તું અનુસર,
પાપી કામોથીજ ડર, સમભાવ ધર મારા પ્યારા. ભજ.
ઉપજાવ્યો તુને રામે, વીચારી જો કેવે કામે,
તે તું જીવ રાખી ઠામે, કર કૃત્ય સારા. ભજ.

---

૧૩૭. પ્રભાત વર્ણન.

રાગ, ભૈરવ, પદ, તાલ, દાદરો.

જાગનીતું બોલે સજની, અબકી પ્રભાત સુને. જાગની.

સુરજકી કીરન ભઇ, ચંદાકી ઝાંખન હુઇ,
હાથ લીયે ટોકરી માલન, નાજુક કલીયા ચુંને. જાગની
રસીક મેના ગાયન બોલે, ચંદોલ સમસુર ખોલે,
ચકી ચુંઈચુંઇ હર ભજન, મધુ કમલમે ધુંને. જાગની.
મંદ હસન પવન ડોલે, રૂતુ શોભન જોબન ગોલે,
નદી નાલોમે નીરમલ નીર, મધુરતા ભર ગુને. જાગની.
પ્રેમરસ પ્રીયા બખાણે, પીયા અબ ન રહો અજાને,
જ્ઞાન નદીમે સ્નાન કરલે, ફીર ગોથા મીલે ન તુંને. જાગની.

રાગ—રામકલી.

૧૩૮. શ્રી શિવસ્તુતિ.

રાગ, રામકલી, પદ, તાલ, દાદરો.

શંકર મહાદેવ દેવ સેવક સબ જાગે,
સેવક સબ જાગે ગીરજાપતિ જાગે. શંકર.
પાવત નહીં પાર શેશ, ધ્યાવત સુરનર ગનેશ,
બેદ પુરાન બાંચતહી બ્રહ્માદીક તાકે. શંકર.
લીપટ લીપટ જાત વ્યાલ ઓઢે તન જરદ ખાલ,
રૂન્ડમાલ ચંદ્રભાલ દ્રીગવીશાલ વાકે. શંકર.
જટાજુટ શીશ ગંગ, પાયેન તોરે અતિ પ્રચંડ,
ગીરજા અરધંગ રંગ ભંગ રંગ છાંકે. શંકર.
દૈતનકો હરન કીયો, ડમરૂકો ધ્યાન ધર્યો,
ઐસો ભૌ ભેખ લીયો, નિલકંઠ જાકે. શંકર.

---

૧૩૯. બુરાકામથી પ્રભુ બચાવે.

રાગ, રામકલી, ગઝલ, તાલ, દીપચંદી.

બસ અબ મેરે દીલમે બસા એક તું હય,
મેરે દીલકા અબ દીલરૂબા[1] એક તું હય. બસ.
ફકત તેરે કદમોપે અય મેરે ખાલેક,[2]
લગા અબ મેરા ધ્યાન શામો સુબેહ હય. ”

---

૧ દીલજીતનાર. ૨ માલીક.

મેરા દીલતો તુજસેહી પાતા હય તસલ્લી,[1]
બસી મગજમે પ્રેમકી તેરી બુ[2] હય. બસ.
સમજતે હય યું મુજકો અકસર[3] દીવાના,
તેરા જીગ્ર વીરહસે ઝખ્માંકો બહુ હય. ,,
નહીં મુજકો દુન્યાવી ખુશીઓસે ઉલફત,
તેરા પ્રેમહી મેરા મુશકો હેના હય. ,,
રંગુ પ્રેમસે તેરે દીલકા એ ચોલા,
જીસે જાનસે અબ કીયા કુછ રહુ હય. ,,
ન પાલા પડે નફસે શએતાં સે મુજકો,
તેરે દાસકી અબ એહી આરજું હય. ,,

રાગ—ભૈરવી.

૧૪૦. પ્રભુ મેળાપની ઈચ્છા.

રાગ, ભૈરવી, ઠુંમરી, તાલ, દીપચંદી.

જહાં બ્રજરાજ કલ પાયે, ચલો સખી આજ વોહ બનમે,
બિના વોહ રૂપકે દેખે, બિરાહકી આગ લગી તનમેં. જહાં૦
ન કલ પડતી હય બેકલકો, ન જી લગતા હય બીન જાની,
ભઇ ફીરતીહુ યોગીનસી, ભરી બાઝાર ગલીયનમેં. જહાં૦
કરૂ કુરબાન દીલ ઉસપર જનમભર ગુન ન ભુલુંગી,
મેરા મેહેબુબ[4] જો લાકર, બેઠા દે મેરે આંગનમે.[5] જહાં૦
ન કુચ્છ ગર્ઝ દુનિયાંસે, ન મતલબ લાજસે મેરાં,
જો ચાહો સો કહો કોઇ, બસે અબ તો વોહી મનમેં. જહાં૦
પ્રભુકી બાત સચી હય, નહી શક ઈસમે કુછ હય,
જો સુરતકા હય મસ્તાના, વોહ સમજે કયસે બાતનમેં. જહાં૦

---

૧૪૧. ભકિત.

રાગ, ભૈરવી, પદ્દ, તાલ, ત્રીતાલ.

પ્યારે જીયા તુમ જાવોગે હમ જાની. જીયા.
પંચ તત્વકા બના હય પીંજરા, વામે બસ્તુ બીરાની,
આવેગી કોઇ લોભ લેહેરીયાં, ડુબેગો બીન પાંની. જીયા.

---

૧ આરામ. ૨ ખુશબો. ૩ ખાસ કરીને. ૪ પ્યારા. ૫ મકાનમાં.

રાજ કરંતે રાજા જાવે, રૂપ ધરંતી રાની,
વેદ પઢંતે પંડીત જાવે, ઓર જાવે અભિમાની. જીયા.

દશાજીયો, બીશાજીયો, જીયો જુગ જુગ જાની,
અર્બ ખર્વ બોહોતેરા જીયો, અંત મરન નીશાની. જીયા.

સુરહી[1] જાયેગો, ચંદ્રહી જાયેગો, જાવે પવન ઓર પાની,
મલ્યાગીર, ભવસાગર જાવે, ચેત દેખો નર પ્રાની. જીયા.

પાંચ સખી મીલ ચલી બઝારે, એકસે એક સાની,
ઉઠ ગયે હાટ[2] સોદા નહી પાયા, ફીર પીછે પસ્તાની. જીયા.

એક બેર બ્રહ્મહી સમજેગા, મીટ જાય યહ ફાની,
કહે કબીર સત્ ભક્તિ ન જાવે, આદ અંત ઠયરાની. જીયા.

---

૧૪૨. મનોપદેશ (વૈરાગ્ય).

રાગ, ભૈરવી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

મન મત કર મેરા મેરા, તન ધન ભી કહાં તેરા,
તું તો માયાસે હય ઘેરા, કર જન્મ સફલકા ફેરા. મન. ૧

મેહેલ બનાયા વ્હેલ[3] બનાયા, છત્ર પલંગપે સોયા,
થોડે દીનકી તુચ્છ સફરમે, મલમલ કાયા ધોયા. મન. ૨

તીન દીનકી યહ દુનીયા હય, માયા કીસ્સે જોડી,
અય દીલ જાન મુસાફર તું હય, રહી મંજલ[4] અબ થોડી. મન. ૩

હાડ ન તેરા માસ ન તેરા, સરપર જમકા ધોસા,[5]
બડે બડેભી લટક ગયે, કંઇ દેખો લોગ તમાસા. મન. ૪

તુંદ જવાબી તેજી મતહો, ઇસ તેજીસે ડર તું,
જર જોરૂ કછુ સાથ ન આવે, જબ જાવેગા મર તું. મન. ૫

પ્યારે મતકર બડાઇ તેરી, બડાઇ સબસે બુરી,
ગયે હકુમત કરનેવાલે, હુંઇ મંજલ જબ પુરી. મન. ૬

કીધર ચલા અય પ્યારે મુસાફીર, ડાલ ગલેમે ગુંચલા,[6]
સરજનહાર હય એકહી પ્યારા, તુમહમ ખાકી પુતલા. મન. ૭

---

૧ સૂરજ. ૨ બજાર, ગુજરી. ૩ ગાડી. ૪ વખત. ૫ ભય, ફટકો. ૬ વાસનાઓ, ઉમેદો.

૧૪૩. પ્રભુપ્રેમ. (ભકિત-ધર્મ).

રાગ, ભૈરવી, ઠુંમરી, તાલ, ત્રિતાલ.

કોઇ દેખા હય મેરા પ્યારા મોહન, મેરા મોહન મેરે જીકા જીવન. કોઇ.
મેરે મોહનકી હય દો નીશાની, હાથમે બંસી ઘનશ્યામ બદન. કોઇ.
મેરે મોહનકી હય દો નીશાની, માથે મુકુટ ઓર બીચમે રતન. કોઇ.
મેરે મોહનકી હય દો નીશાની, માતપિતા હય ભકિત ધરમ. કોઇ.

સાખી.

જય મનમોહન શ્યામ મુરારી, જય બ્રજનાથ મુકુંદ વિહારી,
જય યુગલકીશોર બીહારી, જય નિકુંજમે અવિચલ જોરી,
જય બ્રજ જીવન રસીક શીરોમની. જય છબી સિંધુ રૂપ મનુહારી,
અબ ખુબ સમજ પરી પ્રભુ તિહારી, ચરનકમલ રાખો ઉરધારી. કોઇ.

---

૧૪૪. પયગમ્બર મારફતે ગુન્હાની માફી.

રાગ, ભૈરવી, ગઝલ, તાલ, દીપચંદી.

તમન્નાએ[1] મદીનેકી, દીખાદો યા રસુલલ્લાહ,
મુજે જ્હો રોઝએઅન્વર,[2] બતા દો યા રસુલલ્લાહ. તમ.
સફરકા કુચ્છ ન સામાં હય, મેરા હાલે પરેશાં[3] હય,
મુજે તુમ દીન[4] દુનીયાંમે, સમાલો યા રસુલલ્લાહ. તમ.
તુમારા નામ પ્યારા હય, તુમારા કામ ન્યારા હય,
મુજે તુમ હકકતઆલાસે, મીલાવો યા રસુલલ્લાહ. તમ.
ન કોઇ નાતા ન કોઇ નાતી, ન કોઇ સાથી ન કોઇ સંગી,
મુજે કયદે મુસીબતસે, નીકાલો યા રસુલલ્લાહ. તમ.
ખડા રોરો કરૂં ઝારી, નયન હય રાત દીન જારી,
મેરી તુમ ઇલ્તીજા[5] ઇતની, કબુલો યા રસુલલ્લાહ. તમ.

---

૧૪૫. ખુદાના નામ શિવાય કશું રહેવાનું નથી.

રાગ, ભૈરવી, ગઝલ, તાલ, દાદરો.

દીલા ગાફેલ ન હો યકદમ, યહ દુનીયા છોડ જાના હય,
બગીચે છોડ કર જાના, ઝમીં અંદર સમાના હય. દીલા.

---

૧ ઇચ્છા. ૨ રોઝેકયામત. ૩ દુઃખી. ૪ ધર્મમાં. ૫ માંગણી.

બદન નાઝુક કંચન જૈસા, જો લેટે[1] સેજ[2] ફુલોંપે,
હોયેગા ચકદીન મુરદા, બદન કીડોને ખાના હય. દીલા.
ગફ્લતમેં તું ક્યા સોયા, નહી આરામ ઈસ જગમે,
મુસાફીર બે વતન હય તું, કાંહાં તેરા ઠીકાના હય. દીલા.
નઝર કર દેખલે પ્યારે, પડી જો મેડીયાં[3] ખાલી,
ગયે સબ છોડ યહ ફાની,[4] દગાબાઝીકા સોદા હય. દીલા.
નઝર કર દેખલે પ્યારે, ન ખેશોમે[5] કોઇ તેરા,
પેદર માદર ઝનો ફરઝંદ, સબીકો છોડ જાના હય. દીલા.
ન ભેલા હોયેગા પ્યારા, ન બેટા બેટી ઓર પ્યારી,
યહાં કર લે ધરમ ઓર નેકી, ખુદાકા નામ સચ્ચા હય. દીલા.

---

૧૪૬. દુન્યાની નાપાયદારી.

રાગ, ભૈરવી, ગજલ, તાલ, ત્રીતાલ.

સમજ મન આખીર કોઈ નહી અપના,
એક દીન સબ છોડકે જાના, મીટ્ટીમે ખપના. સમજ.
કામ ક્રોધ મદ, લોભ, મોહ, છલ, કછુંહી નહી રખના,
જુઠી જગતકી છોડ વાસના, જા સતગુરૂ ચરના. સમજ.

શેઅર.

ખાકકા પુતલા, ઓર ખાકકી તશવીર હય,
ખાકમે જો મીલ ગયે, વોહ ખાક દામનગીર હય. સમજ.
ઇત્ર[6] મીટ્ટીકા લગાના, ચાહીયે પોશાકપે,
ખાકસે રગબત[7] રહે, મીલના હય એકદીન ખાકમે. સમજ.
હમારી ઝીંદગાની હસ્સ[8] મીટ્ટીકા ખીલોના[9] હય,
અઝલકી[10] એક ઠોકરસે, જો ચકનાચુર હોતા હય. સમજ.
બાદે સલબે[11] રૂહ[12] મીટ્ટીકા ઢેર હય,
કુછભી નહીં ઈનસાનમે, હમ સચ કેહેતે હય. સમજ.
જાગના હય તો જાગ લે, અફ્લાકકે સાયે તલે,
હસ્સ[13] તક સોતા રહેગા, ખાકકે સાયે તલે સમજ.

---

૨ સુવે. ૨ પલંગ. ૩ મેહેલો, મકાનો. ૪ નાશવંત દુન્યા. ૫ સગાંઓ. ૬ અત્તર. ૭ સંબંધ રહે. ૮ ઢગલો. ૯ રમકડાં. ૧૦ મોતની. ૧૧ ખેંચી લીધા. ૧૨ જીવ. ૧૩ કયામત.

૧૪૭. જીવ સાક્ષી યાને દ્રષ્ટા છે.

રાગ, ભૈરવી, પદ, તાલ, ત્રીવટ.

સત[1] રજ[2] તમ[3] મીલ કરત લડાઇ, મેં બયઠે દેખુ મેરે ભાઇ. સત.
રજમે રજ્યા, તમમે તમ્યા, સતમે સત હોજાઇ,
જૈસે રંગ ભર્યો જલ માંહી, ત્યોં જલ દેત દીખાઇ. સત.
સબ કોઇ આપ આપમે ખેલે, ખુબ કરે અધીકાઇ,
ચુંઇ મન ઉઠ ચલા સંગવાકે, દેખત વંછીત સાઇ.[4] સત.
કબહુ તમકી કબહુ રજકી, સતકી પ્રીરત દવાઇ,[5]
સાક્ષી[6] બલી શિખર ચઢ બેઠા, ગુનાતીત[7] પદ પાઇ. સત.

બેત.

તુકો ઈત્ના મીટા કે તુ ન રહે,
ઔર તુઝમે દુઇકી બુ ન રહે. ૧.
ગુફ્ત કુદુસે ફકીરે દર ફના વોહ દર બકા,[8]
ખુદ બખુદ આઝાદ બુદી, ખુદ ગીરફતાર આમદે.[9] ૨.
દુઇરા ચુંબદર કરદમ યકી દીદમ દુઆલમરા.[10] ૩.
નુકતે કે હેર ફેરસે, આપી જુદા હુવા,
નીચેકા નુકતા ઉપર હોનેસે, આપી ખુદા હુવા. ૪.

---

૧૪૮. મનોપદેશ.

રાગ, ભૈરવી, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

રામ ભજન કર લેના, કર જન્મ સફલકા ફેરા,
યામે કોનહી હય તેરા, તું તો માયામેં હય ઘેરા. રામ.
સોના પેહેનો રૂપા પેહેનો પેહેનો પીતલ કાંસા,
રૂપીયા ગજકા રેશમ પેહેનો, નહી જીવનકી આસા. રામ.
કોડી કોડી માયા જોડી, રૂપીયા લાખ કરોડા,
પ્રભુકા ઘરકી ચીઠી ઉતરી, રાજ કાજ સબ છેડા. રામ.
બાડી બગીયા બંગલા બનાયા, ગાય, ભેંસ, ઘર, ઘોડા,
સુંદર નાર એકેલા છોડા, બીછડ ગયા તેરા જોડા. રામ.
દેશ દેશકે બૈદ બુલાયા, લાયા, જડી બૂટી મોટા,
જડી બુટી કછુ કામ ન લાગા, જબ આવરદા તૂટા. રામ.

---

૧ સારા કામના વિચારો. ૨ મોજ શોખના વિચારો. ૩ ગુસ્સાના વિચારો. ૪ પકડવાને દોડે. ૫ હોકમ. ૬ જીવ. ૭ ત્રણેગુણથી દુર. ૮ આત્મા જગતના નાશ અને હૈયાતી બન્ને વખતમાં મૌજુદજ છે. ૯ આત્મા સ્વતંત્રજ છે, પણ પોતાની ઇચ્છાથીજ પરતંત્ર થયો છે. ૧૦ બે પણાને ખસેડવાથી તરતજ ખુદાપણું માલમ પડશે.

૧૪૯. ભક્તિ.

રાગ, ભૈરવી, ભજન, ઠેકો દાદરો.

જપા કર માલા, કાહેકો બીસારી રે, હો. જપા.
રામ ભજનકો તુલસીકી માલા, ઓઢનકો મૃગછાલા. જપા.
ખાન પાનકો બાસીજો ટુકરા, રેહેનેકો કુંજ તમાલા.[1] જપા.
ધન જોબન મદમે મત ભુલે, જમ કરત બેહાલા. જપા.
કૃષ્ણ પીયા બીન હેતુ ન જગમે, સબ જુઠા જંજાલા. જપા.

Reincarnation.

૧૫૦. પુનર્જન્મ.

રાગ, ભૈરવી, સોંગ, તાલ, દીપચંદી.

Lord God, thou lettest green things start a new life every year,
Out of their sunken selves they rise,
Erect and sweet and clear;
Behold the lily's pure white leaves unfolding by each mere!
Again the sap mounts in the fir,
Through every swelling vein;
Again the clover stirs and thrills;
Responsive to the rain;
Again the tender grass makes green,
The lone breast of the plain.
Hark to the golden flood of song.

---

૧ પાદડાંઓ.

The lark pours to the blue !
Behold the strong, undaunted shoot,
Pushing its brave front through,
The fallen trees ! Lord god ! Lord god !
Let me begin anew,
Out of my own self let me rise !
For, God, if it can be
A new and nobler growth may rise
From yon decaying tree,
Surely a strong pure life may mount
Out of this life in me !

અર્થ :—

"સુકાઇ ગયેલી લીલોતરી દર વર્ષે પાછી તાજી થઇ ટટાર, ખુશબોદાર, અને સ્વચ્છ ઉભી થાય છે; જેમ ઝાડોમાં તાજો રસ દર વર્ષે પાછો દોડવા માંડે છે; જેમ ઘાસચારો વરસાદથી દર વર્ષે પાછો ઉગી નીકળી સુકાઇ ગયેલી જમીનને હરિયાળીથી ઢાંકી નાંખે છે; જેમ પડી ગયેલા ઝાડ વચ્ચેથી નવા ફણગાઓ ઉગી નીકળે છે, તેમ અહો પ્રભુ, મને પાછી નવેસરથી જીંદગી શરૂ કરવા દે ! કારણ કે જો એક કોહી જતાં ઝાડમાંથી નવા અને સારા ફણગાઓ ફુટી શકે છે, તો અહો પ્રભુ, આ મારી જીંદગી માંથી વધારે સ્વચ્છ જીંદગી ખચીતજ નીકળી આવવી જોઇએ."

---

૧૫૧. રામસ્તુતિ.

રાગ, ભૈરવી, પદ, તાલ, ત્રિતાલ.

ભજ મન રામ ચરન સુખદાઇ. ભજ.
જીહી ચરનનસે નીકસી સુરસરી,[1] શંકર જટા સમાઈ,
જટાશંકરી નામ પર્યોહિ, ત્રિભુવન તારન આઇ. ભજ.
જીહી ચરનન સંતન જન સેવત, સદા રહત સુખદાઇ,
સોઇ ચરનન ગૌતમ ઋષિ નારી, પરસ પરમ પદ પાઇ. ભજ.

---

૧ ગંગા.

જીહી ચરનનકી ચરન પાદુકા,[1] ભરત રહ્યા લવ[2] લાઈ,
સોઇ ચરન કેવટ[3] ધોય લીને, તબ હરી નાવ[4] ચલાઈ. ભજ.

દંડક વન પ્રભુ પાવન કીનો, ઋષિયન ત્રાસ મીટાઈ,
સોઇ પ્રભુ ત્રિલોકકે સ્વામી, કનક મૃગા સંગ ધાઇ. ભજ.

કપી સુગ્રીવ બંધુ ભય વ્યાકુલ, તિન જાય છત્ર ફીરાઇ,
રીપુકો[5] અનુજ[6] વિભિષણ નીશીચર, પરશત લંકાપાઈ. ભજ.

શિવ સનકાદીક ઔર બ્રહ્માદિક, શેષ સહસ્ર મુખ ગાઈ,
તુલસીદાસ મારૂતસુતકી,[7] પ્રભુ નીજ મુખ કરત બડાઇ. ભજ.

---

૧૫૨. ત્રસણાનો (માયાનો) ત્યાગ.

રાગ, ભૈરવી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

વાહા નર કાયકો માયા જોડી. નર.
જોડ જોડ ધન ઉંડો ગાડો, અજહુ કહત માયા થોડી. નર.
કાંહા તેરી ગઉવા, કહાં તેરી ભેંસા, કાંહા તેરી ઘરકી ઘોડી. નર.
ત્રીયા કહે મેં પીયા સંગ જલુગી, મરતી બખત મુખ મોડી. નર.
ફુટી હંડી તેરે સંગ ન ચલેગી, ઓર ખાટકી દોરી. નર.
કહે કબીર સુનો ભાઇ સાધુ, ફુક દીઇ જૈસી હોરી. નર.

સાખી.

માયા બડી હય મોહીની લારે[8] ધાયા લોક,
પુરી કીનહુ ન ભોગઇ, ઇનકા યેહી વિયોગ. નર.
માયા દીપક નર પતંગ,[9] ભ્રમ ભ્રમ માંહી પરંત,
કોઇએક ગુરૂ જ્ઞાનતે, ઉગરે સાધુ સંત. નર.
માયા બડી બલાય હય, શકોતો નીકસો ભાગ,
કહો વોહ કલબગ રહે, રૂઇ લપેટી આગ. નર.
માયા સગી ન મન સગા, સગા ન યહ સંસાર,
પ્યારે બાબા જીવકા, સગા સો સરજનહાર. નર.

---

૧ પાવડીઓ. ૨ પ્રીતિ. ૩ માછી. ૪ મછવો. ૫ દુશમનનો. ૬ ભાઇ.
૭ હુરમાનજીની. ૮ પછવાડે. ૯ પતંગીઉં.

૧૫૩. પ્રભુ પ્રેમને વશ છે.

રાગ. ભૈરવી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

સબસે ઉંચી પ્રેમ સગાઇ, લગાલે પ્રેમ પ્રભુસે ભાઈ. સબસે.
દુર્યોધનકા મેવા ત્યાગો, સાક બીદુર ઘર પાઇ,
જુઠે ફલ સબરીકે ખાયે, બહુ વીધી પ્રેમ લગાઇ. સબસે.
પ્રેમકે બસ નૃપ[1] સેવા કીની, આપ બને હરનાઈ,[2]
પ્રેમકે બસ અર્જુન રથ હાંકો, ભુલ ગયે ઠકુરાઈ.[3] સબસે.
એસી પ્રીત બઢી બીંદ્રાબન, ગોપીયન નાચ નચાઈ,
સુર કુર ઇસ લાયક નાહી, કહાં લગ કરે બડાઇ. સબસે.

સાખી.

પ્રભુ પ્રેમકો અવનીમેં, હોવે નહીં કભી આંચ,
પ્રેમે બસ રખી હુઇ, પાંચાળી પતિં પાંચ. સબસે.
પ્રેમે બશ બનિતા રહે, પ્રેમે પ્રજા બસ હોય,
પ્રેમે પરમેશ્વર મીલે, પ્રેમે જગ બસ સોય. સબસે.

---

૧૫૪. આત્મજ્ઞાન.

રાગ, ભૈરવી, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

હરકા ભેદ ન પાયા ઝામીન, હરકા ભેદ ન પાયા,
આપહી પરઘટ હો હરજાઇ, આપમે આપ છુપાયા. હરકા.
આપ કહે વોહ નેહનો અકરબ,[4] આપ કહે ફીઅનપુસકુમ,[5]
આપ કહે વોહ તહતકબાઇ,[6] વાબુદ[7] કીયુ ફરમાયા. હરકા.
હસન હુસેન ઓર ફાતમા હયદર, યક પરીકી શીક્કલ દીખા,
અહદને[8] લેકર મીમકે પરદેહ, અહમદ નામ રખાયા. હરકા.
વાહીતો બોલા રબ્બેઅરીની,[9] લનતરાની[10] આપ કહા,
ડાલ ખલીલકો[11] નારકે[12] અંદર, કયા કયા શોર મચાયા. હરકા.
સુલીપર મનસુર ચઢાયા, સર કટવાયા સરમતકા,
ઇશ્કને દેખો અલ્લાહ લોગો, કયા કયા નાચ નચાયા. હરકા.

---

૧ રાજા. ૨ ચોકીબાન. ૩ અમીરાઈ. ૪ નઝદીકમાં નઝદીક. ૫ તમારા જાનમાં દેખો. ૬ પેહેરનની નીચે. ૭ પુજા. ૮ એકને. ૯ મનેજ જુઓ. ૧૦ કદી દેખી શકશોજ નહીં. ૧૧ ઇબ્રાહીમને. ૧૨ આતસમાં.

આદમસે સબ આદમી નીકળે,—આદમ કહાંસે આયા,
સબ મલાયક શીશ નમાયે, હુરનીને[1] યહ ગાયા. હરદ્ઘ.

અપના આપ ગમાકર પ્યારે, બોલ અનલહક્ક મત શરમા,
ગુરૂકે મેં બલહારી જાઉં, પીયાકા ભેદ બતાયા. હરદ્ઘ.

આપહી આમીન આપહી મઝહર,[2] આપહી સાબીર, આપહી ખુદા,
બેરંગી જબ રંગમે આયા, ક્યા ક્યા રંગ દીખાયા. હરદ્ઘ.

---

૧૫૫. શ્રીકૃષ્ણ–રાધા સ્તુતિ. (જયદેવ કવિ.)

રાગ, ભૈરવી, અષ્ટપદી, તાલ, ત્રીતાલ.

संचर दधर सुधा मधुरध्वनि मुखरित मोहन वंशं ॥
चलित दृगंचल चंचल मौलि कपोल विलोल वतंसं ॥ १ ॥

रासे हरिमिह विहित विलासं ॥ स्मरति मनोममकृत परिहासम्
॥ ध्रु० ॥

चंद्रक चारु मयूर शिखंडक मंडल वलयित केशं ॥
प्रचुर पुरंदर धनुर नुरंजित मेदुर मुदिर सुवेशं ॥ २ ॥

गोप कदंब नितंबवती मुख चुंबन लंभित लोभं ॥
बंधुजीव मधुराधर पल्लव मुल्लसित स्मित शोभं ॥ ३ ॥

विपुल पुलक भुज पल्लव वलयित बल्लव युवति सहस्रं ॥
करचरणोरसी मणिगण भूषण किरण विभिन्न तमिस्रम् ॥ ४ ॥

जलद पटल चल दिंदु विनिंदक चंदन तिलक ललाटम् ॥
पीनपयोधर परिसर मर्दन निर्दय हृदय कपाटम् ॥ ५ ॥

मणिमय मकर मनोहर कुंडल मंडित गंड मुदारम् ॥
पीत वसन मनुगत मुनि मनुज सुरासुर वर परिवारम् ॥ ६ ॥

विशद कदंब तले मिलितं कलि कलुष भयं शमयंतम् ॥
मामपि किमपि तरंग दनंग दृशा मनसा रमयंतम् ॥ ७ ॥

श्री जयदेव भणित मति सुंदर मोहन मधुरिपु रूपम् ॥
हरिचरण स्मरणं प्रति संप्रति पुण्यवता मनुकूलं ॥ ८ ॥

---

[1] ફીરીસ્તાએ. [2] જ્યોતની જગા.

અર્થઃ—

હે સખિ! પ્રથમ શરદ પુનમની રાત્રિમાં આ વનમાં રાસ થએલો હતો, તે રાસમાં જેણે મારી સાથે વિલાસ અને પરિહાસ કરેલાં હતાં, તે હરિને મારૂ મન સંભારે છે. ॥ ધૃ ॥ જેણે સંચાર કરતી અધરસુધાએ કરીને મધુર શબ્દવાળી મોહકારક વાંસળી વગાડેલી છે, ચલિત કટાક્ષ અને ચંચલ મુકુટે કરીને જેના કપોળ ઉપર કાનનાં આભૂષણ ચલકી રહ્યા છે. ॥ ૧ ॥ મોરપીછના અગ્રભાગે કરીને મનોહર મોરપીછના સમૂહની સાથે જેના કેશ બંધાએલા છે, તેથી મોટા ઇંદ્રના ધનુષે કરીને સુશોભિત મોટો મેઘ ચડેલો હોય નહી શું, એવો જેનો વેષ શોભી રહ્યા છે. ॥ ૨ ॥ ગોવાળીયાઓની સ્ત્રિયોના મુખચુંબને કરીને. જેને લોભ પ્રાપ્ત થયેલો છે, બપોરિયાના પુષ્પ સરખો લાલ અને મધુર જેનો અધર છે, જેના મંદસ્મિતની શોભા દીપી રહેલી છે. ॥ ૩ ॥ ઘણાં રોમાંચિત અને નવીન પલ્લવ સરખા કોમળ એવા જેના ભુજની સાથે હજારો ગોપાંગનાઓ વિંટાએલી છે, હાથ પગ અને ઉરઃસ્થળને વિષે ધારણ કરેલાં આભૂષણમાં જડેલા હીરામણીના કીરણોએ કરીને જેને વનનાં અંધારાનો નાશ કરેલો છે. ॥ ૪ ॥ મેઘના સમૂહમાં રહેલા ચંદ્રની શોભાને હઠાવનાર જેના લલાટમાં ચંદનનો બિંદુ શોભી રહયો છે, પુષ્પ પયોધરના પ્રાંત ભાગનુ મર્દન કરવામાં જેનું રદય કપાટ નિર્દય છે. ॥ ૫ ॥ મણીથી જડેલા મકરાકૃતિ અને મનોહર કુંડલે કરીને જેના બે ગંડસ્થળ શોભી રહ્યા છે, જે ઉદાર છે, જેણે પીળાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં છે, મુનિ, મનુષ્ય, સુર અને અસુર એના ઉત્તમ પરિવારો સ્ત્રી આદી જેની પછવાડે ફર્યા કરે છે. ॥ ૬ ॥ ઘણાં પુષ્પોએ કરી જે ઉજ્વલ થયેલા કદંબની નીચે જે મારી સાથે મળેલા છે અને ત્યાં મુને પ્રેમના વિવાહથી ઉત્પન્ન થયેલા કલેશના ભયનું જેણે પ્રિય લાગે એવી વાણીથી નિવારણ કર્યુ છે, મ્હને પણ કોઇ કાંઈ કહી ન શકાય એવી, અને જેમાં કામદેવના તરંગો દેખાય છે, એવી દ્રષ્ટિએ કરીને જેણે રમાડી છે. ॥ ૭ ॥ હે સખિ! એવા હરીને મારૂ મન સંભારે છે, જેમાં ઘણા સુંદર અને મોહકારક શ્રી મધુસુદનનું સ્વરૂપ વર્ણવેલું છે એવું શ્રી જયદેવ કવિનું ભણવું તે હાલના વખતના પુણ્યવાન લોકોને હરીના ચરણ સ્મરણ તરફ યોગ્ય છે.

રા. ટોડી.

૧૫૬. મનોપદેશ.

રા. ટોડી. પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

અહો મન રામનામ ગુન ગાઓ. અહો.
બાલાપન ખેલન બીચ ખોવે, જવાનીમે ગરવાવો,[1]
દેખી બુઢાપો કાલ ખાયજી, અપની ફોજ પઠાવો. અહો.
જો તું કહે કુટુંબ હય મેરો, ચલત નજર નહીં આયો,
આયા અકેલા જાય અકેલા મીટી સંગ લગાયો. અહો.
તેરી કંચનકી નગરીમે, ભારી લૂટ મચાયો,
કફ ખાંસી કામ, ક્રોધને, અતહી ધૂમ મચાયો. અહો.
ધન ઓરત પુત્ર મીત્ર નોકર, કોઇ કામ ન આયો,
પ્યારે મનવા રામ ભજન બીન, પીછેસે પસ્તાયો. અહો.

૧૫૭. મહાત્માઓની આરતી.

રા. ટોડી, આરતી, તા. ત્રિતાલ.

જય જય સદગુરૂ દેવ. જય.
તવપદ પંકજ[2] નિશદીન,[3] કરૂ નિરમળ ચિત્ત સેવ. જય.
અધ્ય જગ પૂરન વ્યાપક, ચિદ્દઘન સુખકારી,
કરી ઉપદેશ સુજન મન, તાપ ત્રિવિધ ટારી. જય.
બ્રહ્મા વીષ્ણું સદાશીવ, દત્તાત્રયરૂપી,
વશીષ્ટ શક્તિ પરાશર, વ્યાશ શુક સ્વરૂપી. જય.
વામદેવ સનકાદીક, નારદ તનુ ધારી,
પ્રગટ થઇ જુગ જુગના બોધ્યા અધિકારી. જય.
ગૌડપાદ ગોવીંદ, શ્રી શંકર સ્વામી,
દ્વૈત[4] ભાવ ત્વં ભાસકર, નિજ સુખ અભિરામી. જય.
વિશ્વરૂપ અંબુજ પદ, અષ્ટાવક્ર અકામ,
હસ્તા મલકા ચાર્ય, ત્રોટક મુની દશ નામ. જય.

૧ અહંકારમાં. ૨ કમળ. ૩ દરરોજ. ૪ બેપણાનુ ભાન.

રૂપધરી અવનીપર,[1] રામ ગુરૂ રાયા,
બોધ કરી બહુજનને, દુર કરી માયા. જય.
સૌ જ્ઞાની ગુરૂ જાણી,પામુ પદ શરણે,
મેં મારૂં શીર સોપ્યું, નારાયન ચરણે. જય.

રા. આસાવરી.

૧૫૮. અંતરવૃત્તિનું પરીણામ.

આસાવરી, પદ, રાગ, ત્રીતાલ.

દયાનિધિ તોરી ગતી લખી ન પરે,
ધનસે ધરમ ધરમસે અધરમ અધરમ અકરમ કરમ કરે. દયા.
પિતા બચન મીટે સો પાપી, સો પ્રહલાદ કરે,
તાકી બંદી છોડાવનકો, પ્રભુ નરસીંહ રૂપ ધરે. દયા.
એક ગઉ જો દેત વિપ્રકો, સો સુરલોક તરે,
કોટી ગઉ રાજા નૃગદાની ગિર્ગિટ હોય કૂપ પરે. દયા.
ગુરૂ વશિષ્ઠ અતિહી ગુણ આગર, રૂચી રૂચી લગન ધરે,
સીતા હરન મરન દશરથકો બિપતિમે બિપત પરે. દયા.
એદ. બિદિત તેરો યશ ગાવે, સો બલી યજ્ઞ કરે.
તાકો બાંધી પતાલ પઠાયો, કેસે સુર કરે. દયા.

---

૧૫૯. પ્રભુ હૃદયમાંજ છે.

રાગ, આસાવરી, સોંગ, તાલ, ત્રીતાલ.

THE INDWELLING GOD.

Oh not in far-off realms of space,
The spirit hath its throne
In every heart it findeth place,
And waiteth to be known.

---

[1] જગતમાં.

Thought answereth alone to thought,
And soul with soul hath kin,
The outward God he findeth not,
Who finds not God within.
And if the vision comes to thee
Revealed by inward sign,
Earth will be full of deity
And with its glory shine.
Thou shall not wait for company,
Nor pitch thy tent alone,
The in-dwelling God will go with thee,
And show thee of his own.

———

૧૬૦. સદાચરણ.

રાગ, આસાવરી, ગરબો, તાલ, ત્રીતાલ.

બે'ની સદાચરણ નવ ચુકીએ. બે'ની.
ખડખડ હસીએ કદી ન બે'ની સુણીએ હીતની વાત મજેની,
પરધનને મૃતીકાવત જાણી, બે'ની તે પર થુંકીએ. બે'ની.
લાખેણી લજ્જાને ધરીએ, ઉંચા સ્વરથી વાત ન કરીએ,
કરે મશ્કેરી તેની આગળ, પળ બે'ની નવ ઢુંકીએ. બે'ની.
સાસુ, સસરા, નણુંદ, દીયરને. સંતોષી ખુશી કરીએ વરને,
પરીચીત[1] ઘરવીણુ બીજા ઘરમાં, બે'ની પગ નવ મુકીએ. બે'ની.
ગુણનો બદલો ગુણથી દઇએ, કયાંય ન ઘરનું છીદ્ર કહીએ,
પૂજ્ય[2] તણી નીંદાથી પ્યારા, વરના કાન ન ફુકીએ. બે'ની.

———

૧૬૧. જે હાલતમાં ખુદા રાખે તેમાં ખુશ રહેવું.

રાગ. આસાવરી પદ, તા. ત્રીતાલ.

પ્રભુ જ્યું રાખે તીયું રહીયે,
જોજો પ્રભુ કરે ભલો કરી માનો, મુખતે બુરો ન કહીયે. પ્રભુ.

---

૧ ઓળખાણવાળુ. ૨ મોટેરાં.

અનહોની હોની કરદે, સબ દુઃખ સીરપર સહીયે,
કરે કૃપા હરી નામ જપાવે, સો અંતર લે ગ્રહીયે. પ્રભુ.

સાખી.

તુમરો ચીતીઓ હર ના કરે, કહાં કરો તુમ ચીત,
હરકો ચીતીઓ હરકરે, તાપર રહો નચીંત. પ્રભુ.
લાખ ઉપાય કોડમત, કર દેખો સબકોય,
અનહોની હોની નહી, હોની હોયસો હોય. પ્રભુ.
હોનહાર હીરદે બસે, બીસર જાત સબ શુદ્ધ,
જૈસી હોનહાર હય, એૈસી ઉપજત બુદ્ધ. પ્રભુ.
બની બનાઇ બન રહી, અબ બનવેકી નાહી,
બાબા ઈતના સમજકે, મગન રહો મનમાંહી. પ્રભુ.

શેઅર.

બવકતે[1] મુશકીલો સખ્તી, અઝીઝોર[2] સબ્ર[3] આલા[4] હય,
સઓકો ચર્ખે[5] ગરદુને, યકીન ગરદીશમે[6] ડાલા હય.

---

૧૬૨. માયા કોઈની થઇ નથી. (વૈરાગ્ય)

રાગ, આસા–જોગી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

માયા કીનકી ભઇ બાવરે, પુરી કીનહુ ન ભોગઈ,
આદી અંત આઈ નહી, બીચ ભઇ બીચ ગઇ. માયા.
સત્ યુગમે હરનાકશ્પ રાજા ભયે, ચારો ખૂટ પૃથ્વી સઇ,
ચાર જોજન વાકો ચરન ચલત હય, પૃથ્વી સંગ ન ગઇ. માયા.
ત્રેતા યુગમેં રાવન રાજા ભયે, સોનેકી લંક સઇ,
એક લખ પુત્ર સવા લખ નાતી, નગરી સંગ ન ગઇ. માયા.
દ્વાપરમેં દુર્યોધન રાજા ભયે, બાવન વીર સઇ,
લાખોપે લાખો દલ ઉલટેથે, મરનેકી શુદ્ધ ન રહી. માયા.
કલજુગમે શ્રીકૃષ્ણ રાજા ભયે, જમના તીર સઇ,
કંસ મારન પ્રભુ મથુરા સીધારે, ગોપીયન બ્યાકુલ ભઇ. માયા.
સતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર, કલજુગ, કલજુગ શ્યામ સઇ,
સુનો મેરે પ્યારે વોહ નર હારે, જીને માયા મેરી મેરી કહી. માયા.

---

૧ જે સમયે. ૨ વાહાલાંઓ. ૩ ધીરજ. ૪ શ્રેષ્ટ છે. ૫ દુન્યાના ચક્કરે.
૬ દુન્યાના વારાફેરામાં.

૧૬૩. અભિમાન તજવા વિષે.

રા. આશા-જોગી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

મત કરના અભિમાન પ્યારે તું,
એક દીન નીકલ જાયેગો પ્રાન પ્યારે તું. મત.
રાવન કીતો સંપત દેખો ફીરત લંકમેં હુંડી,
રામચંદ્રકા લગા ઝપેટા, ઘુસડ ગઇ દશ મુંડી. મત.
દુર્યોધનકા બલ ક્યા દેખો, બારા હઝાર હાથી,
ભીમ્સેનકી લગી ગદા જબ, તનકી હો ગઇ મટ્ટી. મત.
સાત બાલ માર કંસ, મસ્ત હુવા મથુરામે.
બાલકૃષ્ણુસો સપડ ગયા, તબ રાજ મીલા ધૂલનમે. મત.
કહુત મછંદર સુનલે ગોરખ, બાર બાર નહી આના,
નહીં શરન પ્રભુ કે નરનારી, ફીરફીર ગોતા ખાના. મત.

રાગ. બીલાવલ.

---

૧૬૪. શ્રીરાધાસ્તુતિ

રા. બિલાવલ, ધ્રુપદ, તાલ, ચોતાલ.

મંદ મંદ ચરન ચલત, નેવર ઝનકાર પરી,
ચલત ગજ ગેંદ પ્યારી સોહુત છબ કામીની. મંદ.
ગરજ ગરજ બરસે બાદુર, અનહદ લાગી,
શામ ઘટા બન આઇ, કુંજ દમકે દામીની. મંદ.

---

૧૬૫. સંસાર.

રા. બિલાવલ, પદ, તાલ, જપતાલ.

તંતુ કાચા તણો તાણો સંસાર છે,
સાંધીએ સાત ત્યાં તેર તુટે. તંતુ.

શરીર આરોગ્ય તો યોગ્ય સ્ત્રી હોય નહીં,
યોગ્ય સ્ત્રી હોય ખોરાક ખૂટે. તંતુ.
હોય ખોરાક તો ન હોય સંતાન ઉર,
હોય સંતાન રિપૂ[1] લાજ લૂટે. તંતુ.
કોઇ જો શત્રુ નવ હોય દલપત કહે,
સમિપ[2] સંબંધીનું શરીર છુટે. તંતુ.

રાગ. સારંગ.

---

૧૬૬. વૈરાગ્ય (ફાની સંસાર.)

રા. સારંગ, ભજન, ઠેકો, રાસડો.

ઠાઠ દમામ છોડી ચાલવું, ઘોલ વાગશેરે સહી,
હાડ જશેરે તુટી જીવડા, લાગ મળશેરે નહી. ઠાઠ.
જાણુ જરૂરરે જીવડા, નથી તારૂરે કોઈ,
દેહ નથી તારી તાહરી, માટે ચાલજે રે જોઇ. ઠાઠ.
માત, પીતા, બંધવ વળી, મામા મામીને ફોઇ,
મુખ વીકાસીને બેશસે, રેહુશે બે ઘડી રોઇ. ઠાઠ.
કાકા કાકી પુવા ફાલતુ, મિત્ર પુત્ર પરીવાર,
હાય, હાય, હાય કરી નાચશે, માટે રેહે ખબરદાર. ઠાઠ.
ચકલા તે સુધી વળાવીને, વળશે નરનારી સાથ,
પુરૂષ જશે લઇ મશાનમાં, બાળસેરે હાથોહાથ. ઠાઠ.
માટે કહ્યું મારૂ માનીને, ડાહ્યું રાખીને મન,
ભજશ્રી સચિદાનંદને, જે છે સાથેનું ધંન. ઠાઠ.

---

૧૬૭. મોતને સઘળા આધીન છે.

રાગ, સારંગ, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

કર લીયા હુકમા[3] વ લુકમાકાભી[4] લુકમા[5] મોતને,
ચક્રવર્તી ભૂપ ઓર શાહેદા ભીખારી ચલ બસે. કર.
નાથ ગોરખ ઓર મછંદરભી ગયે તન છોડકર,
ખો ગયે દારા સીકંદર છત્રધારી ચલ બસે. કર.

---

૧ દુશમન. ૨ નઝદીકના. ૩ હાકેમોનો. ૪ લુકમાન હકીમનો. ૫ કોળીઓ નવાલો.

કંસ રાવન બાલી અંગદ, જમશેદ ફરેદુન ઇસા મોહુમદ
ભીમ દુર્યોધન યુધિષ્ટર, શુદ્ધ બીસારી ચલ બસે. કર
ગયે અફલાતુંવ રૂસ્તમને ન રોકી ઢાલકો,
છોડ તોપે ખડગ બંદુકે, કટારી ચલ બસે. કર.
ભોજ, વિક્રમ, ભર્ત્તરી તજી રાજ ભારી ચલ ગયે,
હાતમ, પ્રતાપ, પૃથુ, શિવાજી, બડે તેજધારી ચલ બસે. કર.
કોટી છપ્પન યાદવોકીં ભીડકોભી સાથ લે,
બીજ બ્રજમે ભક્તિકા બોકર મુરારી ચલ બસે. કર.

---

૧૯૮. તામસી ખોરાકના ત્યાગ વિષે.

રાગ, સારંગ, ભજન, પદ. તાલ, ત્રીતાલ.

ખરેખર હિત જો ઇચ્છો, તો છોડી દો માસનો પીછો. ખરેખર.
ગોસ્ત હરામ કીધુ તું પોતે, પેગમ્બર ઝરથોસ્તે,
દાદાર અહુરમજદના હુકુમો, મઝહબ રસ્તે જો તે. ખરેખર.
બહમન અમશાસ્પંદ જે મ્હોટા, ગોસ્પંદોના નાથ,
કતલનાં કાળાં કરમોથી, કંપે છે દીન રાત. ખરેખર.
જીવ સહુના સરખા લેખી, કદી ન કરવી ઘાત,
આપણી એવી વેળા આવે, કેવી પડે પંચાત. ખરેખર.
જીવન ચાર દીવસનું ચટકુ, માથે મોત ભમે છે,
દોષ કરે તે દોષજ પામે, જમના માર ખમે છે. ખરેખર.

---

૧૯૯. પાકદામાન બાનુઓની યાદ.

રાગ, સારંગ, ગરબો, તાલ, ખેમટા.

સુરી સતીઓ ક્યાંછે રે, બાઇ, સુરી સતીઓ ક્યાં. સુરી.
પતિ સાથે વનવાસ વિચરતી, સીતા માતા ક્યાં,
પતિગત વાત સુણી મરનારી, મદાલસા સમ ક્યાં છે રે બાઇ. સુરી.
નાગ નાથની સેવા કરતી, ભોગવતી તે ક્યાં,
શમ દમ નિયમે દ્રઢ રહેનારી, દમયંતી તે ક્યાં છે રે બાઈ. સુરી.
પાંચાળી સમ પરમપુનીતા, શુદ્ધ સાવિત્રા ક્યાં,
સુલોચના, તારા, રૂક્ષમણી, સુલક્ષણાઓ ક્યાં, છે રે, બાઈ. સુરી.

આડંબર[1] અનસૂયા તણો પણ, વર્ત્તન તેવુ કયાં,
પતિ ભક્તિની સાચી શક્તિ, સકલ સ્ત્રીઓમાં કયાં છેરે. સુરી.
સારામાર્ટીન, મરીયમ, આરીઆ, પારશીઆ પાનથીયા કયાં,
આમેના, દાગદા, તેહમીના જેવા, વીદેષી બાઇઓ કયાં છેરે. સુરી.
કળી કાળમાં પ્યારા બેહેનો, સારા સાધન કયાં,
કરો પ્રયત્નો તો શું ન બને, પણ પ્રયત્ન તેવા કયાં છે રે. સુરી

---

૧૭૦. શુષ્કવેદાંત.

રાગ સારંગ, ઠેકો, હીચ.

સુકા વેદાંતે શું વળે, વળે દુનીયાનો દાટરે.[2]
વિપત્ત પડે વાટ ઘાટમાં, થાય ઉલટો ઉચ્ચાર રે. સુકા.
બાવા બની બહુ ભાગતા, કરે સિદ્ધિના સોંગરે,
પલમાં પડે તેનુ પારખુ, ઢાંકયા નવ રહે ઢોંગરે. સુકા.
રે'ણી કે'ણી સરખી કહાં, ઢમ ઢોલ માંહે પોલરે,
પાખંડી પંડીત પેખીયા, કરે દંભડામાં[3] ડોલરે. સુકા.
બગડે સંસાર વૈરાગરે, થાય એવું વિપરીતરે,
લંપટ બ્રહ્મલગની થકી, પડે ભ્રમણમાં ચિત્તરે. સુકા.
શુદ્ધ વેદાંત વિચારથી, આત્મરૂપ ઓળખાયરે,
ખોટી મટે સહુ વાસના, કા ન નિયમે ચલાયરે. સુકા.

રા. મલ્હાર.

---

૧૭૧. વર્ષારૂતુ વર્ણન.

સુરમલ્હાર, ખ્યાલ, તાલ ત્રિતાલ.

આઇ ઇન્દ્રરાજકી સ્વારી, આઇ.
સરસ હરસપર જગ બલહારી. તરસત દેખત સુરત પ્યારી. આઇ.

---

1 ડોળ. 2 નાશ. 3 અહંકારમાં.

બાદર બરસત ધુરવા ધરસત, દાદુર તરસત મોર પૂકારી. આઇ.
ચમકત દમકત બનગન બીજુરી, ઘનઘન ગરજે ઘોર ઘટાકારી. આઇ.

---

૧૭૨. દુકાળ વખતે વર્ષાદનો સ્તુતી.

સુરમલ્હાર, ઠુંમરી, તાલ ત્રિતાલ.

બરસે કયુ નહી પાની, ગુમાની ઘન. બરસે.
સૂક ગયે સરોવર, ઉડ ગયે હંસા, ધરતી બહોત ઉકલાની. બરસે.
સૂક ગયે સરોવર, સુકેરી નાલે. બનસ્પતી કુમલાની. બરસે.
જીવ જંત પશુ પંખી પ્યાસે, એ સબ કુમલાની. બરસે.
જો તું બરસે, સબ મન હરખે, મેંહેર કરો તુમ સ્વામી. બરસે.

---

૧૭૩. ભકિત.

સુરમલ્હાર, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

કેતે દીન હરી સુમરન બીન ખોયે. કેતે.
પરનીંદા રસનાકે રસસે, અપને કરમ બીગોયે. કેતે.
તેલ લગાયે કીયે તન મરદન, બસતર મલમલ ધોયે. કેતે.
તીલક લગાયે ચલે બન સ્વામી, બીશ્વન કે સંગ જોયે. કેતે.
કાળ બળી તે સબ જગ કંપ્યો, બ્રહ્માદીક મુની રોયે. કેતે.
સુર અધમકી કોન ગતી હય, ઉદર ભર ભર સોયે. કેતે.

રા. ધનાશ્રી.

૧૭૪. વિદ્યા વિષે.

રાગ, ધનાશ્રી, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

સરસ્વતિને સ્તવિયે, પ્રેમે. સરસ્વતિને સ્તવિયે. પ્રેમે૦
જેના મંગલ મહત પ્રસાદે, જશ જય જગમાં લહીયે. પ્રેમે૦
અદભુત શક્તિ મહા માયા એ, કૃતાર્થ એથી થઇએ. પ્રેમે૦

સર્વ સિદ્ધિનું મુળ સુવિદ્યા, વિદ્યા વિહિન ન કંઇએ. પ્રેમે૦
ભણી સુવિદ્યા સંપ વધારી, શાંતિ સુખોમાં રહિયે. પ્રેમે૦

---

૧૭૫. અન્ન-ફળ-શાક તથા સાત્વિક ખોરાકથી થતા ફાયદા.

રાગ, ધનાશ્રી-પીલુ, પદ, તાલ ત્રિતાલ.

હીત વચન તું માન, મન મસ્તાના,
કેમ ન ધરે હજી કાન, મસ્તાના. હીત.
અન્ન-ફળ-શાક તણા ખોરાકથી, થાય તત્વનું ભાન,
ઉત્તમ દેહ મળી છે તુજને, તેમાં મેળવજે જ્ઞાન. હીત.
સાર સમજતો હઇશ તું મનમાં, કે માંસે બળવાન.
પણ પશ્ચિમના પંડીતો હવે, પામ્યા પુરૂ નિદાન. હીત.
પરદેશી પરધર્મી પુર પ્રોતે, હાલ ધરે છે સાન.
ઝટ વીચાર કરો સુખકારક, રાખો સદા એ ધ્યાન. હીત,
પૈદા કર્યાં સો પ્રાણી પ્રભુએ, હકનું ન જ્ઞાન હેવાન,
ગંદી, કાચી, કાયા કાજે, પ્રાન ન લે બેભાન. હીત.

સાખી,

જોને સોખી સાર તું, બહુમનના વિચાર,
પેગમ્બર ઝરથુસ્ત્રે, કહ્યું છે વારંવાર. હીત.
અમશારપંદે વળી હુકમ કર્યો છે આજ,
પેટકાજ નિર્દોષને, હણતા લાવો લાજ. હીત,
કરણી તેની પાર ઉતરણી, અહાર તેનો ઓરકાર,
માટે માની છોડ હુવે તું, માસે ભરનો ભાર. હીત.
જેવો તારો જીવ છે, તેવો સૌનો જાણ,
પરવાનો આપ્યો નથી, લેવા પશુના જાન. હીત..
ધર્મ હરે, રોગી કરે, દુઃખનો અપરંપાર,
રેહેજે દુર એ ખોરાકથી, સમજ સમજ કંઇ સાર. હીત.

૧૭૬. પ્રારબ્ધ વીરૂધ્ધ પુરૂષાર્થ.

તકદીર, તદબીર.

રાગ, પીલુ–ધનાશ્રી, ગઝલ, તાલ, પીસ્તો.

બીગડ ગઇ તકદીર તો, નહીં તદબીરભી આડે આતી હય,
જબ બીગડી તકદીર કહો, તદબીર હુંઇ કહાં સાથી હય. બીગડ૦
તકદીરકે આગે તદબીરોકી, એક પેશ[1] નહીં જાતી હય,
તદબીરે સમજો વઝીર, તકદીરહી શાહ કહલાતી હય. બીગડ૦
રાજ રામકો દેનેકો દશરથને, લાખો તોર કીયે,
દેખો ઉસકી કીસમતને કહ્યુ, તોર[2] ઓરસે ઓર કીયે. બીગડ૦
તકદીરને દેખો રાવનકા, કયા કયા રંગ દીખાયા હય,
તકદીર ન આઇ પેશ,[3] હરએક તરેહ સમજાયા હય. બીગડ૦

સાખી.

કહાં કાશી કહાં કાશમીર, કહાં ખુરાસાન ગુજરાત,
દેખો સોંચો પ્યારે યેહ, જીવકો તકદીરહી લે જાત. બીગડ૦
દેખાયો રઘુનાથજી, સબ કર્મ કો ખેલ,
બિભિષનકો રાજ દીયો, હનુમાનકો તેલ. બીગડ૦
હાથ પાઉં ઓર અંગ, બુદ્ધિ દીનો મનુષ્યકો,
હોની અનહોની સુખ દુઃખ, સબ ખેલ હય કર્મકો. બીગડ૦

---

૧૭૭. તત્વની શોધજ જરૂરની છે.

રાગ ધનાશ્રી, પદ, તાલ ત્રીતાલ.

મુરખકો નહીં સાન, લહે ન સ્વરૂપ પયછાન. સંતો.
સારાસાર વિચાર નહીં હય, અંતરમે અભિમાન,
કામ ક્રોધમે મસ્ત ફીરત હય, નિશદીન તરૂણી તાન. સંતો.
ગીતા ભાગવત જ્ઞાન વિના કંઇ, ચલે જાત સમશાન.
ગીરધર ગોવિંદ તત્વ ન ચિને, બહુ બીધ હોત હેરાન. સંતો.

---

૧ ડગલુ. ૨ ઇલાજ. ૩ પાસે.

૧૭૮. જે અનુભવે તેજ જાણે.

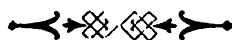
રાગ ધનાશ્રી, ગઝલ, તા. દીપચંદી.

ન હો સુલતાન મનપાકી, કહો ફેર હો કદર કીસકો,
લબોં લયલાકી લઝ્ઝતકી, બિના મજનું ખબર કીસકો. નહો
ગુમાની છોડદે લડકે. જવાની હય બિઆંર[2] ખાલી.
અરે બેટે બુઢાપે તક, પડી હય યહ નઝર કીસકો. નહો.
મહોબ્બત કરકે વ્હો મજનું કહો કયા ફાયદા પાયા,
જીગરમે જો જીગર નહીંતે, કહો કહના જીગર કીસકો. નહો.
બિના સ્વાંત ન બુંદ પાયે, પપૈયા સાલ ભર જીએ,
મહોબ્બત હોતો ચાયસી હો, મગર ઉસકી અસર કીસકો. નહો.
ઝીક્ર[3] સબ છોડ અય દાના, ફીક્ર સબકી હય મૈલાકો,
બને સાલક[4] જીસ દમસે, રહે ફેર વ્હાં ફીક્ર કીસકો. નહો.

શેઅર.

જો ખમરોપે જીગર લગાકે, ફીક્રમે રેહેના કયા મતલબ,
કહા ન માને જો નદાને, ઉસે કેહેના કયા મતલબ,
જાન ફસે નુકસાનમે નાહક, ઉધરભી જાના કયા મતલબ,
કદર નહીં કીસ ચીઝકી જીસકે, ધરમ ગતના કયા મતલબ. નહો.

રા. મુલતાની.

૧૭૯. દુનીયા પૈસાની.

રા. મુલતાની, પદ, તાલ ત્રીતાલ.

સબ પૈસેકે ભાઇ, દીલકા સાથી નહીં કોઇ. સબ.
ખાને પિનેકો પૈસા હોયતો, જોરૂ બંદગી કરે,
એકદીન ખાના નહીં મીલેતો ફીરકે જવાબ કરે. સબ.

---

૧ હોઠ. ૨ નાશકારક પવન. ૩ વાત. ૪ સાધુ, ખુદાસનાસી.

જબ લગ અપને પલ્લે પૈસા, તબ લગ લોક સલામ કરે,
અપના પૈસા નિકલ ગયાતો, કોઇ નહી મિઠા બોલે. સબ.
ભાઇબંધુ ઓર બેહન માલે, સબ પૈસેકા ભાઇ,
કોન કીસકા નહીરે પ્યારે, કહત કબર સુનાઇ

રા. ભીમપલાસી.

૧૮૦. પ્રભુ પ્રાર્થના.

રાગ, ભીમપલાસી, ભજન, તાલ દાદરો.

દીનન દુઃખ હરન દેવ, સંતન હીતકારી. દીનન.
અજામીલ ગીધ વ્યાધ, ઇનને કહાં કોન સાધ,
પશુ પંછી પદ બઢત, ગણીકાસી તરી. દીનન.
ધ્રુવકે શિર છત્ર દેત, પ્રહલાદકો ઉબાર[1] લેત,
ભકત[2] હેત બાંધો સેત, લંકપુરી જારી. દીનન.
તંદુલ દેત રીઝ જાત. સાગપાત સો અઘાત,
ગીનત નહી જુઠ ફલ. ખાટે મીટે ખારી. દીનન.
ગજકો જબ ગ્રહ ગ્રસ્યો. દુઃશાશન ચીર ખેંચ્યો,
સભા બીચ કૃષ્ણ કૃષ્ણ દ્રૌપદી પુકરી દીનન.
ઇતને હરિ આય ગયે. બચન ન આરૂઢ ભયે,
સૂરદાસ દ્વારે ઠાડો, અંધરો ભિકારી. દીનન.

રા. કાફી સીંધુરા.

૧૮૧. માયા—બ્રહ્મ.

કાફી. હોરી, તાલ. દીપચંદી.

સચ્ચિદાનંદ ધૂમ મચાઇ, ઐસી હોરી ખેલાઇ. સચ્ચિ૦
માયા કેસર રંગ ચઢયો હય. મહતત્વ ગગાર બનાઇ,
ગુલાલ અહંકર આદાંય રહ્યો હય, પીચકારી ત્રીગુન ચલાઈ,
આપ ગસંગ સોહાઇ. સચ્ચિ૦

---

૧ બચાવી લીધો. ૨ ચાખા.

પંચભુત કર સકલ બનાયે, નામરૂપ ઉપજાઇ,
ઇંદ્રીય પ્રાન સકલ મીલ ખેલે, મન બુદ્ધ નાચ નચાઇ,
ચૈતન સત્તા પાઇ. સચિ૦
સચિદાનંદ હોરી ખેલે, આપ ઇચ્છા સુખદાઇ,
જેસે નટવા સ્વાંગકો[1] ધારે, સ્વાંગ વીલે હોઇ જાઇ,
ન્યારા આપ સદાઇ. સચિ૦
જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ કોહુ, તુરીઆ સાક્ષી આઇ,
ચીતઘન ચૈતન મેં હરીદાસ, નામરૂપ નહીં કાંઇ,
અસ્તી ભાતી પ્રીય સો મોંઇ. સચિ૦

---

૧૮૨. સૃષ્ટીના ઠાઠનો અનુક્રમ.

કાફી, હોરી, તાલ, દીપચંદી.

દેખો નાથને ધૂમ મચાઇ. દેખો.
પ્રથમ માયામે લક્ષણા કીની, માયાએ મહતત્વ જાઇ,
મહતત્વતે અહંકાર પ્રગટ ભયે, સત રજ તમ તીનુભાઇ,
તીનુંને સૃષ્ટી રચાઇ. દેખો૦
તમગુનતે પંચ વિષય મહાભૂત, રજતે ઇંદ્રીય દશ પાઇ,
મન બુદ્ધિ ચીત્ત અહંકાર સતોગુન, તત્વ ચોવીશ મીલાઇ,
એતો જી દેહ કહાઇ, દેખો૦
અંતરજામી, આય બીરાજે, તબ તે ભઇ સચેતાઇ,
કહત કબીર તુંમ ઉસકો જાનો,
તાતે પારાંગતી પાઇ કહે સબ ગ્રંથમે ગાઇ. દેખો૦

---

૧૮૩. ઉપદેશ.

રા. કાફી, હોરી, તાલ, દીપચંદી.

પ્રભુસે દીલ કયું ન લગાવો,
એજી મનખા જનમ બારંબાર નાહીં પાવો. પ્રભુસે.

---

1 રૂપોધરે.

સત ગુરૂકે શરનાંગત જાવે, સુમતી ગુલાલ ઉડાવો,
સંતનકી ગત મત કોહુ જાને, રૂતકો ફાગ મચાવો,
પીયાકો ઘુંઘટમે રીઝાવો. પ્રભુસે.
પ્રેમ રંગકી ભર પીચકારી, સુરતાકી ચોટ ચલાવો,
સમભાવ કરલે પ્રીતસો, હૃદહી ધ્યાન લગાવો,
તબી સુખ જીવકો પાવો. પ્રભુસે.
કામ ક્રોધ મદ લોભ નીંદસો, મમતાકો માર હઠાવો,
બહોત જન્મકો મોહુ નહી માને, અનહદ ધ્યાન લગાવો,
તો કછુ કઠીન કહાવો. પ્રભુસે.
જો સુખ હોય સો બ્રહ્મહી લોકમે, સબહી લોક નહી પાવો,
સુરદાસ પ્રભુ ફગવા મંગત હુય, ભકિત અભેપદ પાવો,
હાલ તો ગરીબો બતાવો. પ્રભુસે.

---

૧૮૪. સ્વરૂપાનુભવ.

કાફી, હોરી, તાલ, દીપચંદી.

ખેલો જન આપ પિછાની, જનમ મરણ દુઃખદાની. ખેલો.
ભાવકો કેસર પ્રેમ ગુલાલ, સીલ અબીરસો આંની,
ભકિત વૈરાગ્યકી માલા પેહેરો, સંતોષ પીચકારી પાની,
સ્થુલ અહંકારકો જાની. ખેલો.
પંચભુત કરી સ્થુલ બન્યો હુય, ષટ[1] વિકાર મય જાની,
નામરૂપ વર્ણાશ્રમ તાકે, અન્નકોશ પહેચાની,
તજ તું યહી દુઃખદાની. ખેલો.
લીંગ દેહકે તીન કોશ હુય, પ્રાન, મનો, વિજ્ઞાની,
કર્તા મન વીકાર ભોકતા, સો કર્મ પ્રાનકો ઠાંની,
તું દ્રષ્ટા પ્રાંની. ખેલો.
કારણ દેહમે એક કહે ગુરૂ, આનંદ કોષ લખાની,
મીથ્થા માયીક જડ આનંદ હુય, નહી સત આનંદ ઠાની,
વેદ વચન યહ બાંની. ખેલો.
તીન શરીર પંચકોશ નહીં તું, ત્રય[2] અવસ્થા અભીમાની,
તું શચિદાનંદ સાગર પોતે, હરીદાસે સત માની,
ગીતા વાકય પ્રમાની. ખેલો.

---

૧ છજાતના. ૨ ત્રણ.

૧૮૫. ગોસ્પંદો (મુગાં પશુ)તરફ દયા.

રાગ, કાફીમાંડ, ગરબો, તાલ, દાદરો.

કરો પશુ તણી રક્ષાય, સહુ નરનારીરે,
તો દેશ આબાદી થાય, અતિ સુખકારીરે. કરો.
થયો ભારત આ દુરભાગ્ય, છેક ભિખારીરે,
લાગી નિર્ધનતા રૂપ આગ, અતિ દુઃખકારીરે. કરો.
નથી વેપારમાં કંઇ સાર, એવું સુણીયેરે,
ત્યારે ખેતી માટે તૈયાર, કેમ ન થઇએરે. કરો.
કરો કૃષિ[1] સાહિત્યની શોધ, ખેતી સુધારોરે,
આપો ખેડૂતને શુભ બોધ, પશુઓ વધારોરે. કરો.
ઘણી ગાય ગરીબ રીબાય, બહુ દુઃખદાઇરે,
તેના રક્ષણ માટે ઉપાય, થાય ન કાંઇરે. કરો.
કરો મુગાં પશુની દયા, દીલની દાઝેરે,
ધર્મ સાથેજ અર્થ સધાય, એકજ કાજેરે. કરો.

---

૧૮૬. આત્મ દર્શન કેમ થાય.

રાગ, કાફી, હોળી, તાલ દીપચંદી.

પિયાજી કે સંગ ખેલો હોરી, સમતા બસંત સજોરી. પિયાજી.
વિવેક[2] રાજા કે દલકો લેકે, મોહકી સૈન[3] હનોરી,
પાંચ પચીશકો ભસ્મ કરકે, સોતો ડારો તોરી,
સખી સીખ માનલે મોરી. પીયાજી.
મનકો રાજ અપને થીર કરકે. સુમતકી[4] ફાગ રચોરી,
કુમત અબીર ઉડાય કે ખેલો, કાયા નગરકી હોરી,
ક્ષમા, ધૈર્ય લાવત જોરી. પીયાજી.
શીલ સંતોષકી કર પીચકારી, પ્રેમકો રંગ ભરોરી,
લાજકે ઘુઘટ ખોલ પીયાસે, સુરતકી ચોટ ચલોરી,
તબ તેરો દાવ લગોરી. પીયાજી
અવસર ચુકે બહોત પછતૈયા, માન લેવો મતી મોરી,
અપને ઘટકા ડફ્ હી બજાઓ, રદયમે સુતાલ ટકોરી,
ગાઓ ભજન ફાગ ભોરી.[5] પીયાજી.

---

૧ ખેતીવાડી. ૨ સાર અસારનો વીચાર. ૩ લશ્કર. સારી બુદ્ધિ. ૫ જલ્દી.

૨૦ પીલુ.

૧૮૭. ઉપદેશ.

રાગ, પીલુ, લાવણી, તાલ, ત્રિતાલ.

નામ હરીકા દીલસે પ્યારે, કભી ભુલાના ના ચાહિએ,
કરના જો શુભ કાજ આજ કર, ડેર લગાના ના ચાહીએ. નામ.
પાકર નરકા બદન રતનકો, ખાક મીલાના ના ચાહીએ,
મનુષ્ય દેહ ફીર પાકર હમકો, જનમ દો આના ના ચાહીએ. નામ,
જીસ સંગતમે બીકાર ઉપજે, ઉધરભી જાના ના ચાહીએ.
ખોટે પુરૂષકી સંગત હોવે, કદમ બઢાના ના ચાહીએ. નામ.
જીસ માનસમે અક્કલ ન હોવે, પાસ બેઠાના ના ચાહીએ,
જીસ ઘર આદરમાન નહી, ઉસ ઘરપર જાના ના ચાહીએ. નામ.
ચાહે કયસી હોવે ઇસ્ત્રી, ભેદ બતાના ના ચાહીએ,
સોયા જો હોવે શેર જંગલમે, ઉસે જગાના ના ચાહીએ. નામ.
અપના સાજન જાન કીસીકો, દીલકો દુઃખાના ના ચાહીએ,
અપને આપ જો દબે ઉસે, ફેર આપ દબાના ના ચાહીએ. નામ.
માત પીતા જો દુઃખી તો ઘરમે, તીર્થ નહાના ના ચાહીએ,
કલ જાને કયા હાલ હોયગા, દુઃખસે ડરના ના ચાહીએ. નામ.
રામ નામકો છોડ અવરકે, ગુનકો ગાના ના ચાહીએ,
નદી નાવકી[1] રીત સમજકે, પ્રીત લગાના ના ચાહીએ, નામ.

૧૮૮ જીવદયા વીષે.

રાગ, પીલુ જીલ્લા, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

સમજ મન જીવ દયા સુખકાર, સબ ધર્મકા યેહી આધાર. સમજ.

સાખી.

દયા સબહીપર કીજીયે, તું કયું નિર્દય હોય,
જાકી બુધ્ધિ પ્રભુમે, સો કયુ પાપી હોય. સમજ.

---

૧ મછવાની.

જીવ મત મારો પ્યારે હો, સબકા એકહી પ્રાન, સમજ.
જીવ હત્યા ન છુટેગી, કરોડ ગૌ દે દાન. ,,
દયા દયા સબ કોઇ કહે, મર્મ ન જાને કોય,
જાત જીવકી જાને નહીં, દયા કહાંસે હોય? ,,
જીવ જીવ સબ એક હય, જીવકા કરો બીચાર,
બીન સાંસકા જીવ હય, તાકા કરો અહાર. ,,

---

૧૮૯ નિતિ, ઉપકાર, દયા, અને ભકિત.

રાગ, પીલુ, ભજન, જલ્દ ત્રીતાલ.

ભરમ તજ ભાઇ ભજન કર હસકે, સબ છોડ દે કામ કપટકે,
યહ સંસારમે સાર એહી હય, કયુ તું અધર બીચ લટકે. ભરમ.
જગતમે દો બસ્તુ હય સાર, સભસે મીઠો બોલનો કરનો પરઉપકાર.
જગતમે દો બસ્તુ બિસાર, કરી બુરાઇ ઓરને આપ કીયો ઉપકાર.
જગતમે પાંચ રત્ન હય સાર સંતમીલન, હરી ભજન દયા, દાન ઉપકાર,
જગમે આયકે જગ હસે તું રોય, એસી કરની કર ચલોકે પીછે
હસે ન કોય.
જગતમે આય કે સીખ ઉનકીલે, જો તાસુ અનરથ કરે વાકો રસરસદે.
તોકો કોઇ કાંટા બોવે, વાકો બો તુ ફુલ તુજેતો ફુલકે ફુલ હય
વાહીકો ત્રીશુલ.
ગુણવંત, ગંભીર, નર દયાવાન દાતાર, અંતકાળ તક ન તજે
ધૈર્ય દયા ઉપકાર. ભરમ.

---

૧૯૦. અન્ન-ફળ-શાક તથા સાત્વિક ખોરાકથી થતા ફાયદા.

રાગ, પીલુ ધનાશ્રી, પદ, તાલ, ત્રિતાલ,

અન્ન ફળ શાકજ સેવો, અરે તમો છોડો માંસ અહાર. અરે.
અન્ન ફળ શાક અહાર કર્યાથી, અગણીત લાભ થનાર,
ઝટ વીચાર કરો સુખકારક, નકી છે નીરધાર. અરે.

ઇશ્વરે માણુસને જે આપ્યો, જન્મ થકી અધિકાર,
નિર્દોષ પ્રાણીનો વધ કરવો તે, પાપી નીચ પ્રચાર. અરે.
સુજ્ઞ હિંદુ સહુકો શુભ રીતે, પાળે છે એ આચાર,
પારસી અંગ્રેજ આદી સુધરીઆ, સમજીને રૂડો સાર. અરે.
પરદેશી પરધર્મી પુર પ્રીતે, યત્ન કરે છે આ વાર,
સરજનહાર પ્રસન્ન થશે ને, જગમાં થશે જયકાર. અરે.
શુદ્ધ બુદ્ધિ વધશે ને વિરામશે, દીલના દુષ્ટ વિકાર,
વગર દવાએ દફે દર્દ થાશે, એજ સરસ ઉપચાર. અરે.

સાખી.

સાત્વિક ખોરાક વિષે. જુઓ બહુમનના વિચાર,
ઝરથુસ્ત્ર, અમશાપંદે, કહ્યું છે વારંવાર.
કરણી તેવી પાર ઉતરણી, અહાર તેવો ઓરકાર,
માટે માની છોડ તું, માંસે ભરવો ભાર.
વેજીટેરીયન હોટેલો, કાઢો ઠારોઠાર,
કેમ મન હજી માને નહી, સમજ સમજ કંઇ સાર. અરે.

---

૧૯૧. જગત એક સ્વપ્ન છે.

રાગ, પીલુ, લાવણી તાલ, ત્રિતાલ.

નગર તુમારા રખ્ખો મુસાફીર, ચલો બતન અપને,
બોલા ચાલા માફ કરો, અબ આય મીલે સ્વપ્ને. નગર.
હમ પંછી પરદેશ મુલક, મુલકોકે સહેલાની,
બસે તુમારે ગામમે, જબ લગથા દાનાપાની. નગર.
કછુ યાદ મત રખીયો, દીલમે જબતક જીંદગાની,
ભલે હોત યા બુરે હોત, માયા રખીઓ મેહરબાની. નગર
ઈસ દુન્યા દરમ્યાન બતનદાર, નહીં કોઇ રહેવાસી,
આજ ચલે કોઈ કાલ ચલે, મુસાફીર સબ હે પરદેશી. નગર.
સાથી હમારા ચલા ફઝરમે, હમભી ચલનેકે,
બતન હમારા દુર પીછે, હમ નહીં ફીરનેકે. નગર.
કહાં ગોકુલ કહાં મથુરાં નગરી, કહાં બીદ્રાબન કાશી,
બડે બડે શાહુકાર સારે, આલમ પરદેશી. નગર.

કહ્યુ યાદ મત રખીઓ, દીલમે હુઆ સલામકી,
કહતે હય હમ કર જોડ પ્યારે, ચીત્ત મત રખીઓ ઉદાસી. નગર.

---

૧૯૨. નેકી–સદગુણ.

રાગ, પીલુ, પદ, તાલ, દીપચંદી.

નેકી કરોરે કોઇ નેકી કરો, બદીથી દુર રહીઓ. નેકી.
નેકીથી મળશે જગતમાં એ સુખતે, સમજીને શીયાણાઓ નેકી.
નેકીને ભલાઇ આવશેજ કામ, નેકીથી મળશે તમને રે માન. નેકી.

---

૧૯૩. નમનતાઈ.

રા. પીલુ, પદ, તાલ, દીપચંદી.

નમનતાઇ દે છે સુખી ઝીંદગાની,
વળી એજ છે મોટપણની નીશાની. નમન.
વધે છે ન્યામત શુણો શુક્રથી તો,
સદા શોધથી તો થશો પુખ્ત જ્ઞાની. નમન.
મીજાજી થયાથી કીનો જન્મ પામે,
મહોબ્બત વધે જો કરો મેહેરબાની. નમન.

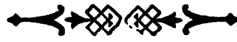
રા. પુરીઆ.

૧૯૪. ઓખા સ્વપ્ન વીલાપ.

રાગ, પુરીઆ, ખ્યાલ, તાલ, ધીમો, ત્રીતાલ.

સુપનેમે આયે પીયા, જબતે મોરી માઇ,
સુખચેનકી કલ ઉગલ ગઇરી. સુપને
મેં જો ગઇતી અદારંગ લડવેકો, મોરી મા,
પકર ન સખીરી કલ બીસર ગઇરી. સુપને

૨૦ પુરબી.

૧૯૫. પસ્તાવો.

રાગ, પુરબી, પદ, તાલ ત્રિતાલ.

મૂરખ નાહક જન્મ ગમાયો. મુરખ.
ધર્મ ત્યાગ અધર્મ ગ્રહુ લીનો, યહુ જગ બીચ કમાયો,
રામનામ કબહુ નહી લીનો, કુમત અતિ ચિતલાયો. મુરખ.
બાલાપન સબ ખેલ ગમાયો, જવાની માન બઢાયો,
દેખ બુઢાપા રાયો જબહી, સમય કાલકો આયો. મુરખ.
માતપિતા સુત બનિતા ભાઇ, સબહીને ભરમાયો,
અંતકાલ તોહી કોન બચાવે, જબ યમ ત્રાસ દીખાયો. મુરખ.
રાવણુ સો બલવાન દેખ, જીને કર[1] કૈલાસ ઉઠાયો,
આત્મજ્ઞાન જબહી જીને પાયે, ઉન્હે કાલ ન ખાયો. મુરખ.

---

૨૧. માલશ્રી.

——:o:——

૧૯૬. રાધાકૃષ્ણુ.

માલશ્રી, ખ્યાલ, તાલ, ત્રીતાલ.

ભજો મન રાધે નંદ કીશોર. ભજો.
માત જશોદા પાલન ઝુલાવે, હાથમે રેશમ દોર. ભજો.
નંદ બાબાકે આંગન ખેલત, ગુગરનકી ઘમઘોર. ભજો.
જમુનાકે નીરતીરે ધેનું ચરાવત, બંશી બજાવે મુખમોર. ભજો.
મોર મુકુટ પિતાંબર શોભે, કુંડલકી છબી ઓર. ભજો.
ચંદ્રસખી ભજ બાળકૃષ્ણુછબી, રાધા કૃષ્ણુકી જોર. ભજો.

---

[1] હાથથી.

૧૯૭ મનોપદેશ.

રાગ, માલશ્રી, પદ, તાલ, ત્રીતાળ.

મન તોહે કીસ બીધ કર સમજાઉ, મન.

સુઆ હોયતો સુહાગ મંગાઉ, બંક નાલ રસલાઉ
જ્ઞાન શબ્દકી ફુંક ચલાઉ, પાનીકર પિગલાઉ. મન.
ઘોડા હોયતો લગામ લગાકે ઉપર જીન કસાઉ,
હોય સવાર તેરે પર બૈઠુ, ચાબુક દેકે ચલાઉં. મન.
હાતી હોયતો જંજીર ગઢાઉ, ચારો પેર બંધાઉ,
હોય મહાવત તેરે શિરપર બૈઠુ, અંકુશ દેકે ચલાઉ. મન.
લોહા હોયતો અહીરન મગાઉં, ઉપર ધુવન ધુવાઉ,
ધૂવનકી ઘન ઘોરમચાઉં, જંતર તાર ખીચાઉં. મન.
જ્ઞાની હોયતો જ્ઞાન શીખાઉ, સત્યકી રાહ ચલાઉ,
કહત કબીર સુનોભાઇ સાધુ, અમરાપુર પોહોચાઉ મન.

---

૨. શ્રીરાગ.

૧૯૮. મનોપદેશ.

રાગ, પદ, તાલ, ત્રીતાલ.

ગાયકે ગોવીંદ ગુન રામકો રીઝાવના. ગાયકે.
પાયકે મનુષ્ય તન ચુકે મત મૂઢમત,
ગયા અવસર તે હાથ નહીં આવના. ગાયકે.
દારા[1] સુત માત તાત કોઇ નહીં ચાલે સાથ,
જુઠી કાયા જાન યાસે નેહ નાહીં લગાવના. ગાયકે.
ભોલે મન ચેત આજ કાહેકો બીગાડે કાજ,
જગમે જહાઝ[2] રામ નામસે તિરાવના. ગાયકે.
કહત ગોપાલદાશ છોડમન જુઠી આસ,
કર બિસ્વાસ નેહ રામસે લગાવના. ગાયકે.

---

૧ સ્રી. ૨ વહાણ.

૧૯૯. શ્રીરાધાજીનું રીસાવવું.

રા. શ્રીરાગ, ખ્યાલ, તાલ ત્રીતાલ.

હરવા[1] મોરા દે મંગા,
નાતર માઇ ગારી દઉગી, ના ડરૂગી, તુમસે બલમાં, હર૦
જબ દેઓગે મોહે મોતન હરવા,
તબ લાગુગી તુમરે ગરવા.[2] હરવા.

---

૨૦ મારવા,

---

૨૦૦. નાદ સ્તુતિ.

રાગ, મારવા, ધ્રુપદ, તાલ સુલફાક.

જબ કરતા કરમ કરે, તબ કછુ પાવે, નાદ ભેદ સુર સંગીત ગાવે. જબ.
ભુલા ફીરા હય, વાહુ નામકો યા સુમરે, સુરતાલ આવે. જબ.
ગુનીજન મુનીજન સબ પસ્તાએ, બીના કદરકો કોન બતાવે,
તાનસેન પ્રભુ નીશબાસુર[3] તેરો નામ ભાવે. જબ.

---

૨૦૧. ગુરૂ મહિમા.

રાગ, મારવા, પદ, તાલ ધીમો ત્રિતાલ.

ગુરૂબિન કોન બતાવે બાટ, બડા બીકટ જમ ઘાટ. ગુરૂ.
ભ્રાંતિકી બાડી, નદીયાં બીચમે, અહંકારી લાટ,
મદ મત્સરકા[4] મેહુલા બરસત, માયા પવન ઘોઘાટ. ગુરૂ.
કામ ક્રોધ દોઉ પરબત ઠાડે, લોભ ચોર સંગાત,
કહુત કબીર સુન ભાઇ સાધુ, કયોં કરના બોબાટ.[5] ગુરૂ.

---

૨૦ ગોડી,

---

૨૦૨. ખુદાની બંદગી.

રાગ, ગોડી, ગઝલ, તાલ દીપચંદી.

દસ્તગીર તું કુદરતનો વાલી, તુંજ વગર કુલ દુનીયા છે ખાલી. દસ્ત.
તારી બક્ષીસનો નથી કંઇ પાર, ગેબી કાયમ તું નીરાકાર. દસ્ત.

---

૧ હાર, નેક્લેસ. ૨ કોટી કરીશ. ૩ દહાડો અને રાત. ૪ ખોટો ગુમાન.
૫ શોરબકોર.

સૂર્ય ચંદ્ર સીતારાની ચાલ, આકાશ કીધુ રંગીન ધરતી માલ. દસ્ત-
માટે ભજો માનવી સબ કીરતાર, ફાનિ દુનિયા દો ઘડીપલ ચીતાર. દસ્ત.

---

૨૦૩. પ્રભુ પ્રાર્થના.

રાગ, ગોડી, પદ, તાલ દાદરો.

ગાઈ ભજન હર મનને બહેલાઉ, હર મીલે તો મેં વારી જાઉ. ગાઈ.
સૃષ્ટિ ગગન તો તુંઇ રચનાર, પાપ દુઃખનો તુંઈ ટાળનાર. ગાઇ.
રોજી રજખનો તુંઇ બક્ષનહાર, નિત્ય હું પાદ હૈડે સમાઉ. ગાઇ.

સાખીઓ, બેતો, શેઅરોનો સંગ્રહ.

૨૦૪. શ્રી કૃષ્ણ ધ્યાન.

રાગ, ભૈરવી.

મોર મુકુટ કટી કાંછની, પીતાંબર વનમાલ,
યહ મુર્તિ મેરે મન બસો, સદા બિહારીલાલ. ૧
મોર મુકુટકી લટકપર, અટક રહે દ્રગમોર,
કાન કુંવર સખી યમુન તટ, નટવર નંદ કીશોર. ૨
નંદરાયકે લાડલે, ભક્તન પ્રાનાધાર,
હુમ સબકે તુમ ઉર બસો, પેહેરે ફુલનહાર. ૩
મોહીની મૂરત શ્યામકી, મો મન રહી સમાય,
જ્યોં મેંદીકે પાનમે, લાલી લીખી ન જાય. ૪
મન મોહન મન મોહના મનમોહન મનમાંહી,
વ્હો[૧] મોહન તે સોહેના, તીન લોકમેં નાંહી. ૫
નવ નીકુંજ નવનાગરી, નવરસ નવ બ્રજલાલ,
નવલ ધેનુ ચારત ફીરત, રાધા બર ગોપાલ. ૬

---

૧ ખાવીંદ.

૨૦૫. શ્રી કૃષ્ણ ક્ષમા સ્તુતિ.

રાગ, ભૈરવી.

હાથ જોડી બીનતી કરૂ, દીનબંધૂ મહારાજ,
અપનોહી કર જાનીએ, બાહ્ય ગ્રહકી લાજ. ૧
મેં અપરાધી જન્મકા, નખ શીખ ભર્યો વિકાર,[1]
તુમ દાતા દુઃખ ભંજના, કરો મેરી સંભાર. ૨
સિધ્ધિ સદન સુંદર બદન, નંદ નંદ મુદ મુલ,
રશીક શીરોમણી સાવરે, સદા રહો અનુકુળ. ૩
દીન દયાલ શરણ મેં તેરી, કૃપા કરો ભકતન સુખકારી,
મહિમા તુમારી અપાર કનાઇ, ક્રીત ભઇ બર્નત શ્રુતિચારી,
શુધ્ધ લીજે અબતો પ્રભુ મેરી, નીજ જન સમજ કરો મત ડેરી,
મોસે નાથ કછુ લખી ન જાઇ, બરનો કહાંતક તોરી બડાઇ. ૪
બ્રજ તજ અંત ન જાઇઓ, મેરે હય યહ ટેક,
ભૂતલ ભાર ઉતારીઓ, ધરીઓ રૂપ અનેક. ૫

---

૨૦૬. ધામ તિર્થ મહિમા.

રા. ભૈરવી.

ધન બ્રજકી ભોમીકા, ઓર ધન ગોકુલ ગામ,
જીસ જગેપે પ્રગટ ભયે, અસુરારી શ્રીઘનશ્યામ. ૧
બ્રંદાબનસે બન નહી, નંદગામસે ગામ,
બંશી તટસે તટ નહી, કૃષ્ણુ નામસો નામ, ૨
બ્રંદાબનકે દ્રુમનકો,[2] દેખત ઉપજત હેત,
ડાર, પત્ર, ફૂળ ફુલમે, કૃષ્ણુ દીખાઇ દેત. ૩
બંદાબનકી ગલીનમે, રાજત સદા બસંત,
નવ પલ્લવ નવદ્રુમલતા, નવલ લાડલી કંથ. ૪

---

૨૦૭. "શાસ્ત્રનાં ફરમાનો."

રાગ, કલ્યાન.

આચાર સુશુદ્ધ કરો, વિચાર સુશુદ્ધ કરો,
ઉચાર સુશુદ્ધ કરો, એજ સર્વ ધર્મ છે;

---

૧ પાપ. ૨ ઝાડપાનને.

તનને સુધારો ભાઈ, મનને સુધારો ભાઇ,
આત્માનો ઉધારો, કરવાનું એજ કર્મ છે;
પ્રીત થકી એક ચીત્તે, પ્રભુ તણી ભક્તિ કરો,
એજ ખરૂં માનવીની, યોગ્યતાનું ચર્મ[1] છે;
અદલ કહું છું સહુ, સાંભળો સાહેબ તમે,
સર્વ શાસ્ત્ર તણો માત્ર, એજ એક મર્મ છે. આચાર.

---

૨૦૮. મનુષ્ય દેહ દુર્લભ છે.

રાગ, કલ્યાન.

પ્યારે મનુષ્ય દેહકી, મહિમા બરને સાધ,
જામે પાઇએ પરમ ગુરૂ, અવિગત દેવ અગાધ. ૧
બેર બેર નહીં પાઇએ, પ્યારે મનુખા દેહ,
રામ ભજન સેવા સુકૃત, યહ સોદા કર લે. ૨
પ્યારે મનુખા દેહ યહ, તામે દોઇ પૂકાર,
યાતે બુડે જગતમાંહી, યાતે ઉતરે પાર. ૩
પ્યારે મનુખા દેહકી, મહિમા કહીયે કાહી,
જાકો બંછે[2] દેવતા, તું કયોં ખોવે તાહીં. ૪

---

૨૦૯. સતસંગ.

રાગ, સોરઠ.

શુભ કર્મકો કમાયકે, આયા સો આયા હય,
નહીં તો ઇસ જગતમે, આયા ન આયા હય,
આયકે નીજ[3] જ્ઞાનકો, પાયા સો પાયા હય,
અન્ય તો સબે કછુ, પાયા ન પાયા હય,
હરનીશ સતસંગ કરે, સોહી કમાયા હય,
સચ પુછો યહાં આયકે, તુમ સબ ગુમાયા હય,
જીસને ગુરૂ ભક્તિ છાડી, ચાહ ઉનકી ત્રિયા હય,
ખોજકે દેખો, તુમારા કોન પિયા હય. શુભ.

---

૧ શરીર. ૨ ઈચ્છે. ૩ આત્માનું.

૨૧૦. હિતોપદેશ—નસીહત.

રાગ, માંડ.

મન મીલે તો મેલા કરના, ચીત્ત મીલે તબ ચેલા,
સાધુ મીલે તો સંગત કરના, નહી તો ભલા એકેલા. ૧.
મન મીલે ઓર તન મીલે, મીલે વચન વિવેક,
ત્યારે યહ તીનો મીલે, મીલના કહીએ એક. ૨.
લાખવારી યહ દેહપર, દેહવારી એક લાજ,
લાજવારી ભક્તિપર, યહ સદા સકાજ. ૩.
પ્રિતી નીભાવન કઠીન હય, સમજ કરો સબ કોય,
ભાંગ ભુકતા[1] સહજ[2] હય, લેહેર મુશકેલ હોય. ૪.
કંચન તજનો સહજ હય, સહજ નારીકો નેહ,
માન, બડાઇ ઓર ઇર્ષા, કઠીન તજનો તેહ. ૫.
નીકી સબ ફીકી લગે, બીન અવસરકી બાત,
જૈસે બરનન યુદ્ધમે, નહીં શૃંગાર સુહાત. ૬.
ફીકીસો નીકી લગે, કહીયે સમય બિચારી,
સબકે મન હર્ષિત કરે, જ્યોં બિવાહમેં ગારી. ૭.

---

૨૧૧. સાધુ-સંતના લક્ષણો.

રાગ. માંડ.

માન નહીં અપમાન નહીં, અયસે શિતલ સંત,
ભવસાગર ઉતર પડે, તોડે જમકે દંત. ૧
આશા તજે માયા તજે, મોહ તજે ઓર માન,
હરખ, શોક નિંદા તજે, કહે કબીર સંત જાન. ૨
સંત સોઈ સરાઇયે, જીને કનક કામીની ત્યાગ,
ઓર કચ્છુ ઈચ્છા નહીં, નિશદીન રહે અનુરાગ. ૩
દયા ગરીબી બંદગી, સમતાશિલ સ્વભાવ,
એ તે લક્ષણ સાધુકે, કહે કબીર સદભાવ. ૪
આપા તજ હરીકો ભજે, નખ શીખ[3] તજે બિકાર,
સબ જીવનસે નીરવેર,[4] સાધુ હય નીરધાર. ૫

---

૧ પીવી. ૨ સેહેલી છે. ૩ પગથી માથા સુધી. ૪ દુશ્મન વગરનો.

૨૧૨. ધ્યાન–એકાગ્રતા.

રાગ. કેદારા.

સુમરીન સુરતી લગાયકે, મુખસે કછુ ન બોલ,
બાહેરેકે પટ દેખકે, અંતરકે પટ ખોલ. ૧
જો કલ્પે તો દુરી[1] હુય, અનકલ્પે હુય સોય,
સતગુરૂ મીટી કલ્પના, સહજે હોયસો હોય. ૨
મન ગયા તો જાને દે, દ્રઢ કર રાખ શરીર,
બિન ચઢે કમાનકે, કેયસે લાગે તીર. ૩
દોરત દોરત દોરીઆ, જહાં લગી મનકી દોર,
દોર થકી મન સ્થિર ભયા, બસા ઠોરહકી ઠોર. ૪
હુમતો યોગી મનહી કે, તનકે હુયસો ઓર,
મનકો યોગ લગાવતે, દશા ભઇ કછુ ઓર. ૫

---

૨૧૩. પૈસા × કેળવણી.

રાગ. કાનડા

પૈસા તમામ જગમાં છે, વિપત્તિની જડ મુળ,
લોક જરદાર લોભ કરતા, કરસે લાભની ધુળ,
દ્રવ્ય ધનને માલ ખજાના, રહ્યા કોણના કહાં,
પૈસાની ઇજત ગઇ, પૈસે થઇજો એક ભુલ,
કેળવણી ઉદયોગ, નેકી, નીતિ ધર્મ શુભ,
એજ શોભા એજ આબરૂ, એજ દીપાવે કુળ. પૈસા.

---

૨૧૪. અભિમાન.

રાગ. આસાવરી.

પ્યારે ગર્વ ન કીજીએ, રંક ન હસીએ કોય,
અજહુ નાવ સમુદ્રપે, ના જાનુ કયા હોય. ૧
અભિમાન ન આણીએ, જો હરી સિંહાસન દે,
જો દીલ રાખે દીનતા, સાંઈ અપના કરલે. ૨
મેરા મુજમે કછું નહી, જો કછુ હેય સો તેરા,
તેરા તુજકો સોપતે, કયા લગેગા મેરા? ૩

---

[1] બેપણું, દ્વૈત.

છોડે જબ અભિમાનકો, સુખી ભયા સબ જીવ,
ભાવે કોઇ કછુ કહે, મેરે હૃદયે નિજ[1] પિવ.[2] ૪
તિમીર[3] ગયા રવિ દેખતે, કુબુધ્ધિ ગઇ ગુરૂ જ્ઞાન,
સુબુધ્ધિ ગઇ કછુ લોભસેં, ભક્તિ ગઇ અભિમાન. ૫

---

૨૧૫. "કેળવણી"

રાગ. જીલ્લા.

કેળવણીથી દેશ યશ, ઉન્નત થાય અમાપ,
સુધર્યો આજે, યૂરોપતે, કેળવણીના પ્રતાપ. ૧
અલ્પ વસ્તુ પણ આપશે, કેળવતા સુખસાર,
જાપાનીસ આજે કરે, કાગળની તરવાર. ૨
ચંચળ બાળ શું કેળવે, આપે લાભ અથાક,
સરસ જમીન સુધારતા, પાકે સારો પાક. ૩
સ્ત્રી કેળવણી સૃષ્ટીમાં, લાભ લાવશે લાખ,
વૃક્ષ વિષે ખાતર ભરો, થાય સરસ ફળ શાખ. ૪
શુદ્ધ ન કેળવણી મળે, સુપાત્રથી શુ ફળાય,
જળ સિંચ્યાવિણુતો જુઓ, ગુણી ગુલાબ સુકાય. ૫
કેળવણી નીચકુરને, પણ સુધારે સ્હેલ,
વાઘ, રીંછ, વાનર કરે, ખલ્કે ખાસા ખેલ! ૬

---

૨૧૬. "વિદ્યા."

રાગ. માંડ.

વિદ્યા ધનથી સુખ વધે, મળે માન સન્માન,
સુખ વધે પશુતા ટળે, બહુ વિદ્યા બળવાન. ૧
વિદ્યા વિશ્વ વિનોદ છે, વિદ્યા વિવિધ વિલાસ,
વિદ્યા સુખ સંસારનું, વિદ્યા જ્ઞાન પ્રકાસ. ૨

---

૨૧૭. મેહેનત–પુરૂષાર્થ.

રા. માંડ.

મેહેનત કરે સબ કુછ બને, મેહેનત બીન મીલે ન કાંઈ,
સીધી અંગુલી ઘી જમ્યો, કબુ નીકલે નાહી. ૧

---

૧ પોતાનો. ૨ પ્રભુ. ૩ અંધકાર.

શ્રમહીતે સબ હોત હય, જો મન રાખે ધીર,
શ્રમતે ખોદત કૂપ જયુ, થલમે પ્રગટે નીર. ૨
કીયે બીના કરે બીના, દેવ કછુ નહીં દેત,
ખેત બીજ વાવે નહીં, તો કયુ જામે ખેત. ૩

૨૧૮. ખુદાનુ નામ જપવા.

રાગ ભૈરવ.

દીલા કેહેનેકો મેરે યકીન જાન મીયા,
જો બાત તુઝસે કહું મેં ઉસ્સે તું માન મીયા,
ન ખો તું ઉમ્રકો ગફ્લતમેં હર ઝમાન[1] મીયા,
દહનમે ફીરતી હય જબ તક તેરે ઝબાન[2] મીયા,
ખુદાકા નામ લીયા કરતું આન આન મીયા,
હમેશા હુસ્ને અમલસે લગા તું ધ્યાન મીયા,
ઉસીમે તેરી સઆદતકા[3] હય નીશાં મીયા.

૨૧૯. બંદગી–ભકિત.

રાગ ભૈરવ.

ખ્વાબે ગફ્લતસે[4] કાસદા એબાદત[5] કરો,
વકતે સોબેહ ગનીમત હય, મુનાજાત[6] કરો.
ખોલ બયઠે હય ફીરસ્તે દરે રેહેમત[7] બર દીલ,
હુશયાર હો તુમભી કુંન્જે કનાયત કરો,
બાગોમે હય બુલબુલો, ઓર બાગકે ગુલમેં ગુલ.
ઝીક્રે[8] ઈઝદ કરતે હય, તુમભી યહ બાત કરો,
કલકી કયામતમે ગર હોયે ઉમીદે બીહીશ્ત,
આજકે દીમે ગરીબકી મુદારાત[9] કરો.

૨૨૦ પ્રેમસમુદ્ર.

રા. પહાડી.

અંદર ઝમીંકે ઇશ્ક હય, ઇશ્ક આસમાનમે,
કુચ્છ ઇશ્ક સીવાય નહીં, કોનો મકાનમે.

---

૧ હરઘડી. ૨ જીભ. ૩ સુખ. ૪ અજ્ઞાનથી. ૫ બંદગી. ૬ પાપની તોબાહ. ૭ કૃપા, ફઝલ. ૮ વાતચીત. ૯ મુરાદ બર કરો.

પથ્થરમેભી હય ઈશ્ક, જીસે કહેતે હય શર્રર,[1]
બે ઇશ્ક આદમીભી હુવા હય જહાંમે?
કાઅબે ઇશ્કસે હુવે કાફીર ખુદા પરસ્ત,
ઇશ્કે સનમસે જલ ગયા, મોમીન મસાનમે,
શાહો ગદાકી ઈશ્કમે, હરગીઝ નહી તમીઝ,[2]
શાને ઝુલેખાં દેખતુ, યુસુફકી સાનમે.

---

૨૨૧. પ્રેમ.

રા. માલકોષ.

બતાદો કોઇ કે મ્હોબ્બત કહાં હય?
નેહાં[3] યા અયા[4] યા યહાં, યા વહાં હય.
હય કુચ્છ ચીઝ ઉલ્ફત, યા હય એક યુંઈ નામ?
કે જીસ્કા કીસી જા ન મીલ્તા નીશાં હય.
ન બેટેકા બાપ, ઓર ભાઇકા ભાઇ,
જો દેખો તો મતલબકી સારી જહાં હય.
હો એક એકકી ઉલફત જો એક એકકે દીલમે,
ફરીસ્તે[5] બશર[6] હય, ઝમીં આસમાં હય.

---

૨૨૨. તંદરૂસ્તી સો ન્યામત છે.

રાગ. જીલ્લા.

જીતને સુખન હય સબમેં યેહી હય સુખન દુરૂસ્ત,
અલ્લાહ આબરૂસે રખ્ખે, ઓર તંદરૂસ્ત.
અઝીઝ,[7] યા ફકીર હો પર તંદરૂસ્ત હો,
બેઝર[8] હો યા અમીરહો પર તંદરૂસ્ત હો,
કયદી હો યા અસીર[9] હો પર તંદરૂસ્ત હો,
મુફલીસ હો યા ફકીર હો પર તંદરૂસ્ત હો.

---

૨૨૩. અંતમાં ભલા બુરા કામની યાદી રેહેશે.

રાગ. ભૈરવ.

વ્હો કાંહાં જીતે રહે, જો બેવફાઇ કર ગયે,
મર ગયે આખીર ન કીસ્સે આશનાઇ કર ગયે.

---

૧ આગની ચીંગારી. ૨ સમજની તફાવત. ૩ છુપી છે. ૪ જાહેર છે.
૫ ફરસ્તા. ૬ ઇનસાન. ૭ વહાલાં. ૮ પૈસા વગરનો. ૯ પાપી.

ઉમ્ર બેપાયા અપની ક્રીસ કદ્ર નાઝાં[1] ન હો,
મર્ગને[2] ઉનકો ન છોડા, જો ખુદાઈ કર ગયે.
આરસીમે અકસ[3] અપના દેખકર લાયે ગરૂર,
ચાર દીનકી ઝીંદગીમે ખુદ્નુમાઇ[4] કરગયે.
ઐશ જુઇ કરકે અકસર વ્હે બસતે થે બસે,
હાથસે અપને વ્હે અપની જગ હસાઇ કર ગયે.
રેહે ગયે વ્હો ઇનસાફ્રો અઝીયત[5] આખરસ દોનો ગયે
જો ભલાઇ કર ગયે ઓર બુરાઇ કર ગયે.

---

૨૨૪. સમભાવ—સમદષ્ટિ.

રાગ, સોરઠ.

દુન્યામે બાદશાહ હય સો વોહભી આદમી,
ઓર મુફ્લીસ ગદા હય સો હય વોહભી આદમી.
તુકડે માંગતા હય સો હય વોહભી આદમી,
ઝરદાર બેનવા હય સો હય વોહભી આદમી.
ખાલીકસે જા મીલા હય સો હય વોહભી આદમી,
બંદયે ખુદા હય સો હય વોહભી આદમી,
બદશીકલ બદનુમા હય સો હય વોહભી આદમી.
ઓર ચીથડા લગા હય સો હય વોહભી આદમી,
ઓર ખાકમે પડા હય સો હય વોહભી આદમી,
ઓર સબમેં જો બુરા હય સો હય વોહભી આદમી.

---

૨૨૫. આત્મભોગ, સ્વાર્થ રહિતપણું.

રાગ, દેશ.

માલ કામ આયે મેરા, જીભી કીસીકે કામ આય,
અય ખુદાવંદ વલે નેકોમે મેરા નામ આય. આપ.
હો યહુદી, યા ફરંગી, યા મુસલમાં, યા હિંનુદ,[6]
હર કસો ના કસકો એક એકકા પસંદ આરામ આય. આપ.
જામા પેહેના તું સખાવતકા, હર એકકો અય કરીમ,

---

૧ લાડ કરનાર. ૨ મોતે. ૩ ચેહેરો. ૪ મારૂ તારૂ. ૫ જુલ્મ. ૬ હીંદુ.

વાસ્તે કારૂકેભી ખિલઅત યેહી ઇનઆમ આય. આપ.
કાસએ ચસ્મે ખીલાંભી હય કયા બાહરે અમીક,[1]
હફત દરીયા ભરદો પર ખાલી નઝર યહ જામ આય. આપ.
દે ખુદા તૌફીક[2] તો હુર્સો હવા[3] તું છોડ દે,
કામ વ્હો દુન્યામે કર, જો આકેબતમે[4] કામ આય. આપ.

---

૨૨૬. પ્રભુકૃપા.

રાગ, કાલીગડા.

ખુદા ફઝલ જો કરે તો બંદા, કીસીસે મુતલક ડરે નહીં,
મૌતભી ઉસ્કા કુછ ન કર શકે, કભી વ્હો હરગીઝ મરે નહીં,
કુલ અખ્તીયાર જહાંમે ઉસ્કા, ઔર કોઈ કુછ કરે નહીં,
જહાં દેખો વ્હાં હાઝાર હય, બીન ખુદા કામ કોઈ આવે નહીં.

---

૨૨૭. ખુદા પર ભરોસો રાખ.

રાગ, કાલીંગડા.

૧ ઉમ્મીદ હકસે રખ્ખ અહો આદમ,
કરેગા વોહ દુઃખ દુર અહો આદમ,
નીરાસ હક્કસે મતહો પ્યારે, ફઝલકી રખ્ખ ઉમ્મીદ,
બગેર ઉસીકે શીકાદે કીસમે હય મકદુર.

૨ હકીકતમે ખુદાવંદે જહાં તો હય બડા ગફફાર,[5]
ફીરા દરસે ન બેઉમ્મીદ ઉસકે કોઈભી ઝીનહાર,[6]

૩ જીસને યહ ઝર દીયા હય ફીર વોભી ધન દેગા,
માલો,મકાં હવેલી, બાગો ચમનભી દેગા,
જીને રહેગેં જબતક, ખાનેકો અનભી દેગા,
મરજાએગે તો વોહી, હમકો કફનભી[7] દેગા.

૪ જો દરીઆ જોશમે અલ્લાહકી રેહમતકા આતા હય,
પહાડોકો ગુન્ડોંકે વ્હા તિનકેસા[8] બહાતા હય.

---

૧ ઉડાડ્યુ. ૨ મેહેરબાની. ૩ દુન્યાનો લોભ, મોહ. ૪ મોત બાદ. ૫ બક્ષિસ કરનાર. ૬ કદી નહીં. ૭ મરણ બાદનું કપડું. ૮ ઘાસનું તણખલું કરી ઘસડાવી નાંખે છે.

૨૨૮. બુરાઈ ભલાઇ.

રાગ, પીલુ.

ચાહે કીસીકા ગર તું બુરા, વ્હો બુરાઇ તેરી બુરાઇ હય,
યા બની આદમ જીસને બદીકી, આગે ઉસકે ખાઇ હય.
બીજ તું જયસા બોવેગા, બસ ઝાડભી વયસા હોવેગા,
નેકી મીઠા ફલ હય બુરાઇસે, કડવા ફલ પાવેગા.
દુન્યા હય એક મીસલે સરાહ,[1] ઇસમે જો મુસાફીર આકે રહા,
ઠયરા એક યા દો દીન, આખીર કુચકી ઠયરાઇ હય.
કીસીકી બદી જો તું ચહાય, તેરેહી બસ વ્હો આગે આય,
રખના યહ ખુબ યાદ તું, બદકા હય ઇન્તેકામ[2] બદ હય.

---

૨૨૯. કીર્તિ—નામના.

રાગ, પીલુ.

શાહી તો કયા હય સરભી જો જાયે તો ગમ નહીં,
ફેરૂગા રાહે હકકસે મગર મેં કદમ નહીં.
નામર્દ ઝરપે મરતે હય, ઓર મર્દ નામપર,
મિલ જાય નેક નામોમે, કયા અયસા હમ નહીં?

---

૨૩૦. જુદાઇ.

૧ રાગ, માંડ.

ફલકકો હાય કયા તીરે સીતમ બરસાના આતા હય,
દીલે આશકકો બીસમીલકી,[3] તરેહ તડપાના આતા હય.
જુદાઇમેં તેરી સાકી જીગરકા ખું પીતાહું,
મેં રો દેતાહું જબ હોટો તલક પયમાના આતા હય.
કરમ ફરમાના આતા હય, ન ઉસકો મેહેર આતી હય,
બુતે બેરેહેમકો મેરે ફકત તરસાના આતા હય.

૨ રાગ, સોયની.

જહાંમે તો નામ સુનતેથે જુદાઇકા,
વલે ન દેખાથા દર્દો અલમ જુદાઇકા,

---

૧ ધમ શાળા. ૨ બદલો. ૩ જેને ઝબેહ કરવામાં આવેલા તે.

દીયા ફલકને હમેભી યહ સમ[1] જુદાઇકા,
ખડા હય મર્ગસે[2] એક એક દમ જુદાઇકા,
ગઝબ હય કેહેર હય, યારો સીતમ જુદાઇકા,
ખુદા કીસીકો ન દીખલાવે ગમ જુદાઇકા.

---

૨૩૧. દીલ–જીગર.

દીલતો હમ બેચતે હય કોઇ દીલકો મુલ લો,
જો દીલકો ન જાનો તો, કાંટેમે તોલ લો,
દીલતો હમ બેચતે હય, કોઇ દીલકો દેખલો,
દીલકા દેના એહી હય, કે જરા રૂશકે ફીર બોલ લો,
દીલ અગર માંગોગે અય સનમ દે દઇગેં હમ,
લેકીન તુમ ન દેના ઓરકો, એભી કસમ લે લગેં હમ,
દીલતો તુમ લે ચુકે હો, દીલમે રહેતે હો તુમ,
દીલમે મારા મુઝે, લો દીલ કયા કેહેતેહો તુમ.

---

૨૩૨. ઓરત અને વફાદારી.

રાગ, સારંગ.

ઓરતકો મુનાસીબ હય સરંજામ વફાકા,
હર કામસે બેહતર હય ઉસ કામ વફાકા.
ખાવીંદપે કુરબાન કીયા જીસને સર અપના,
ઝીંદા ઉસી ઔરતસે રહા નામ વફાકા.
ખાવીંદકી ખીઝમતસે ખુદા ખુશ હય હમેશા,
ફીરદોશકા ઇનઆમ હય અંજામ વફાકા.

---

૨૩૩. નારી નિંદા.

રાગ, સારંગ.

અપની ઓર બીગાની તીરીયા, એબી કાલા નાગ હય,
દેખતે ડસલે બદનકો. ઇસ તહરાકી આગ હય.

---

૧ ઝેર. ૨ મોતથી.

તેજ બલ જવાની ઘટાલે, જાનકા દાવા કરે,
માલ ધન ખાકે બીગાને કરતી યહ બીરાગ[1] હય.
ભાઈ સુત માત પીતા[2], સબમે યહ ન્યારા કરે,
પીછેસે વ્હો ડાલે નર્કમે, એસી યહ નીરભાગ હય.
જો બચે એસી બલાસે, વ્હો સદા ખુશ હાલ હય,
કીસનકી સેવા કીયેસે, ધોએ જીગરકે ડાગ હય.

---

૨૩૪. પૈસાની તારીફ.

૧. રાગ, પહાડી.

આલમમે ખએર કરતે હય પૈસેકે ઝોરસે,
બુન્યાદે[2] દએર[3] કરતે હય, પૈસેકે ઝોરસે,
દોઝખમે સએર કરતે હય, પૈસેકે ઝોરસે,
જીન્નતકી સએર કરતે હય, પૈસેકે ઝોરસે.

૨. રાગ, પહાડી.

ખાસે મેહેલ ઉઠાતે હય, કવડી કે ઝોરસે
પકકે કુવે ખુદાતે હય, કવડીકે ઝોરસે,
પુલ ઓર સરાહ બનાતે હય કવડીકે ઝોરસે,
બાગો ચમન લગાતે હય, કવડીકે ઝોરસે.
પૈસેહીકા અમીરકે દીલમે ખ્યાલ હય,
પૈસેહીકા ફકીરભી કરતા સવાલ હય,
પૈસેહી જસ દીલાતા હય ઇનસાનકે હાથકો,
પૈસાહી ઝેબ દેતા હય, બ્યાહ ઓર બરાતકો,[4]

---

૨૩૫. પૈસાની નીંદા.

રાગ, જીલ્લા.

ઝરકી મ્હોબ્બત તુઝે પડ જાવેગી,
દુ:ખ ઉસમે તેરી રૂહ[5] બહોત પાવેગી,

---

૧ આતશ. ૨ પાયો. ૩ ધર્મના મકાનો. ૪ વરઘોડાને. ૫ જીવ, જાન.

હુર ખાનેકો હુર પીનેકો તરસાવેગી,
દૌલત જો જમા હય ન કામ આવેગી,
ફેર ક્યા તુઝે અલ્લાસે મીલાવેગી?

---

૨૩૬. વૈરાગ્ય. (મોત)

૧. રાગ રામકલી.

તખ્ત ઉપર બેઠકે જો કરતે થે ઇન્સાફ,
ચીઠી આઇ સરકારસે. ઘડી ન કરે માફ.
ફત્હકી તલવારથી, મુલ્કોપે થા નામ,
તેગ[1] કઝાકી[2] આ લગી, કોઇ ન આયા કામ,
દુન્યા હય દો રોઝકી, ઇસપર ન કર ગુમાન,
સો બરસ, ઔર સાઠપે, આવે મોત નીદાન.
તાજ સીરપે રખકે હોતે, જો જહાંકે સરદાર,
દેખતે દેખતે તાજ છોડ, ખાકસા હય ગીર્ફતાર.
મરદોકી મરદી રહે, સખીઓકી ખેરાત,
ઇસ દુનિયાસે જો ગયે, ખાલી ઉનકા હાથ.

૨ રાગ, આસાવરી.

કહે રહા હય સમાં[3] યહ આસમાં કુચ્છભી નહીં,
પીસ દુંગા એક ગરદેશમે જહાં કુચ્છભી નહીં.
જીસ જગહ થા જમકા જલસા ઔર ખુશરૂકા મેહેલ,
ચંદ કબરોં કે સીવા ઔર અબ વહાં કુચ્છભી નહીં.
તખ્તવાલોકા પતા દેતે હય તખ્ત ગોરકે,[4]
ખોજ મીલતા હય યહીં તક બાદ કુચ્છભી નહીં.
ગુંજતે થે જીનકે ડંકેસે ઝમીનો આસમાં,
ચુપ પડે હય કબ્રમે અબ હું ન હાં કુચ્છભી નહીં.

---

૨૩૭. પચતનની તારીફ, (મહોમદ, અલી, ફાતમા, હસન, હુસેન.)

રાગ, પહાડી—કવ્વાલી.

યા પચતન બચાના જબ જાન તનસે નીકલે,
નિકલે તો યા મહોમદ, કલમા દહનસે[5] નીકલે યા.

---

૧ તરવાર. ૨ મોતની. ૩ વખત. ૪ ગામનુ નામ છે. ૫ મોઢામાંથી

આવેગા મેરા પ્યારા, બાજેગી ધુનકી મુરલી,
જબ વોહ મેરા સાવરીયા, જોબનકે બનસે નીકલે. યા.
આયાથા એક સીકંદર, દુનીયાસે લે ગયા કયા,
થે દોનુ હાથ ખાલી, બહાર કફનસે નીકલે. યા.
મેરે મરીઝે[1] દીલકી, ઉમ્મીદ હય તો યેહ હય,
જાનુપે[2] ઉનકે સર હો, ઔર જાન તનસે નીકલે. યા.
હમને મીયા નઝીરકો, ઘરસે નીકલતે દેખા,
જયસે પદમકે પીછે, રાજા રતનસો નીકલે. યા.

નાટકી તર્ઝના નિતી, જ્ઞાન, વૈરાગ્યના ગાયનો.

૨૩૮. ભકિત.

(કયસે પાઉમે પતિયાં) તર્ઝ.

સુન લીજે બિનતી મોરી, મે શરન ગ્રહી પ્રભુ તોરી. સુન૦
તેં પતિત અનેક ઉદ્ધારે, ભવસાગર પાર ઉતારે. સુન૦
મેં સબકા નામ ન જાનુ, મેં કોઇ કોઇ ભકત બખાનું. સુન૦
અંબરીખ સુદામા નામા, પહુચાયે હયે નિજધામા. સુન૦
ધનેકા ખેત જમાયા, કબીર ઘર બૈલ તુ લાયા. સુન૦
ધ્રુવ પાંચ બરસકા બાલા, તેં દર્શ દીયે નંદલાલા. સુન૦
સબરીકે તે ફલ ખાયે, સબકાજ કીયે મન ભાયે. સુન૦
સજના તે સેના નાઇ, તેં બહુત કીની અપનાઈ. સુન૦
કર્માકી ખીચડી ખાઇ, તેં ગનીકા પાર લગાઇ. સુન૦
મીરા તુમરે સંગ રાતી, યહ જાનત હય સબ સાથી. સુન૦
હમસબ બાલ તેરો યશ ગાવે, ભવજન્મ મરન નહીં ગાવે. સુન૦

---

૨૩૯. પ્રભુની અગાધ શકિત.

(નાથ કેસે ગજકો બંધ) તર્ઝ.

નાથ કેમ જાણીયે શકિત તમારી.
મતિ, કૃતિ, અતિ અવળી અમારી. નાથ.

---

[1] દુઃખી. [2] ખોળામાં.

પંચમહાભૂતથી જગ સરજાવ્યું, કોઇ ના શકતુ વિચારી,
વિવિધ રૂપો કરી ઉપજાવ્યાં પ્રાણી, અજબ ખુબી તેમાં ધારી. નાથ.
નટ[1] થઇ વિધ વિધ રૂપે નચાવો, જીવની ઉતારો ખુમારી,
સર્વના સૂત્ર[2] હસ્તમાં રાખી, ગોવરધન ગીરધારી. નાથ.
તન માત્ર પંચ પ્રાણીના અંગે, સૌ તેના બનિયા પુજારી,
શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ને ગંધ એ, કરતાં અતિશે વિકારી. નાથ.

---

૨૪૦. જ્ઞાનના સાધન.

રાગ. (હજારો મેરે કાનકે મોતી.) તર્જ.

કયેસે પાઉમે પતીઆ ચીદ્દઘનકી,
કહેઃ કયા હય સાધન મેરે ગુરૂજીરે. કયેસે.

સાખી.

આદી વિવેક વિરાગ પુની, ષટ સંપત્તિ સુધાર,
ચોથી ચહે મુમુક્ષુતા, એહી સાધન ચાર. કયેસે.
આત્મા નિત્ય ક્રિયા રહીત, જગ અનિત્ય ચલ જાન,
સાર અસાર વિચાર દ્રઢ, યહ વિવેક મન માન. કયેસે.
સર્વ લોકકે ભોગકો, ચીત્ત અનિત્ય પિછાન,
વાયસ વિષ્ટાવત તજે, સો વિરાગ જીય જાન. કયેસે.
સમ દમ ઉપરતી તિતિક્ષા, સમાધાન વિશ્વાસ,
છકી જો પ્રાપ્તિ કહી, શટ સંપત્તિ તાસ. કયેસે.
વિષય વાસના મત મન, તાકો જય શમ માન,
ઇંદ્રીયગન શબ્દાદી રત, તાકો જય દમ જાન. કયેસે.
પ્રાપ્ત વિષયકો ત્યાગનો, ઉપરતી તાંહી કહંત,
શિતોષ્ણાદીક સહનકો, કહે તિતિક્ષા સંત. કયેસે.
બ્રહ્મમાંહિ એકાગ્ર ચિત્ત, સમાધાન કહી તાસ,
શાસ્ત્ર ગુરૂકે વાકયમે, શ્રદ્ધા સો વિશ્વાસ. કયેસે.
ભુખ્યો ઇચ્છે અન્ન જ્યું, ત્યુહી મોક્ષકી ચાહ,
કહહી તાકી મુમુક્ષુતા, કોવિદ[3] ગુની મુની નાહ. કયેસે.

---

૨૪૧. માયા છોડવા વિષે.

રા. (રે અમો અબળાને માયા) તર્જ.

રે, હવે સમજીને, માયા છોડીરે છોડીરે, છોડી સધ્ય છોડીરે. હવે.

---

૧ બાજીગર. ૨ દોરી. ૩ પંડીત.

વિષયો વિસારી ભક્તિ પસારી,
વૃત્તિ પ્રભુથી પ્રેમે જોડીરે જોડી, જોડી, પ્રેમે જોડીરે. હવે.
સુનિતિ વધારી, અનિતિ વિદારી,
સ્થિરતા ગ્રહો મન મોડીરે મોડીરે, મોડી મન મોડીરે. હવે.
જન્મો જનમનાં કર્મો ઘણેરાં,
ગુરૂ વિણ શકે કોણ, તોડીરે તોડીરે, તોડી કોણ તોડીરે. હવે.
હૃદયમાં જઈને, અભિમૂખ થઈને,
શોધો પ્રભુ ત્યાંય દોડીરે દોડીરે, દોડી ત્યાં દોડીરે. હવે.

---

૨૪૨. મિથ્યા અહંભાવ ત્યજવા વિષે.

રા. (તાત શાને કરોછો આવુ કુડું કામ.) તર્જ.

જીવ શાને ધરે છે તું મિથ્યા આ માન,
જગ ખોટું તમામ (૨) ધારી શાંતિ તું પામ નાદાન.
તજી વિષારી આ હેય વિષય તું, કરની કાયાનું કલ્યાણ,
બની અતિ બેફામ, ના ભુલીશ સ્વરૂપ ભાન. જીવ.
ધારી અતિ અભિમાન જો રાવણે, લંકા કરીછે વેરાન,
ખોયાં પુત્રોને રાજ, વળી નારી, ન રહી નિશાન. જીવ.

---

૨૪૩. આત્મસ્થિતી માટે પ્રાર્થના.

રા. (રે, માથે મટુકી લઇ જાઉ) તર્જ.

રે, સત્ય સ્વરૂપ શ્રીરામ, મૃદુ મુખ વાણી સદા સુખધામ. રે.
આપ સૌના શાંતિદાતા, વિવિધ રૂપે ઉર સમાના,
સ્મરીયે તમ નામ અષ્ટજામ. રે.
નિર્વિકારી સર્વ વ્યાપી, શક્તિ સર્વે સ્થળ પ્રકાશી,
ભકત તણા છો આરામ. રે.
જ્ઞાન કેરી સત્ય ચાવી, તિમર[1] ટાળી દો બતાવી,
ખોલી લઈએ ઉર રામ. રે.

---

૧ અજ્ઞાન.

૨૪૪. સંયમ સિદ્ધિનો હર્ષોદ્‌ગાર.

રા. (કોઇ દુધ લ્યો દિલરંગી) તર્ઝ.

આજે સંયમની વિધિ સાધી,
જેથી છુટી અવિદ્યા ઉપાધી. આજે

ગોર[1] તનુ[2] રઘુનાથજી, છબી વીરાજે જ્યાંય,
તે રદયપદ્મ વિષે જતાં, આનંદ ઉર ના સમાય. હાં.

પરાતણા પરતાપથી, સાધ્યુ સુરનુ જ્ઞાન,
શબ્દાતિત[3] શ્રી ઇષ્ટના, શબ્દનુ થાતું ભાન. હાં.

અંતરમાં અચ્યુત પ્રભુ, શ્રી સહ કરે વિલાસ,
અષ્ટાદલ અંબુજ વિષે, પાડીને દિવ્ય પ્રકાશ. હાં.

વિણ વાદળ વરસે વૃષા, વિજલી વિણ છે પ્રકાશ,
ગરજ્યા વિણ ત્યાં ગડગડે, એવું છે ઉર આકાશ. હાં.

સૂક્ષ્મ શરીરથી નવ દીસે, સ્થુલની શી ત્યાં વાત,
કારણુ મહાકારણુ નહીં, નહી વળી જાત ભાત. હાં,

તે નિર્ગુણ પ્રભુ વસી રહ્યા, નિર્વિકાર રૂષિકેષ,
મર્મ લહીને ખોળતાં, જડીયા રદય પ્રદેશ. હાં.

---

૨૪૫. વેપાર વૃદ્ધિ સત્ય ને સંપમાં છે.

રાગ. (પીલે શરાબ) તર્ઝ.

જાગો પ્રભાત થશે, આર્ય મઝેદાર,
ત્યાગો અપાર ઉંઘ, આર્ય હુશીયાર. જાગો૦

સત્ય સંપને તજી જો દેશો, વિદ્યા કેળવણીએ પછાત રહેશો,
તો તો ખાશો તમો, બહુ ગેબી[4] માર. જાગો૦

સૂર્ય તપે છે સત્યથી ભારે, સૃષ્ટિનો ક્રમ પણ એજ વ્યવહારે,
છોડો પ્રપંચ કરો, સત્યનો ઉદ્ધાર. જાગો૦

સુખદાયક વેપાર મચાવો, સંપ, સત્, હુન્નરને ધાવો,
(હવે) જુઓ શુ હરીફાઈ, કરો સંપે વેપાર. જાગો૦

---

૧ સફેદ. ૨ શરીર. ૩ વાણીથી રહિત. ૪ છુપો.

૨૪૬. દુન્યાની માયા ખોટી છે.

રા. (ધીમા ધીમા) તર્ઝ.

જુઠી જુઠી કાયા ને માયા જાણરે,
ભવ નાહક, તમારો કચવાઇ જાશે,
અધર પકડાઈ જાશે, સાચું માનરે. જુઠી૦
રાચ નહી તું જુઠ મહી, કાઢ ન ફોકટ કાળ,
મરશે જ્યારે મોહથી, શી ગતી તુજ થાય,
સંત સેવાના મેવા ન ચાખ્યા સુખે,
મોહ માર્યો નહીં રામ ભજી મુખે,
લે ચેતી ભવે પામે શાંતિ સુખે, સાચું માનરે. જુઠી૦

---

૨૪૭. મનોપદેશ.

રા. (મને સહાય કરશે મુરારીરે) તર્ઝ.

શાને વ્યર્થ તું શાંતિ ત્યજે છે રે, દુઃખકારી વિષય ચજે છે,[1]
ભયથી ધ્રૂજે છે, આ ભવમાં ભમે છે, વિનાશ તું તારો કરે છે. શાને.
સત્ય સ્વરૂપ વિસારી ફરે છે, શીદ મિથ્યા, ભ્રમણ કરે છે,
ત્યજ હવે તું, કામ વૃત્તિ, શાને આ ભવમાં ભુલે છે. શાને.
શાસ્ત્ર સિદ્ધાંતના વચનો ઉવેખીને,[2] કુથલીમાં કાન ધરે છે,
વિષય કૂપે, દીપ લઈને, અંધ તું શાને પડે છે. શાને.
(જે) વૃત્તિના વેગો વિદારી[3] રહે છે, રદયે સંતત પ્રભુને સ્મરે છે,
(તે) ઉચ્ચ પદમાં, સ્થિત થાતાં, કૈવલ્ય સ્વરૂપે ઠરે છે. શાને.

---

૨૪૮. આત્મજ્યોતિ.

રા. (મારા મનમાં તનમાં) તર્ઝ.

મારા મનમાં તનમાં નિત્ય દીપી રહી, ઝગમગ આતમ જ્યોતિ.
માનસરોવર માંહેલો હંસલો, ચારો ચરે જ્ઞાન મોતી,
નિત્ય અનાદી સ્વયં વિભું વ્યાપક, આતમ જ્યોતિ જણાય,
સચ્ચિદ આનંદ બ્રહ્મ સનાતન, તે જપો તે જપો જગજ્યોતિ. મારા.

---

૧ ગ્રહણ કરે છે. ૨ ધ્યાનમાં ન લેતાં. ૩ નાશ કરી.

૨૪૯. મસ્તાની મન.

(દીલ મારૂં માને નહી મનડું ઠરે નહીં) તર્જ.

મન મારૂં મસ્તાની મગરૂર માની સમજે ન સીધું સાનમાં,
હું વારૂ ઘડી ઘડી ઝાડુ ફરી ફરી તોએ ન લે તું ધ્યાનમાં. મન.
માળા ગ્રહું કરમાં કદી, હરી નામને જપવા જરી,
કુદતું તરત અહીં કે તહીં, જતુ માંકડું વિષયે સરી,
ઉંઘમાંય મૂર્ખ હસાવતું, ઝબકાવતુ ને રડાવતું,
બહું રંગમાં ચંચળ રમાડે, વાંદરૂ વશ ના થતું,
વૃત્તિ તાળું વાસી, લઈને સુકર્મ ચાવી,
હું પુરૂં હવે બંદીખાનમાં. મન.

---

૨૫૦. ૐકાર પ્રણવ.

રા. (ચાલો સાહેલી ભુવનેસ્વરીનુ) તર્જ.

આવોને આર્યો (૨) ૐ પ્રણવનું સૌ મળીને સમરણ કરીએ,
મન દઢ પામી, વૃત્તિ વિરામી, ધ્યાન તેનુ અંતર ધરીએ,
વેદ બધા જેનુ પદ કથતા, રૂષિ મુનિ જે તપમાં વદતા,
બ્રહ્મચર્ય જે અર્થ ચરતા, અતિ સુખમય તે પદ ગણીએ,
વિવિધ નામ ખં શં[1] બ્રહ્મનાં, ૐ સર્વ શિરમણી[2] કહીએ. આવોને.

---

૨૫૧. પ્રપંચ છોડી પ્રભુને ભજો.

રા. (ગોવિંદ ગુણ ગાઓરે) તર્જ.

ધન શ્યામ નામ સાચુરે (૨), રે નરનાર.
ધરણીધર માધવ મુરલીધર, શ્યામના ગુણ સૌ ગાઓરે. રે નરનાર.
સાચાને ખોટા સાનેરે ઠરવા, જદુનાથ જશ ગાઓરે. રે નરનાર.
ભક્ત તણા તો ભય હરનારારે, અભયપદ દેનારારે. રે નરનાર.

---

૧ બીજ મંત્ર છે. ૨ સૌથી ચઢીયાતુ.

૨૫૨. નીતિ, ધર્મના શિક્ષણ વિષે.

રા. (દાસ પરે દયા લાવો) તર્ઝ.

નીતિ ધર્મ બીજ વાવોરે, સુજ્ઞ સજ્જનો,
નીતિ ધર્મ બીજ વાવો. નીતિ૦
કામ, ક્રોધ, મદને મારી, મોહ માયા વિસારી,
પ્રાણી પ્રભુતાના પાવોરે. સુજ્ઞ૦
વિનય વેલ વહેલી વધશે, સદાચાર ફુલડાં ખીલશે,
સત્ ચિત્ આનંદ ફલ ખાવોરે. સુજ્ઞ૦
શાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ કર્મ, " **અહિંસા પરમો ધર્મ,** "
માનવ તણી ફરજ બજાવોરે. સુજ્ઞ૦
વિનવીએ વંદન કરીને, સાથે સહુ હલી મળીને,
જય ભરત ભુમીનો ગાવોરે. સુજ્ઞ૦

---

૨૫૩. જ્ઞાને મુક્તિ.

રા. (આંખવિના અંધારૂંરે) તર્ઝ.

જ્ઞાન વિનાનું અંધારૂંરે, સદારે મારે. જ્ઞાન.
મન કહે મારૂ તારૂ, આ સારૂ ને આ નઠારૂં,
પણ જ્ઞાન વિનાનુ, અંતે સૌ નકામુંરે. જ્ઞાન.
જીવને શિવ સાથે રહેતા, અવનીમાં[1] અવતાર લેતા,
જીવને જ્ઞાન થવાથી, રસમય થાતારે. જ્ઞાન.
સેવક કહે કરજોડી વિનતી, હમારી લ્યો સ્વિકારી,
અમને લેજો ભવમાંથી ઉગારીરે. જ્ઞાન.

---

૨૫૪. પ્રભુ મેળાપ ઇચ્છા.

રા. (થયા છોરે પતી) તર્ઝ.

પ્રભુ ! આવો હવે બહુ દીન વિત્યા, આપ દરશ કરવા,
આપ વિયોગે ક્ષણુ ના રૂચે, અંતર વૃત્તિ મુંઝાય,
મન બળતું, નવ ઠરતું, ચણુચણતું, દુઃખ ધરતું,
સ્મરી પ્રેમ તમારો ક્ષણુ ક્ષણુ નયને માંડે નિર ભરવા. પ્રભુ.

---

[1] જગતમાં.

આપ પિતા બાલકના દોષો, જોશો ના ધરી રે'મ,
પદ લેજો, સુખ દેજો, હૃદયે રહેજો, કર ગ્રહેજો,
લઈ અંક શિશુ[1] દયાનંદ ઉગારો નિજસ્વરૂપે[2] વરવા. પ્રભુ.

---

૨૫૫. અજ્ઞાન નિવારણ ઈષ્ટ સ્તુતિ.

રા. (ડરમાં તું દીલ સાથ.) તર્જ.

લ્યો વિનતિ પ્રભુ ધ્યાન, રંકની, લ્યો વિનતિ પ્રભુ ધ્યાન,
પ્રભુ ટાળો ઉર અજ્ઞાન. રંકની.
આપો સુબુદ્ધિ, હરીને કુબુદ્ધિ,
મનના મેલને સત્વર કાપો, આપચરણ ચિત્ત સ્થિરતાથી સ્થાપો,
જ્ઞાન લેવા પ્રભુ ઉત્સાહ આપો, દુષ્ટ ષડ્રિપુને[3] ચરણમાં ચાંપો.
પ્રભુ ટાળો ઉર અજ્ઞાન. રંકની.

---

૨૫૬. વૃત્તિના આનંદોદ્ગાર.

રા. (વિશ વેશ્યાના ચારી) તર્જ.

જગ આનંદકારી, લાગે છે ભારી, જ્યાં ત્યાં મુરારી, જોઈ તમારૂં રૂપ,
ચડી આજ ખુમારી, ભક્તિની ભારી, વિશ્વવિહારી-જોઈ. જગ.
સંચિત સઘળાં ટળી ગયાં, ક્રિયમાણે પ્રભુ શુદ્ધ,
પ્રારબ્ધે પ્રભુ આવીયારે, લીધી સાચી શુદ્ધ.
ઉર જ્યોતિ પ્રસારી, તમને નિવારી, ભ્રાંતિ વિદારી-જોઇ. જગ.
મતિના ભેદો ટળી ગયા, ભાસે એક સ્વરૂપ,
નિંદા સ્તુતિને સુણતાં, ભાસે ના સુખ દુઃખ,
રાગદ્વેષ વિસારી, પ્રેમપ્રસારી, રહી અવિકારી,-જોઈ. જગ.
તત્વામૃતને ચાખતાં, ભુખતૃષા થઈ શાંત,
ભાવાભાવો ટળી ગયા, ન્યાળી સૌમાં કાંત,[4]
પ્રભુ પ્રેમી તમારી, પદ શમંનારી, વૃત્તિ હું નારી,
આજ થઉં એક રૂપ. જગ.

---

૨૫૭. પ્રભુ મેળાપની ઇચ્છા.

રા. (મન માયાના કરનારારે) તર્જ.

રૂષિકેષ રમણ રઢિયારે, પ્રભો, ગોવિંદ કૃષ્ણ ગોપાળા,
સુખસિંધુ દયાળ નંદલાલારે, પ્રભુ વૃજવિનતાના[5] વ્હાલા. રૂષિ.

---

૧ બાળક. ૨ પોતાનું રૂપ. ૩ છ શત્રુ. ૪ પ્રભુ ૫ વ્રજગામની સ્રીઓના.

કાનુડા કાળા હો દીન દયાળા હે, ભક્ત તણા પ્રતિપાળા,
બુદ્ધિની વૃદ્ધિ વિષયે વધે પ્રભુ, છોડેના વિધવિધ ચાળારે. રૂષિ.
રીસ કરીને પ્રભુ રાખુ કદિ તોયે, મારે અંતરમાં ઉછાળા,
નયને નિહાળો, સંભાળો શીશુને,[1] ઝાલો હવે કર વ્હાલારે. રૂષિ.
ત્રાપ ત્રિવિધિથી બાળીને અંતે, કયારે ઉગારશો લાલા,
સચ્ચિત સુખમાં સધ્ય[2] સોહાવો, ટાળી વિષય ઉર લાળારે.[3] રૂષિ.

---

૨૫૮. જ્ઞાનોપદેશ.

રા. (તું તારા બીરજ સામું.) તર્જ.

વ્હાલા વેગે પધારો મારા જીવનના સંગી,
સાક્ષાત દર્શનનો છું ઉમંગીરે. વ્હાલા.
કાયા નગર છે વ્હાલા કૌતુક સમ કારમુરે,[4]
દુર્મત દુર્ઘટ છે કોટ જંગી. (૨)
રાજ કરે રાણો અભિમાન ઓઢીરે. (૨)
દ્વેખ્યા દિવાન સૌ કુસંગીરે. વ્હાલા.
મમતા રાણીના મ્હેલે રાણોજી ભરાણારે,
ઘેરાણા મદીરા મદમાં રંગી, (૨)
હકુમતિ હાકેમ મારા લોભ મોહે પુરા,
અંધારે છાકયા છે અડભંગીરે.[5] વ્હાલા.
ભોમીયો ના ભાળ્યો વ્હાલા ઉવેટે[6] ચાલ્યોરે,
લાજ મરજાદાને ઉલંઘી,
ભક્ત ભીડ ભંજન કર ગ્રહી તારોરે,
પડી નથી આપ દ્વારે તંગીરે. વ્હાલા.

---

૨૫૯. ગૌમહિમા.

રા. (રૂષિ મુની કહી ગયા). તર્જ.

ધન ધાન્ય તણું મુળ ગાય છે, ગાય છે, ગાય છે, ગાય છે રે. ધન.
અન્ન ફળ, શાક, પાક, અનુપમ, ગાય સેવાથી સધાયછેરે. ,,
પાપ છે, પય,[7] માતા સરીખું, ગુણ તેના તો ગવાયછેરે. ,,
(દુધ) ભેંસનું ભારી, બકરીનું હલકું, સમાન ગાયનું ગણાયછેરે. ,,
ગાય પોશાય તો ખેતીવાડીને, દેશ આબાદી છવાયછેરે. ,,
ખેતી ઉપ્યોગનું દ્વાર એ ખરેખર (હાય) હાલમાં તો અટવાય છેરે. ,,

---

૧ બાળકને. ૨ તરતજ. ૩ બળતરાઓ. ૪ ભયભિત છે. ૫ મુર્ખ. ૬ આડે માર્ગે. ૭ દુધ.

૨૬૦. સ્તવન.

રા. (ખંતેથી નમિ તને.) તર્ઝ.

આનંદે સ્તવિ પ્રભો, ખંતે રીઝવિએ (૨)
હે દયાળ, છો, કૃપાળ, જગપાળ, લ્યો સંભાળ,
ઇશ, ઇશ, ઇશ, ઇશ. આનંદે.

પ્રેમહિણ જાણી આજ, દુઃખીની બતાવો દાઝ,
આપ જગશીરતાજ, શરણે આવ્યા રાખો લાજ,
નિજ[1] જનને રીઝાવો નાજ, તારો હવે હે ! મહારાજ,
શરણે આવ્યાં, પ્યારા, તારા,
રે અમને ઉગારો, તારો, ઠારો, આણો, આરો,
ઇશ, ઇશ, ઇશ, ઇશ. આનંદે.

---

૨૬૧. પારસનાથનો સ્તુતી.

રા. (ધોકા દેનેવાલે) તર્ઝ.

પ્રભુ પાર્શ્વની રૂપાળી પ્યારી મૂર્તિ નિહાળી,
આવી ચમક ચમકનારી, ઝમક ઝમકનારી,
કામ ક્રોધ કાપનારી, મોહ તાપ ટાળનારી. પ્રભુ૦

સંસારી સુખોમાં મુર્ખ, જીવ રહ્યા મોહી મોહી,
ખલકની[2] ખોટી પ્રીત, પીતળીઆ[3] જેવી જોઇ,
હજુએ ન માને મન, કે આ તન છે પતંગ,
માટે થઇ વિચારવંત, ભાવે ભજ ભગવંત. પ્રભુ૦

ધર્માચાર વિના યાર, નથી કોઇ તારનાર,
માત તાત, ભ્રાત, ભગ્નિ,[4] નથી પાપ કાપનાર,
રંગીલી રૂપાળી નાર, અંતે અલગ થનાર,
પ્યારનો બતાવનાર, દોસ્ત એ શું કરનાર,
જ્યારે આવે જમ,[5] ખુબ દેખાડી દમ,
મુક્કી મારે ભમ, કેહેશે આગળ થા હમ,
કહે નાના, કોણ, થશે બેલી લે તું તે વિચારી. પ્રભુ૦

---

૧ પોતાના. ૨ જગતની. ૩ પીતળ જેવી. ૪ બેહેન. ૫ મોતનો દેવ.

૨૬૨. વિદ્યા વિષે.

રાગ. (ધૂન) નાટકી તર્ઝ.

જગત માંહી વિદ્યા અખુટ[1] ધન જાણ,
હાંહાંરે ભાઇ વિદ્યા અખુટ ધન જાણ. જગત.
વિદ્યા વિનાના, મનુષ્ય જગમાંહી,
પશુથી નીચ પ્રમાણ, હાંહાંરે ભાઇ. જગત.

સાખી.

ભાઇ ન માગે ભાગજે, ચોર ન લૂટી જાય,
રાજાથી ન દંડાય તે, ભાર જરીએ ન થાય,
તૈયાર સાથે, આવે છે આપે, ખરચે વધુ
થતી જાય, હાંહાંરે ભાઇ. જગત

---

૨૬૩. સ્ત્રી કેળવણી.

રા. (નટવર વસંત) તર્ઝ.

સહુ ભાવે ભણાવો નીજ[2] પુત્રી સજ્જનો,
પુત્રિ સજ્જનો, સુખ સાચુ એ ગણો. સહુ.

સાખી.

સુખ સાધન સંસારનુ, સદાય ગણીને એજ,
વિવિધ તાનના રંગથી, લો રસ રંગ અનેક,
વિદ્યા વિનાની પુત્રિ, પુતળી શું કામની,
કેળવો તેનુજ તન મન સજ્જનો. સહુ.

સાખી.

કુટુંબને સંતતિ[3] તણું, દેશ તણું હીત હીર,
સ્ત્રી કેળવણીમાંજ છે, બાકી સર્વ તીમીર,
સરસ ભોજનની રીત, જાણવી સઘળીરે,
ઉત્તમ પાક કર્યાની હોંસ દીલે ધરવીરે,

---

૧ ખુટે નહીં તેવો. ૨ પોતાની. ૩ ઓલાદ.

સાખી.

કરશો નીજપતિને સુખી, વર્જો[1] દુર્ગુણ વ્હેમ,
વશીકરણ[2] તમ હાથ છે, જ્ઞાન મંત્ર યશ દેણ,
ભાવે સીંચો સુધારે કોમલ મન વૃક્ષને,
થાશે ફળો સમીષ્ટ ઇષ્ટ સત ગણો.

સાખી.

મર્યાદા નીજ વડીલના, નિજજન સાથે નેહ,[3]
સત્ય, સુજાતિ, સુઘડતા, ગુણવંતી ધરી રેહ. સહુ.

---

૨૬૪. પતિ, પત્નિ વ્રત.

રા. (બનજારા) તર્જ.

કરી પરમેશ્વર પર પ્રીતી, નવ તજવી નિશદીન નીતિ. કરી.

પતિ.—પતિવ્રતને પાળવુ પ્રેમે, વશ વિભળ થવું નહી વેહેમેરે,
ભરતાની[4] ધરવી ભીતી. નવ.

પત્નિ.—નિતનો સ્નેહી ગણી નારી, નવ થાવુ કદી અવિચારીરે,
રાખી રદયે આ રીતી. નવ.

પતિ.—દ્રૌપદી, સુલભાને સીતા, વળી કુંતા માદ્રી પુનીતારે,
ધરી તેવી સ્રીઓની પ્રતિતી.[6] નવ.

પત્નિ.—હરીચંદ્ર રામ કુળ કેદ્ર, વળી રતિ દેવ સુનરેદ્ર રે,
તેના જેવી ધરી સ્થીતી. નવ.

પતિ.—કટુ વચન કદાપી ન કરવુ, ધ્યાનજ ધણીનુ દ્રઢ ધરવુંરે,
જયમ વદે સતત[7] વત તીતી.[8] નવ.

પત્નિ.—પરણેત[9] વીના પરભારી, વનીતા[10] જનીતા[11] વત[12] ધારીરે,
કદી આદરવી ન અનિતી. નવ.

પતિ.—પર નરનુ મુખ હોય રૂડુ, પણ ચોથ ચંદ્રસુ ભુંડુરે,
શુણી તેની વીપત્તિ વીતી. નવ.

પત્નિ.—લલચાઇ લોભની લહાયે, કરવો ન કલેશ અન્યાયેરે,
આવે આફત અણચીતી.[13] નવ.

પતિ.—વરના વડીલોની વરતી, પાળવી આજ્ઞા અનુસરતીરે,
ખુબ ક્ષમાં રાખ જેમ ક્ષીતી.[14] નવ.

---

૧ તજવું. ૨ વશ કરવાની વિધા. ૩ પ્રીતિ. ૪ એક રૂપ. ૫ પતિની. ૬ દેખાવ. ૭ હમેશાં. ૮ એક જાતનુ પક્ષિ. ૯ પોતાની સ્રી. ૧૦ ઓરત, ૧૧ પોતાની મા. ૧૨ બરાબર. ૧૩ અચાનક, ૧૪ પૃથ્વી;

૨૬૫. વિચાર તો શુભજ રાખવા.

રાગ. (એક ચતર નાર) તર્ઝ.

શુભ કર વિચાર, દુઃખ દુર ડાર, વેદ વચન સાર,
દ્રઢ દીલમેં ધાર, ધરી મનમે પ્યાર, સતસંગ, કરલીજે. શુભ.
સત્ય બ્રહ્મ સ્વરૂપ, જુઠ નામ રૂપ, ઐસો જાન વિવેક,
એક ધરી સુટેક, મનં વિષય ત્યાગી, સતસંગ કરલીજે. શુભ.
પંચ વિષય ભોગ, સબજાન રોગ, ઐસો ધર બેરાગ,
મનસો તું જાગ, સદ્દચિત આનંદ સતસંગ કરલીજે. શુભ.

---

૨૬૬. વીરજીનેશ્વર સ્તવન.

રાગ. (દીનનો દયાલ) તર્ઝ.

સાચુ એક જીન નામ, અત્તર સૌ કાચુ,
એમ જાણી મિથ્યા મને કદી નહીં રાચુ. સાચુ.
રાગ દ્વેશ દુર કરી શાંતપણે નાચુ,
શુધ્ધ દેવ ગુરૂ અને શુદ્ધ ધર્મ યાચુ. સાચુ.
ડોળ દમામ દેખુ જહાં ત્યાં ન ઘાલુ ડાચુ,
અંતર જ્ઞાને પરખી માનુ, સાંભળ વચન સાચુ. સાચુ.

---

૨૬૭. ચોવીશ તિર્થંકર સ્તવન.

રાગ. (વિનતી ધરજો ધ્યાન) તર્ઝ.

શાણા તમે ભાવે ભજો ભગવાન (૨)
પૂજો સ્મરો, ધ્યાન લગાવો ચોવીશ જીન નામ. શાણા.
રીખબ, અજીત, સંભવ, અભિનંદા, સુમતિ કરો બહુમાન, ,,
પદમ, પ્રભુ, સુપાસ ને ચંદા, સુવીધીનુ ધરીએ ધ્યાન. ,,
શીતલ, શ્રેયાસ, સેવો વાસુ પૂજ્ય, વીમલ અનંત ગુણવાન ,,
ધર્મનાથના ધર્મને ધારો, શાંતિનાથ સુખધામ. ,,
કુંથુ અરમલ્લી, મુની સુવ્રતજી, નમી નમી પાર્શ્વ વર્ધમાન ,,
ચોવીસ જીન નામ જપંતા, ચડીએ સ્વર્ગ વિમાન. ,,

૨૬૮. શ્રીકૃષ્ણ જન્મ રહસ્ય.

રાગ. (ઓહોતેરા સમજાયા) તર્જ.

વ્રજવાસી પ્યારે કનૈયારી માંખનચોર, વ્રજ.
વૃક્ષ કદમપર વસ્ત્ર હરીને, બ્રહ્મચર્ય સમજાયારી. માંખન
વેણું વગાડીને, ગોપી જગાડીને, રાસક્રીડા દિખલાયારી. ,,
સ્વમુખમાં બ્રહ્માંડ બતાવીને, માતાને જ્ઞાન બતલાયારી. ,,

---

૨૬૯. માયાથી બચવાને યાચના.

રા. (સુનો તુમ યાર પરદેશી.) રેખતા.

પ્રબલ યહ સૈન માયાને, ચલાઇ હય કૃપાસિંધુ,
બચાલે જાલસે તેરી, દુહાહી[1] હય કૃપાસિંધુ. પ્રબલ.
ગર્ભમે કોલથા મેરા, ન ભુલુ ધ્યાન મેં તેરા,
વ્હો બાતે ઉસને છલબલસે, ભુલાઇ હય કૃપાસિંધુ. પ્રબલ.
હમેશા લોભસે રેહેતા હય, મન મે[illegible] બના બેશક,
દીખાનેકો યહ ઉપરકી, શફાઇ હય કૃપાસિંધુ. પ્રબલ.
પડા અજ્ઞાનકે વશમે, તડફતા હું મેં મુદતસે,
તેરેહી હાથમેં મેરી, રીહાઇ[2] હય કૃપાસિંધુ. પ્રબલ.
નહીં હય દોષ કુચ્છ તેરા, હુવા જો હો રહા હોગા,
એ સુખ દુઃખ સબકો, કર્મોકી કમાઇ હય કૃપાસિંધુ. પ્રબલ.
બીના ભક્તિસે દયાલુ ને, અજામેલ પાપી તાર્યા હય,
ઉસીસે જગ્તમે તેરી, બડાઈ હય કૃપાસિંધુ. પ્રબલ.

---

૨૭૦. ઉપાધિ-માયા. (માયાતિત)

રાગ. (કયસે બાલ બીખરે હય.) તર્જ.

ઉપાધિ બ્રહ્મને શાની, ઉપાધિ મુક્તને ક્યાંની,
અવિધા અખીલ અંકુર છે, ઉપાધિ દેહનુ મુળ છે. ઉપાધી
ઉપાધિ એકને વળગી, ઉપાધિ બહુ પદે સળગી,
અહંઉત્થાન[3] ત્યાંથી આ, ઉપાધિ ભ્રાંતિનું મુળછે. ,,

---

૧ ઇશ્વરી ફરમાન. ૨ જીવન દોરી ૩ એપાચું, અહંભાવ.

ઉપાધિ ભેદનું મુળ છે, ઉપાધિ સંગનુ મુળ છે,
ઉપાધિ ક્લેશનુ મુળ છે, ઉપાધિ રાગનું મુળ છે. ઉપાધી
ઉપાધિ કાળનું મુળ છે, ઉપાધિ પાપનું મુળ છે,
ઉપાધિ શુન્યનું મુળ છે, ઉપાધિ જન્મનું મુળ છે. ,,
નથી થાતુ ન થાવાનુ, નથી જાતું ન જાવાનુ, ,,
ભ્રમિત[1] દ્રષ્ટિની સૃષ્ટી આ, ઉપાધિ મુકત તો તે છે. ,,

---

२७१. श्री हरी भजन.

राग (प्रेम तरंग.) तर्ज.

हरी भजना वीण काळ, घालवुं नको रे. हरी.
दोरीचा सापा, भिउनी भावा, भेद नाहीं जिवा शिवा,
अतंरीचा ज्ञानदिवा, मालवूं नको रे. हरी.
संता पासी समज उमज, ध्यानीं आणुनीं पुरती समज,
अनुभवा विण उगाची मान हालवूं नको रे. हरी.
विवेकाचे तारू बाप, एक बोल वाक्य बोल,
आपूल्या मतें उगाची, चिखल कालवूं नको रे. हरी.
सोहरा ह्मणे पूर्ण ज्योति, जेथें नाही दिवस राति,
तया विण नेत्रपाति, हालवूं नको रे. हरी.

---

૨૭૨. સુખી થવાનો ઉપદેશ.

રાગ (કચ્છી કાફી) તર્જ.

મન મૂરખ કીંઅ ભરમાણે, નિજરૂપ ન થો તું જાણે. મન.
રીઆલ રૂપૈયા નોટું કરીએં, ગિની ત્રિજોરી તેં મેં ભરીએં,
હિતાહુતાથી ત્રાણે, નિજરૂપ નથો તું જાણે. મન.
નેકી બદી તું કીંઅ ન થો ન્યારિયેં, કરે અનરથ પિંઢજા કમસારીએં,
હુકકે કીં ન સુંઝાંણે, નિજ રૂપ ન થો તું જાણે મન.
કુડા કરમ કરીએં તો ભારી, લગી તોજી દુનીયાસે યારી,
પીરને દેશ દુરાણે, નિજરૂપ ન થો તું જાણે. મન.
સાજન સુંણ મૂઢ અભાગી, ન્યાર મોહ નિંદ્રાથી જાગી,
થીં ને તું તદેં ઠેકાણે, નિજરૂપ ન થો તું જાણે. મન.

---

[1] ખોટા ખ્યાલની.

૨૭૩. વિખુટા ન થવા વિષે.

રાગ. (જસોદાના જાયા, ડાહ્યા સુભદ્રાના વીરારે) તર્જ.

સંગ રે'જો મારી હું એ, માગું મારા વાહાલારે,
અલગ, નહિં થાશો ઘડીએ, છેલ છોગાળા રે, સંગે.
યૌવનરૂપે થઇ રહો, મુજ તનુના અણુ માંહ્ય,
તે રૂપમાં મુજથી કદી, ચસશો નહી જગરાય. સંગે.
મારા પ્રાણુ વિષે થઇ રેહેજો જીવન તત્વ,
એમ નિકટ રહી પ્રાણુને, થવા ન દો નિઃસત્વ. સંગે.
પરમાનંદ પણા રૂપે, મુજ સ્વભાવ સહુ તાત,
અખંડ સંયોગી રહો, કરી નિજરૂપ મુજ જાત. સંગે.

---

૨૭૪. શ્રીનાથજીના મેળાપની ઇચ્છા.

(વારી જાઉંરે સાવરીયા) તર્જ.

વારી જાઉંરે ગીરધારી તું સંભાલનારે, હમકો ઉદ્ધારનારે. વારી.
મોરમુકટ પીતાંબર પેહેની, કુંડળકી કયા છબહો મુરારી,
શંખ ચક્ર પ્રભુ ધરકે દર્શ દીખાવનારે. વારી.
મોહ માયાને ઘેહેર લીયા પ્રભુ, કામ ક્રોધ મદ ટાર પ્રભુતું,
એ અજ્ઞાની સેવકકો, તુંઇ પ્રભુ તારનારે. વારી.

---

૨૭૫. હવે પ્રભુ ! મારો હાથ ઝાલો.

રા. (અરજનીયાની) તર્જ.

પ્રભુ મારા હાથને ઝાલો, ભવે મને દોરીને ચાલોરે,
હવે મારા દીલમાં મ્હાલો, અંતે મને મુકિત આલોરે. પ્રભુ.
ભવરણુ ભારે ભયાનક છે આ, અંધ હું દુર્બલ છેક,
કયાં જવું તે પણુ, જાણું જરાના, દીસે દીશા નહીં એક,
મતિહીણુ[1] છું હું નીભાવોરે. પ્રભુ.
આપ પ્રભુ મારા નેત્ર છો નિર્મલ, પંગુના છો પ્રભુ પાય;
ભોમીયા સાચા આ ભવરણુ કેરા, દીનાનાથ તમે હું છું ગાય,
મને ઓથ[2] આપની આલોરે. ભવે. પ્રભુ.

---

૧ બુદ્ધિ વગરનો. ૨ આશરો, મદદ.

૨૭૬. ૐકાર સ્વરૂપી શ્રી પંચાયતન સદગુરૂ પરમાત્માની આરતી.

રાગ, આરતી ધૂન.

ગનેષઃ—ગુરૂજ્યજય સદગુરૂદેવ, પ્રણવ સ્વરૂપ મૂર્તિ,
પ્રીતે આરતી ગાઉ. પંચાયતન મૂર્તિ. ગુરૂ.
ગુરૂઆદી કારણ ઇશ, ધી પ્રેરક ઢુંઢી,
સગુણ નિર્ગુણ રૂપ, હૃદવાસીત ઢુંઢી ગુરૂ,
દૂર્વાપ્રિય લંબોદર, સચ્ચિદાનંદ ઢુંઢી. જય જય.

શિવઃ—ગુરૂ શિવહર શિવહર શંકર, ઇંદુધર શંભોગુરૂ,
માયાધર ગંગાધર, મદનાંતક શંભો,
અદ્વૈતવાસી તૂર્યક, કૈલાસી શંભોગુરૂ,
વૃષભાષન, હલાહલ, પાન કરત શંભો. જય જય.

વિષ્ણુઃ—ગુરૂ વૈકુઠાધિપ માધવ, પીતાંબર વિષ્ણુ ગુરૂ,
કમલાધર ગરૂડાસન, નારાયણ વિષ્ણુ,
ત્રીસમ પદ ગોવરધન, નારાયણ વિષ્ણુ,
વાસુદેવ ગોપાલક, ગોવિંદ મુલ વિષ્ણુ. જય જય.

સૂર્યઃ—ગુરૂ ઉધ્યાચલ શિખરાગ્રે, પ્રકાશ કરભાનું ગુરૂ,
આત્મા સ્વાત્મા દેવ સવિતા શ્રીભાનુ,
સત્પદ તિમીર હંતા, ભાસ્કર શ્રીભાનુ,
આદિત્ય પરમાલ્હાદ, જ્ઞાન સુ તે ભાનુ. જય જય.

દેવી:—ગુરૂ જય દેવી ગુણ જનની, પ્રણવાત્મક દુર્ગા ગુરૂ,
ત્રીગુણાતીત ત્રિએક સર્વેશ્વરી દુર્ગા,
પતિત પાવની અંબા બુદ્ધિ રૂપ દુર્ગા. ગુરૂ,
ત્વંતત્ રૂપ જગદંબા, પૂર્ણાનંદ દુર્ગા. જય જય.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિ :

બાળકોએને ગાવા લાયક ગરબાઓ.

૨૭૭. સદ્દગુણ વિષે.

(સુંદર શામળીઆ) ધૂન.

સદ્દગુણ વીણ સજની, શીખ્યુ સર્વ નકામુ,
જયમ લુણવીણ સજની, લુખુ ભોજન ભાણુ,
ભણતરનુ સહીયર ફળ સદ્દગુણ, વિનય વિવેકનું કારણ સદ્દગુણ,
ભવજળનુ તારણ સદ્દગુણ, સહીયર નાવ થવાનુ. સદ્દગુણ.
ભલે વાચતાં લખતાં શીખ્યા, ભરત ઝીકથી ભરતાં શીખ્યા,
પીંગળ પાઠ પઢતાં શીખ્યા, ભલા ભાષણો કરતાં શીખ્યા,
પણ જો કદી સદ્દગુણ નવ શીખ્યા, ધૂળપર લીપણ સમાણુ. સદ્દગુણ.

---

૨૭૮. સારી ચાલ ચાલવા વિષે.

(બેનીરે તમે ગર્વ થકી બચજો.) ધુન.

ચાલોને તમે ચાલ ઘણી રૂડી, મુકી દેવી વાણી બધી ભૂંડી. ચાલો.
રમવું તેતો ડાહ્યાની સાથે, કે કજીઓ નહીં આવે માથે. ,,
વસ્ત્રો વિના જરીએ નહીં ફરીએ, માબાપનું બોલ્યુ મને ધરીએ. ,,
સુડી પાળી સાથે નહીં રમીએ, બોલેલુ વહાલાનું ખમીએ. ,,
સાચુ બોલે તેતો સદાએ સારી, જુઠુ બોલે દુઃખ થશે ભારી. ,,
વિદ્યા પૂરી ભણશે જે બાળી, તેના પર જઈએ બલીહારી. ,,
ધંધા વીના ફોકટ નહીં ફરીએ, મહેતાજીની શીક્ષા ચીત્ત ધરીએ. ,,

---

૨૭૯. સરસ્વતીની સ્તુતિ.

(ગોકુળીએ લઇ ચાલો.) ધુન.

ચરણ કમળ શીશ નામુ કે શારદ માત તમને. શારદ.
પ્રેમરૂપી શુભ પુષ્પે વધાવુ, હ્રદય મંદીરે પધારો. શારદ.
વિદ્યા જનની, મનરંજની માતા, શી ઉપમાં હું આપુ. ,,
બાળબુદ્ધિ હું સ્તુતિ કરૂશું ? વિદીત છે જગતને વાત. ,,

૨૮૦. ઉપદેશ.

(સહાય કરશે મુરારી) ધુન.

શુણો શિક્ષા સખીઓ સૌ મારીરે પૂર્ણ પ્રેમેથી ચીત્તમાં વીદારી,
થાવુ સન્નારી, દોષો સૌ નિવારી, સારી નીતિ રીતીશુ પ્રીતી ધારી. શુણો.
કુંતા, સીતાના ચરીત્રો સંભારી, પળો તે પંથે વાત સૌ વિચારી,
શ્રીપતિ આ હાથ ઝાલી, દેશે ભવજલ તારી. શુણો.
સારા ગુણો ખંત રાખી વધારી, બનો સૌને સદા સુખકારી,
ન્યાય રસ્તે દુઃખમાથી, લેશે ઇશ તે ઉગારી. ગુણો.

---

૨૮૧. સ્ત્રી ઉપયોગી.

(વહાલા મારા અશાડી) ધૂન.

બ્હેની થાએ સુખી સંસાર, એવું તને શિખવું,
બ્હેની સ્ત્રીને શિયળ સણગાર, તે પેહેરી શોભા વધારશો,
બ્હેની કરવો સદા સુવીચાર, એવુ હેતે શિખવું,
જેથી રહેશે રૂડો આચાર, તે થકી શોભા વધારશો. બ્હેન

સાખી

વડીલ જનો તુજ ઘરતણા, સાસુ સસરો જેઠ,
સેવા કરજે તેમની નિશદીન સેવક પેર.
નાના મોટા સાથે તું વદજે ધરી વિવેક,
મર્યાદા તજીને નહીં ઉચ્ચરીશ અક્ષર એક.
કદી થાય તુંને પ્રભુની કરૂણા, મળે સ્હાયબી સારી રહે ન મણા,
અભીમાન થકી નહીં ઉછળતી, બ્હેની પાપના પંથે
રખે પળતી. બ્હેની

---

૨૮૨. સાંજનુ વર્ણન.

(મને ભુલી ગયો છે.) ધૂન.

સજની શોભતી શી સુંદર શોભા સાંજની રે,
ખીલી કુદરતની રચના બહુ અપરંપાર, દીપે બહાર આ
ગુલઝાર ઉત્તમ આજનીરે. સાંજની

સાખી

સોનેરી સૂરજ ધીમે પર્વત પાછળ જાય,
કુદરત રંગ નિહાળતો નમતો સિંધુ સમાય,
ભરતીના રૂપેરી નીર મોજે ઉડતારે,
ઉડે માછલાં કીરણુને મળવા કાજ, દીપે બહાર. સાંજની
શીતલ મંદ પવન વહે, વહે છે ફૂલ સુગંધ,
પંખી ચારો લઇ પળે, પંથી છોડે પંથ,
તારા ચાંદની જોવાને ઝબકે આભમાંરે
જાણે બાળકોને તેડે રમવા પાસ, દીપે બહાર. સાંજની

---

૨૮૩. વસંત રૂતુ વર્ણન.

(રઘુપતિ રામ.) ધુન.

ખીલી શી વસંતી વિવિધ વિલાસીરે,
રહ્યા મનહર પુષ્પો પ્રકાશી. ખીલી.
ઉગ્યા કમલ નિર્મલ જળમાંહરે, ચાલે શીતલ પવન પ્રવાહરે,
કરે ગુંજાર ભમરા સુવાસે. ખીલી.
લીલા વનમાં છે કેસુડા રાતારે, નવ પલ્લવે ઝાડો સુહાતારે,
પંખી મધુરા શરોદે સુગાતા. ખીલી.
રૂતુ મનને રીઝાવે રસાળીરે, સાયંકાળની લહેર પ્રસારીરે,
રંગ ગગનનો ભારી સુધારી. ખીલી.
જાઈ જુઇને મોગરો ઓપેરે, જેને માળીઓ ચુંટવા કોપેરે,
કવિ કવિતા ને સુગંધી શોધે. ખીલી.

---

૨૮૪. શિયળવ્રત વિષે.

(ચોકને આંગણે ચાંદની.) ધુન.

વિનયથી, સત્યથી, શીલથીરે, જેવુ શોભે છે અંગ,
અંગરે તેવુ ન શોભે હીરા હેમથી,
પતિતણી, પ્રભુતણી, ભકતિથીરે, જેવુ શોભે છે અંગ,
અંગરે તેવુ ન શોભે હીરા હેમથી. વિનયથી.

સાખી.

આ આભૂષણ અનમોલા, ચોર ન ચોરી જાય,
દીન નીશ અંગે ધારતા, ઓપ અધીક જણાય,
શાણી સખીઓ રૂડા શિખામણ, પ્રીતેથી ઉરે ઉતારવી જીરે,
ગુણ, રહિતને હીરાને મોતી શોભે નહીં એ વિચારવું જીરે.
શાણી સખીયો,

પતિ પ્રભુની ભકિત તજી, જે નારી સુખ ચ્હાય,
ધર્મ રહિત તે પ્રેમદા નિશચ્ય નરકે જાય.
બાળપણે નીજ માતાપિતાની, સેવા થકો સુખ માનવું જીરે,
પરણ્યા પછી પતિ આજ્ઞા ઉઠાવવી, સુખનુ મુળ એ જાણવું જીરે.
વૃદ્ધ થયે જમુ પ્રભુ ભજીલે, માયા થકી મન તાણવું જીરે. વિનયથી.

---

૨૮૫. નીતિ શિક્ષણ.

રા. (રૂચી અનકુળ.) ધૂન.

બાળપણે બ્હેનિ વિદ્યા શીખીને, સદ્દગુણ સંગ્રહ કરીએ રે,
માત પિતાને ગુરૂની શિખામણ, અંતર માંહી ધરીએ રે. બાળ.

સાખી.

મર્યાદા દઇ બોલવુ, વડીલોને દઈ માન,
સામો ઉત્તર જે વદે તે બાળા અજ્ઞાન.
રાખી રાખી બેનિ ઉર માતાની દાઝ,
ઘરનુ બતાવે તે કરવું સૌ કાજ. બાળ.

ભાંડ ભવાયા ખેલને, લગન ફટાણા ગીત,
સાંભળવા ગાવા નહીં, એમાં આપણું હીત,
નિત્ય નિત્ય નીતિના ગાઈએ ગીત,
સંસારમાં રાખવી રૂડી રીત. બાળ.

હઠ કરી નવ માંગવા, સુવર્ણના સણગાર,
નીતિ ભૂષણ શ્રેષ્ટ છે, તે પર રાખો પ્યાર,
નીશદીન પ્રભુ ભજો પ્રીતિ સજો,
નીંદા નકામી ન સાથજો. બાળ.

૨૮૬. નીતિ વિષે.

(આજ શ્યામ મોહુલીનો.) ધૂન.

સૈયર મારી મન વિચારી નીતિ સારી ધારોરે,
નીતિ સારી થાશે તેથી સુધરશે જનમારોરે,
માન આદરથી સુખ થશે, વળી ટળશે દુઃખનો ભારોરે. સૈયર.
જે સખી શુભ રીત ધારે, તેને સુખનો આરોરે,
સગા સહોદર ગુણ ભણે, અને જશ મળે બહુ સારોરે. સૈયર.
માટે વિદ્યા પેહેલી ભણી, દુરમતિને ટાળોરે,
અભણ રહેલી બાળકીઓને, ભણાવીને સુધારોરે. સૈયર.

---

૨૮૭. હીતવચન.

(અચકો મચકો કારેલી.) ધૂન.

અમે સાચે સાચુ કહીએરે, એજ અમારી છે રીતી,
અમે દુરજનથી દુર રહીએરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.
અમે સજ્જનમાં જઈ વસીએરે, એજ અમારી છે રીતી,
અમે ખામી દેખી ખસીએરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.
અમે દીન દુઃખ ટાળી રહીશુંરે, એજ અમારી છે રીતી,
અમે પાપીને પરહરશુંરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.
અમે દુઃખની વારે ધાઇએરે, એજ અમારી છે રીતી,
નહી લાલચમાં લેવાઇએરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.
અમે સત્યને કાજે મરીએરે, એજ અમારી છે રીતી,
અન્યાય થકી ઓસરીએરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.
અમે દુઃખમાં ધીરજ ધરીએરે, એજ અમારી છે રીતી,
અમે ડાઘ પડયાથી ડરીએરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.
અમે એક વચનથી રહીએરે, એજ અમારી છે રીતી,
અમે જુઠુ જાણી નવ જઇએરે, એમાં ન્યાય અને નીતિ.

---

૨૮૮ સુબુદ્ધિ માટે પ્રભુયાચના.

(મને ભુલી ગયો છે મારો.) ધુન.

મને આપો, આપો, પ્રભુ સુમતીરે,
ભુલી ભુલી હાંહાંરે ભુલી ભુલી, હુ માંગુ તમ માફ, મારા નાથ. મને

એહો બહાંય વહાલા, શ્યામ તમ બાળનારે,
નહીં નહીં હાંહાંરે નહીં નહીં, મૂકુ હવે હું શ્યામ, મારા નાથ. મને.
આવો સહાય મારી, આવો પ્રભુ આજથીરે,
જેથી જાય હાંહાંરે જેથી જાય, ત્રિવિધી મારા તાપ, મારા નાથ મને.

---

૨૮૯. આશિર્વચન—દુવાઓ.

રાગ. (મરજી મુજબ.)

ફરો જગે ફરો વને હરો ફરો ખુશી મને,
ઉંઘાડી આંખે ચાલજો. વિચારી પાય માંડજો. ફરો.
સુખી થજો સંસારમાં, રહો તમે આનંદમાં,
(તમે) એક શીખામણુ માનજો, મુખે કટુ ન બોલજો. ફરો.
વધો તમારી ઝીંદગી, રમો જીવો તહાં લગી,
ઘણું ઘણું તમે જીવો, સુયશ તમારો વાધજો. ફરો.

---

૨૯૦. પ્રભુ પ્રાર્થના.

માંડ, ગરબો. તા. દાદરો.

પ્રભુ બાળક તારા મનડા અમારા સીધે રસ્તે પેર,
અમે બાળક તારા મનડા ,, ,, ,, ,, પ્રભુ.

સાખી.

સંસાર છે બહુ ડોહયલો, તે ખેડીને પાર જવાય,
આડા અવળાં પંથમાં, કંઇ મહાજન ગોથા ખાયરે. પ્રભુ.
લોભ અને બહુ લાલચો, તે અમથી કેમ જીતાય,
હોય કૃપા પ્રભુ ત્હારી, અમો બાળના કારજ થાયરે. પ્રભુ.
બાળને બુદ્ધિ આસરે, જાય છોડીને નીજ તાત,
નહીં કરવાનુ તે કરે, વળી પળમા કરે નીજ ઘાતરે. પ્રભુ.
મિથ્યા અભિમાની દેહને, તેની બુદ્ધિની કોન બીસાત,
ડાહયાનુ ડાહાપણુ કેટલુ, તુજ પાસે એ જગતાતરે. પ્રભુ.

૨૯૧. કુસંગ તજવા વિષે.

રાગ. ભોપાલી, ગરબો, તા. દાદરો.

પડશો નવ કોઇપણ કુસંગમાંરે લોલ,
સદગુણ તજશો લાખ, થશો ખાક, નીતિ ભંગમાંરે, લોલ. પડશો.

બોરડીનો સંગ કરી કેળ તુટેરે, હીંગ ભેળ્યું અત્તર દુરગંધ, છુટેરે,
પતંગ થશે કાળી, જશે લાલી, ગળી સંગમાંરે, લોલ. પડશો.

દુધતો ખટાશ સંગથી ફના થશે, છાંય સુવો નીમની મોં કડવું થઇ જશે,
અશ્વ અસીલ જાત કસે લાત, ખરો સંગમાંરે, લોલ. પડશો.

ઘસાઇ વાસ વન ફીરોજ સર્વ બાળશે, ઝાડ ભલાંને જુઓ નરો
શું આલશે,
જોડે જડલાલ થશે આળ, સુંદર નંગમાંરે, લોલ. પડશો.

---

૨૯૨. સ્રીઓના અંદરના સણગારની સોળ કળા.

રાગ, પીલુ, ગરબો, તાલ, દીપચંદી.

સુઘડતા આવડત, ડાહુપણુ ચતુરાઈ,
ચપળતા પતિવ્રત, ઉદારતા સાત છે. સુઘડતા.

ક્ષમા, સત્ય સંતોષને, ઉદ્યોગ દયાળુ વિદ્યા,
સર્વજન પ્રીતિ પ્રભુ, ભક્તિ દીનરાત છે. સુઘડતા.

ધૈર્ય સહુ સોળ ગુણ, સજી એવી નારી તેતો,
ઘર ન્યાત જાત દેશ, વિદેશ વિખ્યાત છે. સુઘડતા.

સોળ સલખણી નારી, સોળ શણુગારવાળી,
મળે જેને હાસ વ્હાલી, તેની તો શી વાત છે. સુઘડતા.

---

૨૯૩. પ્રભુ પ્રાપ્તિ માટે પ્રાર્થના.

રાગ. (મોહલે પધારો મહારાજ). ધૂન.

કયારે આપશો દર્શન ઇશ સાચુ શ્યામ કહોને,
કેમ કૃર થયા જગદીશ, સાચુ શ્યામ કહોને. કયારે.

સાખી.

જે પદ પંકજ પ્રેમથી, રૂષિ મુની યોગી સીદ્ધ,
સ્વરૂપાકાર થયા જગે, વેદ શાસ્ત્રો વદે છે પ્રસીદ્ધ. સાચુ.

યોગ્ય ન હું તદપી પ્રભુ, ઇચ્છુ પદ અવિનાશ,
ભૂમીચર વિષકીટ હું, ચહુ કરવા ગતી ઉદ્દર્ધ્વાકાશ. સાચુ.

દ્વૈતા ભાવના ઉપજે, શડરીપુ શમ્યા ન ઇશ,
પરવશ પાપી જીવ આ, પ્રતિક્ષણ ભટકે દશદીશ. સાચુ.

કૃપા તણો અવધી નથી, ત્યાં હું એક શમીશ,
ભારે તે નહીં આપને, માત્ર દ્રષ્ટિ નાખો તો તરીશ. સાચુ.

---

૨૯૪. ભક્તિ વિષે.

(રા. ઝીણા ઝરમર વરસે મેહુ.) ધૂન.

મને વહાલા ગોવીંદ ગુણ ગીત, રામનામ લેહ લાગી;
હવે રૂચે ન સુત દાર વિત્ત, રામ નામ લેહ લાગી. મને.

જાપ જપુ જગજીવન કેરા, મોહન ઘરેણું મારે મોટું રે,
ઝાક ઝમાલ હીરા મોતી ધરેણું, સોના જડીત્ર ખોટું. રામ.

ઉંચે જોયું તો હું દેખું શ્રી રામજી, નીચે ન રામવીણ ભાળુરે,
આગળ પાછળ ડાબે ને જમણે, દેખુંછું દીન દયાલ. રામ.

ભીંતર ભાળુ તો દેખુ દામોદર, બહાર એજ પ્રકાશરે,
ઉઠતાં બેસતાં જાગતાંને ઉંઘતાં, સ્વપ્નમાં એજ પણ ભાસે. રામ.

માળા દેખીને દાઝે દુરીજન, જાગે અંતરમાં જ્વાલારે,
મારે તો માળા હીમાળાના જેવી, દાઝી મરે છે દગાળા. રામ.

સંતની સંગત સાધી સવેલા, લોકમાં લાજ ગુમાવીરે,
છોડી શકુના જમના જીવણને, ભક્તિ ભુદર તણી ભાવી. રામ.

॥ ॐ शांतिः शांतिः शान्तिः ॥

મી. દામોદર માસ્તરની ગાયનકળા

વિષે,

જાહેર પ્રજા અને વર્ત્તમાનપત્રોના વિચારો. (૧૮૯૭-૧૯૧૨)

રાસ્તગોફ્તાર, તા૦ ૧૯ મી દીસેમ્બર ૧૮૯૭.

ગૌરક્ષકનો મેળાવડો, માધવબાગમાં તા૦ ૨૬ મી દિસેમ્બરે દિવસે થયો હતો, અને રાત્રે ગાયનનો એક સુંદર અને ફતેહમંદ જલસો થયો હતો. એ જલસામાં એકલા મી. **દામોદરદાસ જગજીવનદાસ** માસ્તરે ગાયન કીધુ હતુ. પણ તે સઘળુ સંગીત ઉસ્તાદી ઢબનું, ઉંચા પ્રકારનું અને રાગશાસ્ત્રના કાયદાપ્રમાણે તાલસુરવાલુ તથા સભાજનોના મનરંજન કરનારૂ થવાથી મેળાવડો ઘણી ખાસ ખુશાલી વચ્ચે વિસરજન કરવાને બની આવ્યું હતું. મી૦ દામોદરદાસની ગાયનકલા વિષે, અમે ભૂલતા નહીં હોઇએ તો આગળ એકવાર અમે અમારૂ ઉંચુ મત નોધી ચુકયા છીએ તે મત એઓએ આ મહોત્સવ વેળા પોતાની ઉત્તમ કળાથી સઘળુ ખરૂં પાડ્યું હતું, સભા આગળ સઘળાં મળીને બાર ગાયનોનું એક પ્રોગ્રામ રજુ કયુ હતું. જે ઘણા ખરાં ગાયનો ગૌરક્ષાની સિફારસ અને હિમાયતમાં ખાસ જોડેલા હતાં. તેમાંના કેટલાક હિંદી, અને બાકીના ગુજરાતી ગાયનો હતાં, પણ ગુજરાતી ગીતો ગાનારે એવાં તો કવિ ચાતુર્યથી રજું કીધાં હતા, કે એક શોકીન હિંદુ ભાઈ આપણી ગરીબડી ગુજરાતી ભાષામાં ગાય છે, એ વાત શ્રોતાજનો ગોયા ભૂલીજ ગયા હતા, અને કોઇ મોટો હિદુસ્થાની "ખાં" સાહેબ રાગશાસ્ત્રની આખી હીંદુસ્તાની રાગમાળા ગાવા બેઠો હોય, એવા ધસારા અને ધ્રૂજારા ભરેલી રીતે મી. દામોદરે પોતાનાં ગાયનને દીપાવી મેલ્યા હતાં, ખરેખર ફ્રોર્ટ હાઇસ્કુલના પ્રથમના જાણીતા ભાગીદાર મરહુમ મી. જગજીવનદાશના દીકરા લેખે, અને એક પોચા બ્રાહ્મણ લેખે, મી. દામોદરે આ જલસામાં જે હુન્નર દેખાડી આપ્યો છે., તે એક મગરૂર થવા લાયક હુન્નરમાં એમની કળાવંત કુશળતા હતી. સભાની છેવટમાં પ્રમુખની ફરમાસથી મી. કે. ન. કાબરાજીએ આ સંગીતવેત્તાની સ્તુતિં કરીને તેમને જે મુબારકબાદી આપી તે ખરેજ લાયક હતી. મી. કાબરાજીએ કહ્યુ તેમ આ જલસાની મુખ્ય ખૂબીજ એ હતીકે અસલી દેશી રાગ રાગીનીઓને પુર બહારથી ખીલવીને ગાવામાં આવી હતી, અને

આજના નાટકોમાં દેશી ગાયનને નામે નાનખટાઇ રાગોનો જે ઢોંગી ભવાડો વધી ગયો છે, તથા જેમાં દેશીગાયનનો કેવળ નાશ અને ખૂન થાય છે, તેવો કોઈ ઢોંગી દેખાવ આ જલસામાં દેખાડયો નહીં હતો. મી. કાબરાજીએ પ્રોગ્રામમાંના અગત્ય કરીને નવમાં ગાયનનો દાખલો આપ્યો કે જે "રાગસાગર" ગરબો હતો, તેની શરૂઆત માંડ રાગણીથી કરી હતી, પણ તેની દરેક કળીમાં અકેક નવી રાગણી દાખલ કરી હતી, કે જે રાગણી શુધ્ધ પ્રકારે ગાવા છતાં દરેક કળીની પુઠે માંડ રાગણીની અસલ ટેક તેવીજ શુધ્ધતાથી પાછી ગાવામાં આવી હતી. મી. કાબરાજીએ કહ્યુ તેમ આવી રીતે એકજ ગીતમાં જુદી જુદી રાગણીઓને ભેળ કરીને દરેક રાગણીને તેના ખરા સ્વરૂપમાં એકી વખતે ગાવી એ કામ કાંઇ બધાથી બને એવું નથી, એ તો એક ઉસ્તાદથીજ બને, એવુ કામ હતું તોપણ મી. દામોદરે કશી ખામી વગર એ મુશકેલ કામ બતાવ્યું હતુ. મી દામોદરદાસના ગાયનોનો જલશો જાહેરમા થયેલો જોવા અમો ઘણાજ ઇન્તેઝાર છીએ. મી. દામોદરદાસ કંઇ ગાયનથી પોતાની કમાણી કરનારા નથી, પણ એક ગ્રહસ્થ ખાનદાન કુટંબના છે, પણટીકીટો કાઢી એમના જેવા એક એમેચ્યુઅર ગાનારાને સાંભળી, અને તે રકમ કોઈ ધર્માદા ખાતામાં લઇ જવાય, અને ગાયનથી શોખીલી પ્રજા તેમનો મીઠો હલક સાંભળી ખરી ગાયન વિદ્યાની અસર અને મોજથી વાકેફ થાય. જાહેર ગાયનના જલસાની પધ્ધતી, પણ આવીજ હોવી જોઈએ, અને પ્રસંગને લઇને ગાવાની જે રીત, તે હાલના કેટલાક ગવૈયાઓએ ભાઇ દામોદરની પધ્ધતિનું અનુકરણ કરવું, એ તેમના હુન્નરને કંઇક ઓરજ ખુબી આપશે.

"ગુજરાતી," તા. ૨૯ શપટેમબર ૧૯૦૧.

"એમેચ્યુએર" ગાયનનો ઉસ્તાદ—છેલ્લા ગણપતિના પધરામણીના દિવસમાં કેટલાક ગુજરાતીઓને ત્યાં પણ ગણપતિની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી, ને દક્ષિણીઓની પધ્ધતિ પ્રમાણે હરિ કથા, ગાયનો વગેરેના મેળાવડા કરવામાં આવ્યા હતા, આવો એક મેળાવડો ગયા મંગળવારે મી૦ ભગુડીયાને ત્યાં થયો હતો. તેમાં એક એમેચ્યુર સંગીત શાસ્ત્રના અભ્યાસી તરીકે, આખી ગુજરાતી પ્રજાનો પ્યાર ખેંચી લેનાર, મી૦ દામોદર જગજીવનનું ગાયન થયું હતું, અત્યાર સુધીમાં આપણા ઉસ્તાદો—ગાયન કે જલસામાં ગાવામાં

જુદી જુદી ચીજો, કે જેમાંનો કેટલીકના મોં માથાનું ઠેકાણું હોય નહિં, તેવી ચીજો ગાતા આવ્યા છે, તેને બદલે મી૦ દામોદરે પોતાના સંગીતમાં એવો એક ઘણો પ્રસન્શનીય ફેરફાર કીધો છે, તે એવો કે પ્રસિધ્ધ ભક્તજનો, અને સંતોના સાર્થ ગાયનો જુદી જુદી રાગ ધારીમાં ઉતારે છે, ને તેમાં પણ મી૦ દામોદરની વિશેષ ઉસ્તાદી અહીંઆ છે કે, એકજ પદની જુદી જુદી કળીઓ એકજ વખતે જુદા જુદા રાગોમાં ઉતારે છે, અને તે એવી ચતુરાઇથી ઉતારેછે કે જેથી શ્રોતાપર ધારી અસર થાય છે, અને તે પદમાંનો માર્મિક ભાવ સમજ્યાથી સાંભળનારને બહુ આનંદ થાય છે. મી૦ દામોદરની સુર, તાલ, લયની ઝમાવત, કંઠનુ માધુર્યપણુ અને રાગો પરનો અંકુશ એટલો ઉત્તમ છે કે, એક ગ્રહસ્થ તરીકેની તેની નિપુણતા માટે, ઉસ્તાદ પીતાંબર મીસર જેવા પણ તેમના વખાણ કરે છે. મી૦ દામોદરની માત્ર ગાયનમાંજ ઉસ્તાદી નથી, પરંતુ એ સંગીતના શાસ્ત્રીય નિયમનો પણ સારો અભ્યાસ છે, ને તેને યોગે, તેનું ગાયન સાંભળવાને ગુજરાતીઓ ગાંડા ઘેલા થઇ જાય એ સ્વભાવિક છે, અને દુગન, ત્રીગન, ચોગન કરવાની ઢબ તો એવી ઉત્તમ છે કે તેમના જેટલા વખાણ કરીએ તેટલા ઓછા છે. આવી એમની ઉસ્તાદીથી ગાયન ઉત્તેજક મંડળીએ એમને પોતાની મંડળીના ઓનરરી મેંમબર નિમ્યા છે, જેથી અલબતાં મંડળીને સારો લાભ થશે એમાં શક નથી. એક ગ્રહસ્થ તરીકે મી૦ દામોદરે સંગીત કળાનું જે ઉત્તમ જ્ઞાન સંપાદન કીધું છે, તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. સાધારણ ગાનારાઓ થોડું ઘણું શીખી મનમાં મલકાઇ, મોટા મોટા જલસાઓ કરી, પ્રજામાં એમ બતાવા માંગે છે કે તેઓ ગાયન કે નાયક હય, તેઓએ સારી રીતે જાણવુ જોઇએ કે ગાયનની ઉસ્તાદી તે આવી હોય છે.

"કયશરે હીંદ", તા૦ ૨૧-૧૨-૧૯૦૨.

સંગીતવેત્તા એમેચ્યુર મી૦ દામોદરદાસ જગજીવનદાસ ને યોગ્ય માન.

હિંદી સંગીતના જગપ્રસિધ્ધ ઉસ્તાદ મી૦ દામોદરદાસ જગજીવનદાસ માસ્તરના માનમાં આગલા શનીવારે રાત્રે થયેલો મેળાવડો ગાયનનાં શોખીનોનાં મન રીઝવનારો તેમ એક લાયક નરની લાયક કદર બુજવાનો સંતોષ આપનારો હતો. ભુલેશ્વર આગળ મી. નાર-

ણદાસ પુરશોતમદાસનાં મકાનમાં ઘણાક જાણીતા હિંદુ ગૃહસ્થોએ હાજર થઈ એ રાત્રે એ શરમાલ સ્વભાવના પણ ખરેખરા સમજદાર ઉસ્તાદને જે માન આપ્યું હતું, તેવા ઉત્તેજનથી સંગીત વિદ્યાને ખીલવવાને દરેક સમજુ નરે કોશેશ કરવાની જરૂર છે. **મી.** દામોદર માસ્તર કાંઇ ધંધાદારી ઉસ્તાદ નથી, પણ પોતાના શોખને લીધે તેઓએ એ ખુદાઇ હુન્નર અખત્યાર કીધો છે, અને તેમાં આજે તેઓએ એવી કુશળતા મેળવી છે કે ભલા ધંધાદારીઓ તેમના ગાનાથી છક થતાં જણાયા છે. જાણીતી એલફીનસ્ટન ક્રીકેટ કલબે ગયે સાલ મી૦ દામોદરને પારસીઓ તરફથી એક પર્સ તથા હીરાની વીંટી એનાયત કરી હતી, અને આગલે શનવારે તેમના હિંદુ મિંત્રોએ પણ ૧૫૦૦ ઉપરની ભેગી કરેલી રકમ ભેટ કરવાનો મેળાવડો કરી તેમને છાજતું માન આપ્યું હતું. શરૂઆતમાં મી૦ દામોદરે અનેક દીલપઝીર ગાયનોથી હાજર રહેલાંઓના મન રીઝવ્યાં હતાં, જે બાદ તેમને માન આપવાની ગોઠવણ કરવા માટે નેમાયલી કમીટીના સેક્રેટરી મી૦ મનમોહનદાસ દયાળદાસ શરાફે નીચલા શબ્દોમાં મી૦ દામોદરની સ્તુતિ કરી હતી.

સદગૃહસ્થો આજના સંભારંભનો આરંભ મી. દામોદરદાશના આનંદદાયક અને મધુર સ્વરોથી શરૂ થયો, અને તેમના પ્રથમ ભાગનુ કાર્ય પુરૂ થયું છે. હવે અત્રે મળેલા સજ્જનો તરફના સન્માન પત્ર તથા ભેટ મી. દામોદરદાસને અર્પણ કરવાનુ કાર્ય આપણે હાથ ધરવાનું છે. મી. દામોદરદાસ જ્ઞાતે બ્રાહ્મણ કુળના છે, અને એમના પીતા રા. રા. **જગજીવનદાસ માસ્તર** મુંબઇની પ્રખ્યાત ફોર્ટ હાઈસ્કુલના એક ભાગીદાર હતા, અને તેમની પ્રખ્યાતી માસ્તરના નામથી મશહુર હતી. અત્રે જણાવવાની દલગીરી ઉપજે છે કે પોતાના પુત્રનો આવો સંગીત વિદ્યાનો પ્રવેશ તથા પ્રવીણુતા હાલ નજરે નીહાળવાને તેઓ આ માયિક સંસારમાં રહ્યા નથી. પીતાએ પુત્રને કેળવણી આપવી એ સંબંધી તેમનો દાખલો અનુકરણ કરવા જોગ છે. આપણા માનવંતા મી.દામોદરભાઇનામાં નાનપણથી કંઇ સંગીતના અંકુર હોવા જોઇએ, અને તેથી તેઓ સંગીત માટે પોતાના પીતાને વારંવાર શીક્ષણ લેવા જણાવતા તે ઉપરથી તેમના પીતાએ તેમને જ્યાં સુધી મેટ્રીકની પરીક્ષા પસાર કરે નહી, ત્યાંસુધી આ જ્ઞાન માટે પ્રતિબંધ કર્યો હતો. આખરે મી. દામોદરે તે પરીક્ષા ફતેહમંદીથી પાસ કરી પ્રાવીયસ સુધી કોલેજનો અભ્યાસ કર્યો. તેમના પીતાએ પાછ-

ળથી તેમને વેપારી લાઇનમાં જોડયા, તે સાથે સંગીતના ઉસ્તાદ રાખી પોતાની દેખરેખ નીચે તેમને જ્ઞાન અપાવવું શરૂ કર્યું, જેવી રીતે કેટલાક અજ્ઞાત લોકો આ સંગીત વિદ્યાના ઉસ્તાદોના ફંદમાં પડી જુદાજ માર્ગમાં ફસી પડે છે, તેવી રીતે નહીં કરતાં મી. દામોદર આજ સુધી પોતાની વર્ત્તણુંકમાં જે સારો દેખાવ કરી રહ્યા છે, એ તેમને ધન્યવાદ આપવા જેવી વાત છે. તેઓનો અભ્યાસ આજ લગભગ પંદર વર્ષનો છે. મી. દામોદરનો પુરૂષાર્થ આપણી પડી ભાંગેલી સંગીત વિદ્યાને પુનરજીવન આપવા બરાબર છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ આ ચાર પુરૂષાર્થ સંપાદાન કરવામાં સમાયલા અનેક સાધનોમાં સંગીત પણ એક સાધન છે, અને તે સંબંધીનો તેમનો પ્રયાસ સ્તુતિ પાત્ર છે, એમ આપણા સર્વેના અનુભવથી કબુલ રાખશો.

મી. દામોદરે સંગીત કળા જે રાગ શાસ્ત્રના નિયમોને અનુસાર, ઉસ્તાદી ઢપછબથી તાલ, સુરના રહસ્યથી કેળવી છે, અને તેમની ગાવાની ઝમક અને સ્પષ્ટતા ગમે તેવી સભા મંડળના મનરંજન કરવામાં વખાણવા લાયક છે, તેવી કળા આજના કેહેવાતા ઉસ્તાદો ભાગ્યેજ બજાવતા જોવામાં આવે છે. તેમના મનોરંજક અને જ્ઞાન, ઉપદેશથી ભરેલાં ભેદી ગાયનો હિંદુ હો, વા પારસી હો, મુસલમાન સર્વને એક સરખી રીતે લોક પ્રિયતારૂપ, અને પ્રિતીપાત્ર, થયલાં માલમ પડે છે. વળી એટલુંજ નહીં પરંતુ આપણા જાણીતા વર્ત્તમાન પત્રોના અધિપતિઓ કે જેઓ તેમના ખાસ સમાગમમાં આવ્યા છે, તેઓ પણ પોતાનો સંતોષ બતાવવા જાહેરમાં વારંવાર અભિપ્રાય બહાર મૂકવામાં પછાત રહ્યા નથી. મુંબઇની અનેક કલબો પણ તેમના ગાયનો સાંભળવાને વારંવાર દીલસોજી ધરાવે છે.

હવે આટલું આપને જણાવ્યાથી માલમ પડશે કે મી. દામોદર લોકપ્રિયતામાં કેટલા આવકારદાયક થયા છે, લાયકને લાયક માન આપવું એ સર્વત્ર નિયમ છે. આપણે અત્રે મળેલા સર્વ આર્યહિંદુ ભાઇઓએ પણ પોતાના સ્વદેશી બંધુને આવા ઉત્તમ દરજે સંગીતમાં ચઢતા જોઈ, આપણા તરફનો ઉદ્દગાર જાહેરમાં મૂકવા આજે આપણે આ સમારંભ કર્યો છે, તેમાં કોઇપણ પ્રકારે અતિષયોક્તિ, એટલે વધારે વખાણ કે અયોગ્ય પ્રસંશા કરવાનું પગલું ભરેલુ લેખાશે નહીં, પરંતુ આર્ય સંગીત વિદ્યાના વિદ્યાર્થીઓને આગળ પ્રકાશમાં લાવવા જેવું ગણાશે. મી. દામોદરને સન્માન શા માટે આપવું, એવી શંકાને મુદલ અવકાશજ નથી. તેમણે દેશનુ શું ભલુ કર્યું છે? આવી શંકા જો

પેદા થાય તો તેના ઉત્તરમાં હું ધારૂં છું કે તેમણે મનુષ્ય પ્રજાના રદયરૂપી પ્રદેશમાં જે રસમય લીનતા, અને મનને તેના માર્મિક ભાવોથી ઉપદેશ આપવામાં જે તેમનો થોડોક સમયસુધી આનંદ સાગરમાં ડુબાડયારૂપ પ્રયાસ એજ મનુષ્યના જીવને સુધારવારૂપી સુધારો છે. તેઓના ગાયન શરોદથી તેઓ આપણું જે ભાન ભટકતું રહે છે, તેને એક ઉંચ ભૂમિકાપર જવા શકિતવાન કરે છે, માટેજ હવે તમો સર્વે મી. દામોદરને પ્રેમપુર્વક ચહાનારા સન્મિત્રો તરફથી આજે જે આ સમારંભ કરવાનો ઉત્સાહ દાખવ્યો છે, તે યોગ્યજ ગણુશે.

એ બાદ મી. નારણદાશ પુરશોતદમાસે જરીનો દોપટો ઓરાડી, પર્સ સાત નીચલું સન્માનપત્ર મી. દામોદરને ભેટ કર્યું હતુંઃ—

સંગીવેત્તા એમેચ્યુર રા. રા. દામોદરદાશ જગજીવનદાશ માસ્તર.

વિનંતી પૂર્વક જણાવાનુ કે આપે, આર્ય સંગીત વિદ્યામાં જે કુશળતા મેળવી છે, એ નિર્વિવાદ છે, (જો કે પૃથ્વીમાં અમુલ્ય રત્નો ગુહ્ય છે). અને જે વિદ્યા આપણા આર્યના સામવેદના ઉપવેદ ગાંધર્વા વેદમાં સપૂર્ણરીતે વિસ્તારથી વર્ણવેલી છે, તે વિદ્યા આજકાલ ઘણે ભાગે લોપ થઇ ગયા જેવી ભાસે છે, તે સતેજ થયેલી જોઇ, અમારા અંતઃકરણમાં અત્યંત આનંદ થાય છે. એ વિદ્યાના ગુણજ્ઞ, શ્રોતા તથા વકતા, હાલના જમાનામાં ઘણાજ ઓછા જોવામાં આવે છે, સંગીત વિદ્યા જો કે એક ગાનાર તથા સાંભળનારને આનંદ ઉત્પન્ન કરનારી છે, તેટલાથીજ એમ ના સમજાય કે શબ્દ વિષય જન્ય આનંદ સર્વથી શ્રેષ્ટ છે, પણ તત્વ વિચાર પૂર્વક થાય તો પરમાનંદ પ્રાત્પ થવાનું એ એક ધ્વાર છે, જે પ્રાત્પ કરવાને દરેક મનુષ્યે પ્રયત્ન કરવો અવશ્ય છે. આપે જે અત્યંત પ્રયાસથીએ વિદ્યા ગુરૂ ધ્વારાએ સંપાદાન કરી છે, તે માટે અમારી પ્રસંશા જે યતૃકિંચિત યથાર્થ છે, તે સૂયને દીપક સરખી છે. આપના આર્ય હિંદુ ગુણજ્ઞ મિત્રો તરફથી જે ભેટ અર્પણ કરવામાં આવે છે તે આપ સ્વિકારશો. અમારી જગત્ નિંયતા ઇશ્વર પાસે અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રાર્થના છે કે એ વિદ્યાની કેળવણીમાં તથા સ્વદેહ સાર્થક કરવામાં જે પ્રયત્ન આપે કર્યો છે, અને હવે પછી કરતા રહેશો, તેને માટે પ્રભુ સદા તમને સ્હાય થાઓ, અને દીર્ઘાયુષ્ય આપો. ઇતિ શુંભ. મુંબઇ તા૦ ૧૩ મી ડીશેમબર ૧૯૦૨.

ભાઇદાસ નરોતમદાસ. **મનમોહનદાશ દયાળદાસ શરાફ.**

ઓ. સેક્રેટરીઓ.

મી. દામોદરદાસ માનપત્રના જવાબમાં બોલ્યા કેઃ—પ્રિય સજ્જનો તથા ગૃહસ્થો, આજનો આ સુંદર મેળાવડો એક ભવ્ય તથા સુશોભિત મકાનમાં મળેલો જોઈ મને ઘણો આનંદ થાય છે. અતરે બીરાજેલા, તેમજ મારા પ્રિય મિત્રોનો, મારા આ સંગીત શાસ્ત્રના ચાલુ અભ્યાસને જે આ સંગીન પ્રકારનું ઉત્તેજન આ સ્થળે આપ્યું છે, તેથી આપ સર્વનો ભારે ઉપકાર માનુછું.

બાદ ફુલ પાન લઈને ખુશાલી ભર્યો મેળાવડો પુર ફતેહ વચ્ચે પાછા ગાયનોનો લાભ લઇને મોડી રાત્રે વીખરાઈ ગયો હતો.

સાંજવર્ત્તમાન, ગુજરાતી, સમાચાર, વિગેરેના મતો, સને ૧૯૦૨ થી સને ૧૯૧૨.

બહુમન મહિનામાં જરથોસ્તી વેજીટેરીયનોનુ જશન.

અન્નફળશાકના ખોરાકની હીમાયત કરનારાં જરથોસ્તી બાનુઓ અને ગૃહસ્થોનું જશન આજે દશથી બાર વર્ષથી આલબ્લેશ બાગમાં થાય છે, જેમાં જશન, બંદગી, ભાષણો, સાત્વિક ખોરાક અને અન ભકિત, નીતિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યના સમયને અનુસરતા ગાયનો કરવામાં આવે છે, આવા ધાર્મિક મેળાવડામાં બાનુઓ તથા ગ્રહસ્થો મળી ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ માણસો ભાગ લેછે. આ મેળાવડામાં ખાસ કરીને માંસનો ખોરાક લેવામાં આવતો નથી. આવા પૂણ્યના કામમાં મી. દામોદર જગજીવન માસ્તર પોતાના સમયનો ભોગ આપી, તેમ ગમે તેવી ગમીમાં હોય છતાં આજે આશરે દશ વર્ષથી લગભગ જશનની શરૂઆતથી તેઓ સામેલ છે. તેમનાં નીતિ, ભકિતના ગાયનો સાંભળી શ્રોતાજનો ઘણાજ આનંદ થાય છે, અને આમીન, આફરીન વિગેરેના ખુશાલીના પુકારોથી! આલબલેશ બાગનો મોટો ઓટલો છવાઈ જાય છે. હમેશા ભાઇ દામોદર આવા આવા બધી કોમોના ભલા કામમાં ભાગ લેછે, અને અન્ન ફળ શાકની હીમાયત વાળુ મંડળનો વધારો ઘણો ખરો તેમના સામેલ થયા બાદજ ગણી શકાય છે. ખુદા તેમને લાંબી જીંદગી આપે, અને આવાં ભલા કામોમાં ભાગ લેવા સદા શુભ વિચારો રહે, એજ દુઆ ચાહીએ છીએ.

સાંજ વર્ત્તમાન તા૦ ૧૩-૪-૧૨.

ગુજરાત કાઠ્યાવાડમાં ફેલાયલા અડસઠા દુકાળમાં સપડાયલાં મનુષ્યો અને જાનવરોને મદદ કરવા સારૂ કરવામાં આવેલો દેશી સંગીતનો જલસોઃ—

ગુજરાત કાઠીઆવાડના દુકાળ પીડીત માણસો તથા ઢોરોને મદદ આપવાના હેતુથી તા૦ ૨ જી એપ્રીલે ગેઇટી થીએટરમાં આપણા જાણીતા એમેચ્યુર ગાયક મી. દામોદર જગજીવવન માસ્તરે ગાયનનો એક જલસો કર્યો હતો. નાટક શાળામાં હીંદુ, પારસી, અને બીજી ઘણી કોમોના બાનુઓ તેમજ ગ્રહસ્થોની ઘણી ભરચક થઇ હતી, અને જેટલી ટીકીટનું વેચાણ નોંધાઇ ચુક્યુ હતું, તેટલી ટીકીટ નાટકશાળા નાની પડવાથી ખરીદનારાઓને પુગાડવામાં આવી નહી હતી. રજુ કરવામાં આવેલા પ્રોગ્રામમાંની ચીજો પ્રસંગને અનુસરતી હતી, તે સ્તુતિ પાત્ર તથા ખેંચાણકારક વાત હતી. આ જલસામાં પારસી બાનુઓએ જે ગાયનો રજુ કર્યા હતા, તે ઘણાજ પસંદ કરવા જેવા હતા, તેમ તાલ, સુર, ઝમકવાળા હતાં, ને ગાવાની ઢપ એવી સુંદર ધીરી, હતી, કે જેવી રીત જવલેજ જોવામાં આવે છે. શ્રી કૃષ્ણ મીશનના અંગબળના છ પ્રયોગો પ્રેક્ષકોને આનંદ, અને હેરત ઉપજાવનારા હતા. મેળાવડાના વચલા ભાગમાં ઓ. મી. ગોકળદાસ પારેખના પ્રમુખપણા હેઠળ મેળાવડો રંગભૂમી ઉપર કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેમાં મી. દામોદર માસ્તરના વખાણ કર્યા ઉપરાંત ગાયન વિધ્યાનો વધારો દરેક કુટુંબની સ્ત્રી વર્ગમાં કરવા ભલામણ કરી હતી. મી. દામોદરને ઉંચ કેળવણીની સાથે આ ગાયન વિદ્યા તેમને તેમના મરહુમ પીતાજી જગજીવનદાસ માસ્તરે પોતાની દેખરેખ નીચે અપાવી હતી, અને મી. દામોદર હમેશા ન્યાત જાતના તફાવત વગર ધાર્મિક કામોમાં, તેમ પારસી જશનોમાં તેમજ જૈનોમાં, વીગેરેમાં જઇને પોતાના વખતનો ભોગ આપી, દયા, નીતિ, ભક્તિ, અને વૈરાગ્યની લાગણીઓ શ્રોતાઓના દીલમાં ઉત્પન્ન કરે છે, એ તેમણે કાબુ કરેલી ગાયન વિદ્યાનુ સાર્થક કરે છે, અને બીજા ગાયકો, અને અભ્યાસીઓએ તેમનો ધડો લેવો જોઇએ. બાદ તેમને હાર તોરા મોટા તાળીઓના અવાજ તથા પોકારો સાથે આપી જલસો આગળ ચાલ્યો હતો.

આ જલસાની આવક રૂ. અઢી હજાર થઇ હતી. તેમાંથી રૂ ૧૦૦૦ આપણા ઓન. સર, જસટીસ ચંદાવરકરના પ્રમુખ પણા હેઠળ ચાલતી **સોશીઅલ લીગને**, તથા રૂ ૧૦૦૦ આપણા માનવંતા

શેઠ નરોતમદાસ મુરારજી ગોકળદાસ મુંબઈના શેરીફ સાહેબના બે આના ફંડને સ્ટેજ ઉપર તરતજ કોથળીઓમાં ભરી આપવામાં આવી હતી, અને રૂ ૫૦૦ નડીયાદ હીંદુ અનાથાશ્રમ તથા બીજે જયાં જરૂર હતી ત્યાં આપવામાં આવ્યા હતા, અને આ રીતે ફરી ધી સેંટ્રલ રીલીફ ફંડને ટેકો આપ્યો હતો.

કાઠીઆવાડ અને મહિકાંઠા ગેઝેટ, તા૦ ૨૮-૪-૧૨.

દુકાળ પીડીત ઢોર તથા માણસોને શ્રીયુત દામોદર જગજીવન માસ્તરની ઉદાર સહાયતા.

ગાયન કળામાં શ્રીયુત દામોદર ભાઇ સર્વત્ર સુપ્રસીધ્ધિને પામેલા છે, તેઓ ગાયન કળામાં એટલા બધા કુશલ છે કે મહાન મંડળો, અને મેળાવડામાં તેમની સંગીત કળાનો સ્વાદ નાના મોટા દરેક કોમોના સ્ત્રી પુરૂષો, વિગેરેએ ચાખ્યો છે. મી. દામોદર જેમ ગાયન કળામાં નિપૂણ છે, તેમ તેમનું આખુ જીવન વૃત્તાંત એટલુ રસમય છે, કે તેનું દીગદર્શન અમે અન્ય પ્રસંગે લખીશું, પણ તેમણે દુકાળ પીડીત માણસ તથા ઢોરોને મદદ આપવાની જે ગાયનનો જલશો નાટક શાળામાં કરીને રૂ. ૨૫૦૦ ની જે ઔદાર્યતા બતાવી છે, તે સ્તુતિ પાત્ર છે. તે રકમમાંથી તેમણે ધી સેનટ્રલ રીલીફ ફંડને તરતજ રૂ ૨૦૦૦ આપ્યા છે, ને બાકીના નડીયાદ અનાથાશ્રમ અને બીજી જરૂરની જગાએ આપી દીધા છે.

મી. દામોદર ભાઇ ઔદીચ્ય ટોળક જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થ છે, સારા સાક્ષર છે. અંગ્રેજીમાં મેટ્રીક તથા એફ. ઈએ થયેલા છે. ફારસી, ઉરદુ, સંસ્કૃત, વિગેરે ભાષાનું સારૂ જ્ઞાન છે. ગાયન કળામાં એક ગ્રહસ્થ તરીકે સર્વોત્તમ છે, વ્યાપાર કાર્યમાં નીપૂણ છે. ધંધો રોજગાર સ્વતંત્ર કાપડ સુતરની દલાલીનો છે, મુંબઇમાં બહુ સારી પ્રતિષ્ટાને પામ્યા છે, પરમાર્થ અને વ્યહવારમાં કુશળ છે. તેમને પુત્રો પાંચ છે જેઓ પણ તેમના જેવા સુશીક્ષિત અને સદાચરણી છે, અને તેમનો ઘર વ્યહવાર એવી પધ્ધતિસર ચાલે છે કે જો દરેક હીંદુનો ગ્રહસ્થાશ્રમ એજ ધોરણે ચાલતો હોય, તો સંસારમાં સ્વર્ગ સુખનોજ અનુભવ થાય, અને સંસાર આનંદ જનક લાગે.

ગાયનમાં એકાગ્રતા થાય છે, તેનો જાતિઅનુભવ.

દેશીમિત્ર સુરત, તા. ૨૯–૮–૧૮૯૬

બોધ કારક ભાષણ થયા પછી શુભ વૃતિવાળા મિત્ર મંડપમાંથી ગાયન શાસ્ત્રમાં પ્રવિણ રા. રા. દામોદર જગજીવનદાસે પોતાની સઘળી વૃત્તિઓનો નિગ્રહ કરી સ્વાત્માનો પ્રેમ સર્વત્ર રાખવાનાં ઉપદેશીક જુદા જુદા રાગમા ગાયન કરવાથી, ત્યાં મળેલા સઘળા ગ્રહસ્થોની એકાગ્રતા તે સમયે પુર્ણ થઈ, અને કેટલી રાત ગઈ તેનુ સ્મર્ણ ન રહેતાં, આશરે અઢી વાગતા સુધી એ શુભ કાર્ય કરી સભા વિસરજન થઇ હતી.

ગાયન ઉતેજક મંડળીનો રીપોર્ટ.

તા. ૨૯–૧૨–૧૯૦૦

તા. ૨૯ મી ડીસેમબરે મી. દામોદર જગજીનદાસ માસ્તરની ખાસ બેઠક કરી હતી. આ ગ્રહસ્થ સંગીતમાં સારી પેઠે જાણીતા થયેલા છે. એમનો કંઠ મધુર છે, તે સાથે એકજ ગાયન હાથ ધરી જુદા જુદા રાગમાં જુદી જુદી કળીઓ ગાઇ પોતાનો હુન્નર ઉપરનો કાબુ સારી રીતે બતલાવી શકે છે. ગોયા આખી રાગમાળા દરશાવી જાય છે. એમનું ગાયન શ્રોતાજનોને ઘણું પસંદ પડયું હતુ, અને તેજ વેળા એવી શુચના કરવામાં આવી હતી, કે એવા કુશળ ગ્રહસ્થને મેળવવા, અને મંડળીમાં લેવા મુનશીએ યત્ન કરવો, તેથી એ ગ્રહસ્થને અમારી કારોબાર સભાએ એક ઑનરરી સભાસદ તરીકે ચુંટી કાહાડયા છે.

મુંબઇ સેન્ટ્રલ ફેમીન રીલીફ કમીટીના સહાયક શેઠ નરોતમ મુરારજી મુંબઇના શેરીફના બે આના દુષ્કાળ ફંડના રીપોર્ટ સને ૧૯૧૨.

મી. દામોદર જગજીવનદાશ માસ્તરે રૂ ૧૦૦૦ આ ફંડમાં આપ્યા હતા. પ્રસ્તુત દુષ્કાળ ફંડોની મદદમાં કામ આવે એમ સમજી આવી ઘણી રકમો તેમણે ધી ગેઇટી થીએટરમાં જાહેર ખાતે એક સંગીતનો જલસો કરીને મેળવી હતી. સંગીતનો જલસો મી. દામોદરે કર્યો તે એક ઘણું સ્તુતિ પાત્ર કામ ગણી શકાય, અને આવી આવી હીલચાલોને મદદ કરવા માટે–સ્વાત્માર્પણ કરનારા આવા સદગ્રહસ્થો બહાર પડે નહીં તો ગરીબ, ઘરડા અને ગરજવાનને જયારે મદદની ઘણી જરૂર હોય ત્યારે તેવી મદદ કયાંથી મળી શકે.

સમાપ્ત.